

YU ISSN 0350-1906

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXVII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Милан Пешикан

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1981

**СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXVII**

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

№ XXVII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

Dr Pavle Ivić, Dr Asim Peco et Dr Mitar Pešikan

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD

1981

В. И. П.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXVII

Raspriave i građa

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Миљар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

PG
1387
. A 2
S 77
v. 27

БЕОГРАД
1981
СК

INSTITUT ZA SRPSKOH
HRVATSKI JEZIK
BEOGRAD

11-1-84

* Indiana University *
* MAY 3 1982 *
* Library *

*Srpski digi i lektorski zbornik. Vol. 27, 1981
slavie. shkolve muzia*

Секретар часописа

Мр Милосав Тешић

Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

Издају

Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II

и

Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I

Штампа: Издавачко-штампарска радна организација „МИНЕРВА“, Суботица

САДРЖАЈ

	Стр.
Слободан Реметић: О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије	7—105
Невенка Секулић: Збирка дијалекатских текстова из Војводине	107—306

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

**О НЕЗАМЕЊЕНОМ ЈАТУ И ИКАВИЗМИМА
У ГОВОРИМА СЕВЕРОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ**

С А Д Р Ж А Ј

	стрaнa
I. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	13—22
II. ПРИМЕРИ СА НЕЗАМЕЊЕНИМ ЈАТОМ.....	23—45
Посавотамнава	23—30
— Мислођин	23—24
— Стублине	24—26
— Црвена Јабука	26—27
— Коцељево	27—28
— Врело	28
— Горње Црниљево	28—29
— Доње Црниљево	29—30
Ваљевска Колубара	30—32
— Бранковина	30—31
— Словац	31—32
Ваљевска Подгорина	32—41
— Осладић	32—34
— Горња Каменица	34—35
— Осечина	36—37
— Остружањ	37—38
— Гуњаци	39—40
— Драгодол	40—41
Рађевина	41—45
— Комирић	41—42
— Ликодра	42—43

	страна
— Бањевац	43—44
— Шљивова	44—45
III. СУДБИНА ЈАТА У АЗБУКОВИЦИ И УЖИЧКОМ ПОДРИЊУ ..	46—59
Азбуковица	46—55
— Горња Љубовића	47—48
— Горња Оровица	48—49
— Доња Оровица	49—50
— Савковић(и)	51
— Торник	51—54
— Доња Љубовића	54—55
Ужичко Подриње	56—59
— Гвоздац	56—58
— Рогачица	58—59
IV. ПИТАЊЕ ТЗВ. „ИКАВИЗАМА” ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА	60—77
ИКАВИЗМИ У ГОВОРИМА СА НЕЗАМЕЊЕНИМ ЈАТОМ	69—77
Посавотамнава	69—71
— Мислођин	69
— Стублине	69
— Црвена Јабука	70
— Коцељево	70
— Врело	70
— Горње Црниљево	71
— Доње Црниљево	71
Ваљевска Колубара	71—72
— Бранковина	71—72
— Словац	72
Ваљевска Подгорина	73—75
— Осладић	73
— Горња Каменица	73
— Осечина	73—74
— Остружањ	74

	страна
— Гуњаци	75
— Драгодол	75—76
Рађевина	76—77
— Комирић	76
— Ликодра	76
— Бањевац	76—77
— Шљивова	77
V. ПРОБЛЕМ ЗАПАДНОСРБИЈАНСКЕ ИКАВШТИНЕ	78—85
VI. ЕКАВИЗМИ И ИЈЕКАВИЗМИ У ГОВОРИМА СА НЕЗАМЕЊЕНИМ ЈАТОМ	86—89
Посавотамнава	87—88
— Мислофин	87
— Стублине	88
— Црвена Јабука	88
— Коцељево	88
— Врело	88
— Горње Црниљево	88
— Доње Црниљево	88
Ваљевска Колубара	88
— Бранковина	88
Ваљевска Подгорина	88—89
— Осладић	88
— Горња Каменица	89
— Осечина	89
— Остружањ	89
— Гуњаци	89
Рађевина	89
— Комирић	89
— Бањевац	89
— Шљивова	89
VII. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	90—99
СКРАЋЕНИЦЕ НАЗИВА ЧЕШЋЕ ПОМИЊАНИХ ЧАСОПИСА И ИЗДАЊА	100
ZUSAMMENFASSUNG	101—104

I

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ*

1. Судбина старога вокала јата одувек је у живи интересовања наших дијалектолога и по правилу се узима као једно од основних мерила при класификовању српскохрватских говора и дијалеката. Ово питање је бивало, а понекад је то и сада, повод и предмет озбиљних, каткад и жучних, расправа међу стручњацима. У огромној већини наших говора јат је изгубило своју фонолошку индивидуалност и на његовом месту стоји један од трију основних рефлекса, чиме смо добили екавске, икавске, ијекавске или, пак, прелазне (екавско-икавске, икавско-ијекавске, екавско-ијекавске и сл.) говоре. Несравњиво су малобројнији говори у којима је јат сачувало статус засебне фонеме. Потврде тога старога стања везане су за севернији део српскохрватског језичког подручја, у којем су процеси замене јата наступили касније него у јужнијим крајевима. Незамањено јат познају, пре свега, кајкавски говори¹ (ту је,

* Извод из овога рада под насловом *Питање икавизама шумадијско-војвођанској дијалекта у сејелу јошере фонолошкој јати у неким србијанским говорима* прочитао сам на X научном састанку слависта у Вукове дане у Београду 13. септембра 1980. године. Белешку о Скупу и мом реферату читалац може наћи у „Политици“ од 25. октобра 1980 (стр. 14) из пера Д. Петровића: *Редак илустрација наше дијалектологије*.

¹ Уп. на пример: Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca. O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika*. — Ljetopis JAZU 48, Zagreb 1936, 47—88; Zvonimir Junković, *Izveštaj o istraživanju kajkavskoga dijalekta u zagrebačkoj okolici*. — Ljetopis JAZU 61, Zagreb 1956, 391—395; Zvonimir Junković, *Kajkavski dijalekat u књизи С. Бабића Jezik*, изд. Školski leksikon, Zagreb 1963; Pavle Ivić, *Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957. godine*. — ГФФНС (в. списак скраћеница најчешће помињаних часописа на крају рада), књ. II, 1957, 401—404; Pavle Ivić, *Izveštaj o ispitivanju govora u Hrvatskoj u školskoj godini 1962/63*. — ГФФНС, књ. VII, 1962—1963, 249—250; П. Ивич, *Основные пути развития сербохорватского вокализма*. — Вопросы языкознания, год. VII, св. 1, Москва 1958, 3—20; Павле Ивић, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем периоду*. — Књижевност и језик, год. IX, св. 1, Београд 1962, 15—22; Pavle Ivić, *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata*. — Књижевност и језик, год. X, св. 1, Београд 1963, 25—37; Pavle Ivić, *Paralele poljskome „pochylenie” na srpskohrvatskom terenu*. — Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński, 1963, 227—243; Pavle Ivić, *Phonologische Bemerkungen zur historischen Sprachgeographie (mit Beispielen aus dem slavischen Sprachgebiet)*. — Wiener slavistisches Jahrbuch XI, 1964, 104—113; Pavle Ivić, *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između stokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*. —

додуше, *ѣ*; континуант и *ь* и *з*). Срећемо га на чакавско-словеначком пограничју у Бузету,² као и у чакавском селу Лупоглаву и суседном Семићу.³ Што се тиче штокавског наречја, ствари стоје овако. У књизи *Die serbokroatischen Dialekte* П. Ивић као говоре са незамењеним јатом наводи три исељеничке оазе:

- 1) говор католика Крашована у шест села румунског Баната јужно од Решице;
- 2) говор галипољских Срба у Пехчеву у источној Македонији;
- 3) говор у пределу источно и североисточно од Темишвара са подгрупама:

- a) говор католичког живља у селу Рекаш,
- b) говор православних Срба у неколико села Банатске Црне Горе.⁴

Исти аутор је касније утврдио да је у говору Душнока и Баћина јужно од Калоче у Мађарској јат „*sačuvало fonološku individualnost pod dužinom*”⁵, а зна се, исто тако, да се „*u fonološkoj funkciji neza-*

Orbis Scriptus, Festschrift für Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag, München 1966, 375—383; Павле Ивић, *Процеси расцепења вокалског система у kajkavским говорима*. — ЗФЛ XI, 1968, 57—69; М. Hraсте, *Орби поглед на kajkavски дијалекат*, у књизи *Antologija novije kajkavske lirike*, uredio N. Pavić, Zagreb 1958; Mijo Lončarić, *Jagnjedovački govor (S osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskoga dijalekta)*. — HDZb IV, Zagreb 1977, 179—262; A. Šojat i V. Zečević, *Kajkavski govori i području između Lekenika, Trebarjeva i Siska*. — Ljetopis JAZU 72, 1968, 455—463; Antun Šojat, *O govoru Cerja kod Sesveta*. — Rasprave Instituta za jezik JAZU, knj. II, Zagreb 1973, 45—49; Antun Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolini*. — Rasprave Instituta za jezik JAZU, knj. II, Zagreb 1973, 51—72; Antun Šojat, *Izveštaj o istraživanju govora u Turropolju*. — Ljetopis JAZU 67, 1963, 310—315; Antun Šojat, *O knjizi „Jezik” i o kajkavskom narječju (uz II izdanje „Školskog leksikona” — Panorama, Zagreb, 1665)*. — ЗФЛ IX, 1966, 208—211; D. Brozović, *Kajkavsko narječje*, у III издању књиге С. Бабића *Jezik, Školaki leksikon*, Zagreb 1967, 118—125, итд.

² Mieczysław Małecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istrii — W Krakowie 1930*, 93; Pavle Ivić, *Paralele poljskome „pochylenie” na srpskohrvatskom terenu*, 227—243; Павле Ивић, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем њериоду*, 16.

³ Pavle Ivić, *Prilozi razmatranju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*. — ГФФНС, књ. VI, 1961, 207; П. Ивић, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем њериоду*, 16.

⁴ Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die Stokavische Dialektgruppe*. Mouton and co. 'S-Gravenhage, 1958, 269. Уп. и Е. Petrovici, *Graul Carașovenilor, studiu de dialectologie slavă meridională* (Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Bibliotecă Dacoromaniei, Nr. 8), București 1935, 72; М. Małecki, *Gwary słowiańskie w Banacie rumuńskim* (Les dialectes slaves dans le Banat roumain), Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Cracovie 1938, 13—16; Павле Ивић, *O говору галипољских Срба*. — СДЗБ XII, 1957, 54—75; Павле Ивић, *Једна доскора неизнана група шикоавских говора: говори са незамењеним јатом*. — ГФФНС I, 1956, 146—160; Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шикоавско наречје*. Нови Сад (Матица српска), 1956, 81; П. Ивић, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем њериоду*, 16; П. Ивић, *Основне пути развоја српскохрватског вокализма*, 11; Victor Vescu, *Govor Banatske Crne Gore*. — ЗФЛ XIX/1, 1976, 126—129; Viktor Vesku, *O porektu govora „banatskih Crnogoraca”*. — ЗФЛ XIV/2, 1971, 198—208.

⁵ Pavle Ivić, *Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti*. — ЗФЛ IV—V, 1961/62, 122—123. В. и П. Ивић, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем њериоду*, 16.

mijenjeni jat" среће и у славонском Градишту.⁶ Пре скоро пуних сто година научна јавност је обавештена да се у тадашњем тамнавском срезу на месту некадашњег јата чује глас који је „нешто средње између *e* и *и*".⁷ Затворено *e* истог порекла наћи ће касније и немачки лингвист Х. Хирт у ужичком Подрињу⁸, а М. Московљевић је, као што је познато, исти глас поред чешћег *и* бележио у многим селима Азбуковице, Рађевине, ваљевске Подгорине, те ужичког и босанског Подриња. Целу ту област, као и неке друге крајеве, Московљевић сматра остатком изворног икавског наречја самостално развијеног на србијанском терену. Оно је раније, по њему, захватало и друге делове шумадијско-војвођанског дијалекта, о чему сведоче преостали икавизми у добро познатим морфемима и категоријама.⁹ Најзад, пре десетак година монографски је описан и колубарски говор.¹⁰ Аутор расправе је „нарочито у Бранковини, на месту старог јата слушао глас између *e* и *и*".¹¹ У раду је дат и већи број примера са тим специфичним гласом, бележеним „различито (*и*^е, ^е*e*, *e* и сл.), већ према томе колико је у тренутку артикулације био присутан елеменат вокала *e* одн. *и*".¹² Ипак, њему Николић није дао статус

⁶ Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*. — Rad JAZU, knj. 196, Zagreb 1913, 171; Pavle Ivić, *Der vokal ē als lebendiges Phonem in den serbokroatischen Mundarten*. — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics I/II, Hag 1959, 42; П. Ивић, *Српско-хрватска дијалектологија у најновијем периоду*, 16; Božidar Finka i Antun Šojat, *O slavonskom dijalektu ekauskoga izgovora u okolici Vinkovaca*. — Rasprave Instituta za jezik JAZU, knj. II, Zagreb 1973, 7—9.

⁷ Живојин П. Симић, *Српска грамајика за основне школе у Краљевини Србији*. — Београд 1883, 177; Стојан Новаковић, *Неговане језика српског*. — Глас Српске краљевске академије, књ. X, Београд 1888, 66.

⁸ H. Hirt, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien*. — Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historischen Classe CXLVI, Wien 1903, V Abh., 1—56.

⁹ Милош С. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*. — ЈФ XXVI, св. 1—2, Београд 1963—64, 471—509. Уп. и Милош С. Московљевић, *Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији. Прилог српској дијалектологији*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. IX, Београд 1929, 109—122; Милош Московљевић (Извештаји о путовању ради проучавања икавских трагова у северној Србији и Срему). — ГЗС IV, 1937, 25—29; VI за 1938 (1939), 40—41.

¹⁰ Берислав М. Николић, *Колубарски говор*. — СДЗБ XVIII, 1969, 1—71. Николић је са резултатима својих дијалектолошких испитивања колубарског говора научну јавност упознавао у неколико наврата. Уп. нпр.: Берислав М. Николић, *Прилог проучавању порекла шумадијско-војвођанског дијалекта*. — НЈ н.с., књ. XI, св. 1—2, 1961, 44—56; Берислав М. Николић, *Главније акценатајске особине у говору Ваљевске Колубаре*. — ЗФЛ IX, 1966, 77—95; Берислав М. Николић, *Метанастасичке словне особине у говору Ваљевске Колубаре*. — To honor Roman Jakobson Essays on the occasion of his seventieth birthday, Volume II, Mouton the Hage. Paris 1967, 1430—1435; Берислав М. Николић, *Ка означавању говора Ваљевске Колубаре (I)*. — ЗФЛ XIII/1, 1970, 205—215.

¹¹ Б. М. Николић, *Колубарски говор*, 33.

¹² Б. М. Николић, *Колубарски говор*, 33.

Та шеста фонема је, као и код галипољских Срба, „нелабијализован вокал предњег реда између високог и средњег, дакле отворенији од *и* и затворенији од *е*.”¹⁴ Разлика је у томе што је овамо, за разлику од галипољских прилика, тај несумњиво крупни архаизам очуван и у неакцентованом положају. Иначе, и овде има извесних колебања у изговору тога гласа како међу појединим крајевима (мој утисак је да је јат затвореније у Мислођину него, рецимо, у азбуковичким селима) тако и у изговору истих лица. Ипак, стоји чињеница да та варирања у изговору у принципу не прелазе границу маргиналног и да самим тим фонолошка опозиција како на линији *е — и*, тако ни на релацији *е — е* по правилу није истрвена. Изузетак чине прилике у неким местима, углавном у јужном делу наведене територије, где се, изгледа, позиционо, у суседству сонаната *м*, *н* и *њ*, у првом реду због назалног и нешто затворенијег изговора вокала уз те гласове, факултативно губи фонолошка граница између *е* и *е* (о томе в. т. 4. овога поглавља).

Дистрибуција *е* је знатно „некомплетнија” него код других вокала (који могу стајати у свим положајима у речи и испред и иза сваког консонанта) и у основи је наслеђена из прасловенске и старосрпскохрватске епохе. Незамењено јат врло ретко долази у почетном (познати су ми само накнадно добијени примери типа *езели*, *езелица*) и завршном положају у речи (*дег*, *зрег*), а ни један локални говор наведеног подручја не познаје секвенце /ње/, /ће/, /ђе/, /че/, /џе/, /ше/, /же/, /ке/, /ге/, и, наравно, /хе/. Слично је и са секвенцом /ље/, а у ретким изузетцима типа *жљџзда* *жљџзда*, *жљџб* (чешће је *цлџб*), *кљџшта* (понегде је *кљџшта*) *љ* је, као што је познато, секундарног порекла. У процесу историјског развитка нашег језика, обележеном, између осталог, значајним аналошким прекрајањима и уједначавањима, ликвидирано је и кратко ненаглашено јат у финалној позицији. Изузетак од овога правила су ретки случајеви типа *ниде*, *ниде* у оним говорима у којима ту не стоје „икавизми”.

Што се, пак, постојаности незамењенога јата тиче, треба рећи следеће. На основу искуства стеченог у дужем или краћем контакту са већином дијалекатских и поддијалекатских типова на територији уже Србије и Косова држим да је фонема *е*¹⁵ у крајевима које овде наводим неупоредиво постојанија од рецимо једног *ј*, полугласа или фонеме *з* (звучног парњака консонанта *ц*) у говорима за које су ти гласови карактеристични. Ово и не изненађује када се има у виду чињеница да већина мојих информатора (то су, по правилу, неписмене жене, старе између 70 и 100 година, рођене у испитиваном насељу или неком од суседних места које припада истом говорном типу) није свесна разлике између свога изговора и стандардне књижевне норме. Та чињеница објашњава појаву да су неке Шумадинке које више од три деценије живе у Београду сасвим добро сачувале шесточлани вокалски систем.

¹⁴ П. Ивић, *О говору галипољских Срба*. — СДЗБ XII, 54.

¹⁵ Незамењено јат означавам знаком *е*, уобичајеним у домаћој пракси, а усвојеним и у фонетској транскрипцији *Ойшћесловенској линћисичкој айласа* и *Српскохрватској дијалектолошкој айласа*.

4. У вези са незамењеним јатом и осталим члановима вокалског система потребно је рећи и ово:

а) У целој нашој зони појављује се ограничен број углавном истих категорија и лексема са *е* секундарног порекла. Поред познатих примера *јасиџреб* и *корен* најкарактеристичнији су случајеви са *е* < и у

— префиксалном делу глагола *изесџи* (*езели*, *езелица* и сл.);

— именицама *белеца* (врста шљиве и трешње), *сиџеца*, *сенеца*, *цедело*;

— префиксу *џри-* (*џрекод*, *џређи* „приђи” и сл.).

Нема сумње да су облици типа *езели*, те *белеца*, *сиџеца*, *сенеца* и *цедело* настали путем асимилације. У првом случају имамо изједначавање неакцентованог и са (раније) акцентованим *е*¹⁶ (на истом принципу настали су, уосталом, и познати „икавизми” *сикира*, *видрица* и *диџиђи*, док је код *белеца*, *сенеца*, *сиџеца*, *цедело* асимилација текла другим путем; неакцентовано *е* деловало је на акцентовано и наредног слога. Облици као што су *џрекод* и сл. последица су неразликовања и међусобног мешања префикса *џрџ-* и *џри-*, прилично честог у већем броју говора и дијалеката српскохрватског језичког подручја.

е у *брез(-)* је доказ више да је *брез* настало контаминацијом форми *без* и *џрез*.¹⁷

Уз ове примере треба поменути и именицу *бундева*, која, иначе, није словенског порекла,¹⁸ а у неколико села сам чуо и *којреџа* и *колеба*.

б) Првенствено у јужним, брдовитијим пределима области са незамењеним јатом примећује се назалнији и нешто затворенији изговор вокала, у првом реду *е*, *о*, *а* уз сонанте (испред и иза) *м*, *н*, *њ* и *џ* < *ни*. У првом сусрету са овом појавом у неким подгорским селима (најизразитије у Остружњу) и Комирићу учинило ми се да су моји информатори једноставно преклађени, те да отуда долази то њихово упадљиво „хуњкање”. Суочен, међутим, са истим феноменом и у другим местима, посветио сам му више пажње и дошао до извесних закључака.

Вокал *е* у наведеном положају често се реализује као *е* и ређе као *џ*. С друге стране и незамењено јат се изговара назалније, с тим што је назалиција спорадично, такав је бар мој утисак, „пољуљала” његову затвореност, тако да се поред основне вредности *е* понекад реализује и као *џ*. На тај начин се факултативно позиционо изједначавају ова два гласа (*мџџио* ||¹⁹ *мџџио* : *мџџиљу* || *мџџиљу*).

¹⁶ На овакво решење указао ми је проф. Павле Ивић.

¹⁷ Уп. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971, knj. I, 143; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880—1882, knj. I, 631.

¹⁸ Уп. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — JAZU, Zagreb 1971, knj. I, 236; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880—1882, knj. I, 735.

¹⁹ Знаком || означава се паралелност одговарајуће форме.

Слично понашање срећемо и код вокала *o*, па и *a*, на другој страни. Чини се, наиме, да је разлика у изговору *лоџац* и *лџац*, на пример, ипак осетнија него у књижевном стандарду; овде је *o* у првој речи прилично затворено. Нисам приметно да у свему овоме неку значајнију улогу имају прозодијски елементи, јер затвореност и назалност вокала, колико сам могао уочити, не зависе од тога да ли су они дуги или кратки или, пак, акцентовани или неакцентовани. Ради што верније илустрације ове интересантне појаве навешћу више потврда изразитије назализације и затварања вокала у наведеној позицији (примере са $e < \epsilon$ даваћу и у грађи са незамењеним јатом у случајевима када се појављују као дублети).

У Горњем Црниљеву сам забележио облике: шѣџцу, три мѣтра, жѣна || жѣна, мѣсо, о јесѣни, нѣшто, мѣшамо, а у Доњем Црниљеву: изнѣсѣм, донѣсѣм, мѣсо || мѣсо, зѣмну, мѣј сине, једанѣс, шѣснѣс, ѣни (врло затворено; иде у правцу ѣ^{ни}), нѣшто, нѣко.

Назализација и затварање вокала уз *m*, *n* и *њ* највећег маха су узели у селима ваљевске Подгорине. Из Горње Каменице имам следеће примере: љ Камѣнци, печѣџцу, нѣмѣ, донѣсѣ, мѣд, мѣсо, зѣмњу, од зѣмњѣ || зѣмњу, жѣна || жѣна, шѣснѣс, пѣтнѣс, бегѣн^{шѣ}, лѣџац, у лѣџу, кѣме (врло затворено), а у Гуњаџима сам забележио: нѣма, пѣнесѣм, љнѣли, голѣму, мѣсо, непечѣмо, мѣд, зѣмњу || зѣмњу, нѣ земњу, жѣне || жѣне, нѣћу, љмѣсимо, нѣшто, лѣџци, лѣџца, кѣња.

Најдаље се отишло у Остружњу и, нарочито, Комирићу, где примери типа жѣна, мѣсо већ нису реткост. У Остружњу сам записао и снимно ове облике: жѣна || жѣна || жѣна, нѣмѣ || нѣмѣ, мѣћѣмо || мѣћѣмо, цѣм || цѣм, жѣнскиѣ, печѣџцу, донѣсѣ, мѣсо, мнѣко, па и млѣко, не мѣгу, гѣѣм, кѣњ, кѣња, сѣмѣн, мѣј. Највише случајева потпуног затварања *e* и његовог изједначавања са e наћи ће се у Комирићу, где, опет, готово да нема примера са $e < \epsilon < \check{e}$ (мѣна, мѣсѣц и сл.). Да погледамо материјал: донѣсѣмо, дѣнѣсѣ, двѣнѣс, жѣне, једанѣс, једанѣстѣ, мѣд || мѣд, мѣсо, од мѣса, брѣзоваче мѣтле, мѣћѣ, мѣтнѣмо (прво *e* је затвореније), печѣна, печѣн^{цу}, печѣмо, испечѣмо, шѣџцу || шѣн^{цу}, љ јесѣн, да плѣтѣм, увѣдѣмо, лѣџце, мѣмку, кѣња и сл. Наравно, бележио сам и примере типа мѣд, нѣмѣј, нѣстала, нѣћу (3. л. мн.), црвѣне и сл. без назализације, односно затворености.

Изгледа да ова појава није тако изразита на југу Рађевине и у Азбуковици. У Шљивови код Крупња записао сам примере: донѣсѣмо, жѣнско || жѣнско, земљѣни, зѣџцу (у јајету), мѣд || мѣд, сметѣмо, љспечѣм, печѣмо, прѣстѣње, чѣмо, чѣња || чѣња, кѣња, кѣњи, кѣсѣм, лѣмѣ, лѣџци, ѣндѣј; из Г. Љубовиће имам: жѣнскѣ слава, жѣне, по свѣму, мѣсо || мѣсо, мѣд || мѣд, нѣће || нѣће, мѣсто, до кѣлена, кѣња, нѣс^{ле}, мѣја, а из Г. Оровице: жѣна, жѣне, мѣд, мѣсо, нѣма, печѣмо, зѣмњѣ, донѣсѣмо, пѣтнѣс дѣнѣ, у једанѣс, (последње *e* је прилично затворено, приближило се вокалу e), шпартѣмо, лѣмѣ, у лѣџчићу.

Ваља на крају рећи да ова интересантна појава ипак остаје у оквиру маргиналног и спорадичног и да не нарушава основни вокалски систем. Нема потребе за евентуално увођење седме фонеме / o /него o треба

посматрати као алофон фонеме /o/. Исто тако *ε* остаје у границама алофона фонема /e/ и /ε/. Иако се *мѣсто* може покаткад остварити као *мѣшто*, а *мѣсо* као *мѣсо*, па чак (истина још ређе) и као *мѣсо*, ипак је основна реализација двеју наведених лексема *мѣсто* и *мѣсо*.

в) Подаци о факултативном позиционом затварању вокала у ствари само употпуњују општу слику вокалског система говора са незамењеним јатом, за који се мора рећи да је необично затворен, знатно затворенији од стандардног новоштокавског вокализма. Отуда још више „импресионира“ чињеница да се у тако „тесном простору“ одржало фонолошко јат. Иако је и *е* (<*е*, *а*) и у другим позицијама доста затворено, ипак нема ни факултативног нарушавања фонолошког статуса и његове „чистоће“ у примерима типа: *бѣри*, *вѣжи*, *вѣзала*, *вѣсела*, *весѣле*, *вѣчи*, *гледѣи*, *дѣвет* || *дѣвѣт*, *дѣсѣтѣи*, *дѣри*, *жѣга*, *жѣже*, *зѣље*, *зѣц*, *зѣлен*, *јѣдан*, *лѣд*, *лѣђа*, *лѣт*, *лѣти*, *лѣгла*, *лѣзи*, *пѣпела*, *пѣкла*, *пѣци*, *пѣри*, *пѣт*, *пѣље*, *рѣбро*, *рѣп*, *мѣре*, *прѣђа*, *по рѣду*, *трѣси*, *сѣдам*, *сѣдло*, *сѣло*, *сѣстра*, *свѣтац*, *тѣкла*, *чѣло шѣс(т)* и сл. Ако се опозиција између *ε* и *е* у мѣсто, мѣси, Нѣмац и сл. и у мѣтлу, мѣсо, нѣћу и сл. факултативно спорадично и утире, дотле је она у случајевима какви су, на пример, *дѣци*, *лѣса*, *рѣжи*, *сѣди*, на једној, и ликова типа *дѣвет*, *лѣзи*, *рѣд*, *сѣдам* и сл., на другој страни, врло изразита и стабилна. Отуда су је управо у таквим примерима, на моје упозорење, врло брзо уочавали просветни радници, службеници месних канцеларија, као и остали млађи, писменији свет места која сам посећивао.

5. Неколико напомена о самом материјалу и раду на терену. На основу постојеће дијалектолошке и лексикографске литературе саставио сам мањг упитник у који сам укључио: а) лексеме у чијој основи лежи овај стари вокал, б) „икавизме“ шумадијско-војвођанског дијалекта и в) екавизме забележене у некавским говорима. За темељитије попуњавање тога квестинара било је потребно 2—3 дана интензивног рада на терену, време које се, наравно, није могло обезбедити за сва посећена насеља. Уосталом, исцрпност у том смислу и није била циљ мога истраживања. Не ретко се краћи боравак у неком од посећених места сводио на констатовање постојања или, пак, непостојања незамењеног јата. Отуда и приметна несразмера у количини материјала из обрађених пунктова, јер је она саобразна утрошеном труду и времену проведеном у датом месту. Поред непосредног записивања података у радне свеске, односно упитник, у огромној већини случајева сниман је говор мештана и на магнетофонске траке. За ту прилику сам, по већ опробаном и увежбаном методу, „наводио“ информаторе на разговор о темама које дају „јатовску“ лексику. А темá за које су старе жене емоционално и сентиментално везане, темá које их подсећају на младост и прохујало време, у којем се „мој дијете поштво старији“ има напретек. Иако се „прѣ живило бѣдно“, старије жене ипак са пуно сете и врло радо причају о некадашњим пољским и кућним радовима и обичајима, срећне што се нашао неко да их саслуша, и то још неко ко је дошао да све то баш од њих побележи, пошто „то не знају млади“, који нису „сејали семе кудељно“. А када „кудеља“ порасте и „сазре“, прво се бере „белојка“. Тежина се „убели

на реди”, па се мота „на цевке”, које се, опет, „осечу лепо од зобе”. У процесу ткања прави се „зеџ” на тај начин што се „левом ногом пре-
зету нити”. Поп у цркви „венча” младенце и при том им на главу ставља „венац”. „Девојку” из куће изводи „девер” а „преџ кућом” (или „прит кућом”) јој додају мушко „дете” (накоџче) и „вређу жита” да га бада „преџо куће” (или „приџо куће”). Свекар и свекрва „седе” на столици, а снаха ће, по уласку у кућу, „сести” свекрви у крило. У већини села расту „бреске” и „трешње”, међу „трешњама” су најпознатије „белеце” итд.

Сакупљајући дијалекатске податке на означеном терену ступио сам у контакт са више од сто носилаца локалних говора. У немогућству да наведем имена свих њих (дешавало се да понекад у журби пропустим да запишем њихова имена) поменућу само неке, оне којима сам највише узео слободног времена и који су ме у том смислу највише и задужили. То су: Совија Маричић (81 год.) и Ангелина Маричић (88) из Мислођина, Катарина — Каја Марковић (89) из Стублина, Ленка Ђурђевић (89), Наталија Јеремић (70) и Милица Бабић (78) из Црвене Јабукe, Живана Андрић (78) из Коцељеве, Драгиња Вићентић (92) из Врела, Наталија Јанковић (70) из Горњег Црниљева, Милојка Мандић (78) из Доњег Црниљева, Зорка Ерић (84) из Бранковине, Живка Секулић (70) из Словца, Лепосава Станковић (83) из Осладића, Живана Радивојевић (81) из Горње Каменице, Цвета Јанковић (око 70) из Осечине, Роса Бајић (73) и Гвозденија — Геца Гачић (75) из Остружња, Зорка Крсмановић (76) из Гуњака, Борка (близу 70) и Иван Крстић (73) из Драгодола, Новка Ковачевић (69) из Комирића, Спасенија Ђурђевић (72) из Ликодре, Видосава Грујичић (77) и Гвозденија Дамјановић (79) из Бањевца, Радојка Марковић (85) из Шљивове, Зорка Севић (око 67) из Горње Љубовиће, Гвозденије Васић (70) из Горње Оровице, Дикосава Мијаиловић (70) из Доње Оровице, Војка Симић (70) из Торника, Љубица Перић (80) из Доње Љубовиће, Дреггина Вилиповић (80) и Митра Стефановић (око 75) из Гвосца и Станисава Глишић (80) из Рогачице. Свима њима, као и оним информаторима чија имена нису овде наведена, хвала за помоћ у раду и изузетно гостопримство на које сам наилазио у свим домовима од Обреновца до Гвосца и Љубовије. Њихово љубазно одазивање на моју молбу да причају о темама које сам сам одабирао омогућивало ми је да за релативно кратко време долазим до жељених података. Нарочито су ми у пријатној успомени остали поновни сусрети са истим информаторима приликом поновног навраћања у нека раније испитивана места. Бивао је то дочек „старог” пријатеља и прилика да се исприча понешто ново, нешто што се „сине драги пре заборавило”. У току дужег теренског истраживања у овој зони много су ме задужили службеници месних канцеларија и просветни радници, међу којима сам увек, без иједног јединог изузетка, наилазио на разумевање и помоћ и преко којих сам ступао у контакт са аутентичним носиоцима локалног говора.

Посебну захвалност дугујем свом професору, академику Павлу Ивићу, на саветима и сугестијама, посебно у решавању појединих спорних питања и проблема. Проф. Ивић је у неколико наврата слушао магнето-

фонске траке са подручја незамењеног јата и тиме ми помогао и у идентификовању ове архаичне фонеме. То практично значи да сам се могао користити искуством академика Ивића стеченим у његовом дужем контакту са јатовским говорима (Пехчево, Мађарска, кајкавски крајеви, северна Истра). Слушањем трака задужили су ме и сарадници Института за српскохрватски језик у Београду, нарочито научни саветник др Митар Пешикан, на чему им и овом приликом најтоплије захваљујем.

6. Неколико напомена о распореду и презентовању дијалекатских података о овом раду. У II поглављу доносим већи број примера са незамењеним јатом из више насеља северозападне и западне Србије. Материјал ћу наводити следећим редом: Посавотамнава, Колубара, ваљевска Подгорина и Рађевина. Питање судбине јата у Азбуковици и ужичком Подрињу обрађујем у III поглављу (стр. 46—59), а материјал из шумадијских села доносим, надам се ускоро, у другом раду. У IV поглављу (стр. 60—77) обрађује се *Пићање њзв. „икавизама” шумадијско-војвођанској дијалекти* уз навођење потврда са овога терена и досад изнетих мишљења о њиховом пореклу. Пето поглавље (стр. 78—85) посвећено је проблему западносрбијанске икавштине (навођење досадашњих мишљења о његовом пореклу на србијанском тлу), а VI (стр. 86—89) — екавизмима и ијекавизмима посведоченим у зони са незамењеним јатом. У VII, последњем поглављу (стр. 90—99) износим своје мишљење о настанку шумадијско-војвођанских „икавизама”, као и о пореклу трагова икавског наречја у западној Србији.²⁰

²⁰ Етнографске податке за насеља из којих доносим грађу читалац ће наћи у расправама: Љуба Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, Насеља и порекло становништва 26, 1930, 307—505; Боривоје Ж. Милојевић, *Рађевина и Јадар*. — СЕЗБ XX, 1913, 633—816; Љуба Павловић, *Колубара и Подгорина*. — СЕЗБ VIII, Насеља српских земаља 4, 1907, 345—1084; Петар Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*. — СЕЗБ LIX, Насеља и порекло становништва 31, 1949, 1—275; Љ. Павловић, *Антропогеографија ваљевске Тамнаве*. — СЕЗБ XVIII, Насеља српских земаља VIII, 1912, 381—677; Видосава Николић-Стојанчевић, *Рађевина и Јадар у необјављеним рукописима Цвијићевих сарадника*. — СЕЗБ LXXXVIII, Насеља и порекло становништва 41, 1975, 1—224.

II

ПРИМЕРИ СА НЕЗАМЕЋЕНИМ ЈАТОМ

ПОСАВОТАМНАВА

МИСЛОЉИН

бѣга, бѣгала, бѣгале, бѣгали, бѣго, побегла, побегле, побегли, побегне, побегнемо, побегни, побегно, бежанија, беда, у беџи у беџу, беџан, беџна, беџни, беџника, беџница, беџницу, белѣга, белѣге, белѣгу, бѣла цигѣрица, бѣли лѹкац, бѣлог лѹка, бѣла, бѣлу бѣлу шљиву, бѣлимо, бѣли се, беџце, бѣлце, бесан бесни, бесно, бесну, блѣд, блѣда у лицу, блѣди, блѣду, брѣг на брѣгу, брѣкчић || брѣчић, брѣза, брѣзу, брѣзовину, упрти брѣме, брѣска, брѣску, брѣске, брѣсака, брѣс, на брѣсту, брѣство дрво, вѣје, вѣје-мо, вѣју, извѣјемо плѣву, развѣју, вѣк, у вѣку, љвек, вѣнац, вѣнце, вѣнчимо лѹк, увѣнчимо, венча || венча, венчали, увѣрили се, вѣшамо, вѣшају, вѣшали, обѣсију се, обѣшено, обѣшену је нашли, благовести, приповести, вѣштица, вѣштици, вѣштицу, вѣштице, с вѣштицом, врѣдан, врѣдна, врѣдне, врѣдни, љвреда, врѣжа, врѣже, врѣжу, врѣло је вода, проверѣло, љврела, врѣтено, врѣћа, што су врѣће биле, љ врѣћама, врѣћасто, грѣјемо, угрѣјем, грѣјали, угрѣјано, угрѣјем, грѣшку, згрѣшили || згрѣшили, погрѣшију, погрѣшили, дѣ су, дѣ год дѣеш, две врѣте, двеѣта, дѣда, дѣди, дѣду, девојка || дѣвојка, за девојку, девојачку кућу, дѣло, дѣли се, дѣ-љила, одѣљено живи, подѣлили се, дѣне, дѣну, задѣне за љво, садѣну у стѣг, дѣте, детѣта, детѣгу, дѣте, дѣца и мнадићи, сѣдморо дѣце, дѣци, дѣцу, дѣцо, дѣтољина, дѣтољину, дрѣн, на дрѣну, дрѣнѣво дрво, дрѣнѣвину, дрѣма, задрѣмала, не дрѣшимо, одрѣшимо, звѣзда, звѣзду, то је зѣв, презѣнемо, зрѣ, сазрѣ || сазрѣ, зрѣла, зрѣле, сазрѣла, из-волѣвамо, изволѣва, изволѣвање, да се исповѣдам, исповѣда, јѣдем, јѣде, јѣмо, јѣла, јѣли смо проју, колѣвка, колѣвку || колѣвку, колѣвчица, колѣвчицу, на колѣнке, колѣно || колѣно, кудѣља, от кудѣље, кудѣљу, кудѣљно платно, кудѣљну, на лѣвак точимо, лѣва рѹка, лѣвом ваѣтам за жѣто, налѣвамо тѣ, лѣја, лѣју, лѣје лѣк, лѣкови, лѣковѣ (али лекари), лѣчи се, лѣчу, излѣчу, излѣчила се, излѣчили га, лѣњ, лѣња, лѣп, лѣпа, лѣпу поњава, лѣпо га зашиљте, лепѣта, у лепѣти, Лѣпѣсава, Лѣпѣсави,

Лепдсаву, лѣпим, лѣпиш, лѣпили, залѣпили, лѣпимо по зидѡима, лѣса, лѣсу, лѣсе, пѣт лѣса, по лѣсама, лѣска, на лѣску лѣсково, лѣскова грана, лѣшњик, медвѣда, мѣни се мѣсец, мѣсеца, мѣсечина, мѣови, мѣси, мѣсила, мѣсу лѣбац, замѣсу, умѣсимо, умѣсу, умѣсиле, мѣсто, мѣша, мѣшамо мѣс, млѣко || мнѣко, млѣли, мрѣжа, мрѣжу, недѣља, недѣљу, недѣљом, две недѣље, нѣки || нйки, нѣког, понешто, Нѣмци, пѣва, пѣвала, пѣвали, пѣвау, запѣвале бабе, запѣвај пѣтле, пѣтла, пѣсак, у пѣску, пѣшке, плѣва, у плѣви, плѣвѹ, плѣвимо, да прѣ стигне, мало прѣ, преварили га, презѣвамо, прѣсѣјемо, прѣсѣкѹ га, прѣсѣкли, прѣсѣчено, прѣчагу, рѣка, у рѣку, на рѣке, рѣже, одрѣже, изрѣжи, нарѣжемо слѣнну, рѣпу, нарасту рѣпе, рѣтко сито, рѣтко долѣзи, рѣтке ти шљиве, јѣдну рѣч, у рѣчи, свѣдок, свѣдѡчила, свѣдѡчили, свѣт, у свѣту, свѣтло, нѣма свѣтла, да свѣтли, освѣтлили, свѣтњак, свѣтњака, свѣтњаци, свѣтњаке, свѣћа, свѣћу, свѣће, сѣди, да сѣдне, сѣла у рѣку, сѣдну, сѣјемо, сѣјеш, сѣју, посѣјеш, посѣје се, посѣјали, посѣјано, посѣјаће, сѣме, за сѣме, сѣмена, да се сѣтим, сѣтили се, сѣћам се, сѣћају се, сѣцали, исѣцамо, исѣцају, исѣцано, сѣче, сѣчем, сѣчѣмо || сѣчемо, насѣчу, осѣчу, прѣсѣчу, осѣће рѹку, посѣће се, прѣсѣкѹ га, сѣкли, насѣкли, осѣкли, насѣко, прѣсѣко, посѣк, слѣп, слѣпа, слѣпи, слѣпо ѡко, снѣг, у снѣгу, срѣда, на срѣди гѹмно, на срѣд воде, срѣла га, срѣли, срѣћа, срѣћу, нѣма срѣће, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтеново, старѣшина, старѣшине, Стѣпоѡевац, у Стѣпоѡевцу, у Стѣпѣвцу, стрѣла, стрѣлу, стрѣљали га, да стрѣљаш, отѣрали, трѣба, трѣбали, нисам трѣбо, не би трѣбало, ка су то трѣбале, трѣшња, трѣшњу, бѣле трѣшње, трѣшања, ѡне лѣба, лѣбац, лѣбове, лѣпиње || лепиње, није тѣло, тѣла, тѣли, нисмо тѣле да бѣгамо, цвѣт, цвѣће, Цвѣта, Цвѣту, Цвѣтино, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтку, Цвѣткова, цѣв, у цѣви, цѣвка, цѣвку, цѣди се, цѣдимо, цѣдиш, ѡцѣду сир, процѣди || процѣди, процѣђено, цѣдело, на цѣделу, цѣђ, цѣћа, у цѣћу, пѡспѣмо цѣђом, цѣѡ камен, цѣло, цѣлу нѡћ, цѣпа, цѣпам, цѣпаш, цѣпамо, цѣпали, нацѣпаш, нацѣпано, црѣво, црѣва, црѣп, црѣпа, по црѣпу, црѣпуља || црѣпуља, лѣпу црѣпуљу, у црѣпуље, два човѣка.

Примери са секундарним *ѣ*: не прѣзнају (признају), ја му прѣђем (приђем), да се прѣ прѣвиђало (привиђало), прѣслављамо (прислављамо) цѣдело, на цѣделу.

Напомена: Из изложене грађе се види да неке сложенице нису стављане код датого корена него су сврставане према одговарајућем префиксу. Тако се примери типа *недѣља*, *Недѣљко* и сл. наводе под словом *н*, *свѣдок*, *срѣћа*, *Срѣтен* и сл. под *с*, а *медвѣд* под *м* и сл.

СТУБЛИНЕ

бѣгај, бѣгала, бѣгали, побегли, у бѣжанију, побегуља, побѣгла || пѡбегла, бѣжи, бѣда, у бѣди, бѣдан живот, бѣдно, бѣдник, бѣдница, бѣдницу, белѣга || бѣлѣга, белѣгу, белѣжницу, обѣлѣжено, бѣла, бѣла цигѣрица, сѡ бѣле блуѣѣ, бѣлу, да бѹде бѣло, Белѣвка (крава), бѣлке (трѣшње), бѣлѡјка || белѡјка (конопља), да и бѣлим, бѣлила, бѣлило, избѣлило, бѣлица, бѣсан, побѣсниѡо || побѣсниѡо, бѣседа, бѣседе, бѣседиѡо, бѣседили, блѣд, изблѣдило, брѣг, на брѣгу, за брѣг запаља, брѣгови, брѣшчић, за брѣ-

ном слушао екавски изговор. Порекло ове својеврсне поларизације највероватније треба тражити у различитом пореклу становника Стублина. Сличну ситуацију (тамо, додуше, у једном делу села доминира ијекавски изговор, док је у другом крају у основи сачувано фонолошко јат) срећемо у подрињском Гвосцу (в. ниже), на југозападном пограничју јатовске територије. Будућа теренска испитивања показале да ли у Стублинама имамо прелазну зону или је, пак, реч њо усамљеном неком компактном острву у јатовској зони.

ЦРВЕНА ЈАБУКА

побегла, побегли, побегнем, побегну, бѣжи, бѣда, у бѣди, бејáдоше, бѣлега, бѣлѣгу, бѣла, бѣле хурке, бѣло брашно, бѣли трѣшања, бѣли цвѣт, лѣба бѣлога, бѣлице, бѣлим (гл.), бѣлимо, Бѣља (во), Бѣлавка, оно се убѣли, бѣлдваче (трѣшье), беѡјце, бѣсан, бѣсни, бѣсно, бѣснило || бѣснйло, побеснйло, блѣд, блѣдо, поблѣдиѡ || поблѣдиѡ, брѣг, на брѣгу, брѣска, брѣски, брѣске, брѣс, на брѣсту, брѣстово, брѣстић, вѣдло (видело, извор светлости), вѣцба, вѣцбу, вѣце, вѣју, вѣјали, развѣце, вѣк, у свѡм вѣку, вѣчито, увѣк || увѣк, с вѣнцом, вѣнцише, вѣнче, ка се вѣнчавају, вѣнчала се || вѣнчала се, вѣшали, вѣшаћемо, извѣшали, обѣсили, обѣсиѡ, обѣсиѡ се, вѣшалица, вѣшалице, вѣшта, вѣштица, врѣдан, уврѣдиѡ се || уврѣдиѡ, врѣжа, врѣже се пуште, на врѣжи, врѣжу, врѣмена, врѣѣно, врѣћа, врѣћу, врѣће, дѣ ти ње чѡек?, дѣ (где је) она, грѣцеш, изгрѣце сунце, изгрѣјало, угрѣце || угрѣце, грѣк, грѣши, грѣшан, грѣшник, погрѣши (през.), двѣ, двѣста, дѣвѣр || дѣвер, дѣвѡјка || дѣвѡјка, дѣвѡјком, дѣвѡјку || дѣвѡјку, дѣда, дѣду, дѣли се, дѣлимо, подѣлили, подѣлила, подѣљено, дѣљамо, дѣне се, дѣнемо, садѣнемо || садѣнемо, дѣте (вок. дијете), дѣтѣта, дѣца, дѣце || дѣце, дѣци, дѣцу, дѣцо, дѣчица, дѣчко, дѣтољина, по дѣтољини, задрѣмо, дрѣњ, дрѣњка, дрѣњина, жљѣб, жљѣбови, на жљѣбове, жљѣжда, звѣзда, звѣзде (ном. мн.), Звѣздáр, зѣв, зѣва, презѣнем, презѣнеш, презѣва, презѣнемо, сáзрѣ, узрѣ || узрѣ, зрѣла, зрѣли, јѣде || јѣде, јѣди, јѣдѣш, јѣдемо, изѣлища, колѣвка, колѣвку, у колѣвку, колѣвчица, колѣвчицу, колѣно || колѣно, колѣнике, кудѣља, кудѣљу || кудѣљу, от кудѣље || кудѣље, кудѣљно, лѣвчић (дем. од лѣвак), лѣк, лѣчи, излѣчила, излѣчили (али: лѣкар), лѣп, лѣпа му смрт, лѣпо, лѣпи, лѣпо живу, лѣвшѣ ње, Лѣпсáва, улѣпи се || улѣпи се, лѣса, на лѣсе, на лѣсама, из Лѣскѡвца, лѣшњица, лѣшњикове, лѣја, у лѣју, измери, мѣсечина, мѣсимо, мѣсу, мѣсиѡ, замѣсили, на мѣсту, млѣко || мнѣко || мнѣко, свѣ помрѣше, недѣља || недѣља, три недѣље, недѣљом, понѣдѣљник, нѣко, нѣкѣ вѣштице, нѣки, понѣко, нѣкуд, Нѣмац, дѡнѣти, нѣшто ми дáла, одѣло, пѣсак, са пѣском, пѣсма, пѣтлови, повѣсмо || повѣсмо, повѣсама, плѣва, плѣву, плѣви се, плѣвиѡ, заплѣни, заплѣњено, прѣ, прѣгрш, прѣдáје, прѣдáјемо, прѣдáју, прѣдаду, прѣћеш, прѣзимиѡ, прѣплашиѡ, прѣседник, прѣшѡ, прѣд зору, прѣт кућу, прѣдшња, прѣдшњи, нáпрѣд, нáпредна кућа, нáпредуде, нáпрѣтка, прѣз мáјке || прѣз мáјке, прѣз брйге, прѣзѡбразну рѣч, прѣкѡ куће, прѣсний кúпус, рѣжѣш, рѣжи, рѣжњић, изрѣжи, орѣжемо, орѣзйвамо, срѣжѣмо,

урежѐмо, ре́занац, од ре́занца, ре́ка, у ре́ку, ре́чица, ре́тко, ре́ђе, ре́ч, ре́чи, кукуре́че, сведо́чи, свѐтло, свѐтњак, свѐтњака, свѐтњаци, сѐва, на сѐдалу, сѐд-сѐд-сѐд ма́цо (тако се „маме” пчеле у кошници), седѐлицу, сѐди, сѐдѐш, сѐдила, да сѐдне, сѐднѐм, сѐднѐмо, сѐла, тудека сѐје, сѐјемо, сѐјали смо, насеју, посеју, сѐме, исѐкли, сѐчѐм, сѐчѐмо, сѐчѐ се, насѐчѐ се, исѐчѐмо, исѐцкали, осѐче || осѐци, осѐчѐм, осѐчѐмо, пдсле се осѐца, расѐчѐш се, расѐчѐмо, сени́ца, сени́це, сени́чица, сѐно, у сѐну, да се сѐтиш, сѐћаћу се, сѐћа́м се, слѐме, слѐп, слѐпи миш, слѐпе дчи, слѐпаћ || слѐпаћ, на срѐд ливаде, срѐда, срѐду и пѐтку, срѐдина, срѐдину, на срѐдини, срѐдњи, Срѐја, ено Срѐје, Срѐјино, срѐла, Срѐм, Срѐтен, Срѐтеније, срѐтали, срѐћа, Срѐћко, Срѐћку, срѐћу се, стѐна, стени́ца, стени́цу, стени́це, стрѐља, стрѐљали, стрѐва || стрѐа, стрѐу, тѐсна, тѐсто, трѐба, трѐби се, трѐбимо, отрѐбили, отрѐбиш, отрѐбимо, отрѐбљено, отрѐзни́о се || отрѐзници се, прѐти му, прѐтња, трѐшња, трѐшња, трѐшњу, бѐли трѐшања, лѐба сýвог, лѐбац, лѐбно брашно, тѐла, тѐле, тѐли, цвѐт, цвѐће, пýно цвѐћа, Цвѐтко, цвѐтасто, Цветýља, цѐв, цѐви, пѐт цѐви, цѐвчице, цѐдимо, исцѐдимо, оцѐди се, оцѐдимо, оцѐђивамо, па се прѐцѐди, прѐцѐдимо, процѐдиш, цѐђено, цѐдило || цѐдило, на цѐда́лку || на цѐда́лку, цѐћ, цѐћом || цѐћем, цѐлу ноћ, цѐли да́н, цѐниш, зацѐнили, оцѐпи се, оцѐпило се, црѐво, црѐп, црѐпом, на црѐпљику, пот црѐпуљу.

Примери са секундарним *е*: прѐватили, прѐпада ми, прѐповес, прѐповетка, прѐчѐсти се || причѐстѐла се, прѐчучи́м, — јастрѐб, — бундева, бундеву, — копрѐве || копрѐве, — колѐба, колѐбу, колѐбе, — цѐдело || цѐдѐло.

КОЦЕЉЕВО*

побегла, побегле, побегли, побегнѐмо, у бѐди, бѐдно, бѐла, бѐло, избѐлићемо, избѐлићеш, бѐлежила, бѐлежимо, забѐлежили, брѐг, на брѐгу, брѐстово, брѐсто̀вина, вѐје, развѐјали, развѐјаћемо, вѐнац, на вѐнцу, вѐнчимо, ўвѐнчимо лýк, вѐнчала се, вѐнчали га, вѐшали, вѐштица, вѐштицу, вѐшто, Врѐло, ў Врѐлу, прѐврела, ўврѐће, врѐћа, врѐћу, ўгрѐјали, двѐ, двѐста, дѐвојка, дѐвојке, дѐвојкама, дѐда, дѐду, удѐлила, удѐлићемо, подѐлила, подѐљена, дѐнѐмо, дѐнѐте, дѐте, дѐтету, дѐца, дѐци, дѐцо, дѐцу, са дѐцом, звѐзда, звѐзду, зѐв, зрѐла, сазрѐла, ўзрѐла, ўзрело, колѐвка, колѐвку, колѐно, лѐво, лѐја, у лѐји, лѐју, лѐп, лѐпа, лѐпи дасакá, лѐпу, лѐса, лѐсу, на лѐси, пѐт лѐса, лѐска, на лѐску, лѐто, лѐти, мѐна, замѐнила, мѐсѐц, мѐсила, замѐсила, ўмѐшено, пѐ некѐм, недеља, недељом недељама, пѐвају, пѐвали, запевали, испевали, пѐсми, пѐсму, плѐва, плѐву, плѐвемо, прѐ, прѐвари га, прѐнесе, прѐд њима, прѐдњу, рѐжи, на рѐжи, срѐжý га, рѐзала, рѐзали, нарезала, ре́ка, у ре́ку, под ре́ком, у ре́ци, ре́чица, ре́па, ре́тко, ре́ђе, у ре́чи, свѐт, у свѐту, свѐћа, свѐћу, сѐди, сѐднѐмо, поседали, сѐјала, сѐјале, сѐјали, посејали, посејемо, исѐкле, сѐкла, сѐкли, исѐкли, дсѐкла, исѐче, осѐчѐмо, исѐчѐмо, осѐчете, исѐчý, сѐти се, сѐћали се, снѐг, на срѐд гýмна, срѐда, до срѐдѐ, срѐдом, срѐду, срѐдња, срѐдњу, срѐтан, срѐтене, Срѐтене, Срѐтену, срѐћа, срѐћу, стрѐлу, тѐсна, тѐсто, у тѐсту, није трѐбало, истрѐбили, истрѐбићемо, отрѐбили,

* У народу је обичнији лик *Коцѐлева*, а у околним селима ће се чути и *Коцѐлева*.

отрѣбљено, трѣшња, трѣшњу, трѣшања, трѣшњицу, цвѣт, цвѣће, цвѣћа, цвѣтаста, Цвѣти, Цвѣту, Цвѣтко, Цвѣтку, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣди, цѣдицу, цѣди се, исцѣдила, оцѣдило се, оцѣдимо, процѣдила, цѣћ, у цѣћу, нацѣпали, прецѣпила, прецѣпимо, цѣпка, цѣпку, црѣп, на црѣпу, са црѣпом.

ВРЕЛО

побегла, побегле, побегли, побећ, бѣжи, бѣда, бѣла, бѣло, бѣли се, бѣлим га, Бѣлка, белѣжила, забелѣжиле, бѣсан, бѣсна, брѣг, брѣга, на брѣгу, брѣза, брѣзу, под брѣзом, брѣзе, на брѣсту, вѣјо, овѣјали, вѣк, у вѣку, вѣнац, вѣнци, вѣнчи, свѣнчили, вѣнча, венчамо се, венчала се, вѣтар, вѣшта, вѣшти, вѣшали, вѣшаємо, обѣсили, Врѣло, из Врѣла, у Врѣлу, проврѣла, саврѣло, уврѣла, врѣме, врѣћа, врѣћу, са врѣћом, врѣће, врѣћа, грѣје, изгрѣјо мѣсѣц, угрѣје, грѣшиш, двѣ, двѣста, дѣвера, дѣвѣјка, дѣвѣјци, дѣвѣјку, дѣвѣјачка, дѣли се, дѣлимо, дѣлиш, да подѣлимо, подѣлу, подѣљено, дѣну, садѣнемо, дѣте, детѣту, дѣца, дѣци, дѣцу, дѣчкић, звѣзда, звѣзду, звѣзде, зѣв, зѣвају, презѣва се, презѣне се, зрѣла, зрѣле, сазрѣла, сазрѣло, сазрѣће, узрѣло, јѣла, јѣли, јѣде, јѣдемо, јѣду, јѣшѣмо, јѣшѣте, пѣјели, пѣјешѣте, колѣвка, колѣвку, на колѣвци, колѣвчицу, кудѣља, кудѣљу, лѣвом ногом, лѣја, лѣју, на лѣји, лѣк, лѣкове, лѣчи, излѣчи се, излѣчићеш се, лѣп дан, лѣпа, лѣпе, лѣпу ракију, лѣса, лѣсу, лѣсе, лѣска, под лѣскѣм, лѣскѣво, лѣто, мѣна, у мѣни, промѣни се, мѣњало се, мѣсѣц, мѣсѣца, мѣсѣчина, мѣси, замѣси, мѣша, млѣло се, мнѣко, нѣдеља, нѣдељу, нѣдељом, нѣки дѣр, нѣшто, плѣва, плѣву, оплѣви га, прѣ, предњака, да се одрѣшим, рѣжу, прерѣжи, рѣзали, одрѣзали, одрѣзо, прерѣзала, срѣзала, срѣзали, рѣка, у рѣку, у рѣци, рѣчицу, рѣч, ни рѣчи, у рѣчи, рѣтко, рѣће, свѣдок, свѣт, свѣтло, свѣћа, свѣћу, сѣди, посѣдали, сѣјали, сѣјано, сѣју, посѣјали, посѣјемо, посѣју, насејемо, сѣме, сѣкли, исѣкли, сѣчем, сѣчемо, сѣчете, исѣчем, исѣчете, сѣтила се, сѣћају се, слѣме, слѣп, слѣпа, слѣпо, слѣпца, снѣг, по снѣгу, срѣда, до срѣде, срѣдом, срѣду, на срѣдини, срѣдину, срѣтан, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтеново, Стѣпанѣдан, стрѣја, стѣна, тѣсто, трѣба, не трѣба, трѣбила, трѣбили, отрѣбиѣмо, отрѣбљено, трѣшња, трѣшњу, лѣбац, нѣсам тѣо, тѣли, цвѣт, цвѣће, Цвѣта, Цвѣту, са Цвѣтом, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтку, цѣв, цѣви, цѣди се, цѣдимо, цѣдила, исцѣди, нацѣдимо, оцѣди се, оцѣдимо, оцѣћено, процѣдим, процѣдимо, цѣћ, цѣћом, у цѣћу, цѣо, цѣла, цѣлу нѣдељу, исцѣпају, исцѣпали, поцѣпали, расцѣпили, расцѣпљено, црѣп, по црѣпу, са црѣпом, црѣпуља, на црѣпуљи, црѣпуљом, црѣпуљу.

Секундарно ę забележио сам једино у прѣтѣрамо (притурамо).

ГОРЊЕ ЦРНИЉЕВО

побегла, побегле, побегли, прѣбегѣ, бѣжи, бѣлега, бѣлегу, забѣлежили, бѣло, бѣли се, забѣлло се, бѣлимо, бѣсна, бѣсно, бѣседили, бѣседу, брѣга, на брѣгу, брѣза || брѣза, брѣзасто, брѣзѣво, брѣска, брѣску, на брѣсту, вѣје, развѣјали, развѣјаємо, вѣшали, обѣсили, обѣшен, обѣшено, вѣштѣчко, вѣштица, вѣштице, вѣштицу, вредна, уврѣдили, врѣло, из Врѣла,

прѡврело, ѡвреше, вреша, вреше, ѡ врешу, дѣ (гдје је), греше, ѡгрејали, ѡгрејемо, грех, у греху, погрешила, погрешили, две, двеста, девојка, девојку, девојкама, деда, дѣнули, саденемо, делите, подѣли, подѣљено, дѣте, дѣтета, дѣца, дѣци, дѣцо, одрешено, шлѣб (жлеб), шлѣби, шлѣбимо, шлѣбљено, звезда, зѣв, зрѣ, сазрѣ, зрѣла, сазреле, ѡзреле, јѣдѣм, јѣдете, јѣдѣш, јѣла, јѣли, колѣвка, колѣвчицу, лѣво, лѣја, лѣју, лѣка, лѣкови, лѣчи се, излѣчили, излѣчено, лѣп, лѣпа, лѣпо, лѣпо дѡјѣ (дође), лѣпо прогориду, лѣса, лѣсе, лѣсу, лѣска, лѣске, Лѣшница, у Лѣшници, из Лѣшнице, Лѣшницу, лѣшњик, лѣто, прѡлетѡс, мѣсѣц, мѣсила, умѣсила, умѣси се, умѣсили намѣстим намѣстили, млѣко || мнѣко, нѣделја, нѣделју, пѣвали, запевали, пѣсма, пѣсму, пѣсак, са пѣском, по пѣску, пѣшкѣ, прѣ сијѣ (сиђе), прѣпуни, прѣплата, прѣд њи, прѣд њима, прѣдошѣе, прѣдошѣу, преко завалѣ, прѣгѣ ти, прѣтили, запрѣтите, рѣжѣмо, два рѣжњиха, изрежѡ, срѣжѡ, рѣзале, рѣзали, изрезали, изрезаће ѡ тѡ, срѣзала, срѣзаћемо, рѣка, у рѣци, рѣку, за рѣком, рѣчицу, рѣч, у рѣчи, рѣђег, рѣткѡ, рѣткѡ, рѣтко да дѡјѣ (дође), свѣт, у свѣту, свѣтливо, свѣћа, свѣћу, свѣће, свѣћа, свѣћницу, сѣјали сѣјѣм, сѣјемо, посѣјали, посѣјѡ, сѣме, сѣмѣњаре || сѣмѣњаре, сѣкли, ѡсѣкли, посѣкло се, расѣкли, сѣсекли, сѣчѣм, исѣчѣмо, ѡсѣчено, осѣчѣ, осѣчѣмо, сѣћам се, сѣтисмо се, слѣме, слѣп, слѣг, срѣда, срѣдом, срѣдина, нѡ срѣдини, срѣдња, срѣли га, срѣтамо, срѣтно, Срѣтене, Срѣтену, срѣћа, срѣћу, несрѣћа, несрѣћу, до Стѣпанъдана, стрѣла, тѣсто, у тѣсту, отрѣбили, отрѣбимо, ѡстрѣбљено, трѣбѡ ми, трѣбало, трѣшња, нѡ трѣшњи, трѣшњу, нѡ трѣшњу, трѣшњицу, од лѣба, лѣбац, у лѣбној вѡрини, упѡтрѣбљено, цвѣт, цвѣће, цвѣћа, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, Цвѣтини, цвѣтасту краву, Цвѣтку, Цвѣтку, сѡ Цвѣтком, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣвчицу, цѣвчицом, цѣди се, цѣдили, ѡсѣдимемо, ѡсѣдите, ѡсѣдили, ѡсѣђено, прѡцѣдимемо, цѣђ, цѣђом, по цѣлом ѡпанку, цѣпали, оцѣпили, расцѣпимо, расцѣпићемо, црѣва, по црѣвима, црѣп, црѣпом.

Примери са секундарним е: белѣца, белѣцу, белѣце, белѣца̄.

ДОЊЕ ЦРНИЉЕВО

пѡбегла, пѡбегли, пѡбегле, бѣжи, пѡбеже, у бѣди, бѣдница, бѣдницу, бѣдно, бѣлежила, забѣлежила, бѣла, бѣли, бѣло, Бѣлѡ нѣделју, бѣли се, бѣлили, избѣлиће, убѣлити, убѣљено, блѣдо, брѣза, брѣзу, под брѣдом, под брѣзу, брѣзаста гѡеда, брѣзасто гѡече, брѣска, брѣску, брѣстово, на брѣсту, у вѣку, вѣнац, вѣнци, вѣнча̄, вѣнчали || вѣнчали, развѣјали, развѣјала, развѣјаћемо, вѣшајѡ, вѣшали, извѣшали, извѣшамо, извѣшап, вѣшалица, вѣшалицу, ѡбѣсили, ѡбѣсићемо те, ѡбѣшена, ѡбѣшена, вѣштица, вѣштицу, врѣжа, на врѣжи, врѣжу, врѣло, врѣме, врѣмена, врѣћа, врѣћу, ѡ врѣћама, дѣ си, дѣ (где је) дѣте?, ѡгрејали, ѡгрејан, ѡгрејано, ѡгрејем, две, двеста, дѣвера, дѣверу, девојка, девојке, девојку, девојачка свѡдба, девојачкѡј кѡћи, подѣлили се, подѣлићемо се, подѣлићеш ѡм свѣ, дѣте, дѣтету, нѣ волѡ се дѣца ко ѡнучади, од мѡјѣ дѣпѣ, дѣци, дѣцу, дѣцо, дѣтѣнци, дѣтѣљина, дѣтѣљину, зѣв, зрѣла, сазрела, сазреле, сазрѣло, ѡзреле, ѡзреше и јѡбука, да јѣдѣм, јѣдѣмо, јѣдѣш, јѣдѡ,

јѐла, јѐли, јѐте (једите), кѝлѐвка, кѝлѐвкѝ, кѝдѐља, кѝдѐљу, лѐја, лѐју, лѐк, лѐкове, излѐчили се, излѐчили ѝ њѝ, излѐчићеш се, лѐпа, лѐпѝ жѐни и трѐба, бѝко лѐпа, лѐпо лѝжи, нѝј су ти лѐвшијѝ твоја ѝнучѝди, лепѝта, лѐса, нѝ лѝси, лѐсу, лѐсе дѝјњаке, лѐска, лѐску, лѐто, Лѐтњикѝвац, од Лѐтњикѝвца, мѐсѝц, мѐсѝца, млѐко || мнѐко, Нѐмци, пѐсак, у пѐску, са пѐском, плѐва, ѝ плѝви, плѐву, оплѐви, прѐ, прѐвари, прѐшѝ, прѐшли ѝ другѝ сѐло, прѐкосутра, прѐкрстѝмо се, нѝјпрѐд, прѐт кућѝм, прѐт кућѝ, рѐжи, срѐжи, рѐзала, рѐзале, рѐзали, нѝрезали, ѝдрѐзала, срѐзала, срѐзаћѝ, рѐка, на рѐку, рѐчицу, рѐткѝ сѝто, рѐтко дѝлази, свѐт, по бѐлѝм свѐту, нѝје ми свѐтлицѝ, сѐди, мѝни се не сѐди, мѝј дѝјете, сѐдѝли, сѐдѝла, пѝседали, пѝсејали, сѐме, сѐно, сѐкла, сѐкли, прѐсекли, сѝсекли, сѝче, осѝче, прѐсѝче, осѝчѝ, осѝчено, снѐг || снѐг, срѐда, срѐдѝм, срѐду, срѐдина, на срѐдини, срѐдинѝ, до срѐдинѐ, срѐтан, срѐтна, срѐтну дѐцу ѝмѝм, Срѐтен, Срѐтена, Срѐтену, Срѐтово, срѐћа, срѐћѝ ми, Стѐпанѝдан, до Стѐпанѝдана, стрѐла, стрѐлу, тѐсто, у тѐсту, трѐба, нѐ трѐба, нѝси трѐбала, трѐбила, трѐбили, отрѐбила, ѝтрѐбљѝно, трѐшња, трѐшњу, нѝ трѐшњу, нѝ трѐшњи, ѝмѝле, лѐба, два лѐба, сѐдам лѐбѝва, у лѐбној вѝрини, нѝје тѐо, тѐли смо, цвѐт, цвѐће, цвѐтаста, цвѐтасто, Цвѐта, Цвѐти, Цвѐто, Цвѐту, са Цвѐтѝм, Цвѐтко, Цвѐтка, Цвѐткова, цѐв од зѝбѝ, ѝсцѐди се, ѝсцѐдим, ѝсцѐдѝмо, ѝсцѐдила, ѝсцѐђѝно, процѐди, процѐдила, процѐдиће, процѐђѝно, цѐђ, у цѐђѝ, са цѐђѝм, цѐла бѝлѝца, цѐлу нѝћ, цѐо свѐт, цѐпали, нацѐпали, нацѐпамо, поцѐпала, црѐп на црѐпу.

Примери са секундарним е: белѐца, белѐцу, белѐце — прѐћи (прићѝ), прѐшѝ ми.

ВАЉЕВСКА КОЛУБАРА

БРАНКОВИНА

бѐга ли, пѝбегла, пѝбегле, пѝбегли, пѝбегѝ ми, прѐбегли, прѐбегѝ, бѐда, у бѐди, бѐдни, бѐдно, бѐдниѝка, бѐдниѝца, бѐдниѝцу, бѐла, бѐле, из бѐле зѝрѝ, бѐлог лѝка, бѐли трѐшања, бѐлим, бѐли, ѝбѐли се, убѐлила, убѐлите, ѝбѐљѝно, бѐс, бѐсна, свѝ су бѐсни, брѐг, по брѐгу, брѐговѝма, брѐза, брѐзу, брѐзе, брѐзово дрѝво, брѐзовина, брѐзовину, вѐје, вѐјемо, ѝзвеје, развѐје, развѐјали, развѐјано, вѐк, у вѐку, ѝвѐк, вѐнац, вѐнце, вѐнче га свѐнчило се, вѐнчајѝ га, вѐнчала се, вѐнчали се, ѝзвѐстио, да је ѝзвѐстѝм, ѝзвѐстили ме, ѝзвѐстиће га, вѐтар, на вѐтру, вѐша, вѐшали, ѝзвѐшали, вѐшалиѝца, вѐшалиѝце, ѝбѐси, ѝбѐсила, ѝбѐшене, вѐшта, вѐште, вѐшти су, вѐштиѝца, вѐштиѝцу, вѐштиѝце, не врѐди, врѐћа га, ѝвреда, ѝврѐдила, ѝврѐдама, врѐло, прѝврѐла, прѝврѐло, врѐме, грѐјем, грѐјемо, загрѐјем, загрѐјеш, ѝгрѐјем, ѝгрѐјемо, ѝгрѐва се, грѐшила, грѐшили, погрѐшила, погрѐшисмо, двѐ, двѐста, дѐверу, дѐвѝјка, дѐвѝјку, дѐвѝјке, дѐвѝјкама, дѐда, дѐду, дѐлиш, дѐлили, дѐљѝно, подѐли (прѐз.), подѐли, подѐљѝмо, подѐљѝно, раздѐљѝно, дѐнѝ се, дѐнѝмо, дѐнули, дѐтелина, дѐтелину, дѐте, дѐтѝта, дѐтѝту, дѐте || дѝјете (вок.), дѐца, дѐцѝ, дѐци, дѐцу, дѐцо, дѐтѝнци, звѐзда, звѐзду, звѐзде (2 ×), кѝлко звѐзда?, зѐв, прѐзѐне, зрѐла, зрѐле,

зрѣло, зрѣо, сазрела, сазреле, прѣзреле, прѣзрело, прѣзрела, узрела, узреле, узрело, јѣдѣ, јѣди, јѣдѹ, јѣдѣмо, јѣла, јѣле, јѣли, јѣло, пѣјели, пѣједено, колѣвка, колѣвку, кудѣља, кудѣљу, от кудѣљѣ, кудѣље, от кудѣља, кудѣљне, кудѣљно, лѣва, лѣвом ногѣм, лѣја, на лѣји, лѣје, лѣк, у лѣку, лѣчи, лѣчила се, излѣчимо, излѣчила га, излѣчен, излѣчена, излѣчени, лѣпа, лѣпе, лѣпо, лѣпѣг, лѣпи људи, излѣпили, излѣпљено, лепѣта, лепѣтѣ, лѣса, лѣсу, на лѣси, лѣсе, на лѣсама, лѣска, пот лѣскѣм, лѣске, лѣто, лѣти, преко лѣта, лѣтѣс, мѣна, прѣ мѣнѣ, о мѣни, намѣнимо, намѣњено, мѣњамо, мѣсѣц, мѣсѣца, мѣсим, мѣсимо лѣбац, замѣсим, мѣшали, мѣшалица, умѣшам, од млѣка, недеља, недељу, три недеље, недељѣм, Нѣмац, Нѣмци, пѣвѣм, пѣвају, пѣвала, пѣвали, ѣспевали, прѣпевали, прѣпеваће, пѣсма, пѣсму, пѣсак, у пѣску, пѣтла, с пѣтлом, плѣва, у плѣви, у плѣву, плѣвѣ се, плѣвѣш, плѣвѣмо, ѣсплѣвљено, ѣплѣвљено, победа, побѣдили, прѣ, прѣдѣ се, прѣдѣш, прѣдѣчу, прѣсека, прѣсола, у прѣсолу, прѣбацали, прѣкопѣли, прѣко лѣта, запрѣтила му, до прѣлѣћа, у прѣлѣће, рѣжѣ, изрѣжѣ, срѣжѣ, нарѣжѣ, рѣзала, рѣзале, рѣзали, нарезали, нарезѣно, рѣка, рѣку, рѣке, рѣчица, рѣчицу, рѣткѣ сѣто, рѣтко, рѣтке, рѣћѣ, прорѣдила, рѣшила, рѣч, рѣчи, рѣчѣ, свѣт, свѣтло, свѣтлѣ, свѣћа, свѣћу, свѣће, свѣћица, сѣдим, сѣди (импер.), сѣдио, сѣдили, сѣле, посѣдале, посѣдали, сѣје се, сѣјем, посѣјали, посѣјано, посѣјаће, сѣме, сѣмена, сѣно, сѣкла, сѣкли, сѣкѣ, ѣсекла, ѣсекле, ѣсекли, прѣсѣкѣ, прѣсѣкли, сѣчѣ, сѣчѹ, сасѣчѣ се, исѣчѣмо || исѣчѣмо, осѣчѣм, осѣца, сѣћам се, сѣтила се слѣп, слѣпи, слѣпѣца, слѣг, срѣда, у срѣду, срѣдѣм, срѣтам, срѣтне, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтену, срѣћа, срѣћу, са срѣћѣм, тѣсто, на тѣсту, трѣбѣ, нѣсу трѣбали, ѣтрѣбљено, лѣб || клѣб, лѣба, лѣбом, лѣбац, нѣје тѣла, тѣли, тѣле, цвѣт, у цвѣту, цвѣће, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, са Цвѣтѣм, Цвѣтино дѣте, цвѣтаста, цвѣтасто, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣткова, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣди, цѣдѣмо, исѣдѣила, ѣсѣдѣимо, ѣсѣђено, прѣѣдѣдим, прѣѣдѣдиш, прѣѣдѣдиле, цѣдило, цѣђ, у цѣћу, цѣло лѣто, цѣлу зѣму, цѣпа, цѣпали, исѣпѣли, исѣпѣ, наѣпѣмо, наѣпѣли, оѣпѣли, оѣпѣла, ѣѣпљено, цѣпка, цѣшку, цѣп, на цѣпу, цѣпом, цѣпуља, цѣпуљу, цѣпуљѣца, цѣпуљѣцу.

Примери са секундарним е: на прѣмер, прѣкѹпили (прикупили).

Овде треба навести и Николићеве примере са „изразито затвореним е” из истог места: „*диѹше* (вок. ст.), *моје лѹшо дѣше*, *Бѣли Камѣн*, *двѣ*, *двѣ кѹће*, *двѣ шрѣ*, *двѣ*, — *диѹци*, *дѣди*, *срѣино*, *сѣли*, *шѣла*, — *дѣше*, *Нѣмци рѣка*, *рѣчѣ*, *цѣло лѣшо*, *не врѣди*, *извѣсѣно*, *ѣѣѣдили*, *исѣкѹ*, *оѣѣшла се*, — *дѣца* × 2, *сѣдио*, *сѣдили*, — *у срѣду*, *из бѣле зѣрѣ*, *кудѣљни вѣш*, *ѣдѣлѣ*, — *кудѣља*, *недѣља*, *недѣља*, *ѣвреѣдама*, *ѣрѣсеко*.” (Б. Николић, *Колубарски ѣвор*. — СДЗБ XVIII, 33).

СЛОВАЦ

бѣгѣ, побегла, прѣбегла, бѣда, бѣду, бѣдно, бѣли лѹк, ѣбеле плѣтно, бѣсни, блѣд, брѣг, на брѣгу, брѣза, брѣзу, брѣзова метла, вѣје, вѣјѹ, развѣјали, развѣјано, вѣк, у вѣку, вѣнац, с вѣнцом, вѣшали, вѣшалицу, ѣбѣсили, врѣло, врѣме, врѣмена врѣћа, врѣћу, грѣје, ѣгрејало сѹнце,

угреје, угрејемо, двѣ, двѣста, дѣвера, дѣверу, дѣвојка, дѣвојци, дѣвојку, дѣда, дѣдом га зову, дѣлију, подѣлију, подѣлила, да саденемо, садену, дѣте, дѣтета, дѣца, дѣци, дѣцу, дѣцо, са дѣцом, дѣчко, дѣчка, звѣзда, звѣзду, на звѣзди, звѣзде, зѣв, зрѣла, сазрѣла, сазрѣле, јѣди, јѣли, колѣвка, кудѣља, кудѣљу, лѣво, лѣја, лѣју, лѣк, лѣка, лѣчи га, излѣчили, излѣчен, лѣпа, лѣпе, лѣпу, лѣпо, лѣпо лажѣ, залѣпи (импер.) лѣса, лѣсу, на лѣси, лѣсе, лѣска, лѣто, лѣтос, мѣсец, мѣсеца, мѣсимо, умѣсимо, умѣсили, пѣвали, запѣвала, пропѣвале, пѣсма, пѣсму, пѣсак, у пѣску, плѣва, у плеви, повесмо, прѣ, прѣд зору, рѣжи, рѣзала, нарезала, нарезб, срѣзб, рѣка, у рѣци, на рѣку, рѣчица, у рѣчици, рѣтко, свѣт, по свѣту, свѣтло, свѣћа, свѣћу, свѣће, сѣди, сѣди, сѣли, сѣло, посѣдале, сѣју, посѣјемо, посѣјале, сѣме, сѣкли, посѣко, расѣкли, исѣчѣм, исѣчѣш, осѣчѣш, сѣно, слѣп, слѣпа, снѣг, на срѣд ливадѣ, срѣдњак, срѣдњом, срѣћа, срѣћу, Срѣтен, Срѣтени, Срѣтену, стѣна, стѣну, стрѣла, стрѣлу, тѣсто, трѣба, не би трѣбб, трѣби, отрѣбљено, трѣшња, трѣшњу, лѣба, лѣбац, лѣпца, тѣли, цвѣт, цвѣће, Цвѣта, Цвѣту, Цвѣтко, Цвѣтуља (крава), Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣди, цѣдим, цѣдила, исѣдим, исѣђено, процѣди, процѣдим, процѣдила, процѣђено, цѣћ, у цѣћу, цѣла, цѣло, цѣпа, цѣпала, цѣпаш, исѣпали, расцѣпи, расцѣпили, расцѣпљено, црѣво, црѣва, црѣп, по црѣпу, црѣпом, црѣпуља, црѣпуљу, пот црѣпуљом.

ВАЉЕВСКА ПОДГОРИНА

ОСЛАДИЋ

бѣгати, бѣгала, бѣгале, бѣгали, бѣгамо, побѣгла, побегле, побегли, побегоше, побегнѣ, побегну, побегб, бѣжи, бѣжте што дильѣ (=далѣ, али је мањѣ), бѣжимо, бѣжб, бѣжање, бѣжанија, из бѣжанице, у бѣжанију, бѣда, ето бѣдѣ, у бѣди, бѣду, бѣдник, бѣдника, бѣдница, бѣдно смо ти живили, имам ти бѣдну асму, бѣли лук, бѣла, бѣлу сукњу, бѣли се, бѣлимо, бѣлити, обѣлити, обѣлило га, убѣлимо, убѣлли, Бѣлка (име овце), Бѣлавка (име краве), Бѣлавку, Бѣлоња (име вола), Бѣлови, Бѣлову, бѣлег, од бѣлега, бѣлежй, забѣлежила, забѣлежено, Бѣнжевић (село Беомужевих), бѣјце || бѣланце, бѣдчут, бѣочузи, бѣсан, бѣсна, бѣсни, бѣсно, побѣсницо, бѣседа, бѣседили, бѣседимо, бѣше, блѣда, блѣди, блѣдо, изблѣди, поблѣдицо, брѣг, на брѣгу, брѣгови, брѣговѣ, по брѣговима || брѣгодима, брѣшчић, брѣза, брѣзу, брѣзйк, брѣзово грање, Брѣзовица, брѣме, брѣмѣшце, брѣска, брѣску, брѣске, брѣст, на брѣсту, брѣстово дрво, брѣстоина, брѣстић, вѣверица, вѣје, вѣјемо, двѣје, двѣјемо, двѣјано, развѣјб, вѣк, у вѣку, вѣкоима || вѣковима, вѣчно, љвѣк, вѣнац, вѣнчимо лук, љвѣнчимо, вѣнча се, вѣнчала се, вѣнчање, вѣнчб се, вѣра, вѣтар, вѣтрић, Вѣтровитй Стѣпанѣдан, вѣровб, повѣровб, вѣшати, вѣша, вѣшали, вѣшалца, вѣшѣлка (вешалица меса), обѣси се, обѣсили, обѣсимо, обѣшена, обѣшено, обѣшену, вѣшт, вѣшти, вѣшто, вѣштѣчкб, вѣштица, вѣштицу, вѣштицама, вѣдна, вѣдни, провѣрѣдицо се, не вѣрѣди, увѣрѣди, увѣрѣла, увѣрѣдицо, вѣрѣћа га, љвѣрѣђено, вѣрѣжа, на вѣрѣжи, вѣрѣжа се, вѣрѣло, на вѣрѣлу, Вѣрѣло (топ., извор), љвѣрѣло, провѣрѣла вода,

време, сећа²¹ (псећа) времена, врећа, у врећи, врећу, вреће, пет врећа, где || де, де то идѣ?, де (где је), грѣје, угреје, угрејала, угрејано, угрејо, грѣонца, грѣонишу, грѣк, грѣка, у грѣку, за грѣке, грѣшан, грѣшна, грѣшка, огрѣшицо се, погрѣшила, погрѣшли, двѣ, двѣста, дѣвѣр, дѣвојка, са дѣвојком, дѣвојачки отац, дѣли, дѣло, дѣо, одѣљено, подѣлѣ, подѣлли се, подѣлмо, раздѣлли, раздѣљено, дѣљати, дѣља, дѣљам, одѣљати, дѣнѣмо сѣно, заденѣмо, саденѣ се, саденѣмо, дѣте, дѣтета, дѣтету, з дѣтетом, дѣтѣнци (празник), дѣца, дѣци, дѣцу, дѣцо, са дѣцом, дѣтлић, дѣтлићи, дрѣма, дрѣмѣ, дрѣмован, задрѣма, задрѣмали, задрѣмѣ, дрѣновина, дрѣновић (село), дрѣњак, дрѣњке, дрѣњци, цглѣб (жлеб), у цглѣбу, цглѣбови, ицглѣбимо, ицглѣбим, ицглѣбимо, заповѣдали, звѣзда, звѣзду, звѣзде, зѣв, зѣва, прѣзѣнѣ, зрѣти, зрѣ, зрѣла, зрѣло, сазрѣ, сазрѣло, узрѣ, узрѣла, узрѣле, узрѣло, зрѣлог жита, јѣдѣ, јѣдем, јѣдемо, јѣмо, јѣдѣ || јѣдѣ, јѣд (змијски отров), јѣла, јѣле, јѣли, јѣло, појѣо, колѣвка, у колѣвци, колѣвчица, колѣвчицу, колѣника, колѣно, кудѣља, кудѣљу, сѣме кудѣљно, лѣвак (за прѣтакање течности), лѣви, лѣва рука, лѣвом ногѣм, лѣја, у лѣју, у лѣји, лѣјица, лѣјицу, лѣк, брѣз лѣка, лѣкови, лѣковѣ, лѣкове (али лѣкар), лѣчи, лѣчили се, излѣчи, излѣчила, излѣчили, излѣчена, лѣњ, има лѣњу жену, лѣњштина, лѣп, лѣпа, лѣпе, са лѣпим стаклетом, лѣпо смо врѣшгуковали, Лѣвша, лѣвшицѣ сѣто (псето), лепѣта, лепѣту, Лѣпосава, Лѣпосави, Лѣпосаву, лѣпи (гл.), лѣпе, залѣпѣ, залѣпљено, лѣса, лѣсу, на лѣси, лѣсе, лѣсѣ, са лѣсѣ, на лѣсама, лѣска, лѣску, лѣсковѣ грѣна, лѣсковина, лѣсковинѣ, лѣсковину, лѣшњик, лѣшњика, лѣто, прѣ лѣта, лѣти, лѣтѣс, прѣлетѣс, прѣлѣће, Лѣшница, у Лѣшници, у Лѣшницу, мѣдвед, Мѣдведник,²² мѣна, мѣња се, прѣмѣни, прѣмѣниће, измѣрено, мѣсѣц, пѣт мѣсѣци, мѣсѣчина, мѣсѣчину, мѣси га, замѣси, замѣсили, мѣшина, мѣшамо, мѣсто, млѣко || мнѣко || млѣко, мнѣчѣача (врста печурке), мрѣза, мрѣжа, мрѣзу, мрѣти, умрѣти, нѣвѣста, нѣвесту, недеља, недељу, недељом, понедѣљник, Нѣдѣљко, Нѣдѣлково, Нѣдѣлковић, нѣки, нѣм, Нѣмац, Нѣмци || Нѣмци, ђсѣћа, пѣва, прѣпевѣ, пѣсма, пѣсму, пѣна, пѣну, запѣнло, пѣсак, пѣска, у пѣску, пѣтѣ, пѣтла, пѣшкѣ (али иешадѣја), плѣва, плѣву, плѣвѣ шѣничнѣ, плѣвсти, оплѣвсти, плѣвѣ, плѣвѣмо, заплѣнуо, заплѣнули,²³ пѣвѣсмо, пѣсек, прѣ, прѣгнѣ се, прѣдѣш, прѣдѣли, прѣдѣ, прѣдошѣѣ, прѣдѣњак, да прѣђѣш, напредѣуѣ, најпрѣд, прѣлицѣмо, прѣкува, прѣсѣчѣмо, прѣтрѣсамо, прѣкѣ кућѣ, прѣкодѣн, прѣксутрѣ, прѣти, запрѣти, запрѣтла, рѣжѣ, изрѣжѣ, ђдрѣжѣ, ѣрѣжѣ, рѣжањ, рѣжњић, срѣзала, срѣзали, срѣзале, срѣзали, срѣзано, рѣз, рѣзати, рѣзала, рѣзали, зарѣзано, зарѣзали, рѣзанац, рѣка, у рѣку, на рѣци, рѣчица, у рѣчицу, рѣткѣ сѣто, рѣђѣ, прѣрѣђѣно, свѣ се прѣрѣдило, рѣч, пѣт рѣчи, рѣшила, рѣшили, одрѣшили, свѣдок, свѣдѣчиш, свѣдѣчили, свѣдѣчицо, нѣсвѣст, у несвѣсти, свѣт, у свѣту, свѣтлѣ (прѣз.), свѣтло, освѣтли, освѣт-

²¹ У говору Подгорине углавном је ликвидирана иницијална секвенца П + консонант (тица, тиче, шѣнца || шѣнѣца, сѣто, сѣћи, сѣју, чѣла). Можда вреди навести податак да се лик *сѣио* среће и у источнобосанској дијалекатској зони (у говору клдањских Муслимана; мој материјал).

²² Спорадично се чује и јекавски лик *Мѣдѣдник*.

²³ Супротну појаву имамо у не ретким примерима типа изгинли, прѣврнли се, сѣрѣнли.

лили се, свѣтѣак, свѣтѣаци, свѣтѣаке, свѣћа, свѣћу, свѣће, свѣћа̄, свѣћица, сѣвѣ, сѣнѣ (севне), сѣдї (през.), сѣди, сѣдиѣ, сѣднѣмо, сѣделица (уседелица), поседаде, поседали,²⁴ сѣѣ, сѣѣ се, посеѣ, посејано, насѣвѣ, просѣвамо, сѣме, семѣњача (торба из које се „насева“ жито), сѣкла, сѣкле, сѣкли, насекла, насекли, насеко, сѣчѣ, засѣчѣ, засѣчѣ, исѣчѣ, исѣчѣмо, исѣчѣ, насѣчѣ, осѣчѣ, пресѣчѣ, просѣчѣ, Сѣчина (ређе Осѣчина), у Сѣчини, сѣтї се, сѣћа се, сѣћање, слѣме, слѣп, слѣпа, слѣпї мїш, слѣпца, слѣпцима, слѣпїћ, ослѣпцио скрѣз, смѣјо се, смѣј се, насмејемо се, не смејмо, није смејла, не смејш, на среѣ гѣмна, среѣа, ни среѣѣ ни пѣтка, среѣѣом, среѣина, преко среѣинѣ, у среѣину, среѣнїћ, Срејо (хип. од Среѣдоѣе), ено Срејѣ, Среѣдоѣе, срѣсти, срѣли га, срѣтање, срѣтнѣмо, срѣтнѣ, Срѣтен, Срѣтена, са Срѣтемом, Срѣтеније, око Срѣтенија, срѣћа, пуни срѣће, срѣћѣом, несрѣћа, несрѣћу, Срѣћко, Срѣћка, старѣштво (старѣшинство), стѣна, на стѣни, Остеѣак (топ.), Стѣпан, Стѣпанѣдан, стрѣја, пот стрѣјѣом, узѣ стрѣу, стрѣјица, стрѣла, стрѣлу, стрѣља, стрѣљали, стрѣљана, пострѣљали, тѣсан, тѣсна, тѣсно, стѣшњено, трѣба, трѣбала би дѣћ, затрѣбало, трѣбила, трѣбимо, трѣбе ли? ѣтрѣбе, ѣтрѣби, ѣтрѣбили, ѣтрѣбљено, ѣтрѣбљени, трѣзан, ѣтрѣзнили га, ѣтрѣзнили се, ѣтрѣзнилимо га ми, трѣшња, трѣшњу, трѣшње, трѣшања, трѣшњица, трѣшњовина, трѣшњѣви коѣлац, трѣшњевача (ракија), лѣба, лѣбац, лѣбове, лѣбнѣ вѣруина, лѣбнѣ вѣруину, тѣла, тѣле, нїсмо тѣли, цвѣт, цвѣтїћ, цвѣта, цвѣтајѣ, цвѣће, брес цвѣћа, Цвѣта, ѣно Цвѣте, Цвѣти, Цвѣту, пошѣв Цвѣтинѣ кѣћи, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣткову кѣћу, Цвѣтоња (во), Цвѣјо (хип. од Цвѣтко), Цвѣтуља (крава), Цвѣтуљи, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣвчица, цѣдї (през.), цѣдїмо, цѣдѣ, цѣднѣ се, цѣднѣ мало, исцѣдило се, ѣцѣдї се, процѣдимо, процѣде, цѣдѣлка, цѣдѣлку, цѣдѣлѣком, цѣдило || цѣдело, цѣћ, у цѣћу, цѣла, цѣле, цѣло, цѣли дѣн, цѣна, зацѣни, цѣпати, цѣпа, цѣпѣш, цѣпајѣ, ѣсцѣпа, исцѣпали, ѣсцѣпам, нацѣпали, расцѣпи, расцѣпили, расцѣпїш, расцѣпљено, цѣпанѣца, цѣпаниѣком, пѣт цѣпаниѣца, цѣпка, цѣпѣком, цѣвео, у цѣвѣима, цѣп, на цѣпу, цѣпуља, цѣпуљуицу, умѣмо, умѣли.

Примери са секундарним ѣ: ѣзела, ѣзели, ѣзело, ѣзелица, ѣзелицо, с наѣком ѣзелиѣком и сл. — белѣца (врста шљиве и тршње), белѣцу, ѣма и зрѣли белѣца, шта ћу з белѣцама — стѣнца, стѣнѣцу, ѣбили три стѣнѣце — цѣдело || цѣдило — брес наѣ, бресплатно и сл. — прѣтегнѣ (притегнѣ), прѣставї кѣпус, прѣкод (приход), прѣплод, прѣповѣдала, прѣшоше (пришоше), прѣлашчић (прилашчић) и л. — јѣстрѣб, кѣрѣн — бунѣва, бунѣву.

ГОРѣА КАМЕНИЦА

бѣга, бѣгали, побегла, побегле, побегли, побегнѣ, бѣжи, бѣжали, бѣда, у бѣди, из бѣдѣ у бѣду, бѣдна сам ти, бѣдника, бѣла, бѣло, бѣлѣга сѣра, бѣлѣ цѣгерицу, бѣлиш, избѣлѣла, бѣлежї, забѣлежї, бѣс, бѣсна, бѣсни, блѣде, блѣдо, брѣг, на брѣгу, брѣза, под брѣзу, под брѣзу, брѣзоѣина, брѣска, брѣску, брѣске, под брѣстом, брѣстоѣина, вѣјеш, ѣвејеш, ѣвејѣ, развѣјѣ, развѣјано, развѣјаемо, вѣшајѣ, вѣшамо, вѣшали смо, повѣшали, ѣбѣси

²⁴ На траци се нашао и један „чудан“ облик сѣдѣмо (седимо).

на сунце, обешено, век, у веку, вѣнчимо у вѣнце, вѣнчѐ се, вѣнчала се, вѣштица, вѣштице, вѣштицу, вѣтар, на ветру, ветрџито, није вредна, вредни, не вредѣ, врежа, на врежи, врежу, врѣло, прѣврела, прѣврѣло, саврѣло, љврела, дѣ се рѣдиѣо, љгрејали, љгрејано, не погрѣши, погрѣшила, двѣ, двѣста, дѣвѣр, дѣвера, дѣвѣјка, дѣвѣјци, по дѣвѣјку, са дѣвѣјком, дѣвѣјачка кућа, дѣвѣјачкој кући, дѣда, дѣлѣ се, дѣлѣмо, подѣлѣли, подѣлѣли, раздѣлѣли, раздѣљено, дѣнути, дѣнѣ се, садела, саденѣ, саденѣмо, дѣте, дѣтета, дѣтету, дѣца, дѣци, дѣцу, дѣцо, са дѣцом, дѣчко, дѣчка, задрѣмала, дрѣново, дрѣновина, зѣв, зѣвѣ, презѣне, зрѣла, зрѣле, сазрѣла, презрѣла, презрѣле, сазрѣле, сазрѣла, јѣдѣ, јѣдѣм, јѣдѣмо, јѣдѣш, јѣла, јѣли, дѣ она љјела, јѣсти, колѣвка, колѣвку, из колѣвчицѣ, у колѣвчици, колѣно, кудѣља || кудѣља, кудѣљѣ, лѣвѣм ногѣм, лѣја, лѣју, лѣје, лѣк, лѣка, лѣчи га, излѣчила се, излѣчиће га, љлѣчено, лѣп, лѣпа, лѣпе малне љма, лѣпу вѣруину, лѣпо дѣјѣ (дође), да је лѣвшѣ, лѣвшидѣ, лѣвшидѣ, лепѣта, лѣса, на лѣси, лѣсу, за лѣсом, лѣсѣ, на лѣсама, лѣска, лѣску, лѣскоѣина, лѣти, лѣто, лѣтѣс, прѣлетѣс, намѣнеш, мѣсѣц, мѣсѣчина, да мѣси, мѣсили, мѣсимо, љмѣси, љмѣсили, љмѣсимо прѣју, ники љмѣсѣ, на мѣсту, млѣко, недеља, три недеље, недељом, Нѣдѣљко, Нѣдѣљка, пѣвѣ, прѣпѣвѣ, прѣпѣвали, пѣсму, пѣшкѣ, плѣва, плѣву, љ плеви, плѣвѣмо || плѣвѣмо, ѣплѣвљено, прѣ, прѣкуѣа, прѣкуѣала, прѣшло, прѣтрѣсли, прѣтрѣсѣш, прѣтѣ, рѣжѣ, рѣжи, рѣжѣни, нарежи, срѣжѣ, срѣжи, рѣзала, рѣзали, нарезале, нарезали, срѣзањемо, срѣзати, рѣка, у рѣци, рѣчица, ни рѣчи, рѣтка, рѣтак кѣ сѣто, свѣдок, свѣдѣчи, свѣт, по свѣту, свѣтѣли (през.), свѣтло, засвѣтѣлиће љ љима, свѣтѣњак, свѣтѣњаци, свѣћа, свѣћу, са свѣћом, свѣћица, свѣћѣцу, сѣд маѣцо, сѣд маѣцо (узивк којим се пчеле маме у нову кошѣицу), сѣди (през.), сѣди, пѣседали, пѣседаше, сѣје, сѣјем, сѣјемо, сѣјеш, пѣсејемо, пѣсеје се, пѣсејѣ, пѣсејали, пѣсејано, љсејѣ, сѣме, сѣмена, сѣкла, сѣкле, сѣкли, сѣкѣ, љсекли, љсекѣ, прѣсекли, прѣсекли, сѣчѣ, сѣчѣм, сѣчѣмо, љсечено, осѣчѣш, ѣсѣпѣј пѣтије (пихтије), прѣсечено, сѣно, сѣна, сѣњам се, сѣтила се, сѣтишѣ се, слѣме, на слѣме, слѣп, слѣпо, кѣ слѣпци, снѣг, снѣга, по снѣгу, на срѣт кућѣ, срѣда, до срѣдѣ, срѣдом, срѣдина, срѣдња, срѣдњи, срѣтно, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтену, Срѣтенову љиву, срѣћа, срѣћу, са срѣћом, срѣћан дан, тѣсто, у тѣсту, стрѣла, стрѣлу, чѣлама старѣши, старѣшина, трѣбѣ, не трѣбѣ, не трѣби, трѣбимо, потрѣбили, истрѣбињемо, ѣтрѣбили, ѣтрѣбљенога граѣ, трѣшња, трѣшњу, за трѣшњом, на трѣшњу || на трѣшњу, на трѣшњи, двѣ лѣба, лѣбац, лѣбове, лѣбѣва, није нико тѣо, тѣла, ни смо тѣли, цвѣт, у цвѣту, цвѣће, цвѣћа, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, Цвѣто драга, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтку, са Цвѣтком, цвѣтаста, цвѣтасто, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣди, цѣдимо, исцѣди, исцѣдили, љсцѣњено, ѣцѣдила, прѣцѣди се, прѣцѣдим, прѣцѣдѣ га, прѣцѣдила, цѣдило, цѣдѣљка, крос цѣдѣљку, цѣћ, у цѣћу, са цѣћом, цѣлу нѣћ, цѣлѣ тѣле ѣзели, на цѣни, цѣпѣш, цѣпѣњемо, цѣпали, љсцѣпамо ѣраје, исцѣпала, нацѣпали, нацѣпањеш ми дрѣвѣ, ѣцѣпи, ѣцѣпили, расцѣпили, расцѣпињемо, расцѣпљено, црѣва, црѣп, прѣко црѣпа, црѣпара, црѣпуља, црѣпуљу.

Примери са секундарним е: белѣца, белѣцу, белѣце — ѣзела, ѣзели, ѣзео — јѣстрѣб, јѣстрѣба, ѣд јѣстрѣба, јѣстрѣбу — по прѣкоду, прѣчѣста.

ОСВЕЧИНА (чешке: СЋЧИНА)

бѣга, ђдбегла, побегла, побегли, бѣжѣ, бѣжим, бѣжање, бѣда, бѣдѣ, у бѣди, бѣдно, бѣднѹ асму, бѣла, бѣлу, бѣлий лук, бѣлийм, убѣлий се, убѣдлѣи, убѣлийм, у Бѣлој Цркви, бѣше, бѣлега, бѣлегу, бѣлежѣ, бѣлежи, забѣлежили, забѣлежено, бѣсан, бѣсно сѣто, блѣд, блѣда, блѣдо му дѣте, брѣг, на брѣгу, брѣза, брѣзасто, Брѣзуља, Брѣзуљу, брѣска, брѣску, вѣје, вѣјѣ се, ђвејали, ђвејано, развѣјали, развѣјђ, вѣк, у вѣку, вѣнац, вѣнчајѹ се, там се вѣнчала, вѣнчали се, вѣтар, пђ ветру, вѣша, вѣшали, ђбесѣ, ђбесила се, ђбешену је нашли, вѣшалице, вѣшалицу, са вѣштиђм, врѣдан, свѣ су врѣдне, уврѣдила га, врѣћа, ѹврѣшен, врѣжа, на врѣжи, врѣло, на врѣлу, врѣме, врѣћа, врѣће, на врѣћу, под врѣћђм, врѣће, са врѣћама, грѣјђ се, нѣ грѣјѹ, грѣђнѣцу, на грѣђницу, да се ђгрејеш, ђно се ѹгрѣвѣ, ѹгрѣвѣаш, у грѣку, погрѣшили, погрѣшиђо, двѣ и двѣ пѣвајѹ, ђбадвѣ, двѣста, дѣ си, дѣ (где је) ђн?, дѣвѣр, дѣвера,²⁵ дѣвђјка, дѣвђјци, дѣвђјку, дѣвђјака, дѣвђјке, дѣвђјачкђј сѣстри, дѣда, дѣде, за дѣђм, дѣли, дѣлийш, издѣлијђ, издѣљено, подѣлијђ, подѣлише, подѣљено, дѣнѣ, ђдениђи || ђдениђи (оденуђи), ђденѹ, дѣте, дѣтета, дѣтету, дѣте || дѣјете (вокатив), дѣца, дѣци, дѣцу, са дѣђм, дѣтѣнци, дрѣмѣм, дрѣмѣш ли, дѣјете?, док не задрѣмѣмо, задрѣмали, дрѣновина, дрѣново дрѣво, звѣзда, звѣзду, зѣв, прѣзѣне, зрѣ, сѣзрѣ, ѹзрѣ, зрѣла, зрѣли, сѣзрѣла, сѣзрѣло, сѣзрѣле, сѣзрѣће, ѹзрѣла, ѹзрѣле, ѹзрѣће, јѣдѣ, јѣдѣм, јѣдѣте, јѣдѹ || јѣдѹ, јѣли, кђлѣвка, кђлѣвку, кѹдѣља || кѹдиља, за кѹдѣље, кѹдѣљу || кѹдиљу, кѹдѣљнђ платно, лѣва рука, лѣвђм нђгђм, лѣвак, лѣја, на лѣји, лѣју, лѣк, лѣкове, лѣкђва, лѣчи се, лѣчили, излѣчѣ га, излѣчено, излѣчили, а Врѣнђѹз лѣп, лѣпа кѹћа, од лѣпе Мѣрѣ, лѣпђј жѣнѣци, лѣпо, лѣпо пѣва, Лѣпосава, Лѣпосави, Лѣпосаву, са Лѣпосавђм, Лѣпосавино, лѣпе (през.), залѣпе, залѣпили, излѣпили, излѣпљено, прилѣпљено, лѣса, са лѣсѣ, лѣсу, на лѣсу, на лѣси, лѣсѣ, са лѣсѣ, на лѣсама, лѣска, лѣску, под лѣскђм, лѣсковина, лѣсковину, лѣто, лѣти, лѣтђс, прђлетђс, мѣна, замѣнили, мѣсѣ намѣњаче, мѣсѣц, мѣсѣца, мѣси, мѣси се, замѣсим, мѣсто, намѣстили, мѣшѣм || мѣшѣм, млѣко, у мнѣку, нѣдѣља, нѣдѣљу, Нѣдѣљка, Нѣдѣљку, нѣшто || нѣшто, ђсѣтим ђсѣтила, пѣвѣ, пѣвали, запѣвђ, пѣсма, пѣсму, с пѣсђм, пѣшкѣ, плѣва, Ѣс плѣвѣ, плѣву, плѣвѣш, плѣвѣмо, прѣ, малђпрѣ, напѣрѣд, прѣднѣй, прѣварѣи, прѣзѣнѣ, прѣкопѣла, запрѣтила, рѣжѣ, рѣжѣм, рѣжнѣиѣ, нарѣжѣ, нарѣжѣмо, нарѣжѹ, рѣзђ, изрѣзѣно, изрѣзѣаћу, нарѣзали, нарѣзѣно, рѣка, на рѣку, у рѣци, рѣч, рѣчи, прђрѣдило се, рѣтко, свѣдок, свѣдђчи, свѣт, Ѣ свѣта (из света), по свѣту, свѣтлий се, да му јѣ свѣтлийм, прђсвѣтлий му, свѣтѣак, свѣтѣака, свѣтѣѣци, свѣћа, по свѣћи, свѣћу, свѣће, свѣћа, свѣћицу, сѣди, ђно да сѣдѢи, сѣдѢим, сѣднѣ, сѣднѣм, сѣднѣмо, пђседале, пђседали, сѣје || сѣјѣ, сѣјѣмо, сѣјѣш, пђсејали, пђсејаћемо, насѣвѣ се, насѣвѣмо, сѣме, за сѣме, по сѣмену, сѣкла, сѣкђ, насѣкла, насѣкли, пђсѣкла, пђсѣкли, пђсѣкло се, пђсѣкђ се, сѣчѣ, сѣчѣмо, сѣчѣте, сѣчѹ, исѣчѣ се, исѣчѣмо, исѣчѹ, насѣчѣмо, осѣчѣмо, осѣчѣш, осѣчѣ се, прђсѣкли, прђсѣчѹ, прђсѣцаш, прђсѣцали, прђсѣће пѹт, сѣтијђ се, сѣћа се, слѣме,

²⁵ У народној песми код истог информатора стоји хипокористик „ћешђ“: „Сусрете је мали ћешђ, иде из војске“.

слѣмена, слѣп, слѣпа, слѣпи, слѣпца, слѣпцима, ослѣпицо, снѣг, по снѣгу, снѣпчић, среда, ни средѣ, средѣм, средѣу, средина, на средини, средња, средњој, средња̋к, Средоце, срѣли га, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтену, са Срѣтеном, Стѣпавдан, до Стѣпавдана, стрѣја, пот стрѣјом, стрѣла, стрѣљали га, стрѣљани, тѣсто, трѣба, није трѣбала, трѣшња, на трѣшњу, на трѣшњи, трѣшње, трѣшања, по трѣшњама, са два лѣба, с лѣбом, лѣбац, лѣбна вѣрина, тѣли, цвѣт, два цвѣтића, цвѣће, њсцвѣтало, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, са Цвѣтом, цвѣтаста, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтку, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣвчица, цѣвчицу, цѣди се, цѣдимо, цѣдиш, што се исцѣђује, исцѣђено, нацѣђено, процѣдѣм, процѣђено, цѣдило, цѣћ, у цѣћу, цѣфом, цѣла, цѣлу зиму, цѣпа га, цѣпајѹ, исцѣпала, исцѣпали, исцѣпано, нацѣпали, распѣпило се, распѣпљено, прѣво, прѣва, прѣва̋, црѣп, по црѣпу, црѣпом, црѣпуља, црѣпуљу.

Примери са секундарним *е*: белѣца, белѣце су бѣле, белѣца̋, — ѣзела, ѣзели, ѣзелица, ѣзелицу — прѣбавѣм, прѣбавѣш, прѣкачила ми, прѣпнѣм коња, прѣставѣм, прѣставѣмо, прѣтиснѣш || прѣтиснѣш, прѣтиснѣмо.

ОСТРУЖАЊ

бѣгала, бѣгали, побегла, побегле, побегѣ, побеге му жѣна, бѣжи њ ти, бѣда, у бѣди, бѣдно смо ти и јѣли, а стално се бѣдни̋к ваљѣ (хвали), бѣдни̋ка нѣ дирѣј, бѣдна̋ сирѣтиња, бѣлега, бѣлегу, забѣлежили, забѣлежићеш њ вѣ, бѣла, Бѣлѣ поклада, бѣлѣ лѹк, бѣлиш, бѣлимо, ѹбѣлѣ се, ѹбѣлимо платно, бѣдли, бѣлѣјка (врста конопље), побѣлѣ, бѣсан, у бѣсу, од бѣса, блѣда, блѣди, брѣг, по брѣгу, брѣза, од брѣзѣ, брѣзу, под брѣзу, под брѣзом, брѣзово || брѣзово, брѣзо̋ина, од брѣзо̋инѣ, брѣзовача (метла од брезових грана), брѣзовачу, брѣме, брѣска, брѣску, на брѣсту, вѣјѣ, вѣјѣм, вѣјѹ, развѣјавѣ, развѣјала, вѣк, у вѣку, вѣнац, вѣнце, вѣнчи̋мо лѹк, увѣнчили лѹк, вѣнча̋, вѣнчала се, вѣнчали га, вѣтар, вѣшали, вѣшајѹ, вѣшалица, вѣшалицу, вѣшалице, нѣма̋ вѣшта̋ка (вѣштачко љубриво), вѣшта је, ѡбѣсиш, ѡбѣсила се, ѡбѣсили га, ѡбѣсиће се и ѡна, ѡбѣшено, врѣдна, врѣдан, врѣдни су, проврѣднила се и ѡна, не врѣдѣ, уврѣдила га, врѣло, на врѣлу, врѣме, врѣмена, врѣња, врѣћу, ѹ врѣћу, ѹ врѣћама, загрѣјемо, загрѣјеш, ѹгрѣваш, ѹгрѣјемо, ѹгрѣјеш, у грѣку, згрѣшили, дѣ не?, дѣ (где је) ѡно?, двѣ, двѣста, дѣвѣр, дѣвера, дѣверу, са дѣвером, дѣвѣрчић, дѣвѣрчића, дѣвѣрчићу, дѣвѣјка, дѣвѣјци, дѣвѣјко, з дѣвѣјком, дѣвѣјачка̋ марама, дѣвѣјачки̋ дѣр, дѣвѣјчица, дѣвѣјчице, дѣвѣјчицама, дѣлѣ се, дѣли, издѣли, издѣлли се, подѣлише се, дѣнѣм, дѣнули, садѣнѣмо, дѣте, дѣтета, дѣтету, са дѣтетом, дѣца, дѣци, дѣчу, дѣцо, са дѣцом, Дѣтѣнци, Дѣтѣнце, задрѣмала, дрѣно̋ину, зѣв, зѣва̋, презѣни, презѣнѣм нѣгом, звѣзда, звѣзду, звѣзде || звѣзде, зрѣ, сѣзрѣ, ѹзрѣ, зрѣла и шѣнца, зрѣле, зрѣли, прѣзрѣла, прѣзрѣле, сѣзрѣла, сѣзрѣле, ѹзрѣло, ѹзрѣће, јѣдѣ, јѣдѣм, јѣдѣмо, јѣдѣте, јѣсти, јѣш || јѣдѣш, јѣле, јѣли, ујѣдале, ујѣдало, изујѣдале, изујѣдѣ, кѣлѣвка, колѣвчицу, у колѣвчици, кѣлено, кѣдѣља || кѣдѣља̋, кѣдѣљу, кѣдѣљног̣ платна, кѣдѣљнѹ рѣкљу, лѣва̋ рѹка, лѣвом̣ нѣгом, лѣја, лѣју, на лѣји, лѣк, од лѣка, у лѣку, за лѣком, лѣко̋и, лѣкове, (али: лѣкар, лѣкари),

лѣчи, лѣчила га, лѣчиле се, лѣчити, излѣчила, излѣчиш, лѣп, лѣпа, лѣпе
 ти малене (малине), лѣпѡ жѣни, лѣпу вѣчеру, лѣпо радѣш, лѣвшијѧ,
 лѣвшицѣ, са лѣвшијѡм, од лѣпѡтѣ, Лѣпосава, Лѣпосаву, лѣпѣи (през.),
 залѣпи га, залѣпила, залѣпљен, улѣпљена, лѣса, лѣсу, под лѣсѡм, на
 лѣсе || на лѣсе, пѣт лѣсѧ, на лѣсама, лѣске, лѣско^{ина}, лѣто, лѣтѡс, прѡ-
 лѣтѡс, свѣ се измѣнило, прѡмѣни се, мѣсѣц, двѧ мѣсѣца, пѣт мѣсѣци, мѣ-
 сечина, мѣсѣ, мѣсѣи, мѣсѣмо || мѣсѣмо, замѣсѣмо || замѣсѣмо, замѣсѣш,
 мѣшено, мѣсто, на другѡм мѣсту, недеља, недељѡм, недељу, трѣ недеље,
 седам недеља, Недељко, Недељку, понедељник, нѣкѣ доју (дођу), нѣко
 || нѣко || нѣко, на нѣкѡм скупу, нѣкѣ шѣвку, нѣшто, Нѣмац || Нѣмци,
 замѣнијѡ, Осѣчина || Сѣчина, Осѣчини || Сѣчини, пѣвѧ, пѣвајѡ, пѣвѧш, лѣ-
 вали, запева, запевали, прѡпева, прѡпѣвѡ, пѣвѧч, пѣтла, пѣтѡ (3 ×),
 пѣсак, пѣска, по пѣску, са пѣсѡм, пѣшкѣ || пѣшицѣ, плѣва, плѣву, у
 плѣви || у плѣви, плѣвѣм, плѣвѣмо, плѣвѣш, оплѣвѣмо, оплѣвѣено, прѣ,
 прѣбацѣ, прѣварила се, прѣседник, прѣшло, прѣшѡ, прѣтијѡ, прѣт кућу,
 прѣд њѡм прѣдњѣи, прѣдњача, прѣснѣи кѡпус, разрѣдити, рѣткѡ сѣто,
 рѣтко рѣжѣ, одрежѣ, срѣжѣмо, рѣзали, одрезали, одрезѧно, рѣкѡ, у рѣци,
 рѣку, за рѣкѡм, рѣшите, рѣшили, свѣдок, свѣт, по тѡђѣм свѣту, свѣтло,
 свѣтли, освѣтили, свѣтљѧк, свѣћа, свѣћу, преко свѣћѣ, свѣћу, по свѣћѣи,
 сѣдѣ (през.), сѣди, сѣдила, посѣдали, посѣдаѣмо ѣ ми, сѣли, сѣднѣ, сѣд-
 нѣмо, сѣје, сѣјемо, сѣјѡ, сѣјали, сѣјѡ, посѣје се, посѣјемо, посѣјаѣ се, на-
 сѣвѧмо, насѣвѧш, сѣме, сѣмена, сѣкла, сѣкле, сѣкли, сѣкѡ, ѣсекли, ѣсекле,
 насѣкѡ, ѡсекли, прѣсекла, прѣсекли, прѣсекѡ, прѣсѣмо, сѣчѣ, сѣчѣмо,
 сѣчѣте, сѣци, исѣчѣ, исѣчѣмо, исѣчѣте, исѣчѣ, насѣчѣ, насѣчѣмо, осѣчѣш,
 осѣчѣмо, осѣчѣ, посѣчѣ се, посѣчѣмо, посѣчѣ, прѣсѣчѣ, прѣсѣчѣмо, прѣ-
 сѣчѣ, прѣсѣчено, сѣтила се, сѣтиѣш се, сѣћѧм се, сѣћѧш ли се?, слѣме,
 смѣ ли, нѣ смѣ, нѣсам смѣла, смѣни, смѣњен, смѣшно, снѣг, у снѣгу, снѣш-
 чић, у срѣд шѣнцѣ, на срѣд лѣвадѣ, срѣда, срѣдѣ, срѣдѡм, срѣдина, у срѣ-
 динѣ, срѣднѧ, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтену, сѧ Срѣтеном, Срѣтеновѡм
 брѧту, Срѣтенијѣ, срѣтно, најсрѣтнијѧ, нѣсрѣтна, срѣћа, тѡлкѡ срѣћѣ,
 сѧ срѣћѡм, нѣсрѣћа, у нѣсрѣћѣи, нѣсрѣћу, Стѣпан, Стѣпанѡва, Стѣпанѡдан,
 стрѣла, стрѣлу, тѣсто, трѣбѧ, нѣси трѣбала, нѣје трѣбало, трѣбѡ, трѣби,
 истрѣби, отрѣби, отрѣбљено, трѣшѧ, трѣшѡ, трѣшѡшѡ, лѣба, лѣбац,
 на лѣбац, нѣсам тѣла, тѣле, нѣсу тѣли, цвѣт, цвѣће, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту,
 цвѣтаста, цвѣтасти, Цвѣтко, Цвѣтку, Цвѣтѡва кућа, Цвѣтуља, Цвѣ-
 туљу, Цвѣтулицу, цѣв, цѣви, цѣви, цѣде, цѣди се, цѣдѣм, цѣдиш, ѣсѣди
 се, ѣсѣдѣм, ѣсѣдѣмо, прѡцѣди се, прѡцѣђено, цѣдѧлка, цѣдѧлку, цѣделѡ
 || цѣдило, у цѣдилу, цѣђ, у цѣђу, са цѣћѡм, цѣлѣи дѧн, цѣлу нѡћ, цѣна, за-
 цѣнили, цѣпѧ се, цѣпали, цѣпајѡ, ѣсѣпамо, ѣсѣпаш, ѣсѣпано, нацѣпамо,
 нацѣпѧш, нацѣпаѣмо, цѣпали, цѡцѣпамо, расцѣпили, расцѣпљено,
 цѣшка, цѣпку, цѣпке, цѣтка (цѣдило?), цѣтку, цѣво, цѣва, цѣп, на цѣпу,
 маѡ цѣпа, цѣпом.

Примери са секундарним *е* : ѣзѣла, ѣзѣли, ѣзѣлица || ѣзѣла, ѣзѣл^ицу,
 белѣпа, белѣцу, белѣце, белѣцѧ, са белѣцама, цѣделѡ || цѣдило — копрѣва,
 копрѣвѧча, копрѣвѧчу — јѡстрѣб, јѡстрѣба.

ГУЊАЦИ

бѣга, побегла, побегле, побегли, побегнѣмо, побегоше, у бежанију, бѣжѣ, бѣда, у бѣди, бѣду, бѣдници, бѣлежили, забѣлежено, забѣлежио, Белавка (крава), бѣлѣ трѣшње, бѣлий лѣк, бѣлий се, бѣлили се платно, избѣлили, избѣлено, љбѣлено, бѣсан, бѣсна, бѣсно, блѣда, блѣде, ублѣдио, брѣг, на брѣгу, брѣза, на брезѣ, под брезѣм, брѣзѣ, брѣзовина, брѣзаста, брѣзасте му двѣ краве, Брѣзуља, Брѣзуљи, Брѣзуљу, брѣст, на брѣсту, брѣстово, вѣј, вѣје, ѡвејасмо, ѡвејали, вѣк, у вѣку, ѡвѣк, вѣнац, вѣнчи, ѡвѣнчи се, ѡвѣнчио, вѣнча, вѣтар (али вѣтрењача), вѣша, вѣшали, ѡвѣшали, вѣшалица, вѣшалицу, не врѣдѣ, врѣдан, врѣло, саврѣло, ѡврѣло, ѡврѣће, време, вретѣно, врѣће, врѣћу, пет врѣћа, ѡ врѣћама, дѣ се вата? дѣ (где је) кѣћа?, дѣгод (гдегод), ѡгрѣва, ѡгрѣјали, ѡгрѣјае се, погрѣшила, погрѣшили, двѣ, ѡбавѣ, двѣста, дѣвојка, дѣвојку, дѣвојке, дѣвојкама, дѣвојцицу, дѣнѡ, саденѡ, дѣте, дѣтета, дѣтету, дѣца, дѣцѣ, дѣци, дѣцу, са дѣцом, дѣчица, дѣчицу, дѣчко, дѣчка, задрѣмѣ, звѣзда, на звѣзди, звѣзду, звѣзде, зѣв, зѣва, прѣзѣнѣш, зрѣѣ кѣпус || зрѣѣ, зрѣла, сазрѣла, сазрѣле, сазрѣћѣ и јабѣке, ѡзрѣла, ѡзрѣло, јѣдѣ, јѣдѣш, јѣдѣмо, јѣла, јѣли, јѣло, јѣсти, ѡјѣло, кѣлѣвка, кѣлѣвку, лѣвѡ страну, лѣја, лѣју, лѣк, брѣз лѣка (али лѣкар, код лѣкара), лѣчи, лѣчили га, лѣчио се, излѣчили, излѣчена, лѣп, лѣпа ти жѣна лѣпѣг лѣба, мѣло су лѣпе бѡндеве, лѣпо дѣјѣмо (доѣмо), лѣвшѣ, лѣвшија, нај лѣвшију, лѣпѣта, лѣпѣту, лѣса, лѣсу, на лѣсу, на лѣси, лѣсе, на лѣсама, лѣска, лѣти, лѣто, лѣтѣ, прѣлетѣ, лѣтују, мѣсѣ, мѣкѣ || мѣкѣ || мѣкѣ, нѣдѣља, до нѣдѣлѣ, нѣдѣљу, нѣдѣлѣм, понѣдѣлѣник, ѡдѣвала, ѡдѣло, пѣвају, пѣваѣмо, пѣвѣте, пѣсма, пѣсму, пѣсак, у пѣску, пѣтли, пѣшкѣ, пѣвѣмо, прѣ, прѣд вечѣ, прѣд зору, прѣт кѣћу, на прѣд, прѣднѣй, прѣћѣ, прѣћѣш, прѣћи, прѣпатила, прѣтрѣсѣ, прѣтрасмо (прѣтерасмо), прѣтуцѣно, прѣко цѣлѣг лѣта, прѣко брѣда, прѣтѣ му, запрѣтили, рѣжѣ ли, ѡдрѣжѣ, на рѣжѣмо, срѣжѣ се, срѣжѣмо, рѣзала, рѣзѣ, на рѣзала, на рѣзѣно, рѣка, у рѣци, рѣку, рѣтко, рѣч, у рѣчи, рѣшила, рѣдок, сѣт, по сѣту, свѣтло, свѣтлий свѣтѣак, свѣтѣаци, свѣћа, свѣћу, сѣвају, сѣвало, сѣднѣм, сѣднѣмо, сѣдѣ, сѣди, сѣли, сѣднѣ, пѣседали, пѣседаѣмо ѡ мѣ, сѣјали, сѣјѣш, сѣјѣмо, пѣсејѣмо, пѣсејѣш, пѣсејѣ, сѣме, сѣмена, сѣкли, сѣкѣ, ѡсѣкѣ, ѡсѣкли, на сѣкле, пѣсѣкѣ, пѣсѣкли, прѣсѣкла, прѣсѣкли, прѣсѣкли, сѣчѣм, сѣчѣмо, сѣчѣш, сѣчѣ, исѣчѣ, насѣчѣм, насѣчѣш, насѣчѣмо, насѣчѣ, ѡсѣчѣм, ѡсѣчѣш, ѡсѣчѣ, ѡсѣчѣ, прѣсѣчѣ, усѣчѣ, сѣћѣм се, сѣћѣш ли се, слѣп, слѣпа, смѣшиѣм се, снѣг || снѣг, снѣга, на срѣд гѣмна, срѣда, срѣду, срѣдѣм, срѣдина, срѣдину, на срѣдини, срѣднѣак, срѣли || срѣли га, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтену, Срѣтеније, срѣћа, ѡ срѣћи, срѣћу, са срѣћѣм, Стѣпанѣдан, стрѣа, стрѣла, стрѣлу, стрѣлѣ, тѣсто, трѣба, ѡтрѣбити, ѡтрѣбѣно, трѣшња, трѣшње, трѣшѣња, по трѣшње, цвѣт, цвѣта, цвѣће, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, са Цвѣтѣм, цвѣтаста, Цвѣтко, Цвѣтка, Свѣтку, Цвѣтоња (во), Цвѣтуља, Цвѣтуљи, Цвѣтуљу, за Цвѣтулѣм, цѣв, цѣви, цѣви, цѣди се, цѣдѣмо, цѣдили, ѡсѣди се, ѡсѣдѣм, ѡсѣдѣмо, ѡсѣдиш, ѡсѣђѣно, прѣцѣди се, прѣцѣдим, прѣцѣдѣмо, прѣцѣдили, прѣцѣдиѣмо, цѣћ, ѡма л цѣћа?, у цѣћу, са цѣћѣм, прѣко цѣлѣ зѣмѣ, цѣлий дѣн, цѣлѣ зѣму, цѣпа, цѣпала, цѣпали, цѣпам, цѣпаѣмо, цѣпају, ѡсѣпа, ѡсѣпали, ѡсѣпѣ, нацѣпај, нацѣпала, нацѣпали, нацѣпаѣмо, нацѣ-

па̄ш, расцѣпи, расцѣпили, расцѣпиће се, црѣва, црѣп, на црѣпу, са црѣпа, човѣка.

Примери са секундарним е: ѓзели, ѓзела, ѓзепица, ѓзелицу, ѓзелице, ѓзелицама — белѣца, белѣцу, на белѣци, родиле ми белѣце, белѣца — ко̀леба, у ко̀леби — на цѣдело — прѣстала̄мо (пристављамо), прѣчѣше, прѣчѣстимо, прѣчѣстиш — бундева, бундеву, бундеве.

ДРАГОДОЛ

побегли, бѣжи, пѣбеже, у бѣду, бѣдник, бѣлий лѣк, бѣлѣ (през.), убѣлѣ, убѣлиће га, Бѣла̀вка, Бѣла̀вку, бѣлица, забѣлежѣм, забѣлежили, бѣседа, бѣседѣ, бѣсан, бѣсни, блѣда, блѣдо, брѣг, на брѣгу, брѣгови, Брѣжѣ, брѣза, брѣзу, брѣзасто, Брѣзуља, Брѣзуљи, Брѣзуљу, за Брѣзуљом, Брѣзоња, Брѣзоњу, брѣстово дрво, вѣцбали, вѣцба, вѣцбу, вѣцемо, развѣцемо, вѣк, у вѣку, љвѣк, вѣнац, љвѣнчимо, вѣшали, љвѣшали, вѣшалица, вѣшалицу, вѣшалице, на вѣшалице, вѣштица, вѣштицу, вѣштице, вѣштица, са вѣштицама, врѣдан, врѣдни, љвреда, љвредѣм га, љвредила се, врѣћали га, врѣжа, на врѣжи, на врѣжу, са врѣжѣ, врѣћа, врѣћу, љ врѣћи, љ врѣћу, дѣ су били, грѣк, у грѣку, погрѣшили, грѣце, љгрѣце, двѣ, двѣста, дѣвѣр, дѣвера, дѣверу, дѣвојка, дѣвојку, дѣвојкама, дѣлий се, подѣљили се, подѣљени да̀мно, дѣнемо, садѣли, саденѣмо, дѣте, дѣтета, дѣтегу, дѣца, дѣци, дѣцу, дѣцо, са дѣцом, дѣчко, садѣмали, дрѣњак, дрѣнци, цглѣб || жглѣб, у цглѣбу, жлѣжда, жлѣжду, звѣзда, звѣзду, звѣзде су на небу, звѣрка, звѣрку, зѣв, зѣва се, зрѣ, сазрѣ, зрѣла, зрѣли, зрѣло, сазрѣло, сазрѣле, гуја љма љд, љди, љдемо, љели, љела, клѣшта, кудѣља || ко̀деља || ко̀диљу, ко̀дељно || кудѣљно, кудѣљаре (врста кошуље), лѣво, лѣк, љлѣчила се, љлѣчили, лѣњ, лѣп, лѣпа, лѣпо му рѣци, најлѣвшѣ || најлѣшѣ, Лѣпосава, Лѣпосаву, лѣпи (гл.), залѣпи га, залѣпила, лѣса, двѣас лѣса, лѣсу, са лѣсѣ, лѣска, на лѣску, лѣто, лѣти, лѣтос, лѣшњѣк, лѣшњѣци, мѣсѣц, мѣсѣца, мѣсѣ, мѣсѣ у текмету, мѣсто, мѣстили се, мѣјур, два мѣјура, млѣко, недеља, љ другу недељу, Недељко, нѐм, нѐми, Нѐмци, пѣна, пѣсак, у пѣску, пѣва, пѣсма, пѣсму, пѣто, плѣва, плѣву, прѣ, прѣсно, Прѣсѣдо (топ.), прѣтили ми, прѣтња, прѣд зору, прѣд љга, прѣт кућу, да се прѣда, прѣдали се, прѣдошњѣ, прѣко Боснѣ, прѣко ра̀дија, рѣжѣ, рѣжи, на̀режи, одрежѣ, срѣжѣ, срѣзали, рѣз, рѣка, у рѣку, рѣчица, из рѣчицѣ, ни рѣчи, рѣтко, рѣћѣ, прорѣдили, одрѣшили, одрѣшило ми се, свѣдок, свѣдо̀чи, свѣдо̀чила, свѣт, по свѣту, свѣтња̀к, свѣћа, свѣћу, свѣће запа̀лила, сѣди, по̀седале, сѣдња, сѣцемо, по̀сежимо, сѣјали, по̀сејали, сѣме, сѣкли, сѣко, љсекли, на̀секла, о̀секла, сѣчемо, љсѣчемо, осѣчемо, осѣчу, сѣно, слѣме, слѣп, слѣпе дѣчи, слѣпа̀н (слѣпи миш?), слѣпац, смѣју се, снѣг, срѣда, срѣдина, срѣдину, срѣли га, Срѣдо̀це, Срѣдо̀ја, Срѣтен, Срѣтене, Срѣтену, Срѣтеново, срѣћа, срѣћу, до срѣћѣ, Срѣћко, Срѣћка, Срѣћку, Стѣпа̀н, Стѣпа̀на, стрѣла, устрѣлило те с неба, трѣба, не трѣба ми, трѣбе́мо, острѣбили, трѣзан, отрѣзнили, трѣшња, трѣшњу, трѣшње, трѣшњевача (ракија), лѣба, лѣбац, цвѣт, цвѣће, цвѣтаста, цвѣтасто, Цвѣта, Цвѣто, са Цвѣтом, Цвѣтко, Цвѣтку, Цвѣтуља, за Цвѣтуљом, Цвѣтоња (во.) Цвѣтоњу, Цвѣжо, цѣв, цѣви, љсѣдѣли, процѣдила,

процедићемо, цѣћ, у цѣћу, цѣпали, исцѣпало се, цѣпка, оцѣпйш, црево, црѣп, на црѣп, низа црѣп, подну црѣпа.

Секундарно е долази у примерима: ҕзела, ҕзели, ҕзелица, ҕзелице, — бондѣва, бондѣву — нйко нас не прѣзнаје, прѣчѣшће, прѣчѣстили се, — јастрѣб, јастрѣба.

РА Ђ Е В И Н А

КОМИРИ Ћ

бѣга, бѣгајѹ, бѣгала, бѣгаш, избегѹ народ, побегла, побегле, побегли, бѣда, из бѣдѣ, у бѣди, бѣдника, бѣлега, на бѣлегу, бѣлежй, бѣла, Бѣлѣ покладе, бѣлй смѹк, бѣлѹг лука, бѣли се, убѣлила, убѣлле, убѣљено, бѣсан, бѣсно, побѣснй, бѣседа, бѣседймо, блѣд, блѣдо, брѣг, на брѣгу, брѣгове, брѣза || брѣза, брѣзу, ѹ тѣ брѣзѣ, брѣзовā мѣтла, брѣзовѹ дрво, брѣзовача мѣтла, брѣзаста, брѣзасте, брѣме, брѣст, на брѣсту, вѣјѹ, ѹвѣјали, ѹвѣјѹ, развѣјѹ, развѣјали, развѣјана, вѣк, у слабѹм вѣку, вѣчито, вѣнац, вѣнци, вѣнчā је, вѣнчала се, вѣнчй се, вѣнчймо лѹк, увѣнчймо, вѣтар (али вѣтрењача, вѣтрењачу), вѣшајѹ, вѣшали, извешали, извешане, вѣштица, за вѣштицу, вѣштице, ѹбѣсй се, ѹбѣсйш, ѹбѣсиле, ѹбѣшена, ѹбѣшено, нашли га ѹбешенѹг, вредна, вредне су, нйсу нас поврѣдили, уврѣдили, врѣжа, на врѣжи, врѣжу, Врѣло (извор), за врѣме рата, врѣћа, врѣће, врѣћу, ѹ врѣћу, ѹ врѣћи, ѹ врѣћама, дѣ си бйѹо?, дѣ (гдје је), грѣје, ѹгреје || да се ѹгрејѣ, ѹгрејѣм, ѹгрејеш, ѹгрејала, двѣ, двѣста, дѣвѣр, дѣвера, дѣверу, дѣвѹјка, дѣвѹјци, дѣвѹјку, за дѣвѹјкѹм кѹ слѣпи, дѣлймо, подѣл^{ли} се, подѣлише се, подѣљено, дѣнѣ се, дѣнѣмо, дѣнѹ, здѣнѹта, дѣте, дѣтега, дѣтегу, са малйм дѣтетом, дѣца, ѹстала са шѣстѹро дѣцѣ, нйшта нйсу дѣци тѣли, дѣцо, дѣтѣнци, дѣтелина, дрѣмали, задрѣмала, ѹдрѣшѣ || ѹдрѣше, да им се ѹдрѣшй врѣћа, цглѣб, низа цглѣб, у цглѣбу, процглѣбили, цглѣбљѣно, жглѣзда, жглѣзду, звѣзда, звѣзда Дāница, ѣно Звѣздѣ Дāнишѣ, звѣзду, зѣзде (2 × ; ном. пл.), зѣв, зрѣб, зрѣ, сазрѣ, зрѣла, зрѣле, сазреле, сазрело, испѹвѣда се, испѹвѣдй се, да јѣдѣ, јѣдѣм, јѣдѣш, јѣдѣмо, јѣдѹ, јѣли, јѣло, ѹједѣ, ѹјело, кѹлѣвка, кѹлѣвку, с кѹлѣвкѹм, кѹлѣвчицу, кѹлено, кѹлѣнике (материјал за плафон куће: прѣ ймали кѹлѣнике па смо стављали трѣску), кѹдеља || кѹдиља, кѹдељѣ, кѹдељу, лѣво, лѣвѹм нѹгѹм, лѣвак, лѣк, лѣчй, лѣчила се, лѣчйм, излѣчила, излѣчена, лѣпо пѣвā, лѣпа му ѹе, лѣпи, лѣпѹг брашна, лѣвшѹ сѣстру ѹдвѣо, лѣпѹта, прѹлѣвшāла се, Лѣпосава, Лѣпосави, Лѣпосаву, лѣпѣ блāтом, кѹмином се лѣпй, излѣпили, излѣпљѣн, ѹблѣпљѣн, слѣпљѣно, лѣса, лѣсу, нā лесу нā лѣси, нā лесāма, лѣска, лѣску, под лѣскѹм, лѣсковина, Лѣшница, ѹ Лѣшницу, лѣто, преко лѣта, лѣти, лѣја, у лѣји, лѣју, лѣју, лѣје, замѣњено, измѣнила, мѣсѣц, мѣсѣца, мѣсймо, ѹмѣсймо || ѹмѣсймо, замѣсйвали, у рѹднѹм мѣсту, мѣшā се, измѣшаш, смѣшāмо, ѹмѣша, ѹмѣшам, ѹмѣшаш, мѣшине, млѣко, са млѣком, нѣдеља, нѣдељѹм, трй нѣдеље, сѣдам нѣдеља, Нѣдѣљко, Нѣдѣљка, Нѣдѣљку, Нѣдѣљково, Нѣдѣљковић, Нѣдѣљковиће, нѣкѣ, ѹ некѹ кѹрпу, нѣкад, ѣто Нѣмāца, Нѣмачкā капутлирала, нѣмачкā вѹјска, ѹ нешто, нѣшто ће бйти, ѹзрѣн, ѹзрѣна, ѹсѣчина, од ѹсѣчинѣ, у ѹсѣчини, у ѹсѣчину, пѣвā, пѣвāмо, пѣвајѹ, пѣвало

се, пѣсма, пѣсму, прѣ било пѣсмй, пѣсак, по пѣску, плѣва, плѣву, у плѣви, плѣвња̋к, оплѣвећеш и то̋, ђплѣвљено, прѣ, прѣбацйли, прѣбацитѣ, док не прѣврй, прѣврне се, прѣгршт, прѣдајем се, прѣћеш || прѣјеш, прѣноћила, прѣплашило, прѣплетња̋ци (врста опанака), прѣраћено, прѣсѣчем, прѣсѣчеш, прѣсоллом, у прѣдњѣм чѣлу, прѣдошњй, прѣко брда, прѣко Дјунава, запрѣтила му, рѣжѣ, рѣжѣмо, изрѣжѣмо, нарѣжѣмо, нарѣжѣш, срѣжју, рѣзали, изрѣзали, изрѣзано, подрѣзавали, срѣзали, рѣка, на рѣци, на рѣкама, рѣтко, прорѣдили, рѣшила се, свѣдок, за свѣдока, да свѣдочы, свѣдочили, посвѣдочили, свѣт, у свѣту, свѣтлй се, просвѣтлйше, свѣтлйца (муња)²⁶, свѣтъак, свѣтъака, свѣћа, свѣћу, свѣће, свѣћа̋, сѣдй (през.), да сѣдйм, они сѣдѣ, сѣдѣмо, пѡсѣдамо, сѣјемо, сѣјју, сѣјали, сѣјало се, пѡсѣјѣмо, пѡсѣјали, сѣме, сѣмена, сѣкли, йсекли, насекли, ђсекла, ђсекѡ, сѣчѣмо, сѣчѣте, исѣчѣмо, ѡ дрвета се осѣчѣ, осѣчѣмо, осѣчѣте, прѣсѣчѣмо, прѣсѣчено, йсеца̋, йсеца̋мо, йсецајју, йсеца̋ш, сѣно, сѣна брѣме, сѣтила се, ја се сѣтиѡ, како се не сѣћам, слѣме, на слеме, на слемѣну, лѣтѣ момци за дѣвојкѡм кѡ слѣпи, слѣпо, слѣпог мйша, слѣпѡ ѡко || слѣпо ѡко, слѣпца, ако смѣ, не смѣ, не смејју, снѣг, у снѣгу, срѣда, срѣдѣ, срѣдѡм, срѣдина || средйна, срѣдњӳ, срѣдња̋к, Срѣдоце, Срѣдоја, Срѣдоју, Срѣм, у Срѣму, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтенови пањѣви, Срѣтеновѡг, срѣћа, срѣћу, са срѣћѡм, Срѣћко, Срѣћка, Стѣпан, Стѣпана, Стѣпандан, Ђакоња Стѣпан, Стѣпанију, стрѣја, стрѣју, стрѣла, стрѣлу, тѣсто, трѣба̋, нйје трѣбало, трѣбила, отрѣбили, отрѣбљено, трѣшња, трѣшњу, трѣшње, трѣшања, црѣва се употрѣбе, употрѣбили, не употрѣбљива, лѣбац, лѣба, лѣбна̋ вурина, у лѣбној вурини, тѣла, тѣли, цвѣт, у лѣвѣту, цвѣће, у цвѣћу, цвѣћа, Цвѣта, Цвѣти, са Цвѣтѡм, Цвѣтину кра̋ву, цвѣтаста, цвѣтасте су, цвѣтастога вола, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтково дѣте, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣвчица, цѣвчицу, цѣдй се, цѣдйш, цѣдймо, цѣдила, цѣдилѣ, цѣдили, исцѣдйм, исцѣдили, исцѣдйш (2 ×), йсцѣђено, процѣди, прѡцѣди се, прѡцѣдимѡ, процѣдилѣ, цѣдалька, цѣдальку, цѣдило, цѣћ, у цѣћу, цѣћѡм, цѣла зйма, цѣлѣ нѡћи, цѣлу нѡћ, цѣпа̋, цѣпам, цѣпа̋мо, цѣпа̋ш, йсцѣпаш, йсцѣпа се, йсцѣпали, поцѣпали, поцѣпамо, поцѣпа̋ш, цѣпаница, уѣпа̋нцу, цѣпаницѣ, цѣпка, цѣпку, гѣпке, расцѣпи, расцѣпили, расцѣпиш, расцѣпимо шљйву, црѣва, црѣп, са црѣпом, црѣпара (врста фууне за печење хлеба).

Примери са секундарним е: јѣзелица || јѣзилица, јѣзелицу — белѣца (трѣшња), белѣцу, на белѣци, белѣце, белѣца̋ — јастрѣб, јастрѣба, за јастрѣбом — бундѣва, од бундѣвѣ, у бундѣви — прѣлѣпйм, вода се прѣбавй, поред: прйтиснѣм, на прйчѣст, на прйчѣшѣ.

ЛИКОДРА

пѡбегла, пѡбегли, пѡбегѡ, бѣла, бѣло, бѣлѡг, бѣлу, избѣлѣла, блѣда, блѣдо, брѣг, на брѣгу, брѣзасто, вѣк, у вѣку, вѣшали, ѡбесй, ѡбешена, врѣмена, врѣћа, врѣћу, у врѣћи, врѣће, у врѣћама, загрѣвали, двѣ, двѣста, дѣвојка,

²⁶ Реч је о још једној лексичкој подударности са источном Босном. У Ковачићима код Кладња, мом родном месту, увек је уместо „снйѣва“: „баца̋ свјѣтлйца“. Уп. и брз кѡ свјѣтлйца.

дѣвојку, дѣвојкама, дѣли, дѣлицо, подѣл^лла се, подѣлли се, подѣљено, дѣте, дѣтета, дѣца, дѣци, дѣцу, за дѣцѣм, звѣзда, звѣзду, зѣв, зрѣла, зрѣле, сазрѣла, сазрело, јѣди, јѣдѹ, јѣла, јѣли, лѣво, лѣпа, лѣпе, лѣпо, лепѣта, залѣп^лла, лѣса, лѣсу, на лѣси, лѣсе, на лѣсама, лѣска, лѣску, лѣсково дрво, лѣто, лѣтѣс, мѣсец, нѣдеља, Нѣдѣљко, пѣсак, у пѣску, плѣва, плѣву, оплѣви, прѣ, прѣшла, рѣжѣ, љзрѣжѣ, срѣжѣ, рѣзала, рѣзѣ, љзрѣзѣ, на-рѣзано, срѣзала, срѣзали, рѣка, у рѣку, у рѣци, рѣтко, рѣћѣ, рѣч, у рѣчи, свѣт, по свѣту, свѣтлѣ му, просвѣтли ти њѣма, свѣћа, свѣћу, свѣће, свѣћа, сѣкла, сѣкли, љсѣкли, љсечено, ѣсѣкѣ, ѣсѣкли, прѣсѣкли, сѣћа се, нѣ сѣћа се, сѣтили се, слѣме, слѣпа, слѣпи, слѣпу, слѣшца, на срѣд ливадѣ, на срѣд гѹмна, срѣдина, срѣдња, срѣдњу, Срѣтен, Срѣтена, Срѣтеново, срѣћа, нѣгди срѣћѣ, срѣћу, сѣ срѣћѣм, трѣба, нѣ трѣба, трѣшња, трѣшњу, трѣшњања, цвѣт, на цвѣту, свѣће, цвѣћом, Цвѣта, Цвѣти, Цвѣту, Цвѣтко, Цвѣтку, цвѣтаста, цвѣтасто, цѣв, у цѣви, цѣви, цѣвчица, цѣвчишу, цѣди, цѣдѣмо, цѣдили, љсцѣдиш, ѣцѣћено, процѣдило се, процѣд^лла, цѣћ, цѣћа, у цѣћу, цѣћом, цѣпѣ се, цѣпѣш, цѣпѣ, цѣпала, нацѣпала, нацѣпали, поцѣпала, црѣва, црѣп, по црѣпу, на црѣпу.

БАЊЕВАЦ

бѣгали, побегли, побегошѣ || побегоше, побегнѣм, бѣжѣли, бѣжѣ, бѣште, бѣжанија, у бѣжанију, бѣда, у бѣди, бѣла, бѣла крпа, бѣлѣ лѹк, бѣлѣг лѹка, убѣл^лла, бѣлѣ се, убѣлиће га, бѣлце, брѣг, на брѣг, на брѣгу, ѣвѣ-јемо, ѣвѣјали, вѣк, у вѣку, вѣнац || вѣнац, вѣнца, увѣнчили, ѹвѣнчѣмо, врѣдне, врѣдну, дѣ, дѣ лѣжѣ (где је лежаѣ), грѣце, док се ѹгрѣце, ѹгрѣвѣш, загрѣвѣш, двѣ, двѣста, дѣвојка, дѣвојци, дѣвојку, дѣлѣш, дѣлли, ка смо се одѣл^лли, одѣл^лла се, подѣлила се, подѣлло се, дѣте, дѣтета, дѣца, са пѣторѣ дѣцѣ, дѣци, дѣцу, дѣцо, са дѣцѣм, дѣтѣнци, цглѣб, цглѣба, зѣв, зрѣѣ, зрѣла, зрѣле, сазрѣла, јѣдѣмо, јѣдѣш, јѣла, јѣли, јѣсти, да јѣм, кѹ-дѣља || кѹд^лља, кѹдѣље, на лѣвѹ страну, лѣк, лѣкови (али: лѣкар, лѣкари, лѣкару), лѣчицо се народ, лѣчицо (лечено) излѣчицо, нѣје се излѣчила, љзлѣчѣм, лѣпа му Крватѹша (Хрватица), лѣпе, лѣпо, лѣпо радѣ, лѣвшѣ би било такѣ, лѣса, лѣсу, на лѣсу, на лѣси, лѣсе, пѣ лѣсама, лѣска, лѣску, лѣскѣв штап, лѣсково дрво, лѣшњикѣвѣ, лѣто, прѣко лѣта, лѣти, лѣтѣс, у лѣтину || ѹ лѣтину, мѣсѣмо, мѣсиле, мрѣти, нѣки пута, нѣдѣља, чѣтири нѣдѣље, одѣло, у одѣлу, наѣ сам се вишѣ змијѣ прѣ бѣјала, ѣни су прѣ љзгин^лли, прѣ велѹ (веле, кажу), прѣ правѣто сѹкно, прѣгледѣ, свѣ звѣла прѣзименом, прѣпрѣчѣ се, прѣпрѣчили, прѣт кућу, прѣд њѣма, прѣд нашѣм војскѣм, наѣпрѣд, прѣкѣ кућѣ, прѣкѣ њѣва, прѣкѣ поља, рѣжѣ, срѣжѣ, нарѣзѣ, срѣзѣ, срѣзала, рѣка, рѣку, у рѣку, из рѣкѣ, рѣтко, рѣтко долази, рѣтка, рѣтка крпа, рѣтко сѣто, рѣћѣ, рѣч, у рѣчи, свѣт, по свѣту, нѣје било свѣтла, свѣтли, нѣје ми свѣтлицо, свѣћа, свѣћу, гѣрѹ свѣће, свѣћа, сѣдѣ, сѣдѣм, сѣдѣ || ѣни сѣдѹ, па се сѣдѣ, сѣдала, сѣдајѹ, сѣд^лла, сѣдѣли, сѣдали, сѣдо (1. л. аориста), сѣсти, пѣсѣдали, сѣјемо, пѣсѣјемо, сѣкла, сѣкли, сѣкѣ, љсѣкла, љсѣкѣ, насѣкли, насѣкѣ, пѣсѣкли се, расѣкѣ, сѣчѣмо, љсѣчѣ, љсѣчѣмо, сѣчѹ, прѣ-сѣчѣ, прѣсѣчѣмо, прѣсѣчѹ прѣсѣчено, усѣчѣмо, сѣчѣари (дрвосече,

они који „сечу шуму”), сѣме || сѣме, сѣхам се, сѣтили се, снѣг || снѣг, на срѣд рѣкѣ, срѣда, ни срѣдѣ ни пѣткѣ, на срѣдини, бвце Срѣдине (вероватно хипокристик од Средоје), Срѣтен, Срѣтена, Срѣтеново, срѣћа, срѣћу, срѣћѣ ми, Срѣћку, Срѣћково, до Пѣтринѣ стѣнѣ, трѣба, трѣбам да одѣм, трѣбила, трѣшња, на вр трѣшњѣ, са вр трѣшњѣ, лѣб, лѣба, лѣбац, нису тѣли, цвѣт, цвѣта, цвѣће, цвѣтаста, цвѣтасто, Цвѣта, Цвѣту, Цвѣтино, Цвѣтко, Цвѣтка, цѣв, цѣви, цѣдї се, исцѣди, исцѣдла, нацѣди, па се процѣдла, процѣдла, процѣђено, цѣдило, цѣђ, у цѣђу, са цѣђом, цѣлѣ зимѣ, цѣлу нѣћ, цѣпали, цѣпѣ, нацѣпали, поцѣпале, црѣва, црѣп, на црѣпу.

Примери са секундарним е: прѣвїћано, прѣставїм пасуљ, прѣслављамо, прѣчѣстила се, док се не прѣчѣстим.

ШЉИВОВА

побегла, побегле, побегѣ, бѣжали, бѣжало, бѣжати, бѣжѣ, бѣжи, бѣжим, бѣда, у бѣди бѣдни, бѣла, пѣлене бѣлѣ, бѣлий лѣк, бѣлим лѣком, бѣло, бѣлий се за тебѣм, бѣлїле, бѣлийш, избѣдле бѣлце (беланце у јајету), у бѣлцету, бѣсан, бѣсна, бѣсне, побѣсницо, блѣда, блѣди, брѣг, на брѣгу, брѣза, од брѣзѣ, брѣзову грању, брѣзовина, брѣзовину, брѣзаста, брѣзасто, Брѣзуља, Брѣзуљу, вѣцѣ, вѣцѣмо, вѣк, у вѣку, увѣк, вѣнац, два вѣнца, вѣнце || вѣнце, увѣнчимо, увѣнчим, вѣнчамо, вѣша, вѣшѣ, извѣша, извѣшали, обѣсила, вѣшалца, вѣшалцу, на воликѣ вѣшалце, вѣштица || вѣштца, вѣштицу, дѣ има вѣштица?, врѣдна, стаљам врѣлу вѣду, врѣло, врѣћа, врѣћу, из врѣћѣ, врѣће, у врѣћама, врѣме || врѣме, дѣ сте?, дѣ вода?, загрејала, загрејѣ, угреје, две кїле ѣмршаја (ѣмршај = масноћа, масни састојци од којих се прави сагун), по двѣста кїла, дѣвојка, бѣжи од дѣвојкѣ, дѣвојци, дѣвојку, кѣло дѣвојка, задеља, дѣлим, дѣлий, дѣлийш, одѣлим се, па се одѣлийш, одѣлла || одѣлла, подељиће се и ѣни, дѣнѣ се, дѣнѣмо, садѣнѣмо, дѣте (вокатив: дїцѣте), дѣтѣта, дѣтѣту, дѣца, дѣцѣ, дѣци, дѣцу, дѣтѣнци, дѣтѣнце, звѣзда, звѣзду, звѣзде, зѣв, прѣзѣнѣ, прѣзѣнемо нїте, зрѣ, узрѣ, зрѣла, зрѣле, зрѣло, сазрѣла, сазрѣле, јѣдѣ, јѣдѣм, јѣдѣте, јѣдѣ || јѣдѣ, јѣсти, јѣла, јѣле, јѣли, ујѣло, јѣмо, колѣвку, кудѣља || кудїла, от кудїлѣ, кудїлѣм, лѣва, лѣвѣ чѣрапу, лѣвѣм нѣгѣм, лѣја, лѣју, по лѣји, лѣк, са лѣком, лѣчи, лѣчили, излѣчила, излѣчиле се, излѣчена, лѣп ти витїљар (врста чаршафа), лѣпа, лѣпе, лѣпу цѣрцу, лѣпо мїшљаг, лѣпо га попрїшћѣш, лѣпѣг момчића, нај лѣвшицѣ дѣте, нај лѣвшицї пѣкмез, лѣса, лѣсу, на лѣсу, на лѣси, лѣсе, лѣса, на лѣсе || на лѣсе, на лѣсама, лѣска, на лѣску, лѣто, прѣлѣта, лѣти, лѣтѣс, у прѣлѣће, мѣна || мѣна мѣсѣц, мѣсѣца, мѣсї, замѣсї, замѣсѣ, мѣсїмо || мѣсїмо, умѣсї се, умѣсїмо, намѣстила, намѣстїмо, смѣстї, смѣстїм || смѣстїш, мѣшали || мѣшали, мѣшина || мѣшина, нѣдеља, Нѣдѣљко, Нѣдѣљка, Нѣдѣљковићи, Нѣдѣљковиће, ѣсетї, ѣсетїли, пѣсак, у пѣску, плѣва, плѣву, не плѣвѣ, прѣ, ѣ прѣ, прѣдѣ, прѣдѣ, прѣдѣ, прѣђе, не прѣђе, прѣшѣ, прѣд ѣима, прѣкѣ кућѣ, прѣкуам, прѣкуамѣ, прѣмѣстїмо, дѣђу прѣноси, прѣплѣтњацї (врста опанака), прѣплѣтњаке, прѣсола, прѣсутре, прѣт кућу || прїт кућу, прѣт кућѣм, прѣсѣк, рѣжѣ, из-

режѣ, срѣжѣ, рѣзала, рѣзале, рѣзали, рѣзѣ, љзрѣзала, љзрѣзали, нѣрѣ-
 зали, нѣрѣзѣ рѣка, рѣку, у рѣци, рѣчица, рѣтко, рѣтке, рѣћѣ, рѣћу, свѣт,
 по свѣту, кѣ гѣд и свѣтло, свѣтлѣ, свѣтѣак, свѣтѣака, свѣтѣаци, ѣне да
 свѣтлѣ свѣтѣаку, свѣћа, свѣћу, свѣће гѣрѣ, свѣћуцу, сѣдѣ, сѣди, сѣдала,
 сѣдали, пѣседајѣ, пѣседали, сѣднѣ, сѣднѣм, сѣднѣмо, сѣднѣте, сѣднѣш,
 сѣднѣ, сѣе се, сѣѣмо, сѣјѣ, пѣсеѣмо, пѣсејали кѣрузе, сѣме, сѣкла, сѣкле,
 сѣкли, сѣкѣ, ѣсекле, нѣсекла, нѣсекли, нѣсеко, прѣсекли, прѣсекѣ, сѣче,
 || сѣче, сѣчемо, сѣчу, сѣци, засѣчу, исѣчѣм, исѣчѣш, исѣчемо || исѣчѣмо,
 насѣче, осѣчѣм, осѣчѣмо, осѣчѣш, сѣно, кѣ ѣ сѣно, сѣна ил слѣмѣ, сѣћам
 се, слѣме, нѣ слемѣну, снѣг, у снѣгу, у сѣд гѣвна, на сѣд љѣвѣ, сѣда,
 до сѣдѣ, на сѣдини, Сѣтен, Сѣтена, Сѣтену, Сѣтенова мѣјка, Сѣ-
 тенову дѣцу, сѣћа, сѣћу, сѣ сѣћѣм, Сѣпѣандан, стрѣла, устрѣлѣ га (3 ×),
 трѣба л ти, трѣбам, трѣбила, трѣшња, трѣшњу, нѣ трѣшњу нѣ трѣшњи,
 вѣдѣ (види де) нѣде кѣ трѣшѣнѣ, лѣб, лѣба, лѣбац, тѣла, тѣли, цвѣт
 цвѣта, на цвѣту, цвѣће, Цвѣта, о Цвѣтѣ, Цвѣти, Цвѣту, Цвѣто, Цвѣтко,
 Цвѣтка, Цвѣtkово, Рѣдѣјка Цвѣтновица (вероватно жена неког Цвѣ-
 тина), цвѣтаста, цвѣтасто Цвѣтуља, Цвѣтуљи, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣди,
 цѣдила, цѣдиле, цѣдѣли, цѣдѣмо, цѣдите, ѣсѣдѣ се, ѣсѣдѣм, нѣцѣдѣм,
 нѣцѣдиѣ, нѣцѣдила, прѣцѣдѣ се, прѣцѣдѣм, прѣцѣдимѣ, прѣцѣдѣла, прѣ-
 цѣдѣш, цѣдило плѣканѣ, у цѣдилу, цѣћ, у цѣћу, са цѣћѣм, цѣѣ, цѣѣ дѣн,
 цѣпѣмо и вѣдѣмо кѣчице, цѣпали, исѣпѣ, цѣво, цѣва, цѣп, на цѣпу.

Примери са секундарним ѣ: на прѣмер, прѣказа, прѣказало му се.

III

СУДБИНА ЈАТА У АЗБУКОВИЦИ И УЖИЧКОМ ПОДРИЊУ АЗБУКОВИЦА

Када је реч о судбини старог јата, Азбуковица је, ван сваке сумње, далеко најинтересантнија и најзагонетнија област на србијанском, и не само србијанском, терену. До сада су је посећивали дијалектолози, етнолози и историчари и сви су се изјаснили о говору ове зоне, у првом реду о карактеру замене тога старог гласа. Наука је одавно обавештена о томе да у Азбуковици има села у којима претеже икавски изговор, да у другим преовладава ијекавизам, да се у трећим преплићу ова два наречја, а уочено је и све снажније надирање књижевног екавизма. Остали су безуспешни покушаји да се размеђе та наречја, да се одреде границе икавштине према екавштини и ијекавштини. Азбуковички икавизам је „сметао” и „кварио рачуне” и дијалектолозима и етнолозима јер је био тешко објашњив на том терену.

У лето 1980. године посетио сам следећа азбуковичка села: Горњу Љубовићу, Доњу Љубовићу, Горњу Оровицу, Доњу Оровицу, Торник и Савковић. У већини наведених насеља боравили су Х. Хирт и М. Московљевић и из њих донели дијалекатске податке. Основна разлика између њиховог и мог материјала лежи у чињеници да ни Хирт ни Московљевић нису приметили присуство незамењеног јата у горњоазбуковичким селима, а према грађи којом ја располажем, тај крупни архаизам чува се још у Горњој Љубовићи, Горњој и Доњој Оровици и Савковићу (наравно, уколико је мој информатор из овога села веродостојан представник локалног говора; в. ниже). Када се упореде прилике у вези са јатом на простору од Мислођина до Г. Љубовиће, уочавају се неки моменти који Азбуковицу (мислим на села која чувају е) донекле издвајају из целог комплекса. Наиме, у овој зони је уочљиво:

а) присуство већег броја лексикализованих јекавизама: *ћевер*, *једи*, *йойље* и сл. (истина, понешто од ових примера, али ипак ређе, може се чути и у подгорским селима, пре свега оним која су ближе Азбуковици и Дрини);

б) снажно надирање екавизма из књижевног језика (поред „сталних“ екавизама типа *йело, йосле, укисели* и сл. може се чути и: *бело, венаци, девојка, лејо, сећам се, цеди* и сл., чега у осталим зонама код најстаријих жена у принципу нема или има у знатно мањој мери).

Иако је незамењено јат овде угрожене, ипак се још увек сасвим лепо може чути у готово свим позицијама и примерима у којима је констатовано и у другим срединама где је члан фонолошког система.

У излагању грађе записане и снимљене у Азбуковици донекле ћу одступити од правила поштованог у осталим случајевима. Наиме, изједна ћу за свако село давати комплетан материјал (без раздвајања примера са е од *икавизама, екавизама* и *ијекавизама* по посебним поглављима), а на крају ћу наводити Хиртову и Московљевићеву грађу.

ГОРЊА ЉУБОВИЋА

а) Примери са е<ђ: побегла, побегли, бѣжали прико Прдслопа, у бѣди, бѣла, бѣлѣ трѣшње, бѣли лѹк, лѹка бѣлѹга, бѣлу, обѣлѣмо, ако се убѣлѣ, кад убѣлѣмо, брѣг, брѣза, брѣзу, брѣзаста, Брѣзуља, Брѣзуљу, за Брѣзуљом, вѣј вакѹ, вѣјемо шѣнцу, да се развѣје, развѣјемо шѣнцу лѹпатѹм, у вѣку, вѣнце нѣко (неко) ѹвѣнчи, ѹвѣнчили, вѣтар, вѣша, вѣшајѹ, вѣшали, па вѣнце обѣси, врѣћа, врѣћу, дѣ ћемо кѹпус?, дѣгод, ѹтрејемо, ѹтрејеш, двѣ, двѣста, дѣлим, дѣлиш, издѣли, издѣлѣ се, подѣлѣ, раздѣлѣ, раздѣлѣћемо, дѣнѹ, здѣнѣмо, подѣнѣмо, садѣнѣмо, дѣте, са дѣтетом, дѣца, направѣ ѹпанке за дѣце, дѣци, дѣцу, цглѣб, цглѣбови (2×), звѣзда, звѣзду, ѹстанѣ зѣв, испијучѹ онѹ јѣд, гѹјина јѣд (змијски отров, али: јѣсти, јѣли, јѣди итд.), лѣја, лѣје, лѣк, лѣчи се, лѣчили, док је лѣп, лѣпа буранија, лѣпо, лѣса, на лѣсу, лѣсу, лѣсе, на лѣсе, на лѣсама, лѣска, лѣску, на лѣсци, лѣшник, лѣшници, лѣто, лѣти, мѣњати, мѣсимо, па се ѹмѣси, ѹмѣсимо, нѣ мере да кѹпи одѣло, пѣсак, плѣва, плѣву, плѣвѣмо, оплѣвѣмо, прѣ дѹћѣ гѹстијѹ („пре дођу гости“), ѹтпрѣ, прѣшло, прѣд нас, рѣжѣмо, рѣжѹ, нарежѣ, срѣжѣ, срѣжѹ, рѣзали, срѣзали, у рѣку, рѣкѹм, рѣтко, рѣтко и чѣсто сѣто, рѣћѣ сѣто, ни рѣчи, свѣт, по свѣту, свѣтло, прина тѹм свѣтлу, свѣтњаѹк, свѣтњаѹци, свѣћу, свѣће, по свѹ нѹћ се сѣди, сѣдимо, сѣднѣ, сѣднѣмо, сѣднѹ, што се сѣјѣ, сѣје се, сѣјемо, сѣјѹ дѣтелину, нѣ сејѹ, насејѣмо, посејѣ, посејѣмо, сѣме, сѣкли, исѣкли, насекли, насекѹ, сѣчѣш, исѣчѣ се, исѣчѣмо, осѣчѣмо || осѣчѣмо, осѣчѹ бадњаѹк, усѣчѹ бѣлѹг лѹка, присећам се кад је рѹто било, слѣме, на слѣмену, слѣпи, срѣда, срѣдња, срѣмаѹ (врста лука), Срѣтен, Срѣтена, срѣћа, срѣћу, Срѣћко, Срѣћку, стрѣла, тѣсно, трѣшња, трѣшњу, трѣшње, лѣб, на лѣб, лѣпѹга лѣба, цвѣт, цвѣће, Цвѣта, Цвѣти, цвѣтаста на чѣлу, цвѣтасту, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, цѣви, цѣдѣ станѹрце млѣко, цѣди се сѣрће, испѣди се, нацѣди се, процѣди се, имѹ цѣди^{он}ца, цѣдело, зацѣдѹлнимо, цѣћ, у цѣћу, са цѣћем, црѣва се извадѣ, црѣп, покрѣвајѹ црепом.

Секундарно е долази у примерима: цѣдело, — јѹстрѣб, јѹстрѣба, јѹстрѣбови, — на прѣмер.²⁷

²⁷ Нејасно је да ли е у облицима под ведѣнѹцу, у ведѣнѹцу представља континуант јата или, пак, затвореније е уз назал н, односно ѹ.

Икавизми:

- у болници, по Царини, у никој планини, по слањни, на сопри
- није мени зорли (тешко), себи
- на волоима
- он^{ма}ма огарком, с отима (инстр. једн.) уће у кућу, којекаки колача, пале свеће мртвим
- видла, жив^{ла}ла, пролёт (пролетети)
- привијају нике грашке, нике су знале, изишоше (изишоше) гумењаци никй, ступом ником ступамо, у никој планини, нико бравче, играмо се камењца никог, нико се опиче, нико увенчи лук, нико је изгинуо, нико се вратио кући, нико је умро, дне се ништа довикују, изброје ништо, никад (некад) пббце време (лед, град).
- притачемо, — прико Прдслопа, — прина томё
- било прдстице, није, нисам, нисмо
- куд^{ла}ла, кот куд^{ла}ла, кудиљу, — гњздо, са гњздета.

Екавизми:

Поред „сталних” екавизама типа кйселймо, пдсле || пдтље, воде (овдје) забележио сам и: бёло, лёпа, пёва, вётар, цёло и сл.

(И)јекавски рефлекс долази у примјерима: пдтље || пдсле, дйјете (вок.), јести, јёди, јёли итд., али јёд (змијски отров).

Г. Љубовића је, по Московљевићу, место „с добро сачуваним икавским говором”, из којег он доноси следеће примере: „*билежйишйи, вишрењача, дйкоји, дйца, кудйлка, лйй, мйшо, недйльник, йднйкй, йдслй, йризйвали* (презивали), *Придбравжёње, сиди, сййшй се, сдзриле, умри* (аор.), *шйрбало је*”. (ЈФ XXVI, св. 1—2, 479).

ГОРЊА ОРОВИЦА

а) Примери са е<ђ: побёгли, не побёгнў, бёжи, бёда, бёла, бёли лук, лўка бёлог, бёли се, брёзастй, развёјемо, у вёку, увёнчймо, увёнчили, вёшали, вёшб, дбёсймо, брёмена, врёна, врёну, у врёни, дё (гдје је) цўра?, ўгреце се, ўгрецеш, ўгрецемо, ўгрёва се, грёк, двё, двёста, дёли, дёл^{ли}ли, подёл^{ли}ли, дёни, садёнёмо, садёнў, дёте, дётета, дётету, дёца, дёце, дёци, дёцу, дёцо, дрёново, зёв, прёзёне, прёзёнемо, да зрё шён^{ца}, зрёла (3×), сдзрела, на лёци, лёју, лёп, лёпа, лёпо, најлёвшија, лёк, лёчи се, излёчили га, излёчишеш се, лёса, лёсу, на лёси, на лёсама, млёко, нёдел^а, нёдел^у, Нёдёл^{ко}, Нёдёл^{ково}, плёва, плёву, плёвёмо, наплёвёмо, оплёвёмо, прё, прёкоп^амо, прёломё, прё нй (пред нйх), прёд^{зим}а, прёко вё, рёжё, ндрёжё, срёж^у, рёзала, рёзб, ндрезала, срёзали, рёка, у рёку, рётко, рёћё, свёт, на свёту, свёна, свёне, свёну, сёд мацо, сёди мацо (тим речима се „мами” рој пчела да уће у кошницу), сёдй, (през.), сёдйм, сёднё, сёднёмо, посёдају, посёдали, сёй, сёје се, сёјемо || сёјёмо, посёју, сёме, сёмена за семена, сёкла, сёко, йсёкли, сёче, сёчў,

исѣчѣ, исѣчѣмо, исѣчѣу, осѣчѣ, осѣчѣмо, осѣчѣу, слѣме, на слѣме, слѣпа, слѣпй мйш, нйсу смѣле отйћи, не смѣдѣ отйћи, срѣдина, на срѣдини, срѣдѣу, Срѣдоѣе, Срѣдоја, Срѣтена, Срѣтенице, срѣћа, Стѣпанѣдан, стрѣја, трѣба ли, не трѣба, трѣшња, трѣшњу, лѣб, лѣба, лѣбац, цвѣт, на цвѣту, цвѣће, цвѣтасто, Цвѣтко, цѣв, цѣви, цѣди, цѣдили, цѣдиш, йсѣѣ-
ђено, процѣдймо, цѣђ (3×), цѣђа, цѣлий, цѣпа се, цѣпајѣу, цѣпанѣца, цѣ-
панѣцу, цѣпка, црѣво, црѣп, на црѣпу.

Секундарно ѣ имамо у примерима: белѣца, белѣцу, белѣце, са белѣ-
цама, — прѣповѣсти, прѣслонѣ, прѣстаѣймо (приставимо) кѣпуса, прѣ-
чѣстимо се.

б) Икавизми:

- млѣди (невести), пѣ слами, на срѣдини
- на врѣтима
- онйм дрѣветом
- вйдла, жйвили
- прйврй (преври)
- стѣријѣ, нѣвијѣу — нйје ми дѣб, нйсам йшла, нйсу ймали
- кѣдиљу, кѣдиљѣце — сйкира, сйкиру, сйкирѣм — дйтићи (3×)

в) Екавизми:

пѣтлѣн || пѣтље, дѣле, угрѣждймо лѣпо, пѣсма, плѣви.

г) Ијекавски рефлекс констатовао сам у ликовима: пѣтље ||
пѣтлѣн, ѣвѣр, ѣвѣра, ѣвѣру, јѣдѣу, јѣли итд.

И Горња Оровица, према Московљевићевим подацима, иде у ред
села „с добро сачуваним икавским говором”. Његови примери „икав-
ског” изговора су: „*бѣжйше, бйше, бйјѣде, врѣмена, двй, дйше, дйци, дѣсйш,*
зрѣла, кѣдиља, лйшо, масйшо, нѣдиља, Нѣдиљко, дбисила се, бвди, йднйде,
йрй (пре), йрако, рйшйко, сйно, Сйшйан, цйла”. (ЈФ XXVI, св. 1—2, 479).

ДОЊА ОРОВИЦА

а) Примери са незамењеним јатом: избегли смо, побегла, бѣжй,
бѣла, бѣлий лук, бѣсан, бѣсна, брѣг, на брѣгу, брѣзу, брѣзово дрво, брѣ-
зоѣина, Брѣзуља, Брѣзуљу, брѣст (3×), вѣјѣу, развѣцала, вѣк, у вѣку,
ѣвѣк, вѣнац, вѣнчајѣ се, вѣнчали се, ѣвѣнчимо, вѣшали, вѣшалицу, врѣћа,
йз врѣћѣ, врѣћу, ѣ врѣћу, дѣ си бйла?, угрѣвѣ се, угрѣѣмо, двѣ, дѣвѣјка,
дѣвѣјку, дѣлѣли, раздѣлѣли, дѣнѣу, дѣте, дѣтета, дѣца, дѣци, дѣцу, ѣцу
дѣтењѣм, дѣчѣца, низа шглѣб, звѣзда, звѣзду, зѣв, зрѣла, зрѣле, дѣзрѣло,
сѣзрѣло, йзѣделица, кѣдѣља, кѣдѣљу, кѣдѣљѣ || кѣдиљѣ, лѣја, лѣју, лѣк,
лѣчили, излѣчили, лѣпо, лѣпо йдѣ, лѣса, лѣсе, лѣсу, замѣсймо, мѣсто,
нѣкѣ, Нѣмци, плѣва, прѣ, у прѣпади, прѣд ветар, рѣжи, срѣжѣмо, рѣзали,
рѣка, пѣлий свѣт, по свѣту, свѣтѣак, свѣћа, свѣћу, сѣди, сѣдймо, пѣседали,
нѣсѣѣ, нѣсѣѣмо, нѣсѣѣш, нѣсѣмницу, сѣме, сѣкли, йсѣкли, нѣсѣкла,

сечѣ, сечѣмо || сечемо, весѣљак (бадњак) се осечѣ, осечу, испресѣцамо, она се сѣћа, не сѣћам се, слѣме, снѣг || снѣг, на средини, средњу, Срѣтен, Срѣтена, срѣћа, срѣћу, тѣсна, тѣсто, трѣба, не трѣба, трѣбало, трѣшња, око трѣшњѣ, трѣшњу, лѣб, ђ лѣбу, цвѣт, цвѣће, цвѣћа, цвѣтаста, цвѣтасту краву, Цвѣтко, Цвѣтка, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, на цѣви, цѣви, цѣди, цѣдимо, ицѣдѣ, оно се ђцѣдї, ђцѣдїм, процѣдїмо, цѣћ, цѣћа, у цѣћу, цѣли свѣт, цѣпа, поцѣпамо, црѣп, на црѣпу.

Примери са секундарним е: белѣца, белѣцу, белѣце || бѣлице, — прѣгњавѣ (пригњаве), прѣглавци.

б) Икавизми:

- о јесѣни, на њиви
- мѣни, тѣби, сѣби
- са његовїм сїном, на крївїм нѡгама
- вїд^мли, нїсам вїдла, жївїјо, прожївила
- нїје, нїсам, нїсмо
- нїгди
- ранијѣ
- кудїљѣ | кудѣљѣ, — сїкира, сїкиру, сїкирѡм, — дїтићи, дїтиће — гњїздо, у гњїзду, угњїздїмо.

в) Екавизми

Поред случајева типа тѣло, зѣница, пѡсле, укселї, нѡде нису ретки ни примери са е ни у ситуацијама где је у начелу очувано незамењено јат: пѡбегли, пѡбегѡ, бѣла, бѣли, вѣнац, сѡ ветром, не верујѣ, дѣвѡјка, сѡденѣ, дѣтету, лѣпо, умѣсѣ, пѣсма, плѣвѣ се, сѣдѣ, сѣднѣ, насѣваш, сѣћам се, сѣно, Срѣтенице, тѣсто, двѡ лѣба, цѣди, цѣдїмо, црѣво.

д) (И)јекавски рефлекс стоји у ликовима ѡвѣр || дѣвѣр, ѡвѣра, ѡвѣре, јѣдем, јѣдѣте, јѣду, јѣли. Наравно, и овде је вокатив дїјете.

У обема Оровицама је боравио Хирт. Доносим његов текст и примере везане за ова насеља: „*Noch ausgeprägter herrscht das i in dem hoch im Gebirge gelegenen oberen und unteren Orovisa, wengleich es auch hier genug Leute gibt, die e und je sprechen. Notiert habe ich dort: bileži, gnízdo, dvo čeri, ditić, nisu ditiće pod kuće, dica, zrilo, kudilja, lib, niki, nikāk, nikōliko, osicat, prilaz* ‚Durchgang durch eine Hecke‘ *prisidnik, prolitōs, jesi razgatio, svi, ne smi, tribalo, trišnja*. Daneben aber *čovjeka, grēk, ded, đevē, đeca, vrēme, ljerōta, dēte, lēba, mēsec dānā* u. s. w., aber man sagt auch *levada, lēpa* (Linde)“ (Хирт, *нав. дело*, 15—16).

Московљевић из Д. Оровице даје ове икавизме: „*бїше, врїмена, двї, дїшїе, дїшїиш, дїца, дїци, дїчица, дѡсїмла, дѡсїи, зрїло, кудїла, лѣб, лїио, мѡсїо, недїла, Нѣдїљко, ѡвди, ѡсичено, ѡдбїиоше, ѡдїлїиш, ѡдїшїрѡј, ѡднїде, ѡресиднїк, ѡрако, брда ѡрї* (пре), *рѡжѣ, садївено, свїш, сїно, не смї, Сїшїишїа, шїде* (хтеде), *шїрїшїа, шїрїшїаќ, цїла*“ (ЈФ XXVI, св. 1—2, 480).

САВКОВИЋ(И)

У овом планинском селу у подножју Медведника Московљевић је „записао највише икавизама”. „Уколико се не говори икавски, говори се екавски, далеко више него ијекавски, можда под утицајем књижевног језика. Према уверавањима старих људи, раније се говорило још чистије икавски”. (ЈФ XXVI, св. 1—2, 481). Московљевић наводи десетине примера *šmāa бажи, dīca, idīurā* и сл., а код Хирта налазимо једино ликове *dīte, livše, ždribe, sino* (Хирт, нав. дело, 17).

Пошто горњи део села (Горњи Савковић; у разговору са мештанима и становницима суседних села чешће сам слушао облик *Sāvковић* него *Sāvковићи*, а једном сам чуо и *Sāлковић*) још није електрифициран, говор нисам могао снимати на магнетофонску траку, те је Савковић уз Ликодру код Крупња једино насеље у којем нисам испунио тај задатак. И још нешто. Када сам завршио јединопочасовни разговор са информатором, испоставило се да је реч о жени која је рођена у Оровичкој Планини, а не у Савковићу, како сам био у селу бавештен. Свестан дијалекатског шаренила Азбуковице, нарочито када је о рефлексима јата реч, по правилу сам контактирао са старијим женама рођеним у испитиваним местима. Отуда нисам сигуран да ли материјал који сам овде забележио веродостојно репрезентује локални говор или представља карактеристике родног села информатора (у својој радној свесци имам податке да је то 81-годишња *Јелена*, звана *Јелка* и да је родом из Оровичке Планине од Радовића). Можда у говору двају села и нема неких битнијих разлика. Поучен искуством у Гвосцу (в. ниже), не искључујем ни могућност постојања локалне, „махалске”, говорне диференцијације, јер Московљевић посебно наглашава „чистоћу” икавизма Савковића, где није „забележио ниједан пример са затвореним *e* место *и* од старога јата, нити мешање *и* и *e*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 481—482).

Незамењено јат чуо сам у примерима: бѣжале смо дѣље, бѣжанија, брѣза, брѣзовина, Брѣзуља, Брѣзуљу, вѣнчајѹ се, нѣ веша, да те обѣсимо, дѣ су, двѣ, дѣвѣјка, дѣвѣјци, по дѣвѣјку, дѣнѹ, дѣте, дѣци, лѣпо, лѣпе су, лѣсе, на лѣсу, лѣти, мѣсец дана, умѣсім, намѣстѣш, прѣмѣстѣмо, прѣмѣшћамо, пѣсак, на пѣску, прѣ, пѣпрѣко, прѣмѣстѣмо, прѣмѣшћамо, свѣће (3×), сѣдѣ, сѣднѣ, сѣла, сѣли, сѣо, сѣјали, сѣме, сѣмена, сѣно || с*ѣно, осѣче, Стѣпан, лѣб, цвѣт, цвѣће, Цвѣтуља, Цвѣтуљу, цѣв, на цѣв, ѡспѣдѣ се, ѡцѣдѣ се, цѣћ, цѣпамо, цѣпанѣце, прѣп.

Секундарно *ѣ* имамо у овим случајевима: белѣца, белѣце, белѣца, — ѣзделица — бундева.

Поред лексикализованог јекавизма мѣј дѣјете (код обраћања женској особи) чуо сам још и ѣвѣр и с*ѣно || сѣно.

Од икавизама имам једино:кѹдѣљу, по планини, ѡгѣвим кравама, живѣцо, а од екавизама: ѡбе, ѡкиселѣ се, нѣде (2×), ѡвде.

ТОРНИК

„Wenn man nach dem Orte fragte, wo *i* gesprochen wird”, пише Хирт, „so erfolgte stets die Antwort: in Tornik”. Немачки лингвист из Торника доноси следеће потврде икавског изговора: „*briza, brig*,

virujem, vištica, vriža, grizdo, grida, dili se, drinovo, žlizda, zapivāmo, izmiri, kadilja, līb, lik, lkar, līn, linjost, liska, mīsec, pīna, opini, mlīko, priko, razumi, razumīmo, rika, svića, slīpac, ne smīmo, srīda, umriti, ctna, Cvīta”.

На крају свога извештаја за Торник Хирт каже: „*ije- und e-Formen habe ich bei Leuten aus Tornik nie notiert, was nicht ausschließt, daß sie vorkommen mögen*”. (Хирт. *нав. дело*, 17).

Исте прилике констатује и Московљевић три деценије касније, о чему сведочи његов материјал: „*бјаде, винчаво, врићу, дві, ди, дйишићи, дице, кдтиба, кудиља, кудилйишије, мисіо, недиља, Недиљко, пѣт недиља, ниди, бнди, дйишрај, љри (пре), љрид кућу, љрико Прасѣдли, љрилас (прелаз), љриседник, љришије (прићите), развијџ, риком, ріку, рйиіко, свйиу, свйіа, сйи (сећи), шриба, шришиња, шуду*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 482).

Грађа коју сам ја сакупио у лето 1980. године, међутим, недвосмислено показује да Торник данас ни у ком случају није чисто икавско село. Наиме, говор мог јединог информатора, који се, опет, по свим мерилима и критеријумима лингвистичке географије мора посматрати као типични, веродостојни носилац месног дијалекта (70-годишња Вјока Симић је рођена и одрасла у Торнику, где се и удала; укратко, сав свој век провела је у њему) слободна је икавско-екавско-јекавска мешавина, с тим да квантитативни омер примера по наречјима треба посматрати наведеним редоследом. Уочивши већ на самом почетку разговора овај својеврсни коине, често сам, обично под изговором да „нисам чуо”, да ми се „техника покварила па није снимила” или да би, пак, когод од придоншних млађих суседа „чуо како се некада радило и живило” — враћао свога саговорника на теме раније „обрађене” и снимљене. За два сата ефективног разговора углавном се није догађало да поновљена прича да исту слику у вези са рефлексима јата. Где сам раније добијао *икавизме*, касније би се обично чуо по који *јекавизам* или *екавизам* више, или би њихов омер показао другачији редослед и сл. У жељи да што верније прикажем данашње стање у Торнику, ни један једини облик нисам записао у свеску; сви примери које доносим скинути су са солидно снимљене магнетофонске траке. Грађу излажем наведеним редоследом с напоменама колико се пута чуо који лик. Код *икавској* рефлекса сам ипак издвојио слободне, праве *икавизме* од оних случајева који се срећу и на терену шумадијско-војвођанског дијалекта. Изузетак представљају префикс *љри* < *љрв* и предлози *љрид* и *љрико* < *љрѣд*, *љрвко*, које сам оставио међу слободним *икавизмима*.

а) Икавски рефлекс имамо у примерима: *побигли, бйбжи, пдбжје*, од *брйзовинѣ* (2×), *Брйзуља* (2×), *развијјавā, развијјавју, винце* (3×), *винчају се* (2×), да се *винчају, прй се* и *винчѣвали, вйтрењача, вйтрењаче, вйтрењачу, на вйтрењачу*, што се *вйшā котō, вйшā, вйшају, обисй, обисила се, прико врила, дй* (19×), *грйјали се, сунце га нѣ гријало, те се угријѣ, угријѣм* (2×), *двй* (6×), *псдйлили се, лйнѣ кладњу, дйте, дйце* (2×), *дйцу, рздришй се, јāстриб* (2×), *јāстрибови* (2×), *кудиља, от кудиљѣ, лйпй (през.), прйлйпѣ, двогā лйта, мисѣлй, мйсй, мйсйш, умйсйм у наћувама, мйшāш, йзмйшā, помйшā, то се умйшā,*

наместе, наместї, прїмиштено, мліко, мліли су, мліт, седам недїља, трї недїље, плївѣ се, прї (24×), прїбрāјā (пребраја) пāре, прївлāчї (превлачи), прїврї (преври), прїгледа (прегледа), да прїгледāш, прїгрāђївāно (прегрāђївано), трї прїгратка, прїгрїзā (прегрїза) (3×), на прїдузѣћу, испрїкрїштали, прїкузā се, прїломљено, прїмиштене, прїпрѣдā (препреда), прїпрѣдѣ, оно се прїстрāвило, прїузѣле, прїд њў, прїд њїма, прїда мнѡм, прїт пѡдрумом, прїт свāкѡг, прїт кућѡм, (2×), прїдузѣли, прїкѡ кућѣ, прїко врїла, прїна сўнцу, срїжѣмо, сїјали, сїјў (2×), насїјāвā, пѡсїцѣмо, сїмѣнскў шѣн^нцу, сїколи, кѡ сїчѣ, не сїчѣ, сїчѣш (2×), сїчў (2×), їсїкошѣ, исїчѣ (2×), осїчѣ се бāднāк, їсїчѣ, исїчў, кад бї смїјо, па се смїјў (2×), ѡ смїја (од смеха), снїг (2×), по Стїнама (2×), Стїпāн || Стѣпāн, дѡтїрāмо, тїсто, ѡтрїбї, ѡтрїбї се, лїб, тїјо (хтео; 3×), нїје тїјо, цвїтаста, Цвїтуља, цїг (2×), цїдї (5×), нѣ цїдї, ка се ѡцїдї, ѡцїдїм, прѡцїдї (3×), цїћ (4×), у тај цїћ (2×), да цїпā, па се цїпā, цїпајў се.

Што се тїче „икавизама” шумадијско-војвођанског типа, на траци су се нашли и ови облици: на гњїздету, трї чѣтири гњїздета, на гњїздѣтима, з гњїздета, — сїкиру, сїкире, — у Бїјѡграду (2×), — ѡчѡ кѡлеби, ў згради, у планини, на Пашиној рāмни, на слами, по трāви у школи — тѣби, мѣни — на врāтима, — с пўнїм рўкама, из отї Влāсанїцā, трāвї рāзнї, шарѣнї (ген. мн.), — вїдїцѡ (3×) || вїдїцѡ (3×), вїдла, вїд^нла (3×), вїдїли, вїдїло (2×), вїдїти (2×), жїв^нла, жївїли (3×), завѡл^нла, — нїје (9×), нїсам (13×), нїсмо (7×), нїсу (3×), — тўди, — стāрї, стāрїјā.

б) Екавски рефлекс долази у овим случајевима: пѡбегли (2×), бѣлѣ трѣшње, бѣло, у Београду, ўбѣлїш (2×), ўбѣлїмо, брѣзасто (2×), вѣверица (4×), вѣверице, вѣк, вѣнце (2×), на врѣме, за врѣме рāта, дѣвѡјка (2×), дѣвѡјке (7×), по дѣвѡјку, ко дѣвѡјачкѣ кућѣ, од дѣвѡјачкѣ кућѣ, дѣла, пѡдѣљено, дѣте, ѡкрећѣ лѣкār (2×), код лекāра (2×), лекāру, лѣпо, на лесу, пѡ лесāма, полўдела, мѣдвед, Мѣдведнїк, до Мѣдведнїка, на Мѣдвески пѡток, мѣрїш, за трї мѣсѣца (2×), мѣсї, да се мѣсї, ў нашѣм мѣсту, мѣшā (2×), ўмѣшāш, млѣко, свāкѣ недѣљѣ, некāкї вāшер, ў некїм (sic!) Ковїну, нѣко, код нѣкѡга, у нѣкў (2×), нѣколко, пѡнекā, дѡнѣла, дѡнѣле, ѡднѣла, ѡднѣло, пѡнѣла, пѡнео (2×), прѣ (3×), прѣгледā, пѣвајў, плѣва, плѣву (2×), прѣдā, свѣће (3×), сѣјали, сѣчѣш, исѣчў (2×), їсецајў, осѣчѣ, сѣћāм се, слѣме, || слѣме, сѡвест, Срѣтен, Стѣне, Стѣпāн, їстѣрајў, пѡтерāмо, дѡтрајў, тѣсто, трѣбā (2×), нѣ трѣбā, зāтрѣбā (2×), трѣшње, трѣшāнā, лѣб (4×), лѣбац (2×), с лѣбом (2×), на цѣв, цѣдї (3×), їсѣдї, їсѣдїмо, прѡцѣдї (2×), цѣћ, у том цѣћу, у цѣћу, цѣѡ дāн, црѣва, црѣво, у чѡвѣка.

Од „сталних” екавизама снимљени су још и: ўкиселїмо, ѡно се ўкиселї, — тўде, вѡде || ѡвде, нѡде (2×), дѡле, гѡре. Овде је и кѡлеба, кѡлебу, ѡчѡ кѡлеби.

в) (И)јекавски облици су нешто ређи од двају претходник: тѡ се бїлї (през.), ўбїлїмо плāтно (прво је рекла ўбѣлїмо, а овај лик је следио након мог питања „шта урадите?”), ћѣвр (2×), ћѣд (2×),

дијете (ном.) || дѣјете || дѣјете (ак.), на дјетету, дѣјете (вок.; 3×) || дјете (2×) || дѣјете, јѣдѣ (2×), јѣдѣш, јѣли, љјели, љјело (2×), нѣдѣ се (не једе се; 2×), љѣљци (лешници), љѣти, пјѣвају (5×), љспјевају (2×), пјѣсак (3×), пјѣсма (2×), пјѣсме, пјѣсму, пѣтље (6×), пѣтљен сјѣдају, сјѣдѣ (през.), сјѣднѣ (4×), пѣсјѣдали (2×), смјѣле, љспјѣдѣ.

У заиста ретким и усамљеним случајевима типа дѣцѣ, лѣкове, слѣме (2×) || слѣме, лѣбац (2×), црѣп || црѣпом налазимо трагове незамењеног јата, које се у огромној већини примера, што изнети материјал показује, дефонологизирало и дало један од трију рефлекса.

Не треба посебно ни наглашавати да се не могу потпуно раздвојити икавски и ијекавски нити, пак, екавски и ијекавски изговор, због неких заједничких особина и спона које их вежу (примери типа *сијем* заједнички су икавштини и ијекавштини, облици *шреба*, *шребало* и сл. карактеристика су екаваца и већине ијекаваца, а случајеви као што су *сијарија*, *није* и сл. често су заједничка баштина свих трију наречја). Ипак наведени материјал својом укупношћу јасно показује да су у Торнику остварене све три могућности замене јата, а наћи ће се и по која потврда остатка ове фонеме у њеном старом лику, иначе још увек солидно сачуваном у неким суседним селима. Исто тако сам уверен да управо Торник пружа поуздан кључ за објашњење икавизма у србијанским, пре свега азбуковичким, селима уопште, објашњење које се у основи знатно разликује од решења која су нам досадашњи истраживачи нудили (о томе ниже, у VII поглављу).

ДОЊА ЉУБОВИЋА

Горња и Доња Љубовића су данас два састављена села, али у њиховом говору, бар када је о јату реч, према мом материјалу — има осетнијих разлика. Да ствар буде интересантнија, моја информаторка из Д. Љубовиће (Љубица Перић, 81 год., неписмена) рођена је у Г. Љубовићи, додуше одмах „ту прико потока, у кошилуку”, одакле се пре шездесетак година удала у суседно село. И док у Г. Љубовићи у говору Зорке Севић (око 67 год.), рођене у истоименом месту, углавном нема „слободних” икавизама, дотле је говор Љ. Перић слободна мешавина икавског и екавског наречја, с тим да су примери са *e* нешто чешћи. Регистровао сам уз то неколико лексикализованих ијекавизама (*јѣди*, *јѣдѣ се*, *ћѣвѣр* (2×), по *ћѣвѣјку*), као и спорадичне остатке *ѣ* (дѣв, кѣдѣљу, љмѣсѣмо, свѣће, сѣме, исѣчѣ, насѣчѣмо, исѣчѣмо, исѣци, осѣчѣм, цѣв, цѣви, цѣдѣ се, цѣћ). Свакако су неупоредиво чешћи:

а) Икавски рефлекс: пѣбигнѣ, развије, дѣћеш, љтрице, сѣдини је, сѣдинѣ (2×), сѣзрѣ (2×; ако *и* овде није аналошког, мофролошког порекла), кѣдиља, от кѣдиљѣ, мѣсѣмо чѣсницу (2×), зѣмѣсѣмо, љмѣсѣмо, љмѣсѣмо (2×), нѣмѣсѣмо (2×), по нѣдиљу дѣнѣ, пѣћ (пре), ѣ пѣћ, пѣћ кућу, прикѣ кућѣ, сѣдѣ, сѣднѣ, сѣднѣмо (5×), сѣднѣ, сѣје се, пѣсијѣ се, исѣчѣмо, љ срид гѣмна, нѣ трибѣ (2×), тѣришѣ (2×), пѣћп (2×).

б) Екавски рефлекс: побегнѣ љ мрѣк, сама побегнѣ, побегнѹ, белѣце, ветрењачу, на вретѣно, врећу, љ врећу, девојку, девоуѣ, девоѣр (2×), слама се дѣнѣ, дѣте (2×), дѣца, дѣци, дѣцу, дѣчијѹ славу, Дѣтѣнци, дѣнео, код лекара, лепа, лепо (2×), лепо (прилог; 15×), нај лѣвшѣ мѣлѣст, лѣсе (2×), на онѣ лѣсе, лѣтѣс, мѣсѣ, ѹмѣсѣ, помѣшѣмо, млѣко (2×), млѣо, пѣтла, прѣ, окѣ рѣкѣ, сѣвѣ вѣрница, сѣдѣ, сѣдѣ, сѣднѣ, сѣме, сѣмењаче, исѣчѣмо || исѣчѣмо || исѣчѣмо (2×), осѣчѣш исѣчѹ, исѣци, слѣме, на слеме, снѣг (2×), снѣга, тѣрѣ, тѣсто (2×), лѣб (2×), (2×), кѣ ѣ леб, двѣ лѣба, нѣсѣ лѣбове, тѣо (2×), цѣв (2×), цѣвчице, цѣдило, ѣсѣдѣ, па се ѣсѣдѣ (2×), ѣсѣдѣш, цѣћ (2×), ѣсѣпѣмо, нацѣпѣш, црѣп (4×), црѣпом. Ту су и облици: па се ѣскисѣлѣ, да се ѣкисѣлѣ, ѣкисѣлѣмо, кѹпусѣ кѣселѣга, пѣсле.

УЖИЧКО ПОДРИЊЕ

У овом делу Подриња посетио сам Бачевце, Гвоздац и Рогачицу, села у којима су боравили и Хирт и Московљевић. Хирт је, као што је познато, у Гвосцу и Бачевцима чуо затворено *e* на месту јата. Ја у току једноипочасовног задржавања у Бачевцима нисам наишао на трагове тога архаизма и према првом утиску говор овога места се у суштини не разликује од прилика у Љештанском или Рогачици (в. ниже), на пример. Када сам свом сабеседнику у Бачевцима, 75-годишњем Вучићу Вучићевићу, изговорио неколико облика са затвореним *e* и упитао га да ли се негде овако говори, лаконски ми је одговорио: „Тако се приде више говорило у Гвосцу, ми им се смијали па се стиде. Не знам да сад неку жену не нађеш да тако прича”. Његова оцена се у суштини показала тачном, с тим да се, када је у питању кристализација ситуације на том пољу, може повући извесна паралела између Гвосца и Торника.

ГВОЗДАЦ

„Von Bačevci bin ich über Strmovo und Okletac nach Gvozdac gegangen”, пише Хирт, „mit der Absicht, hier wenigstens zwei Tage zu bleiben. Da sich dies als unmöglich erwies, konnte ich nur wenige Beobachtungen anstellen. Ich habe nur wenige *i* gehört, so *kudilja, nedilja, ponedilnik, posik, sidila*. Für altes *ě* spricht man hier sonst ein sehr geschlossenes, dumpf klingendes *e*, das ich mit *é* bezeichnen will, so *lěb, sěno, lěpo, dēte, lěwše, dvěsta, běži*, während *e* in *petak* sehr offen klingt. Leider erwies es sich als unmöglich, noch einmal an diesen Ort zurückzukehren, um die gewiß sehr interessanten Verhältnisse genauer zu studieren.” (Хирт, *нав. дело*, 18).

Московљевић налази да се у овом крају, „као и у осталом делу ужичког округа” говори ијекавски, с тим да се „сачувало много икавизама, нарочито у севернијим селима, која су блијка Азбуковици”. (ЈФ XXVI, св. 1—2, 486). Московљевић из Гвосца доноси ове икавизме и „полуикавизме: „*бѣжѣли, бѣло* (бело), *нѣ вирујѣ, дѣвѣјка, дѣцѣ, дѣцо, дѣсѣила, ѣријѣла, кудѣља, кудѣља, лабац, лѣвишѣ, мѣиѣи брѣте, мѣико, нѣдиља, нѣди, нѣдиљко, нѣки, осѣчѣ, ѣдбижѣ, Пѣсѣиѣње, ѣријѣлед, ѣри, ѣрико, Гѣиљѣ Пѣрѣсека, ѣриѣсѣанѣ* (престане), *ѣријѣиѣила, ѣријѣи, ѣриѣи* (прешли), *сѣно*,

не смѣ, смала, срида, Средоје, сѣина („Озго стина, оздо Дрина, а ми у сриди“), Сѣиње, Сѣињевац, шрабало. Место и има е: ѓзо.“ (ЈФ XXVI, св. 1—2, 487).

Иако сам у Гвосцу боравио свега неколико сати, дошао сам до података који недвосмислено показују да судбина јата није иста у свим махалама и засецима овога пространог, рестуреног и уистину лепог планинског села. Док се у говору осамдесетогодишње Драгине Вилиповић, рођене „у Ковачевићима“ (такође у Гвосцу) у основи сачувало Хиртово „sehr geschlossenes“ е (дѣше и сл.), дотле седамдесетпетогодишња Митра Стефановић, такође рођена у истоименом месту, говори ијекавско-екавски. Наравно, њихова наречја ни у ком случају нису „чиста“ ни поштеђена примеса другог изговора. Да погледамо расположиви материјал.

1. У разговору са Д. Вилиповић добио сам следеће ликове са незамењеним јатом: побегла, побегли, побегѓ, бѣжи, бѣла, бѣле, брѣг, на брѣгу, брѣза, брѣзу, брѣзасто, Брѣзуља, Брѣзуљу, вѣк, у вѣку, вѣнчали га, врѣћа, из врѣће || из врѣће, врѣћу, у врѣћи, врѣће, две, двѣста одѣли, подѣљено, дѣте, дѣтету, дѣца, дѣци || ѣци, звѣзда, зѣв, зрѣ, сазрѣ, зрѣла, зрѣле, узрѣле, кудѣља, кудѣљу, лѣва, лѣк, лѣчили, излѣчили, лѣп, лѣпо, лѣвшице, слѣпила се, лѣса, лѣсу, лѣсе, лѣска, мѣсили, умѣсили, мѣсец, повесмо, прѣ, прѣшѓ, прѣварѣм, прѣд њу, рѣжи, нарезала, рѣка, на рѣци, свѣт, у свѣту, свѣћа, свѣћу, свѣће, сѣди (импер.), сѣдѣ (през.), сѣднѣ, сѣднѣ, сѣѣм (али љсиѣмо), сѣмењаче, сѣкла, сѣкли, љсѣкли, љсѣчено, сѣчѣ, љсѣче, љсѣчемо, љсѣчѣ, ѓсѣкли, ѓсѣчеш, ѓсѣчѣ, слѣп, срѣда, срѣдњи, Срѣтен, Срѣтена, срѣћа, срѣћу, трѣба, трѣшња, трѣшњу, трѣшње, цвѣт, Цвѣтко, цѣдѣ, цѣдѣ се, цѣдѣм, зацѣдѣмо, љсѣдѣ, љсѣдѣмо, љсѣдѣли, цѣћ, у цѣћу. Секундарно е долази у белѣца, белѣце (у журби сам заборавио да проверим Московљевићево ѓзо; биће да је то у ствари ѓзо).

Забележио сам и „икавизме“: на ѓгради, на води — љсиѣмо, — љисам, љису, — сѣкиру, (и)јекавизме: дијете || дѣте, дѣјете (вок.), љѣб (2×), ѣци, као и неколико потврда екавског рефлекса: пѓкисѣлимо, пѓсленаке, бѣљѣ, цѣв, у цѣви.

2. У говору М. Стефановић, која живи у другом делу села, додуше одмах „гу преко брда“, на првом месту су (према фреквенцији) примери са екавским рефлексом, а иза њих долазе ијекавски облици. Списак икавизама углавном не прелази оквира репертоара шумадијско-војвођанских говора. На крају, „ухваћено“ је и свега неколико потврда е:

а) бѣла, брѣза, брѣме, вѣнчајѣ се, две, дѣвојку, лѣсе, облѣћѣ, наместѣ, намештѣ, повесма, прѣ, рѣши, љсѣчѣ, лѣбац, цвѣтасто и сл. (укупно 58 облика). Пре<ѣри срећемо у облицима прѣтиснѣмо, прекучуѣе.

б) ѣ (где је), ѣца || дѣца, мѣѣшѣмо, сѣди (2×), сѣднѣ (2×), пѓслиѣ (3×), пѣѣ (2×), посаћѣвајѣ се, сѣме, нѣ смиѣе, љѣб (2×) ци*ѣћ (2×).

в) рáзвију, прй (прије), прикò кућѣ, прикопáм (прекопам), при-бíрају (пребирају), прититрáвају.

г) Брѣзуља || Брѣзуља, сáзрѣ, осѣчү (али сѣчү), прѣ, Срѣтен || Срѣтен, цѣв || цѣв.

Шта изнета грађа показује? Практично је посведочено доста од онога што су налазили Хирт и Московљевић, једино нема правих *икавизама*. За сада се поуздано не зна да ли њихово присуство у материјалу Московљевића (чешће) и Хирта треба приписати погрешној перцепцији ове двојице, у првом реду Московљевића (Хирт уочава „затворено е”), или су се они изгубили током, још несвршеног, превирања у овом подручју (своје мишљење о настанку и постепеном повлачењу србијанске икавштине излажем у VII поглављу). Екавштина је импорт новијег датума, свакако из књижевног језика, са добрим изгледима да брзо преовлада у декомпонованим, „раштимованим” и некомпактним дијалекатским системима, какав случај управо имамо у добром делу србијанског Подриња. Један део екавских примера представља својину и ијекавских говора (у првом реду *re < rd*), а слично је и са дистрибуцијом неких „икавских” црта (*сијем, нисам* и сл.), те се и у овом случају подела материјала по наречјима ваља схватити условно, као код Торника и следећег села, Рогачице.

РОГАЧИЦА

У основи говора овог подрињског села је (и)јекавска замена јата, праћена ограниченим бројем икавизама и све експанзивнијом екавштином:

а) бицѣли се, бицѣлимо, двѣје, ђевѡјка, ђевѡјци, дјевѡјчицама, ђѣ, ђѣци, дѣдете (вок.), кѡђеља, кѡђеље²⁸, лѣвшѣ, лѣсе, између лѣсá, ўмицѣсѣймо, млицѣко, пицѣвац, пѡвјесмо, пѡвјесма, сјѣме (3×), сјѣмењаче, сицѣчем, расицѣци, снѣцег, срицѣда, ўмицѣ и ѡн, ўмицѣмо, лѣб, цѣцѣви, прѡцицѣймо.

б) бѣдо је тѡ, зѡвѣ се Брѣза (али је брѣза), пѡдгрицѣм, ѡно се ўтрицѣ, Јѣлин (топ.), на Јѣлину вáшер бѡднѣ, нѣдиља, понѣдиљак || понѣдѣљ-ник, сијали, сије се, сијѣмо || сијѣмо, пѡсијѣмо, сикира. Наравно, и овамо је нѣсам, нѣси, нѣје бѣло, вѣдла, вѣдицо, жѣв^нла, жѣв^нло се.

в) бѣжи²⁹, брѣза, од брѣзѣ (али у топ. Брѣза), брѣзу, брѣзовачѡм, дѣвѡјка, дѣвѡјку, уврѣђуѣм, зрѣло, Нѣдѣљко, рѣжи, рѣшѣ, рѣшимо, трѣбá, ўвѣк, па се закиселѣ, закиселѣмо, ўкиселѣ се, пѡсленке (3×), Потврду за *ѣре < ѣри* имамо у *ѣрѣкѡчи*мо.

У Рогачици су боравили и Хирт и Московљевић. Први пише да тада у том „малом градићу недалеко од Дрине” „*herrscht zwar heute je, so in lieska, gniezdo, pljštva, pregaća, delo, ćerati tijěšiti, tieme, pjená,*

²⁸ На моју примедбу да сам чуо да „једна жена каже кудиља” следѣо је одговор: „Нѣко кáжѣ кудиља, нѣко кѡђеља”.

²⁹ На моје питање како се то „још море казати” одговорено је: „Нѣко кáжѣ бѣжи.”

aber doch waren Reste des *i* geblieben, so in *griota, vidila, lija, pri, prid, prita, prikjuče, privalio, priskočiti, poviži, stria*". (Хирт, нав. дело, 18).

Код Московљевића се опет нашло више икавизама, међу којима има и „правих“, којих углавном више нема ни у Рогачици ни у сусједном Љештанском. Московљевић уз то и овде бележи „полуикавизме“. Ево његовог материјала: „*бижѣ, бижѣли, бијѣде, видио, кудиља, дѣшерали, ѿивац, ѿрибѣри, ѿрѣсианѣ* (престане), *ѿрићи* (прећи), *смала, снѣи, уѿѣрајше*". (ЈФ XXVI, св. 1—2, 488).

IV

ПИТАЊЕ ТЗВ. „ИКАВИЗАМА” ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА

Чини ми се да у светлу изнетих чињеница треба рећи коју реч о добро познатом проблему икавизама у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта. Реч је о једном од најважнијих питања наше дијалектологије, проблему који је практично стар колико и ова научна дисциплина. На њега је пажњу скренуо Вук Караџић, и то још на самом почетку свога плодног рада, а од појаве Белића и Решетара — предмет је (понекад и жустрих) расправа. Питање је још увек актуелно, а последњу реч у дискусији дао је Р. Симић.³⁰ Пошто у досадашњој расправи о генизи шумадијско-војвођанског дијалекта кључно место заузимају башти икавизми и пошто се управо на том пољу углавном и разилазе мишљења стручњака, неће бити наодмет осврнути се подробније на цели проблем и рећи шта су о њему досад рекли наши дијалектолози. Колико нам је познато, у досадашњој дискусији су се чуле три теорије о пореклу икавизама:

а) По Белићу (и по Вуку) икавизми су у шумадијско-војвођанске говоре донети са стране, док је супстрат екавски (косовски). Ово схватање је до краја живота упорно заступао Б. Николић.

б) М. Решетар је сматрао да су се икавизми у тим говорима развили самостално, без утицаја са стране. Решетарово мишљење новим доказима и одговарајућом интерпретацијом факата темељито поткрепљује П. Ивић.

в) М. Московљевић је у више наврата истицао тезу о изворној икавској замени јата на територији овога дијалекта, док би екавизам по њему био унесен са стране. Московљевићева теорија остала је без следбеника, тако да све што је досад речено о овом проблему остаје у оквирима првих двају мишљења.

³⁰ Радоје Симић, *Питање порекла и еволуције дијалеката северне Србије у светлу особина левачког говора (ирилој историјској дијалектологији)*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXIX, св. 1—2, Београд 1973, 73—87.

1. На икавизме у екавском наречју први пажњу скреће Вук у *Српској грамањници*, датој уз *Рјечник* из 1818. године. Ту наш велики реформатор наводи „сремачке” облике видити, видио, волити, волио, трпити, трпио,³¹ а у истој књизи, говорећи о првој именичкој врсти, примећује: „Бешто се може (особито у Сријему, у Бачкој и у Банату) изоставити ово ма у твор. и у сказ. млож., н. п. с јелени, на волови, у котлови и т. д.”³² Из једног од Вукових одговора на Хаџићеве критике види се да је и наш први дијалектолог сматрао да су икавизми унесени из суседног наречја: „Тако се по сјевернијем крајевима (у Сријему, Бачкој и Банату) увукло много овога изговора из западњег наречја у источно, н. п. *нисам, їди, овди, онди, свайди; желиши, лешиши, видиши, їзелениши*, и тако у свима оваковијем глаголима. У Бачкој може се чути и: *їрид* кућом, *їрико* Дунава, *ники* (мјесто *неки*), *николико* (м. *неколико*) и т. д. А у њеколико ријечи узело се *е* мјесто и (наопако), н. п. *Боле* ме глава (мјесто *боли* ме), *волем* (м. *волим*). У гдјекојим пак ријечима тако се помијешало *е* и *и*, да се не зна, кад које ваља казати, ни ондје, гдје је у значењу велика разлика, н. п. *їребиши* и *їрибиши*, *їревеси* и *їривеси*, *їрениши* и *їриниши* и т. д.”³³ Другом приликом Вук пише: „Само ћу овдје узгред назначити, да је оно Сремачко и Бачванско на *коли*, по *сели*, за *враји*; као и по *кућа*, по *ливада*, по свој прилици од Кекаваца и Чакаваца.”³⁴

2. У науци је постављено питање: није ли шумадијско-војвођански дијалекат настао укрштањем различитих наносних елемената? Потврдан одговор на ово питање давали су неки наши дијалектолози,³⁵ међу којима и А. Белић.³⁶ Иако је касније модификовао и мењао своје ставове с тим у вези, Белић у основи није одустао од своје теорије да је овај дијалекат резултат мешавине косовско-ресавске и икавске компоненте. Кључни аргумент за овакву теорију Белић види у чињеници да по правилу на месту старог јата стоји *е*, уз присуство континуанта и у одређеном броју речи и категорија, а ти икавизми, по њему, дошли су из суседне источне Босне, која је, опет, својевремено била икавска. Педесетак година након публикувања *Дијалектолошке карте* Белић

³¹ Вук Стефановић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима*. — У Бечу 1818, LXVIII.

³² Вук Стефановић, *нав. дело*, XXXVII.

³³ *Скуљени грамањички и џолемички сјиси Вука Сїеф. Караџића*, књ. III, Београд (државно издање) 1896, стр. 37—38.

³⁴ *Нав. дело*, 195.

³⁵ Милош Московљевић, *Дачлињз брачица између екавској и џекавској изговора у Србији*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. IX, Београд 1929, 109—122.

³⁶ Категоричан одмах на почетку свог научног рада. Уп. А. И. Беличъ, *Дијалектолошеска карта сербског језика*. Отдѣльный оттискъ изъ „Сборника по славяновѣдѣнїю” II. — Санктпетербургъ 1905 (датум сепарата; на самом зборнику стоји година 1906), 1—59 (с картом). Нешто више опрезности налазимо у радовима: А. Белић, *О српским или хрватским дијалектима*. — Глас Српске краљевске академије, LXXVIII, Други разред, књ. 47, Београд 1908, 106—124; А. Белић, *Штокавски дијалекат*. — Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка (уредник проф. Станоје Станојевић), књ. II, Загреб 1929, 1064—1077.

пише: „Икавизам се . . . појавио, као што је речено, у северној половини босанских говора. Да ли се прво јавио на североистоку или северозападу, тј. да ли између Дрине и Босне или између Босне и Врбаса, врло је тешко рећи; мени је вероватније да се појавио прво између Босне и Врбаса и почео одмах енергично ширити у свим правцима.” (мој размак)⁸⁷. У истом раду Белић врло јасно потврђује да остаје при својој претпоставци о ширењу икавизма на рачун западносрбијанских говора: „Икавизам је прелазио на исток Дрину и почео се ширити по источном дијалекту тамо где је источни дијалекат чувао још разлику између *ћ* и *е*, што је било у извесној мери само у оном делу тога говора који ће доцније постати шумадијско-сремски, а у потпуности у најисточнијем делу (који ће дати доцније дијалекте Галипољских Срба, вршачки, крашовански и сл.)”⁸⁸

3. Са Белићевим мишљењем о настанку шумадијско-војвођанског дијалекта и пореклу тих спорних икавизама није се сагласио М. Решетар, који у србијанско-војвођанским икавизмима види резултат аналошких уопштавања и фонетског процеса, тј. гласовне асимилације.⁸⁹ Решетарову тезу у основи прихватају П. Ивић и И. Поповић.^{90а} Решетарову теорију Ивић методолошки боље поставља и поткрепљује подацима и

⁸⁷ А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*. — ЈФ XXIII, Београд 1958, 10; прештампано у часопису *Књижевност и језик*, год. V, бр. 4—5, Београд 1958, 167. Моји су и размаци у даљем тексту, уз које не стоји напомена да су преузети са цитатом.

⁸⁸ ЈФ XXIII, 9; *Књижевност и језик*, год. V, 166. Ваља напоменути да се Белић, у светлу нових података до којих су долазили истраживачи наших дијалеката, у погледу порекла „икавизама” шумадијско-војвођанског типа, као и генезе самог дијалекта, у својим радовима пред крај живота понекад доста приближавао теорији о њиховом аутохтоном развоју. Тако, на пример, у његовој I књизи *Основа историје српскохрватског језика. Фонетика, универзитетска предавања*. — Београд, 1960. на стр. 94—95 стоји: „У шумадијско-сремском говору има у неким случајевима готово редовне замене — *ћ* са — *иј*- (старџи: *сџарији*, делимице *сџаји* и сл.). Може се претпоставити да се то извршило у оним говорима у којима се чувала разлика између *е* и *ѓ*, па се из њих распрострло, доста неједнако, по осталим говорима.” На 88. страни исте публикације аутор каже: „Према новијим испитивањима може се рећи да је шумадијски говор дуго чувао разлику, нарочито у источним својим деловима, између *е* (= *е*) и *ѓ* (*ћ*). Тако се, по неким испитивањима, та разлика сачувала у савременом језику ваљевског краја. Исто тако је она утврђена у језику Галипољских Срба који су се иселили у XVI в. из источне Шумадије у Турску. Те разлике има и у неким источнобанатским говорима, а тако исто код Крашована у Румунији. Сви су се ти говори некада находили у североисточној Србији (Шумадији) одакле су и понели ту разлику.”

⁸⁹ М. Rešetar, *Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte*. — Archiv für slavische Philologie XXX, Berlin 1908, 597—625; Milan Rešetar, *Der slavo-kroatische Dialekt*. — Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, VIII, Wien 1907, 14—17, 68.

^{90а} Уп. Иван Поповић, *Говор Галипољанаца у светлости бачких говора као целине*. — САНУ. Посебна издања, књ. CDXXV, Одељење литературе и језика, књ. 21, Београд 1968, 40—44; Иван Поповић, *Историја српскохрватског језика*. Нови Сад (Матица српска), 1955, 92—93; Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. — Wiesbaden 1960, 391.

результатима до којих је дијалектологија дошла добрим делом после Решетарове дискусије са Белџем.⁴⁰ Ивићев исцрпни списак категорија, позиција и појединачних лексема са и на месту ђ и његово објашњење њиховог настанка доносим у целости:

„Примера са и на месту ђ у говорима шумадиско-војвођанског дијалекта има неколико врста. Најраспрострањенији су они у којима се и појавило аналоским путем. То су:

1. дат. и лок. јд. именица ж. (и м.) р. на -а: *жѐни, њд соби* (према наст. -и у меких основа);

2. дат. и лок. јд. личних заменица: *мѐни, њо њдби* (према стању у именничкој промени, а и у енклитичким облицима истих заменица);

3. лок. мн. именица м. и ср. рода: *на коли, њо зубима*;

4. наставци инстр. јд., ген., инстр. и лок. мн. заменичко-придевске промене: *с днѝм, од дѝи(х), сасвѝм, мѝлима* (по угледу на наставке меких основа и сложене придевске промене);

5. инф. основа већине глагола VII врсте типа *леѝѝѝи : леѝѝѝи, жѝѝѝа* (према и у през. основи; а у наслону на образац *молиѝи : молим*);

6. префикс *нѝ* : *нѝки, одникле* (под утицајем префикса *ни*);

7. префикс *ѝрѝ-* (*ѝрѝвари* и сл.), а такође и предлози *ѝрид* и *ѝрико* (све под утицајем префикса и предлога *ѝри*);

8. прилог *ѝрѝком* (према глаголу *ѝрѝцаѝи* итд.).

Вокал *и* налазимо и у неколико посебних фонетских позиција као резултат асимилације према палаталним гласовима у суседству.

Група *ђј* дала је *иј* као и у јаковском наречју. Примере пружају:

1. компаративи с наставком -*и(ј)и* (*сиѝѝри* и сл.);

2. имперфект на -*ија(х)* итд. — уколико се ова категорија уопште чува у говорима;

3. одрични облик *није* (а према њему и *нисам, ниси* итд. — уколико у овим облицима немамо укрштање морфеме *нѝ-* са *ни-*);

4. прилог *да, наѝди* итд. (према *да је* и сл.);

5. имен. *ѝриѝѝа*; .

6. глаголи *виѝѝи, ѝриѝѝи, доѝѝѝи, сиѝѝи* и *смиѝѝи се*.

У суседству групе *ињ* вокал *ѝ* прешао је у *и*: *ињѝдо, ињѝван*. Исто се догодило и у речима где је иза слога с неакцентованим *ѝ* следио слог са *и* акцентованим по старијој акцентуацији: *сиѝѝира, виѝѝица*.⁴¹

⁴⁰ Своје мишљење о пореклу икавизама у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта Ивић најтемељитије образлаже у чланку „О неким ѝпроблемима наше историјске дијалектологије. — ЈФ ХХI, Београд 1955—1956, 97—129, а о овом проблему пише и у својим другим радовима (*Дијалектологија*, 69—70, 79—81; *Die serbokroatischen Dialekte*, 181—185; *О ѝовору ѝалиѝољских Срба*, СДЗБ ХII, 407, 419, 432—436; *Белишке о биоѝрачѝком ѝовору*. — СДЗБ ХХIV, 171—175 и др.).

⁴¹ П. Ивић, *Дијалектологија*, 69—70.

Основне аргументе против теорије о уношењу тих икавизама са стране Ивић види:

а) у строго ограниченом њиховом броју и чињеници „да су они углавном свуда исти“;⁴³

б) у чињеници да се они (или бар већина њих) срећу на широком простору, далеко изван граница шумадијско-војвођанског дијалекта, у говорима код којих се мора искључити могућност икавског утицаја (косовско-ресавски терен, па чак и неки говори торлачке зоне).⁴³ Коначно, кључни аргумент против теорије о импортовању ове дијалекатске црте из суседства дали су неки, не тако давно испитани, исељенички говори (галипољски, крашовански, Банатска Црна Гора), који су сачували незамењено јат, али у познатим морфемама и категоријама и они имају и. По Ивићевом мишљењу „То значи да су ти примери постојали још пре замене ђ, дакле да не може бити говора о томе да су настали накнадним укрштањем готових екавских и икавских говора.“⁴⁴

4. Овакво тумачење углавном се одомаћило у науци, мада се није у потпуности одустало од тезе о уношењу „икавизма“ из суседних босанских говора. Најупорнији поборник те старе теорије несумњиво је био Б. Николић. Своје мишљење Николић је износио у низу радова и расправа.⁴⁵ Нема сумње да је он у праву када тврди (што су већ чинили и други појединци) да се мора најозбиљније рачунати на извесну узајамност у развоју говора Славоније, северне Србије, северне Босне и Војводине, области које су крајем средњег века биле у саставу Угарске. Николић наглашава „да су говори са територије данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта на разне начине долазили нарочито током 14. в. у додир са говорима североисточне Босне који су управо у то време или непосредно пре њега постали икавски или бар били под јаким икавским утицајем. Изгледа ми немогућно не сагласити се с мишљењем да су ти говори својим утицајем изазвали на терену данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта развитац у познатим позицијама у правцу и некадашњег звука ђ чија је вредност пре замене (e^h) и сама допуштала реализацију

⁴³ „Да је шумадијско-војвођанска замена ђ плод кристализације неке мешавине, немогућно би било да се тај процес у Кикинди и у Шиду изврши на упадљиво једнак начин.“ (ЈФ XXI, 107).

⁴⁴ ЈФ XXI, 109, 115.

⁴⁵ П. Ивић, *Дијалектологија*, 81.

⁴⁶ Уп., на пример: *Прилози истраживању њорекла шумадијско-војвођанског дијалекта*. — НЈ, н. с., књ. XI, св. 1—2, Београд 1961, 44—56; *Сремски говор*. — СДЗБ XIV, Београд 1964, 201—412; *Прилози истраживању њорекла јадарског говора*. — Гласник Етнографског музеја 27, Београд 1964, 45—50; *Мачвански говор*. — СДЗБ XVI, Београд 1966, 179—313; *Метанастијасически слој у говоре Валевској Колубари*, 1430—1435; *Тришћки говор*. — СДЗБ XVII, Београд 1968, 367—473; *Колубарски говор*. — СДЗБ XVIII, Београд 1969, 1—71; *Ка њознавању говора ваљевске Колубаре (I)*. — ЗФЛ XIII/1, Нови Сад 1970, 205—215; *Zvezdar*. — *Onomastica Jugoslavica* 1, Ljubljana 1969, 62—65; *Однос данашњег тришћког говора њрема Вуковом језику*. — Књижевност и језик, год. XVI, св. 2, Београд 1969, 132—139.

таквих тенденција.”⁴⁶ Николићево размишљање о овоме важном питању углавном увек прати приметна доза опрезности: „Наведене чињенице обавезују нас да претпоставимо присније везе шумадијско-војвођанског терена са босанским икавским говорима у овом раном периоду развитка шумадијско-војвођанског дијалекта. То међутим ни у ком случају не значи да је у тој фази шумадијско-војвођански терен имао екавску основицу.” ... „Одавде је јасно да је у основици својој тадашњи говор становништва шумадијско-војвођанског терена био једнак с екавским србијанским говорима. Али ситуација у вези са ђ показује да је у једном периоду својега развитка тадашњи говор становништва шумадијско-војвођанског терена дошао у ближу везу с босанским икавским говорима. Разуме се да се под појмом узајамне повезаности не мора подразумевати неко масовно стапање становништва. Међутим, одсуство таквог стапања не искључује ближу повезаност . . .”⁴⁷

У развитку шумадијско-војвођанског дијалекта Николић види три фазе: „У првој фази неизмењено ђ имало је вредност *e*“. Благодарећи тој вредности и суседству са босанским икавским говорима, на терену шумадијско-војвођанског дијалекта ђ>*и* у позицијама о којима је раније било речи (14. в.). Основна особина друге фазе јесте утврђивање екавизма помогнуто средњовековним становништвом Србије (15—16. в.). У трећој фази херцеговачко динарско становништво доноси систем од четири акцента и упућује развитак деклинације у вуковском правцу (17—18. в.).”⁴⁸ Николић прихвата „Ивићеву тезу да је фази *бело* : *нисам* на терену шумадијско-војвођанског дијалекта претходила фаза *бе^нло* : *нисам*”, али он сматра „да је фаза *бе^нло* — *нисам* настала под икавским утицајем, а да је даље ширење икавске замене ђ зауставило надирање србијанских екаваца.”⁴⁹ На другом месту је већ опрезнији: „Овде сам изнео само најосновније разлоге због којих сматрам да је на стварање фазе *бе^нло* — *нисам* у шумадијско-војвођанском дијалекту морао утицати босански говор који је био западније (икавске) нијансе. Неког великог мешања становништва није било, али одсуство мешања не мора да искључи сваки утицај.”⁵⁰

5. Николић је до танчина изанализирао Ивићево (и Решетарово) објашњење порекла икавизама шумадијско-војвођанског дијалекта. Оно се, по њему, може делимично прихватити као тачно, док се неки икавизми не могу тумачити без икавског утицаја. Да пођемо редом.

⁴⁶ Б. Николић, *Сремски говор*. — СДЗБ XIV, 387.

⁴⁷ Б. Николић, *нав. дело*, 391.

⁴⁸ СДЗБ XIV, 396. Уп. и НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 49—56; СДЗБ XVI, 306—310; Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 27, 45—49.

⁴⁹ СДЗБ XIV, 384. Уп. и СДЗБ XVI, 469; СДЗБ XVIII, 70; НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 53; *Метастасические слои* . . ., 1433.

⁵⁰ НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 53.

а) Николић прихвата објашњење за већину аналошких случајева изузев *йри* < *йрѣ* и *ни* < *нѣ*. Чињеницу да процес *йри* < *йрѣ* није захватио целу територију шумадијско-војвођанског дијалекта и да се у неким његовим говорима чак јавља *йре* < *йри* он објашњава на следећи начин: „Најпре се, врло рано, пре опште замене *ѣ*, под утицајем босанских икаваца *йрѣ*- развило у *йри*-. Касније су дошли на овај терен представници оних говора који су добро разликовали префиксе *йре*- и *йри*-. То је довело до напоредне употребе и *йри*- (< *йрѣ*-) и *йре*- (< *йрѣ*-) и у даљој консеквенцији до мешања *йре*- (< *йрѣ*-) са изворним *йри*-.”⁵¹ И за појаву *ни* < *нѣ* пресудан је био „икавски утицај.”

б) Ни прелазак *ѣ* у *и* испред *ј* (*сѣарија*, *ди је*, *није*, *вијаѣи*) и уз *њ* (*ињидо*, *ињиван*) не може се „тумачити једино фонетским условима. Фонетски услови били су погодно тло на коме ће се реализовати утицај икаваца из североисточне Босне.”⁵² „Сем овога, облик *иријѣша* није најгодније тумачити променом *ѣј* > *иј* зато што се глас *х* у време замене *ѣ* добро чувао. Биће да је облик *иријѣша* унет или из икавског или из ијекавског.”⁵³

в) По Николићу, „У вези с тумачењем облика *сикира* *видрица*, *бијжати*, треба рећи да има велики број примера у којима *ѣ* у овој позиције не даје *и*, нпр.: *бѣлица*, *вѣнчић*, *вѣриѣба*, *вѣирић*, *вѣчић*, *дѣчица*, *лѣњив*, *лѣњивац*, *лѣњивица*, *мѣшина*, *иѣилиц*, *рѣчица*, *цвѣић*.”⁵⁴

6. Тезу о изворној икавској замени јата на ширем србијанском подручју поставио је М. Московљевић и остао јој веран до краја живота. У првој његовој расправи посвећеној одређивању границе екавског и јекавског изговора у Србији, између осталог, стоји: „По моме мишљењу ти икавизми су остатак од икавских староседелаца, који су овде живели до 15 века, па су се доцније утопили у екавском мору, које је преплавило ове крајеве пред навалом Турака, а тек доцније су се у ове крајеве почели досељавати и јекавци.”⁵⁵ На следећој страни исте расправе стоје речи: „Према свему овоме држим да је највероватније претпоставити да је до XV века у северозападној Србији, у т. зв. Мачви (у ширем смислу) становништво било икавско”.

⁵¹ СДЗБ XVIII, 70; Уп. и СДЗБ XIV, 388; СДЗБ XVII, 469; СДЗБ XVI, 307. НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 51; Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 27, 46—47; *Метанастасијески слој* . . . , 1432—1433; Књижевност и језик, год. XVI, бр. 2, Београд 1969, 133.

⁵² СДЗБ XIV, 382. Уп. и СДЗБ XVI, 307—308; СДЗБ XVII, 469; СДЗБ XVIII, 70; НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 51—52; *Метанастасијески слој* . . . , 1433.

⁵³ СДЗБ XIV, 389.

⁵⁴ СДЗБ XVI, 308. Уп. и СДЗБ XIV, 383; СДЗБ XVIII, 70; НЈ, н. с. XI, св. 1—2, 52; *Метанастасијески слој* . . . , 1433.

⁵⁵ Милош С. Московљевић, *Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији*, 120. У основи исти закључак налазимо и у Московљевићевом раду *Дијалектолошка картица Војводине*. — Прештампано из Гласника Југословенског професорског друштва, књ. XVIII, св. 11—12, Београд 1938, 22—23.

Тридесетих година Московљевић је „у три маха вршио дијалекатско испитивање у Подрињу“⁵⁶ у жељи да утврди стање икавизама на терену западне Србије „и значај њихов за утврђивање некадашње границе простирања икавског наречја према екавском и ијекавском, као и за објашњење формирања млађег типа екавског наречја, тј. шумадијско-војвођанског говора“,⁵⁷ односно да би „потврдио своју претпоставку о некадашњој источној граници икавског говора.“ Том приликом Московљевић је у великом броју насеља наведеног ареала (ваљевска Подгорина, Азбуковица, Рађевина, ужичко и босанско Подриње) на месту старог јата „чуо“ икавски и „полуикавски“ изговор, јер није уочио разлику између вокала *ѣ* и *и*, које долази у познатим категоријама и морфемама на највећем делу наведене територије, као и у „правим“ икавизмима у првом реду у неким азбуковичким селима. Да ствар буде интересантнија и Московљевић је чуо *ѣ*⁵⁸, свестан је да је једнако галипољском *ѣ*, прихвата Ивићево мишљење да су Галипољци од Светозарева исељени вероватно крајем 16. века, што говори да се јат у то време тако и изговара на том подручју („Ово се мишљење може мирне душе усвојити, јер смо и Хирт и ја забележили сличан изговор место старог *ѣ* у икавском говору Подриња“)⁵⁹, али је на крају своје прилично обимне расправе категорички закључио: „Према изнетом материјалу покушњеном на терену и према досадашњем излагању, мислим да се може закључити да данашњи икавски говор у Подрињу нису донели никакви икавски досељеници из Далмације, Херцеговине и Босне, већ да је он остатак икавског наречја, насталог од самог почетка изговора *ѣ* као *и* у северозападној Србији и Војводини. Преостали икавизми ван Подриња показују територију на којој се он некад говорио.“⁶⁰ Нема сумње да је Московљевић био у праву када је побијао теорију о уношењу икавизама са стране, али је, опет, заведен погрешном перцепцијом, „залутао“ у другом правцу.

7. У дискусији око порекла србијанских икавизама чуло се још једно мишљење, засновано на произвољним проценама, без научне критичности и ослоња на опишљивије аргументе и чињенице. Наиме, С. Павичић пише: „Осим toga вјеројатно је, да је већ у првој орџој сеоби у 7 st. повећи dio велике ikavske struje, koja je starim cestama bila doprla u srednji i istočni kraj dunavskosavskoga међуријеџа ... прешао на старим brodovima kod Mitrovice, Klenka i Kupinova Savu i rasuo se по земљишту између Drine i Kolubare.“⁶¹ У истој расправи на другом месту стоје и ове речи: „Stoga se ђовјек теџко otimlje misli, da је izvjestan dio savskodi-

⁵⁶ Милош С. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*. — ЈФ XXVI, св. 1—2, Београд 1963—1964, 471—509.

⁵⁷ ЈФ XXVI, св. 1—2, 471.

⁵⁸ Додуше, вероватно штампарском омашком, стоји да код њега „Знак *ѣ* означује затворено *и*“. (ЈФ XXVI, св. 1—2, 479).

⁵⁹ ЈФ XXVI, св. 1—2, 502.

⁶⁰ ЈФ XXVI, св. 1—2, 502—503.

⁶¹ Stjepan Pavićić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. — Djela JAZU, knj. 47, Zagreb 1953, 45.

narske struje, doprijevši spomenutom cestom do Sirmijuma, prešao i na tom velikom brodu Savu i unišao u desnu Posavinu i bližu cersku Podgorinu. Tom pretpostavkom najlakše bi se mogla objasniti ona čudna govorna pojava, da se na tom zemljištu s desne strane Save još od 15. st. nahodi dosta tragova ikavštine.”⁶³ Ваљаност ове теорије ваља гледати у светлу чињенице да су први рефлексн замењеног јата у споменицима посведочени читавих шест столећа након периода у којем су Павичићеви „икавци” дошли у Србију.

8. Пре свога изјашњавања о читавом проблему доносим потврде „икавизама” шумадијско-војвођанског типа из села са сачуваним фонолошким јатом (за азбуковичка села, Гвоздац и Рогачицу они су, као што смо видели, давани заједно са осталим материјалом у III поглављу, стр. 40—57).

Ти спорни икавизми, карактеристични за говоре шумадијско-војвођанског дијалекта, о којима је досад толико речено у нашој дијалектолошкој литератури, срећу се и у нашој зони. Истина, нису сви посведочени у сваком посећеном месту, али у свој укупности они углавном не прелазе инвентар лексема и позиција наведених у Ивићевој *Дијалектологији* (стр. 69—70). Једино две појединости заслужују да се посебно помену. Наиме, у јужнијем делу ове зоне срећу се и икавизми *дййићи*, у значењу „мушка чељад” (*дййићи* су добијени на исти начин као и *сйкира* и *видрица*; в. стр. 94 у овом раду) и *куд^аља*, за коју треба рећи и ово. Због изразите редуцираности средњег вокала ове речи често се практично и не може прецизно одредити да ли се ради о „икавизму” или, пак, о лику са *е*.⁶⁴ Дилеме нема тамо где су регистровани примери у којима је тај вокал дуг (нпр. *кудѣљнѣ* и сл.). *Сйрија* (стреха), посведочена у Драгодолу, добијена је на исти начин као и *йријдйа*.

Оно што је речено о прикупљању материјала за незамењено јат у начелу се односи и на икавизме. Ни овде се не рефлектује на неку исцрпност у свим насељима из којих се дају подаци него се доноси оно што се „нашло” на тракама и у бележници.

⁶³ Стјепан Павичић, *нас. дело*, 33.

⁶⁴ Најбољу илустрацију неизвесности и недоумице у том погледу представља моје искуство у Шљивови, где сам, враћајући информатора на исте или сличне теме, снимно више облика ове именице. Каткада сам слушао чисто *и*, други пут *е*, у трећем случају било је то редуковано *е*, у четвртом потпуна редукација итд. Уосталом, ево шта сма „чуо” у разговору са 85-годишњом Радојком Марковић: *кудѣља*, от *кудѣљѣ*, *куд^аља*, от *куд^аљѣ*, *кудила*, *куд^аљѣ*, али је ипак: *кудѣљнѣ* // *кѣдѣљнѣ*. За „пресуђивање” у случајевима овакве врсте потребно је на терену провести дуже времена, далеко више но што сам ја могао одвојити за већину посећених места.

ИКАВИЗМИ У ГОВОРИМА СА НЕЗАМЕЊЕНИМ ЈАТОМ

ПОСАВОТАМНАВА

МИСЛОЋИН

- унуки, жени, по њиви, на води, на шивки, у Бџни, у лепоти,
у доброти, у градини
- на колима
- са Марковим дететом, његови крава, на правим кесама, са ње-
говим волџима
- видити, видла, ја би волла, волли, пожутило, одлетила
- поникџи || њџки
- прџиџа се, прикопавимо лџк, прикрџтим се, да прџставимо
(представимо), прико Саве
- старија, њвију
- њиси, њисам, њисте
- њигди, дџи || дџе
- гџџздо, гџџздара, гџџзда, гџџзда || гџџздџта
- сџџџру

СТУБЛИНЕ

- држави, Цвџти, у шџми, по пџтрџби
- мџни, тџби
- на колима
- са добрџм сином, сџви грана
- побџсниџо || побџсниџо, изблџдџло, видла, жџвили, жџвило се,
- прџџџли (пренџли), прџшли (прџшли) тџмо
- њџје бџло, њџисам, њџиси, њџисмо, њџисте
- њовџја
- гџџздо, гџџздара, у гџџздари, — сџџџра, сџџџру, — видрџџа,
у видрџџу, у видрџџи, трџ видрџџе.

ЦРВЕНА ЈАБУКА

- мајки, бљџке Колубари, куми, цркви, у вѳруни, у Тамнави, по дѳтољини
- мѳни, тѳби, на сѳби
- на волѳвима, по сватоѳима, на лѳђима
- царским живѳотом, јѳдно за дрѳгим, с ѳним, дрѳги дрѳжава, рѳзни тѳца
- вѳдијо, вѳл^мла га, поблѳдѳло, прѳтрѳпила,
- призѳва, призѳнемо, призиме, прикрѳстѳ се, прикѳда, прилице се вином, приливам, притѳрају слѳму
- нѳје, нѳсам нѳсмо
- нѳј старѳја
- нѳгди
- гријѳта, мѳјѳр (мехур)
- гњѳздо, у гњѳздѳту, на гњѳздѳту, гњѳздѳта, гњѳздѳта (ген. мн.), гњѳздѳра, гњѳздѳру, на гњѳздѳри, на гњѳздѳру, — сѳкира, сѳкиру, — видрица || видрица, вѳдрицу, у видрицу, ѳнѳ видрице, у видрице, у видрицама.

КОЦЕЉЕВО

- на вѳди, по лѳвади
- са ѳѳговѳм вѳлом, лѳпѳм жѳнама
- жив^мла, вѳдијо
- прикрѳсти се, прѳт кућу
- стѳријѳ, зелѳнијѳ
- нѳсмо, нѳсу
- гљѳздо, из гњѳздѳре
- сѳкира, сѳкире

ВРЕЛО

- на Сѳви, по сѳби
- живѳијо, вѳд^мли
- прѳврѳј (прѳври), прѳскѳчила (прѳскочила)
- нѳси, нѳсте
- гњѳздо
- сѳкира, вѳдрица, вѳдрицу

ГОРЊЕ ЦРНИЉЕВО

- сестри, по вџди, у гњџздари, на сџкири
- мџни, тџби, у сџби
- на кџњскџм кџлима
- са њџговџм сџном, с џтизџм вџлом, бџси жџнџ, лџдџм крџвама
- вџдџџо, вџдџла, лџт^але, пожџтило
- нџко (неко), нџкџ тањџр, дџниклџн
- прџливџ (прелива), прџливајџ, прџварила
- стџријџ, памџтнијџ, лџвџщиџџ
- нџје, нџсам, нџси,
- нџди, нџнди, тџди, али дџ (где је)
- гњџздо, у гњџздо, гњџздара, у гњџздари
- вџдриџа, вџдриџе, вџдриџу, сџкира, сџкирџм
- кџд^аља || кџдџља

ДОЊЕ ЦРНИЉЕВО

- у Кеџџљеви, у вџрини
 - мџни, тџби, сџби
 - на кџлима
 - на лџпџм рџкама, са нџвџм пџсло
 - сџдила, полџтило, тџџе полџт^аше, пролџт^ала, вџдџили, жџвили,
- жџвиџџо
- прџвиџџемо (превиџџемо), прџтрџ (претераџ), прџварила се
 - није иџшџ дџљџ (даље), нџсам, нџси, нџсмо, нџсу
 - стџријџ, лџвџщијџ, богџтијџ
 - нџгџди
 - сџкиру, вџдриџа, вџдриџу, у вџдриџе

ВАЉЕВСКА КОЛУБАРА

БРАНКОВИНА

- жџни, сџстри, на лџси, у тџрби
- мџни, тџби, по сџби
- на бџкџ^џима
- лџпџм клџном, њџговџм сџстрама
- полџд^ала, сџдила, вџдџџо, прожџвџ^ала
- прџбиле ми рџку, прџвариџе га, прџварила је, прџтурила се
- прико лџџта

- старія, новія
- није, нисам, ниси, нисмо
- дй || дѣ, нигди
- из Би*ограда
- гъиздо, гъиздара, гъиздару, у гъиздари
- сѣкира, сѣкиру, сѣкирѡм, са сѣкирама, видрица, видрицу, у видрицама.

СЛОВАЦ

- жѣни
- мѣни, тѣби
- по вратима пише
- са новим штáпом, црним ђвцама
- видла, живили, одлѣт*ле
- прѣста*имо (узречица: представимо), приврнула
- прикѡ кућѣ
- лабавија, савијѣнијѹ
- није, нисмо
- гъиздо, у гъиздари
- сѣкира, по сѣкирама, видрица, у видрицу

Николић је у Колубари посетио Бранковину, Дивце и Петницу. Дужим испитивањем говора тога краја дошао је до нешто ширег списка икавизама, тако да код њега налазимо и: *ддди'але, ѡдси'о*, поред *сѣ'ѣ се, сѣ'ало се, бајаде*, поред *бѣјаде*, имперф. *бијаше*. вок. *дѣше, ѡдси*, поред *ѡдсек, Звѣздѡр* (село крај Чучуга). У Петници и тамнавском селу Чучугама забележио је „икавски лик *наки*”. Иначе, „Префикс *не-* у највећем броју случајева има екавски лик: *некої, дднекле* и сл.” (СДЗБ XVIII, 34—35).

Што се, пак, трагова ијекавских насељавања тиче, нема неке осетније разлике између Николићевих и мојих налаза. Код њега налазимо *дијѣше* (вок. синг.), *ѣри'е, ѣша* (хип. од *девер*), *кљѣшиа, кљѣшиа, ѣд, ѣдѡјке, ѣраѣеда, чукунѣеда, ѡвѣ* (СДЗБ. XVIII, 34), а и ја сам забележио: *да'ѣше, ѣри'е || ѣрѣ ѣдѡјку, ѣд || дѣда, ѡвѣ*. Мислим да *кљѣшиа* не представљају потврду неког ијекавског наноса, него су, као и неки други привидни „јекавизми”, посведочени на терену косовско-ресавских а и торлачких говора (*жљѣб, жљѣзда, ѣнѣздо* или *ѣнѣздо* и сл.), резултат одговарајућих асимилационих процеса. Уосталом, да је реч о ијекавском лику, природно би било да у Колубари, с обзиром на порекло већине ијекаваца који су насељавали то подручје, ту стоји двосложни рефлекс *јата*.

ВАЉЕВСКА ПОДГОРИНА

ОСЛАДИ Ђ

- жени, сестри, у бѣди, на ливади, у води, у кавани, у вабрици
- мени, теби, себи
- по селима, на кћлима, на вратима, на лећима
- с лепим стаклетом, з добрим другом, ништа без добри Вран-
цуза
- вол^{ла}, видићемо, видићеш, видицо, живило се, жив^{ла}, по-
жутило, пролетила, пролетиће, седила, стидила се, трпили
- привр^{тач} (врста плуга), прив^жу || пр^вж^у пр^ггризла, пр^з-
зиме, да се пр^{ли}ва (прелива), пр^мместимо, пр^точимо ракију
- стар^{ија}, л^вшиј^у, н^виј^у к^ућу
- није, нисам, нисмо
- д^й || д^е, н^оди (онде)
- гри^{ота}, Би^оград^а (али б^оч^{уг}), б^{ија}де || б^{еја}де
- г^нздо, г^нздара, у г^нздари, са г^нздар^е, с^икира, с^икиру,
с^икир^{ом}, вид^{рица}, вид^{рицу}, из вид^{рице}, у вид^{рице}

ГОРЊА КАМЕНИЦА

- сестри, у м^на^кој води
- мени, теби
- на вратима
- са лепим д^ететом, сл^аби ув^ета
- вид^{ицо}, одлетила, живило се, пож^утиле
- умр^е ни^{ко} на п^уту, ни^ки п^уцај^у, ни^ки п^евај^у, т^ица ни^{ка}ка,
ништо се ба^{ца}
- л^вшиј^у, н^виј^а, кр^упниј^а
- није се зн^ало, нисмо, нису
- г^нздо, г^нздара, у г^нздари, у г^нздари, с^икира, с^икиру,
вид^{рица}, вид^{рицу}

ОСЕЧИНА

- сестри, по ливади, у вабрици
- мени, теби, себи, по себи
- по па^невима

⁶⁴ Можда у Би^ограду, па и *тријоли*, треба гледати резултат наслањања на неку снажнију досељеничку или, чак, суседну струју која их познаје управо у том лику, а б^оч^{уг} јој је, с друге стране, непозната лексема.

- с тизим мѡмком, прѡвим дрѡветом, зелѣним грањом, дѡбри оваца̄
- видла, видили, живила, живило се, постидила се
- нѣка̄ ѡдѣ, а нѣка̄ се врати́ла, нѣкѣ̄ ѣдѣ са сватѡима, нѣка̄ трава, нѣкѡ дрѡво, на нѣкѡм брѡду, нѣко̄ ѣдѣ, нѣшто || нѣшто
- притрѣсѣ, прѣварили ме, прѣвариће ѣ нѣ
- нѣје, нѣсам, нѣсмо
- старѣја, лѣвшија, памѣтнѣјѣ
- Бијѡград, у Бијѡграду
- сѣкира, сѣкиру, видрица, са видрицѡм, у видрице, дѣтићи, дѣтиће, са дѣтићима
- гѡри (прилог)

По Московљевићу, „Овде се говори чисто екавски, само старе жене кажу: *бијси, дѣићи, ѣризиме*, има доста примера са *е* место *и*: *вѡднѣм, лѣнија, Мѡница, ѣрѣјава, ѣрѣшавѣ, ѣрѣмер*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 486).

ОСТРУЖАЊ

- у Сѣчини, на глави
- тѣби, мѣни
- на врати́ма, на рѡгѡима, по пѣтевима
- дѡбри снава̄, са свѣма̄, са лѣпим зѣтом прѡђе
- живити, лѣпо живила, видѣѡ, на̄ј волицѡ, изгѡриле, одлѣтиле
- нѣко || нѣко || нѣко
- прѣзѣвам се, прѣбила рѣку, прѣливајѣ (преливајѣ)
- мна̄ђија || мла̄ђија, чѣстицѣ, старѣ ѡн (старѣји је он)
- у Бијѡграду, из Бијѡграда
- нѣје, нѣсам, нѣси, нѣсмо, нѣсте дѡшли
- гњѣздо, видрица, видрицу, из видрицѣ, у видрици, видрице, у видрице, сѣкира, сѣкиру, сѣкирѡм.

Московљевић пише да „*Остружањ* говори екавски, са доста икавизама, као што у: *бијси, бијаде, брѣза, брѣзовина, вѣка, врѣдѣ, да, дѣићи, дѣци, јѣли, јѣири, кѡдиља, кѡдиљка, Лѣјосава, Милинко, милинкуша*, (врста шљиве), *Младин, Осѣчина, ѡѣрѣбио, ѣсак, ѣри, ѣрид, ѣрѣври, ѣризиме, ѣримѣрено, ѣрѣседник, ѣрѣсише, срића, Срићко, шрѣбајѣ, шрѣбало, цѣлу*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 486). „Мешање *и* и *е*” исти аутор налази у ликовима *ѣзели, ѣзелѣчѣр, лѣнија, Мѡница, Срѣѣин*. Облике *ленија* и *Мѡница* нѣсам проверавао, али је јасно да у оним првим имамо у ствари секундарно *ѣ*.

ГУЊАЦИ

- дао жени, по Царини, на глави
- мени || мѣни, њози
- на вѡловима
- тврдѣм прѹтом, добрѣ трѣшѣња, сѹвѣ шљѣвѣ
- вѣдиѹ, вѣдила, свѣдило му се, трѣпила, вѡл^нла⁶⁵
- дѡниклѣ (али нѣкѣ)
- нѣје, нѣсам, нѣсмо, нѣсу
- старѣя, мѣлијѹ
- нѣгди, тѹди || тѹде,
- сѣкира, сѣкиру, дѣтиѣи, са дѣтиѣима
- кѹд^нља, кѹд^нљу
- јѹтри

Московљевић налази да се у Гуњацима говори „екавски, са овим икавизмима и полуикавизмима: *бѣжѣше, брѣѣ, врѣдѣ, дѣѹ, ди, лѣшѣ* (лепша), *нѣкѣ, дѣиришѣ, ѣднѣшиѹ, ѣрѣ, ѣрѣварѣ, ѣрѣдѣ се, ѣрид* Милошем, *ѣризириѣм, ѣрдѣк, смѣстиѹ, сѣѣѣше се, шѣли* (хтели), *шѣрѣбѣ, ублѣдио*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 480).

ДРАГОДОЛ

- сѣстри, свѣкрви, о јесѣни
- мѣни, тѣби, сѣби, на мѣни,
- по сѣлима, по кѡлима, на вратѣма
- ѡнимѣ ѹгѣрком, млѣдѣ љѹдѣ
- жѣвило се, пожѹтило, вѣд^нла, гѡрили
- нѣје, нѣсам, нѣси, нѣсмо
- здравѣя, тѡплиѣѣ, старѣ нѣрод
- гриѹдѣта, стрѣя, стрѣју
- сѣкира, сѣкиру, сѣкириѣца, вѣдриѣца, вѣдриѣѹ, у вѣдриѣци, у тѣма вѣдриѣцама, дѣтиѣи, дѣтиѣе, дѣтиѣѣима, гѣѣзѣдо, гѣѣзѣдѣра, у гѣѣзѣдару, на гѣѣзѣдѣри.

У Драгодолу се по Московљевићу говори икавски. Ево његовог материјала из овог подгорског села (код Московљевића Драгодол и Гуњацѣ припадају Азбуковици): „*бѣжѣла, ѣришѣн, ѣридиша, ѹ Врилу, дѣѣца, дѣѣиѣиѣи, кѹдиѣла, кѹдиѣлка, дѣѣерѣ, ѣдѣѣерѣ, ѣрид, ѣриѹ, ѣрѣседнѣк, ѣриѣиѣиѣе, смѣстиѣа, Срѣѣѹко, (х)ѣѣдѣоше*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 480).

У току свог боровка у Драгодолу контактирао сам највише са становницима засеѹка *Бѡбиѣа*, за које је Љ. Павловић тврдио да „*ѣовѣре ѣѣиѣиѣиѣи ѣѣѣднѣиѣиѣи ѣрѣѣѣѣм*” (СЕЗБ XLVI, 347; о том проблему в. ниже; 79. стр. овога рада). Податке које доносим записани су од информатора

⁶⁵ На траѣи се нашао и усамљѣни облик *обдѣла*.

рођених у Бобићима, где су и провели досадашњих седам деценија живота. Наравно, у говору драгодолских заселака и махала нема осетнијих разлика, као што их, уосталом, нема ни у односу на суседна подгорска и рађевска села.

РАЂЕВИНА

КОМИРИЋ

— млади (невести), на бари, у лебнџ вурини, у Подцерини, пшав Тамнави

— мени, теби, себи

— на вратима, у котловима

— са малим дѣтетом, загрнула ђнизим пѣпелом, тѣзим зламѣном, старѣ жѣна и старѣ људѣ

— живила, живило се, видицо, видла, видели, сађорило, да не би сађорила

— није ѣстина, нѣсмо, нѣсу

— здравија, сѣтнијѣ, крупнија

— гриђта

— нигда || негде

— посиѣеш (јѣдини пример те врсте записан у Комирићу)

— прибираш, прилиѣемо (прелијемо)

— гњѣздо, гњѣздара, гњѣздару, у гњѣздари, сѣкира, сѣкиру, видрица, видрицу, у видрици, дѣтићи, са дѣтићима.

Ево шта о говору овога села пише Московљевић: „*Комирић* говори екавски, али сам ипак нашао тамо ове икавизме: *дѣиѣићи, кудѣла, ниѣи, ѣдѣиѣѣним, ѣриѣѣрај* (претерај), *Сѣиѣѣан, ѣсѣириба, ѣјѣла*. Место е има и: *Тѣодор*; исп. и *сенѣца*.” (ЈФ XXVI, св. 1—2, 484).

ЛИКОДРА

— ѣ шуми, по глави

— сѣвим дрветом

— живила, одлѣтла

— није, нѣсмо, нѣсте, нѣсу

— још правија

— сѣкира, сѣкиру, видрицу

БАЊЕВАЦ

— цѣри, цркви, у вѣди, ѣ Ликодри, ѣ слами, у кѣлеби, у шѣрпи, ѣ шуми, на кѣмидби

— мени || мѣни,

— по ѣвим сѣлима, на небѣсима

ПРОБЛЕМ ЗАПАДНОСРБИЈАНСКЕ ИКАВШТИНЕ

Већ више од сто година наша наука располаже подацима о присуству икавског наречја, односно „правих“ икавизама на србијанском терену. Наиме, још 1876. године М. Ђ. Милићевић је у свом добро познатом делу *Кнежевина Србија*, у којем, иначе, налазимо доста корисних и често врло добрих запажања и опсервација везаних за народне говоре, пишући о језику ужичког округа рекао: „У селу *Пейелу*, у срезу рачанском, у половини села *Овчине*, и у *Ђеранићима*, засеоку својдрушком, може да се чује: *лијо* место лијепо; сино м. сијено; дите м. дијете, и све друге особине западнога говора. Ово се још може да чује доле низ Дрину у Љубовићи и у Ораховици (у срезу азбуковичком).“⁶⁶ Невоља је у томе што Милићевић не наводи и те „друге особине западнога говора“, што, на жалост, неће урадити ни други истраживачи тих подручја чија специјалност није лингвистика. Тако, на пример, код Карића налазимо само реченицу „Западним говором говори се у неколико села поред Дрине, у Подрињском и Ужичком округу.“⁶⁷

У етнографским монографијама Љ. Павловића *Соколска нахија*⁶⁸ и *Ужичка Црна гора*⁶⁹ има доста података о икавском изговору на западносрбијанском тлу. Но, ни Павловић не даје конкретне потврде и примере икавског изговора, изван ономастике, него се задовољава навођењем породица и родова по појединим селима који „говоре западним наречјем“. Писац ових двеју студија је непоколебљив у оцени да су икавски изговор у те крајеве донели досељеници из западне Босне, Херцеговине и Далмације, од којих су неки, опет, били „друге вере“, тј. католици. Први досељеници долазе у првој половини XVII в., а у Србију стижу преко Осата. „Они су спремнији и организованији рудари, те су их стари рудари лепо дочекали. Стари су се или удаљавали или исељавали или асимиловали, а појединачно и ислам примали. Ови родови

⁶⁶ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, књ. I, Београд 1876, 631.

⁶⁷ В. Карић, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Београд 1887, 205.

⁶⁸ Љуба Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, Београд 1930, 307—505.

⁶⁹ Љуб. Павловић, *Ужичка Црна Гора*. — СЕЗБ XXXIV, Београд 1925, 1—191.

знају да су од далеког запада, да су од мора и да немају ничега заједничког с онима испод себе. И по пословима и по месту живљења одвајали су се од позније досељених; ови су их из непознавања и разлике у говору увек сматрали да нису што су они. Ретки су родови са запада који знају тачно одакле су или како су се при досељењу звали. . . . *Бобићи* у Драгодолу знају да су из околине Сплита, да су били православни, да су се и тамо звали Бобићима, да их има тамо православних и католика и да су задржали презиме Бобић.⁷⁰ За те исте Бобиће Павловић наглашава да „*говоре чистиим западним дијалектџом*”,⁷¹ што најјасније сведочи о томе да ни он, као, уосталом, ни остали истраживачи овога рејона, није био свестан разлике између *ѣ* и *и*, односно између икавског изговора и говора са незамењеним јатом. Наиме, у Драгодолу, као и у другим суседним насељима, стари вокал јат је сачувао своју фонолошку вредност. То је најверљивији доказ да бар неки родови досељени „са запада” (а сви скупа, подсетимо се, чине свега 7,31% од целокупног становништва Нахије)⁷² не говоре „западним” наречјем⁷³ и да је било старинаца бар толико колико је било довољно да асимилију придошлице.⁷⁴ Додуше, подручје некадашње Соколске нахије представља типичан пример метанастанзичке области, са малим процентом старинаца и огромном већином досељеника. „Соколска села стварно немају старинаца”,⁷⁵ вели Љ. Павловић и додаје: „Али кад се пустимо у анализу старих родова, који су били и за које се зна шта је с њима било, не сме се рећи да нема старинаца. Имало их је кроз сва времена, имаће их и данас, али су се погубили утапањем у досељенике и примањем ислама.”⁷⁶ Малобројни досељеници „са запада”, уз то највероватније некомпактни, економски

⁷⁰ Љ. Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, 346.

⁷¹ *Исџо*, 347.

⁷² *Исџо*, 348.

⁷³ Павловић даје у процентима и број становника досељених из осталих крајева. Тако их је 27,70% дошло из Црне Горе (у обиму од 1912. год.), 9,19% из Босне без Осата и Бирча, 14,63% из Старог Влаха, 18,20% из Санџака, 12,75% из Осата и Бирча, 9,56% из Србије без Старог Влаха (у обиму од 1912), 0,65% из Старе Србије и Македоније (по називима пре 1918; СЕЗБ XLVI, 349—350).

⁷⁴ О потреби озбиљнијег третирања улоге стариначког елемента (и онда када су старинци неупоредиво малобројнији од досељеника) у формирању говорних и дијалекатских типова уверљиво и аргументовано пише П. Ивић у већ помињаном раду *О неким њроблемима наше исџориске дијалекџологије*, ЈФ XXI, 103—105. Мислим да у прилог Ивићевом мишљењу иде и овај моменат. У односу на разгранате, велике, многољудне породице староседелача (основни услов на настанак и опстанак великих заједница — простор — је постојао; било је места и за бројне придошлице) често стоје мање породице које долазе из других, понекад врло удаљених крајева. Уосталом, такву могућност као да наговештавају и Цвијићеве речи: „По једном старом обичају, бар један члан задруге остајао је са својима на староме огњишту” (Јован Цвијић, *Метанасџазичка крџања. Њихови узроци и њоследице*. — СЕЗБ XXIV, Београд 1922, 5). То значи да однос носилаца локалних, староседелачких и донетих дијалекатских црта може за ове прве бити знатно повољнији него када се упореди број њихових родова, па и самих породица. А то управо у дијалектологији није занемарљив фактор.

⁷⁵ Љ. Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, 345.

⁷⁶ Љ. Павловић, *нав. дело*, 345.

свакако инфериорни у односу на затечено становништво, досељени пре у различито него у исто време, расути по бројним селима и услут задржавани по Осату, где су, такође, као малобројнији, „губили” по коју своју језичку особину — нису имали веће изгледе да крају у који долазе „наметну” свој говор. Навешћу још неке моменте који говоре о неодрживости Павловићевог мишљења. Пре свега, неуверљиво је тврђење о неком озбиљнијем досељавању рудара из Далмације у ове крајеве. Биће да је у праву Московљевић кад каже да „У Далмацији, осим камецолама и рудника тушине, од које се израђује цемент, других рудника нема, нити их је кадгод било, а најмање металних. О неком пресељавању из млетачке Далмације у земље под Турцима не може бити говора, нарочито у другој половини 17. века, кад је Венеција била у рату с Турском због Крита. Наши су људи ускакали у Далмацију, а нису отуд долазили у Турску ради печалбе.”⁷⁷ Не могу се отети утиску да су ти људи, ако су долазили из тих подручја, постајали рудари стицајем околности и силом прилика, а овамо су долазили, очигледно, појединачно и били су, ако не сви, а оно вероватно већином православци и као такви највероватније нису били икавци. До појаве икавског изговора на западносрбијанском терену (пре свега у Азбуковици) дошло је, по мом мишљењу, другим путем. О томе в. VII поглавље овога рада.

Западносрбијанске икавце Цвијић сматра необичним самим тим што их сврстава у егзотичне оазе становништва.⁷⁸ По њему, та „група икаваца у горњем Подрињу у Србији . . . у многоме погледу представља интересантан етнографски и лингвистички проблем”.⁷⁹ И по Цвијићевим наводима „Има их од ужичког села Пилице изнад Бајине Баште па до Брасине низ Дрину и у два три суседна ваљевска села. Сада нема ниједнога чисто икавскога села, али има врло разгранатих икавских породица, од којих неке преко сто домова, и живе измешани са сељацима јужног дијалекта, који преовлађују и поуздано се зна да су млађи од икаваца, поглавито досељеници из Пиве, Дробњака, Херцеговине и старе Рашке.”⁸⁰ Цвијић мисли да је „изгледа, икаваца раније било много више у Азбуковици, Рађевини и Јадру. У Јадру је на пр. пре 40—50 година, у селима Бадањи, Сипуљи и Симином Брду било икавских породица које сам познавао; у Крупњу и Рађевини било је породица које су у извесним речима још биле задржале икавштину; тако и у Азбуковици.”⁸¹ Врло је индикативно Цвијићево колебање када треба одредити њихово порекло. Наиме, он признаје да је „био уверења да је то икавско становништво врло старо, исто са оним које је у ранијим временима преовлађивало у суседним деловима Босне; јер и у осталом старом становништву Јадра, које не говори икавски, има друкчијег нагласка и друкчијих етничких особина него што су оне досељених ијекаваца.”⁸²

⁷⁷ М. С. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*. — ЈФ XXVI, св. 1—2, 476.

⁷⁸ Ј. Цвијић, *Мейанасјазичка кретања . . .*, 11

⁷⁹ Ј. Цвијић, *нав. дело*, 12.

⁸⁰ Ј. Цвијић, *нав. дело*, 12.

⁸¹ Ј. Цвијић, *нав. дело*, 12.

⁸² Ј. Цвијић, *нав. дело*, 12.

Касније је „сазнао да међу икавцима има несумњиво досељеника са Запада . . . По томе је изгледало да има *икаваца и сџаринаца и доцније досељених*”. Ипак се Цвијић на крају мири са Павловићевим налазима „да су икавци горњег Подриња пореклом из Босне и Далмације, како они кажу од реке Крке, Книна, Сплита итд.” и закључује: „То би била нека врло стара и у толико нејасна миграциона струја, што јој не знамо узрок и што је противна нормалном правцу миграционих струја, које су се кретале с динарске системе према Далмацији.”⁸³ Ни савесни и опрезни Цвијић (свестан слабости теорије о доласку икаваца са стране) није разликовао назмењено јат и вокал *и*, те је „изједначио” прилике у ваљевским, јадарским, рађевским и азбуковичким селима.

Коначно су о овоме питању и лингвисти дали своју реч. Прво је Хирт, уз помоћ Бечке академије наука, 1898. године испитивао говор србијанског Подриња од Лознице до Бајине Баште „mit dem mittelpunkt Ljubovija”. Он је тада посетио бројна насеља (из неких је податке добијао и посредним путем) и резултате својих истраживања објавио 1903. године.⁸⁴ Овде остављамо по страни Хиртова забљкања и налазе везане за друге дијалекатске особине, а осврнућемо се само на проблем јата, питање због којег је Хирт у првом реду и дошао у тај крај. Немачки лингвиста признаје да никако није могао омеђити икавштину у Србији. Он није чак нашао ниједно село у коме се говори искључиво икавски; није, како сам каже, нашао на насеље у којем се поред рефлекса *и* не среће још који, а често и оба друга рефлекса. Хирт сматра да се икавски простире и шире од оквира зоне коју је посетио. По њему би источна граница икавштине ишла углавном планинским венцем који дрински слив одваја од остале Србије, иако, истина, има икавских трагова и иза те међе. Уверен је (на основу података добијених „из друге руке”) да се икавски говори и у босанском делу Подриња. Иако је пошао са намером да опише икавски говор, испоставило се да је, суочен са приликама на терену, више говорио о ијекавским говорима наведеног подручја. Дошавши са неким унапред формираним уверењима и судовима о појединим језичким особинама, без довољно искуства у раду на пољу српскохрватске дијалектологије, Хирт се није најбоље снашао на овом, посебно када је реч о судбини старог вокала јата, заиста изузетно колоритном терену. На мањкавост и недостатке његове расправе указује прво Белић,⁸⁵ а после њега и Ивић, чије речи „Пуна грешака у разумевању казивања информатора, у акценту, у интерпретацији факата и у много чему другом, ова расправа илуструје разнолике опасности којима се излаже испитивач недовољно упознат са материјом коју испитује. Само понека лепа и оригинална опсервација указује на

⁸³ Ј. Цвијић, *нав. дело*, 13.

⁸⁴ Уп. већ помињани рад *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien. — Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Classe CXLVI, Wien 1903, V Abh., 1—56.*

⁸⁵ А. Белић, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien . . .*, Archiv für slavische Philologie, Berlin 1906, XXVIII, 125—128.

руку мајстора⁸⁶ најбоље илуструје чињеница да је Хирт у Гвосцу и Бачевцима сасвим добро запазио изговор *ε* на месту старога јата (штета што том податку наша наука није раније посветила озбиљнију пажњу), а да исту особину није приметио у неким другим селима (нпр. у двома Оровицама).

У својим познатим расправама, везаним у првом реду за настанак шумадијско-војвођанског дијалекта Белић се у више наврата осврће на икавски говор у западној Србији, који је тамо (као и други познати икавизми присутни на терену шумадијско-војвођанског дијалекта), по њему, донет са стране. Уосталом, ево шта Белић о томе каже: „... а на северу између Босне и Дрине, у водопаћи Босне и у широком појасу око Неретве, нарочито са десне њене стране, спуштајући се тако у Далмацију, пружао се икавски говор који је имао „шт” и „жд” у својој гласовној системи.”... ”Икавци, који су се находили између реке Босне и Дрине, отишли су делимице у Србију и Војводину, где их је нестало у шумадијско-сремском говору, или су се сачували као икавске оазе око Дрине у западној Србији.”⁸⁷ Белићево чврсто убеђење (при којем остаје целог живота) да су познате икавске црте шумадијско-војвођанског дијалекта, као и икавизам подрињских села, импортоване са наведеног босанског међуречја заснива се добрим делом и на његовом уверењу да је у околини Обреновца (Барич, Мислођин, Моштаница) слушао икавски изговор. Наиме, говорећи о особинама ваљевско-савске зоне, која обухвата простор између Саве и Дрине, Белић у *Дијалектолошкој карти* из 1905. године каже: „По отношению къ послѣдней замѣчаются нѣкоторыя архаическія черты, напр., сохраненіе долготы (или, по крайней мѣрѣ, полу-долготы) въ конечныхъ слогахъ, слѣды икавскаго произношенія ѣ, и при томъ не только вдоль Дрины, какъ это отмѣтилъ Гиртъ въ своемъ отчетѣ²), что, впрочемъ, было извѣстно и ранъше его поѣздки туда, но и на правомъ берегу Савы, въ деревняхъ, удаленныхъ отъ Вѣлграда на 2—3 часа ѣзды (Баричъ, Моштаница, Мислођинъ и др.).”⁸⁸ Сада је сасвим јасно да Белић није уочио *ε*, најзначајнији архаизам те зоне, него га је, очито, идентификовао фонемом *и*. Да је он којим случајем рецимо у Мислођину правилно перцепирао *ε* и сагледао његов фонолошки статус у вокалском систему, сигурно би дискусија о питању тзв. икавизама у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, о проблему икавштине у Подрињу, а самим тим и око проблема генезе самог III-V дијалекта

⁸⁶ П. Ивић, *Дијалектологија*, 148.

⁸⁷ А. Белић, *Штокавски дијалекат*, 1076.

⁸⁸ А. И. Белячъ, *Диалектологическая карта сербскаго языка*, 39—40.

кренула другим путем.⁸⁹ Досада би полемика била завршена, а бројна питања би се сматрала решеним. Овако, Белић је и даље (као и неки његови ученици, пре свих — Б. Николић) у својим радовима, пуних пет и по деценија, понављао тезу о преласку икавизма из Босне и његовом ширењу „по источном дијалекту.”⁹⁰

Последње дијалекатске податке из ове области даје М. Тешић: прво у опису говора свог родног села Љештанског,⁹¹ које Московљевић сврстава у „места с добро сачуваним икавским говором.”⁹² Тешић је подробно и детаљно сравнио Московљевићеве податке са садашњим приликама (испитивање је обављено 1973. године). Испоставило се да је број икавизама у овом говору који, иначе, „припада ијекавском источнохерцеговачком дијалекатском типу у западној Србији”⁹³ драстично смањен од времена Московљевићевих испитивања. Количински и процентуални однос икавизама добијен поређењем материјала ове двојице истраживача изгледа овако:

„а) 9 се икавизама сачувало само у таквом лику — 16,66%;

б) 2 се икавизма употребљавају паралелно са ијекавским и екавским ликовима — 3,70%;

⁸⁹ Интересантно је да су ти Белићеви подаци двапут „проверавани”. Московљевић је прво 1937. године „ради проучавања икавских трагова у западној Србији и Срему” посетио Умку, Барич, М. Моштаницу и В. Моштаницу, где је „према једној белешци проф. Белића у његовој „Дијалектолошкој карти”, очекивао” да ће „наћи читаву икавску оазу, али у погледу икавизма нисам нашао ништа више него у другим крајевима, изузев ваљевска села”, у којима је бележио и „праве икавизме”. (Извештај г. Милоша С. Московљевића. — Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића IV (1937), 25—29). Годину-две касније Московљевић посећује Мислојин, Дражевац, Пољану, Конатицу и Баљевац, где је запазио мешање „кановачког и вуковског акцента”, чуо „*йрид* и *йрико* и мешање *е* и *и* у неким речима.” Московљевић и тада обилази нека ваљевска села у којима икавизми долазе углавном само у оним познатим лексемама и категоријама. (Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VI за 1938 (1939), 40—41).

⁹⁰ Уп. на пример: *Периодизација српскохрватској језика*. — ЈФ XXIII, 9—10; Књижевност и језик V, бр. 4—5, 166—167. Код Белића ће се, пре свега у његовим публикованим (обично литографском техником) предавањима, наћи и нешто више опрезности код одређивања порекла србијанских икаваца: „Али икаваца има у Подрињу у Србији (азбуковачком срезу, и др.) и око Саве. Они могу бити стари колонисти из Босне, чији се икавски изговор задржао до данашњег дана.” (*Српскохрватски језик I. Фонетика, предавања Д-ра А. Белића, проф. универз.* — Београд, Техничка израда Драг. Т. Ђурђевића, студ. машин. технике, без год. издања, стр. 125; *Српски језик. Фонетика, предавања д-ра А. Белића, проф. Универзитетског*. — Литографија Косте М. Бојковића, Поепкареева 15. (у дворшћу) Београд, без год. издања, стр. 128. Готово исту формулацију срећемо и у I књизи *Основа историје српскохрватској језика* из 1976. године: „Али икаваца има у Подрињу у Србији (азбуковачком срезу и др.) и око Саве. Они могу бити претставници старог босанског дијалекта чији се икавски изговор задржао до данашњег дана.” (*Основи историје српскохрватској језика. I део, фонетика, универзитетско предавања Др Александра Белића*. — Научна књига Београд 1976, 90).

⁹¹ Милосав Тешић, *Говор Љештанској*. — СДЗБ XXII, Београд 1977, 159—328.

⁹² М. С. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*. — ЈФ XXVI, св. 1—2, 497.

⁹³ М. Тешић, *нав. дело*, 188.

- в) 10 се икавизама употребљава паралелно са екавизмима — 18,51%;
- г) 22 икавизма данас има ијекавски лик — 40,74%;
- е) 6 икавизама данас има екавски лик — 11,11%;
- ф) 5 се икавизама појављује и у ијекавском и у екавском лику — 9,25%.”⁹⁴

Тешићу је „чудна” оволика промена, настала у времену од четири деценије; он с правом жали што Московљевић у тексту из Љештанског (дат на стр. 494—495) није дао никакве податке о информатору, тако да се данас не може проверити је ли он материјал записао од типичног представника месног говора или, можда, од жене доведене из неког од азбуковичких или других села у којима икавизама има знатно више него у Љештанском. Тешић је у том селу забележио неколико топонима са *и*, и то углавном у секвенци *рђ*. Чини се да у том не малом броју топонима са икавским ликом лежи један од ослонаца ауторовог уверења да је икавизам у то подручје унет са стране, тј. да је тај крај својевремено био насељен икавцима: „Оволики број икавизама у љештанској ономастици несумњиво потврђује тезу да су у овом делу Подриња заиста живели икавци.

Нема разлога да се не прихвати тумачење по којем су се подрински икавци доселили у Подриње из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације и то пре досељеника динарске струје.”⁹⁵ На другом месту, пошто је изнео сва, често сасвим опречна, мишљења о пореклу подрињских икаваца, Тешић о самом проблему даје и свој суд: „Моје је мишљење да има више разлога за тврдњу да су икавци у Подрињу досељеници из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације, јер за такву тврдњу постоје и извесни докази, којих за другачије тврдње нема.”⁹⁶

Од истог аутора недавно смо добили и рад *Фонетске особине говора азбуковачкој села Узовнице*.⁹⁷ Тешићева истраживања углавном су потврдила Московљевићеве наводе да се у овом селу говори „ијекавско-екавски”.⁹⁸ „Овај говор . . . је, првенствено, ијекавски говор, али ијекавски говор у доброј мери преплављен екавизмима, како у говору млађих тако и у говору старијих . . .”⁹⁹ И овде је Тешић, као и у Љештанском, нашао мање икавизама него ли Московљевић. Аутор је посебну пажњу посветио говору рода *Филиповића*, за које Љ. Павловић каже: „Рудари су и од старине овде; не зна се да су се откуда доселили; говоре западним дијалектом.”¹⁰⁰ Тешић тврди да њихов данашњи „говор није такав, а ако се ичим разликује од говора других, то је по томе тшo у њему има нешто више екавизама и више потврда за скраћивање

⁹⁴ М. Тешић, *нав. дело*, 194.

⁹⁵ М. Тешић, *нав. дело*, 195.

⁹⁶ М. Тешић, *нав. дело*, 169.

⁹⁷ ЈФ XXXIV, 169—191.

⁹⁸ М. С. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*, 482.

⁹⁹ М. Тешић, *Фонетске особине . . . Узовнице*, 170—171.

¹⁰⁰ Љ. Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, 481.

неакцентованих дужина.¹⁰¹ Од другог дела последње реченице тешко је наћи бољу потврду за претпоставку да је то *сјауриначко србијанско стиановништво* које није дошло са *зайада*, па макар и да је у време Павловићевих истраживања у њиховом говору и било више икавизама него данас. На жалост, ни овде не знамо да ли су они почетком овога столећа били икавци или, пак, јатовци, јер, како смо видели, Љ. Павловић (углавном ни Московљевић) није уочавао разлику између вокала *е* и *и*.

О пореклу западносрбијанске (азбуковичке) икавштине изјаснили су се, да кажемо и то на крају, и неки други дијалектолози.

П. Ивић тачно уочава важан факат да се „икавски говор у Азбуковици не одликује . . . ничим (сем замене *ѿ*) од околног јекавског типа, углавном вуковског.“ Указујући на потребу темељитијег истраживања на том подручју, без којег се не може добити права представа о овом проблему, Ивић на крају ипак упућује на резултате етнографских испитивања србијанског Подриња: „У међувремену је етнограф Љ. Павловић . . . на основу народног предања утврдио да родови с икавским говором воде порекло од рудара досељених у већим групама из Далмације, западне Босне и Херцеговине, како изгледа у XVII веку.“ (П. Ивић, *Дијалектолоија*, 183).

И. Поповић се приклања Белићевом мишљењу кад каже: „Истина, Решетар целу ту област [тј. међуречје Босне и Дрине и предео источно од Неретве, С. Р.] додељује јекавцима (јер данас нема ту трагова икавцима); али ће бити у праву Белић, који за XV век отприлике ту претпоставља и мешовите јекавско-икавске говоре, па чак и чисте икавце, јер су се икавци пребацили одатле чак у Србију у Подриње, где још постоје.“ (И. Поповић, *Историја српскохрватског језика*, 94; размаци у тексту су Поповићеве).

О пореклу западносрбијанског икавизма, колико ми је познато, последњи је писао А. Пецо. Оспоравајући Московљевићеву теорију о аутохтоности појаве на том терену, он налази „*dosta momenata koji, ipak, upućuju na zapadnije ikavske govore. Dovoljno je pogledati spisak reči koje navodi Moskovljević pa da se u to uverimo: beđrati, bđjse, gónati, ječnik, křmak, prluz, ručica, sànice, spòdbiti, stân, tutkar, čorape*. Те, а и неке друге, особине ових govora не дозволјавају нам да будемо категорички у доношењу закључка о пореклу ових икаваса.“¹⁰²

Колико је оправдана Пецина опрезност показује податак да наведена лексика представља заједничку баштину западних икавских и источнобосанских ијекавских говора. Већине ових лексема „сећам се“ из кладањског говора, а неке од њих су посведочене на ширем карпатском језичком ареалу (нпр. стан; код Кладња је топоним Станови, брдо обрасло храстовом шумом, где су оближња православна села „гонила крмад у жир“). Уосталом, понешто од наведених примера наћи ће се и на терену северозападне Црне Горе, као и у неким суседним говорима.

¹⁰¹ М. Тешњ, *Фонетске особине . . . Узванице*, 169.

¹⁰² Dr Asim Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. — Beograd 1978, 106.

VI

ЕКАВИЗМИ И ИЈЕКАВИЗМИ У ГОВОРИМА СА НЕЗАМЕЊЕНИМ ЈАТОМ

Иако се за подручје незамењенога јата досад мислило да чини саставни део екавског наречја, показало се да је реч о говорима са најмање екавизама. Има их знатно мање него на ијекавским и неким икавским теренима. Два основна разлога су резултирала овакво стање:

а) Чувањем фонолошког јата изостаје фонетски услов за прелазак групе *pje* > у *pe* у примерима типа *врећа*, *режи*, *бреза*, *чиме је*, у ствари, добијен далеко највећи број ликова са *e* < *ѣ* у ијекавским говорима.

б) Вероватно због осетне разлике у лексичком благу ове зоне и ијекавске и икавске дијаспоре изостаје већина лексикализованих случајева *e* < *ѣ* у речима „са лабавим јатом”. Испоставило се, наиме, да лексеме *обе*, *цесѝа*, *целиваѝи*, *зеница*, *озледиѝи*, па ни *обећаѝи*, у већини посећених места не представљају саставни део аутохтоне, домаће народне лексике. Уместо *обе* чешће је *обадве*, на месту *цесѝе* стоји *џада*, за *зеницу* многи „нису чули”, а нисам боље прошао ни са осталим случајевима. До потврда примера ове врсте по правилу се није могло доћи без „инсистирања” и „изнуђивања” одговора, што за собом повлачи опасност по ваљаност и аутентичност материјала. Отуда за неке такве облике забележене у појединим местима (у Осладићу сам слушао: *зѣница*, *дбеѣѣ*, *дбе*, *нѣдра*) нисам сигуран да не представљају скорашњи нанос, у првом реду из књижевног језика.

в) „Сталне” екавизме најчешће сам сретао у прилошким речима као што су: *бѣде*, *вѣде*, *бѣде*, *нѣде*, *ѝѣде* (за разлику од *(ѝ)де*, које је, као и у суседној источној Босни, пошло другим путем: или је *(ѝ)дѣ* или се „икавизирало” у *(ѝ)да*), *ѝбре*, *дѣле* и сл., познате и источнобосанском терену. Ту је познати лик *ѝѣло*, затим *ѝдсле*, *ѝдследѝи*, *кѝсело*, *ѝкиселили* и сл. (истина, у -кисел- јат је секундарног порекла). Интересантан је податак да сам чешће слушао *ѝѣраѝи* и сл. него *ѝѣраѝи*, што опет иде напредо са источнобосанским приликама. Ако се, пак, овај глагол појави са неким од префикса, у принципу долази до тоталне редукције тог нестабилног вокала: *дѝѣрѣ*, *дѣѝрѣ* и сл. У екавском лику су по правилу

и оне речи које су несумњиво у народ ушле из савремене администрације. Тако смо, захваљујући судској пракси и проблему имовинско-правних односа, добили облике типа *наследници*, *наследници* и сл. Да се нова лексика усваја у њеном комплетном „службеном”, руку показују и примери типа *лекџар* (а увек је *лџк*, *лџчи* итд.) па и *вџирењача* (иако се раније *вџјало на вџиру*) и сл. Није потребно посебно наглашавати тешкоће око „разлучивања” тих „сталних” екавизама од најновијег наџоса у говорима где је екавица у основи службеног језика, инструмента званичног комуницирања и јавног информисања. Отуда спорадичне облике типа *иџсма*, *вџшар*, *иџва* и сл. посведочене на нашем терену треба очигледно приписати све експанзивнијој стандардној норми.

2. Далеко је лакше са ијекавизмима, којих такође има врло мало и чије присуство слаби удаљавањем од Дрине ка унутрашњости србијанске територије. Осим из фолклора добијеног лика *дијетије* (вок.) среће се покоји лексикализовани пример као што су *џџвџр*, *џџд*. Није тешко објасити зашто су се управо примери типа *џџвџр* и *џџд* дуже одржали од већине других случајева. У овако јотованом лику они су се, још „удаљенији” од јатовске, па и екавске „норме”, петрифицирали и тако лакше издржали процес изједначавања и уравнивања на том пољу. Трагове ијекавштине најчешће сам сретао у азбуковичким селима са сачуваним јатом, затим у Рађевини и Подгорини, док се на тракама углавном нису нашле потврде ијекавског рефлекса (осим облика *дијетије*) у већини посавотамнавских и шумадијских села. Искуство са Колубаром (и сам сам имао прилике да се уверим у присуство свих Николићевих примера) не искључује могућност да би се детаљнијим испитивањем „напабирчио” још по који ијекавски облик и у тим крајевима, тек ја у току својих, да поновим још једном, кратких посета тим местима нисам имао прилику да их чујем.

Потврде екавског и ијекавског рефлекса износим истим редом којим је презентирани материјал са незамењеним јатом и икавизмима. И овде су подаци из азбуковичких и других подринских места дати уз остали материјал (III поглавље) за то подручје. Једна напомена. Ијекавски лик *дијетије* (вок.) уколико нема других потврда ијекавског рефлекса није посебно издвајан него је укључен у грађу са незамењеним јатом уз примере са основом *деџи-*.

ПОСАВОТАМНАВА

МИСЛОЉИН

Екавизми: кџсело, пџкисели, зџница, у зџници, пџсле, кљџшта, гвџџдиммо лџбац, Два последња примера су резултат асимилације по месту творбе.

СТУБЛИНЕ

Екавизми: кѣселила, па се ђкисели, тѣра, нѣтера, љтера, љтека (утеха), пѡсле, вѣтар, гѡре пѣвали.

ЦРВЕНА ЈАБУКА

Екавизми: тѣло, зѣница, нѣдра, целѣва, обећа, тѣрај, тѣрала, потѣрала, отѣрали, наслѣдили, благовест, приповести, кѣсели се, покѣселимо, пѡслен || пѡсле, вѣтар, дѣвер, пѣва, пѣвало, воде || ѡвде || водекана, дѡле, дѡлекана, тѣдека.

КОЦЕЉЕВО

Екавизми: брез обећања, пѡсле, пѣсма, пѣвали, врѣме.

ВРЕЛО

Екавизми: пѡсле, клѣшта.

ГОРЊЕ ЦРНИЉЕВО

Екавизми: тѣло, пѡслен || пѡслѣн, кѣслимо, кисѣлијѣ, старѣшина, тѣрајѹ, лекѣри, лекѣру, гѡре, нѡде, тѣде, вѣтрењача.

ДОЊЕ ЦРНИЉЕВО

Екавизми: пѡсле, пѡкиселимо, са лекѣрима, пѣшкѣ, пѣвала, вѣтар, пѣтла, врѣме, лѣпо.

ВАЉЕВСКА КОЛУБАРА

БРАНКОВИНА

Екавизми: тѣло, клѣшта, пѡсле, тѣрали, ѡвде, ѡнде, лѣпо, пѣсму.

ВАЉЕВСКА ПОДГОРИНА

ОСЛАДИЋ

Екавизми: тѣло, наслѣди, ѡбе, зѣница, ѡбећѡ, обећа, нѣдра, ѹвѣждѣмо, ѹкисели се, са кѣслим кѹпусом, ѡвде, нѡде, тѣде, гѡре.

ГОРЊА КАМЕНИЦА

Екавизми: тѣло, пѣсле, на пѣслетку, гѣре, вѣде || вѣди се вѣнчала.

ОСЕЧИНА

Екавизми: тѣрајѹ, тѣрāш (али: ѡтраш, ѡтрајѹ, дѡтрāмо, прѣтрāмо), кѣселѣ кѹпус, да се ѹкиселѣ, наслѣдијѡ, тѣло, пѣсле || пѣслѣн, пѣследнā, дѡле, гѣре || гѣри, тѹдена.

ОСТРУЖАЊ

Екавизми: тѣрā, тѣрāмо, кѣсео, кѣселѣ, ѣкиселѣш, пѣсле, пѣследнѣй, нѣгде, тѹде, дѡле.

ГУЊАЦИ

Екавизми: тѣрā, ѣстерѡ, ѹгњѣждѣ, ѹгњѣждѣмо, пѣслѣн, пѣследнāча, кѣселѣ, пѡкиселѣ, у Киселāку, ѡвде, тѹде, тѹде || тѹди, тѹдѣн, (тѹда), гѣре, дѡле. Облик *ѣдесмо* показује да су углавном ликвидирани и секвенце вокал + ɛ.

Поред познатог лика *дијѣије* забележио сам ијекавски рефлекс и у примерима ђед (2), ѡђе.

РАЂЕВИНА

КОМИРНЪ

Екавизми: ѡбећāли, на цѣсти, рѣпа, рѣпица, цвѣкла, гњѣздо (3×), али је чешће гњѣздо, тѣрā, па се кѣселѣ, пѣслѣн || пѣсен, на пѣслетку, пѣследнāча (врста кудеље), ис пѣследнāчѣ, ѡвде, ѡнде, тѹде, дѡле, гѣре, пѣсма, запеваће, убѣлићеш, време, мѣсила, ѹнѣла, Нѣмци, нѣкад и сл.

БАЊЕВАЦ

Екавизми: тѣло, ѡбећѡ, ѡбећā се, ѡбећали, зѣницу (у јајету), кѣселицу, то се ѹкиселѣ, закиселѣ, пѣсле, пѣследнāча, от пѣследнāчѣ, нѣгде, тѹде, старѣшина, пѣвајѹ пѣсму, разѹмела, днѣла, ѡднео, Нѣмци.

Поред вокатива *дицете* (ѣ, мѡј дицете) јекавски рефлекс долази и у лексикализованом лику ђѣдови ѹнуци.

ШЉИВОВА

Екавизми: тѣрали (али: пѡтрā), ѹ недрима, цѣливā (не осећа се као народна реч), па се кѣселѣ, кѣселѣмо, пѣсле, пѣслѣн, пѣвали, дѣверу, дѣте, лѣпо, сѣди, лѣпо, време н сл.

VII

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Шта се о пореклу икавизама шумадијско-војвођанског типа и западносрбијанске икавштине може рећи после изношења оволике количине материјала?

1. Што се првих тиче, податак да су карактеристика широке зоне са не замењеним јатом упућује на закључак да се њихов настанак на том терену, као и у другим говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, треба тумачити само онако како то чине Решетар и Ивић. Ово је крупан, чак можда и кључни и пресудан аргумент у прилог мишљењу да су они настали независно од развоја самога јата (сада иселенички јатовски говори нису једини доказ за такву претпоставку). И не само то. Не видим да се од времена Ивићевог последњег писања о овом проблему у нашој дијалектологији догодило ишта озбиљније што би поткопало темеље његове теорије. Напротив, проучавање србијанских и босанских говора доносе резултате који ово мишљење све јаче поткрепљују.

2. Испитивање србијанских говора, с једне стране, јасно показује да се ти „икавизми“ простиру на заиста широком простору и да су присутни (у различитом опсегу) и у пределима ипак „далеким“ за евентуални икавски утицај.¹⁰³

3. С друге стране, досадашња испитивања дијалекатског комплекса између река Дрине и Босне, а у извесној мери и изван тога међуречја, недвосмислено показују да се не може рачунати на неки озбиљнији

¹⁰³ Уп. нпр: Душан Јовић, *Трсињенички говор*. — СДЗБ XVII, 52—53; Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗБ XIX, 130—133, 287—289, 362; Радоје Симић, *Пишање порекла и еволуције дијалеката северне Србије* . . . , 78; Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Особине левачког говора*. — *Анали Филолошког факултета II*, Београд 1962—1963, 187—203; Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. СДЗБ XVII, 260, 323, 325—326, 337—338, 340—342; Асим Песо, *Govor derdapske zone (Fonetско-морфолошке особине)*. — ЗФЛ XV/1, 184—186. Уп. и Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акцените*. — СДЗБ XVIII, 419, 433—447.

икавски утицај са те стране.¹⁰⁴ Припадници свих трију конфесија на том терену типични су ијекавци. Истина, и ту су присутни „s različitom frekvencijom, više-manje isti fonetski i morfološko-analoški ikavizmi koji su poznati iz šumadijsko-vojvođanskog dijalekta. Oni ne mogu pledirati za ikavski supstrat u Bosni nimalo više nego u Srbiji i Vojvodini.”¹⁰⁵ Питањем источnobосанске дијалекатске слике, како на синхронној равни тако и у дијахронној перспективи, највише се бавио Д. Брозовић. Он уверљиво побија мишљење да је та зона некада била икавска и да је садашња реалност резултат укрштања старије икавштине и новодосељене ијекавштине. Брозовић јасно каже „da za međurječje Bosne i Drine i za ijekavsku srednju Bosnu zaista ne možemo pretpostaviti ikavski supstrat”¹⁰⁶ и биће да је потпуно у праву када каже: „Nije

¹⁰⁴ Уп. нпр: Ivan Brabec, *Rad na ispitivanju govora tuzlanske oblasti. 1951. god.* — Ljetopis JAZU 59, Zagreb 1954, 173—174; Ivan Brabec, *Govor Tuzle i okolice*. Докторска дисертација у рукопису, Загреб, 1955 (Свеучилишна библиотека), стр. 223 + 2 дијал. карте; Ivan Brabec, *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju (upoređene sa osobinama u drugim štokavskim govorima)*. — Pitanja književnosti i jezika, knj. IV i V, sv. b, Sarajevo 1957—58, 43—68; Dalibor Brozović, *Izveštaj o istraživanju govora u dolini rijeke Fojnice*. — Ljetopis JAZU 62, Zagreb 1957, 375—380 + дијал. карта; Dalibor Brozović, *Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice (nastavak)*. — Ljetopis JAZU 63, Zagreb 1959, 431—438; Dalibor Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*. Докторска дисертација у рукопису, Загреб (Архив Филозофског факултета у Загребу), стр. XXXV + 1—220 + XXXVI—XLVII + дијал. карта; Dalibor Brozović, *Dijalektološka istraživanja u Bosni (okolica Livna i visočki kraj)*. — Ljetopis JAZU 64, Zagreb 1960, 347—351; Dalibor Brozović, *Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni (okolica Kraljeve Sutjeske i Vareša i lijeva obala Krivaje)*. — Ljetopis JAZU 65, Zagreb 1961, 334—351; Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*. — Hrvatski dijalektološki zbornik, књ. II, Zagreb 1966, 119—208; Jovan Vuković, *Kreševsko-lepencički govor*. — Posebna izdanja Naučnog društva SR BiH, knj. III, Sarajevo 1963, 287—310; Jovan Vuković, *Govorne osobine (Zepe)*. — Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, n. s., sv. XIX, Sarajevo 1964, 46—52; Jovan Vuković, *Bosanski i hercegovački ijekavski tipovi (u svetlu raščlanjivanja ijekavskog narečja)*. — Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, n. s., sv. XVIII, Sarajevo 1963, 17—28; Mijo Žuljić, *Današnji vareški dijalekat*. — Školski vjesnik, Sarajevo 1908, 36—41, 148—151, 255—258, 347—351, 425—428, 495—499, 572—575, 669—672, 773—777, 894—908; Herta Kuna, *Povodom izveštaja Slavka Pavešića o proučavanju govora u selima Očeviji i Vijaci u Bosni*. — Filologija 6, Zagreb 1970, 357—358; Miloš Okuka, *Neke osobenosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*. — Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. VII, Sarajevo 1972—73, 83—100; Miloš Okuka, *Dijalektološki tekstovi iz donjeg toka Usore*. — ЗФЛ XVI/2 Нови Сад 1973, 207—213; Slavko Pavešić, *O narodnom govoru u Lepenici u Bosni*. — Ljetopis JAZU 64, Zagreb 1960, 362—393 + дијал. карта; Slavko Pavešić, *Izveštaj o proučavanju govora u selu Očeviji i Vijaci u Bosni*. — Ljetopis JAZU 67, Zagreb 1963, 298—304; Božidar Finka i Slavko Pavešić, *Izveštaj o istraživanju govora u području između planine Zvijezde i rijeke Krivaje u Bosni*. — Ljetopis JAZU 68, Zagreb 1963, 291; Слободан Н. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*. — Прилози проучавању језика (издаје Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду) књ. VI, Нови Сад 1970, 105—133; Гојко Ружичић, *Један незајачен босански говор*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVI, св. 2, Београд 1936, 236—254; Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*. — СДЗб XXIV, Београд 1978, 1—124.

¹⁰⁵ Dalibor Brozović, *O jednom problemu naše historijske dijalektologije — stara ikavsko-ijekavska granica*. — ЗФЛ IV—V, Нови Сад 1961—1962, 54.

¹⁰⁶ Исио, 53.

mi poznat niti jedan slučaj da bi koji dijalekt promijenio samo već gotov refleks jata, a sačuvao u ostalim osobinama svoj lik ... Migraciono novoštokavsko ijekavsko stanovništvo uspjelo je u zap. Bosni nametnuti ikavcima gotovo sve svoje osobine, ali ne i ijekavštinu. Nevjerojatno je da bi navodni ikavci u ist. Bosni, uz slične društvene i vjerske prilike, bili baš u jatu neotporniji od ikavaca iz zap. Bosne, koji su bili izloženi većem pritisku i kod kojih je postotak starinaca znatno manji nego u ist. Bosni. Ivić zgodno kaže da musl. i kat. ikavci čuvaju ikavizam kao „eine Art Emblem.”¹⁰⁷ Стара граница ијекавског и ијекавског изговора ишла је „istočno ili zapadno od Bosne i Neretve”, по Брозовићевом „mišljenju zapadno”.¹⁰⁸ Брозовић не само да искључује могућност ијекавског импулса из босанско-дринског међуређја према истоку него је уверен да је говор доњег и средњег тока Дрине у предмиграционом периоду представљао „dio jednoga istočnoštokavskog dijalekta (onoga što se govorio u Mačvi, Pocerini, u sljevu Kolu-bare)”.¹⁰⁹ Не упуштајући се у расправу о питању да ли је говор доњег и средњег тока Дрине раније „припадао, највјероватније, типовима заступљеним у Мачви и Pocerini (štakavizam, novoštokavski pravac razvitka, starohrvatskosrpsko zatvoreno e poznaје prije svoje defonologizacije pojedine sustavne ikavizme, ali se ne diftongizira i izjednačuje se s e)”,¹¹⁰ мислим да се мора рачунати са чињеницом да је између босанских икаваца и западносрбијанских говора одвајкада постојала пространа ијекавска тампон зона.

Босанску дијалекатску „арому” у србијанско, пре свега западно-србијанско, подручје доносили су преселјеници са леве стране Дрине (не треба искључити могућност самосталног, независног развитка неких

¹⁰⁷ *Исићо*, 54.

¹⁰⁸ *Исићо*, 56. Већ западно од реке Босне нема компактности у рефлексу јата: Ivan Brabec, *Istraživanje govora stanovnika na lijevoj obali Bosne*. — Ljetopis JAZU 63, Zagreb 1959, 421—422; Ivan Brabec, *Istraživanje govora u srednjoj Bosni*. — Ljetopis JAZU, 64, Zagreb 1960, 343—346.

¹⁰⁹ Dalibor Brozović, *O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području SR Bosne i Hercegovine*. — Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura”. Izdanje Muzeja grada Zenice, књ. III, Zenica 1973, 86.

¹¹⁰ *Исићо*, 86. Брозовићево мишљење о дијалекатској слици наведеног подручја на синхроној равни и у дијахроној перспективи изложено је и у другим његовим радовима. Поменућемо неке од њих: *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata (referat na III kongresu jugoslavenskih slavista, Ljubljana, rujna 1961)*. — Filologija IV, Zagreb 1963, 45—55; *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*. — ЗФЛ III, Нови Сад 1960, 68—88; *Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog područja (In memoriam prof. Mati Hrasti)*. — Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. VIII, Razdio lingvističko-filološki 5, Zadar 1968—1969, 1969—1970, Zadar 1970, 5—30 + 7 дијал. карата; *Štokavsko narječje, Jezik (Školski leksikon)*, Zagreb 1965, 265—273; *O aktuelnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dijalektologije, osobito u klasifikaciji dijalekata*. — Jezik, god. XI, br. 5, Zagreb 1963/64, 53—60 итд. Свакако најдетаљније и најшире о овим питањима аутор пише у већ помињаној расправи *O problemu ijekavskoštakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*. — HDZB II, 119—208.

особина, а можда су извесне појединости на обе стране донели досељеници истог порекла), који су могли пренети бројне друге особине, али не и икавско наречје. Не може један дијалекатски или говорни тип предати суседу оно што сам не поседује.

4. Сада је јасно да нема места ни теорији о некој изворној икавској замени јата на србијанском простору. Московљевићева погрешна идентификација те сачуване фонеме гласом и знатно је „проширила” зону правих икавизама.^{110a}

5. Ставља се ван снаге, без икакве сумње, и мишљење „да је фаза *бе^ло* : *нисам* настала под икавским утицајем, а да је ширење икавске замене заустављено надирањем србијанских екаваца.” Пре свега, сада се види да је та „фаза” још увек актуелна у нашој зони, зони која је надирањем екаваца (и ијекаваца) у ствари сужена. Некада је (до знатно после дефонологизације јата у јужним срб. говорима) зона *бе^ло* : *нисам* очигледно покривала целу територију шумадијско-војвођанског дијалекта, као и неке крајеве изван његових граница.

6. Што се, пак, тиче оних „икавизама” који се, према Николићевом мишљењу, не могу објаснити Решетаровом и Ивићевом тезом, подаци којима наша дијалектологија сада располаже дозвољавају да се каже следеће:

а) Рефлекси *īrb̄d-*, *īrb̄-*, *īrb̄ko* и *nb-* не иду напоредо у међуречју Босне и Дрине. Тамо је углавном *īрид-*, *īри-* и *īрико*, али је по правилу јекавско *ње*. Управо у томе Брозовић и види основни аргумент за теорију о њиховом аутохтоном развоју на том терену: „Да је извршена ијекавизација из Hercegovine i susjedstva (a други крајеви историјски не dolaze u obzir), nikada не би смо наслојенјем „hercegovачког” *pred*, *nešto* и *mir* на икавско *prid*, *ništo* и *mir* dobili данашње *prid*, *nešto* и *mijer*.”¹¹¹ Не треба, при том, испустити из вида ни чињеницу да је рефлекс *īrb̄-*, *īrb̄d-*, *īrb̄ko* „и иначе невјеројатно непостојан у шtokавским и čakavskim говорима.”¹¹² Да су *īри-*, *īрид-* и *īрико* дошли у Србију са запада, уз њих би се добило и *ње* < *nb*, а тога овамо нема. Настанак наведених „икавизама” на терену шумадијско-војвођанског дијалекта ваља тражити у аутохтоном аналошком превирању и уједначавању.

б) Секвенцу *inb-* треба одвојено посматрати од основне судбине јата у једном говорном типу. Захваљујући изузетној палаталности групе *in̄* < *in*, *b* овде има посебну судбину: дисимилацијом се добило *a* (се-

^{110a} Несигурност у бележењу сложенијих и тежих вокалских система код Московљевића долази до изражаја и у његовом писању о вокализму Корчуле и Виса (М. Московљевић, *Говор осјрва Корчуле*. — СДЗБ XI, Београд 1950, 153—223; Милош С. Московљевић, *Вокализам лумбардског говора*. — Зборник лингвистичких и филолошких расправа А. Белићу о четрдесетогодишњици његова научног рада, Београд 1937, 95—104; М. Московлевич, *Говор осјрва Вис*. — Исследования по сербохорватском уязку, Москва 1972, 105-138).

¹¹¹ D. Brozović, *O јednom problemu naše историјске дијалектологије*. — ЗФЛ IV—V, 53.

¹¹² D. Brozović, *O problemu ијekavskočakavskog (istočnobosanskog) дијалекта*. — HDZb II, 133.

верночкавско *ињазло*), а асимилативним путем дошло се до *и* (*ињздо*). У току вишегодишњих истраживања на терену Србије, од Дунава и Саве до Врања и Проклетија и од Тимока до Јадра (сакупио сам грађу за потребе *Опшћесловенској лингвистичкој ајласа*, *Опшћекарпатајској дијалектолошкој ајласа* и *Српскохрватској дијалектолошкој ајласа*) нисам наишао на говор у којем се чује лик *ињздо*. Или је *ињздо* или пак асимилативно *ињздо*. Осим тога, у источnobосанским говорима ту је нормалан двосложни рефлекс *и(j)e*, те *ињздо* у Србију није могло доћи отуда. А да је којим случајем „пошло” од западnobосанских икаваца, не би без трага „прескочило” источnobосанско ијекавско међуречје Босне и Дрине.

в) Не видим зашто је фонетски услов недовољан за *ђj > иj* на терену шумадијско-војвођанском, ако је био довољан за исту промену у ијекавским говорима. Јер, искључује се свака могућност икавског утицаја, на пример, у говору Црмнице, Куча, Пипера или у говору Пиве и Дробњака, а тамо је, као што се зна, *није*, *сџарија*, *сијем* и сл.

Што се, пак, тиче лика *иријдџа*, резултати досадашњег проучавања историје српскохрватског језика и историјске дијалектологије не дају повод за давање приоритета икавским или ијекавским говорима у супституцији фонеме *x* сонантом *j*, предуслову за *ђj < иj*. Невоља је и у томе што на источnobосанској страни срећемо ликове *ирјехдџа*,¹¹³ *ирехдџа*¹¹⁴ и *ирџа*,¹¹⁵ што још више упућује на закључак да је *иријдџа* резултат самосталног развоја на србијанско-војвођанском тлу.

г) Стављање у исту раван и равноправно третирање случајева типа *сикира* и *видрица* са примерима као што су *вешрић*, *веридба*, *венчић*, *дечица*, *вешлић*, *речица*, *вешлић* и сл. није срећно методолошко решење. Наиме, асимилациони процеси у принципу долазе до изражаја код *усамљених*, *појединачних* лексема и облика који су без ослонца и „обавеза” у одговарајућем лексичком ланцу, лексичком гнезду. Сви Николићеви примери су бројчано несравњиво инфериорнији у односу на облике са истом основом у којима нема тог фонетског услова за *ђ < и* (уп. нпр. *дечица* : *дџе*, *дџа*, *дџу*; *вешрић* : *вешар*, *вешровић*, *вешрењача*; *вешлић* : *веш*, *вешће*, *Цвџа*, *Цвџико*, *цвџасић* и сл.). Не треба посебно ни наглашавати да су примери другог типа уз то обичнији и самим тим фреквентнији и присутнији у свакодневном говору.

Ствари сасвим другачије стоје код случајева типа *сикира*, *видрица*, *дџић*. Лексички усамљени (*сикира*, *видрица*) или, пак, изгубивши у свести народа семантичку везу са речима исте основе (*дџић* : *дџе*), овакви примери су се нашли на својеврсној фонетској „ветрометини” и као такви лакше дошли под удар асимилационих процеса и закона.

¹¹³ *Исџо*, 133. Уп. и I. Vrabec, *Govor Tuzle i okolice*. Докторска дисертација у рукопису, Загреб 1955, 14; С. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, 111, напомена 24.

¹¹⁴ Г. Ружичић, *Један незаја жен босански говор*, 242.

¹¹⁵ М. Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*. — СДЗБ XXIV, 42. Тако је и у говору православаца у кладањском, оловском и ханпјесачком подручју (мој материјал).

Уосталом, на исти или сличан начин (прогресивном и регресивном асимилацијом) добијено је секундарно *е* у примерима типа *ѝзели, сенѝца, сѝненѝца* и сл.¹¹⁶

Чини ми се да није безначајан податак да досадашњи истраживачи источнбосанског подручја уопште не помињу ликове *видрица* и *дѝвиѝћи*. Изгледа да ови икавизми не улазе у лексички фонд тих говора, па самим тим нису ни могли бити отуда донети на суседни терен.¹¹⁷

д) Ако у икавском лику *дѝвѝјка* и немамо „по свој прилици наслон на речи *дивна, дивѝћи се*“, поготову га не можемо тумачити икавским утицајем у говору Сретечке жупе, косовско-ресавском дијалекту или у кајкавштини.¹¹⁸

7. Прилике у србијанској зони са незамењеним јатом потврђују констатацију „да правих, слободних икавизама у шумадиско-војвођанском дијалекту немамо. Кад бисмо примили хипотезу о икавцима, остало би необјашњено зашто нигде не долазе примери као *ѝваѝи* или *млико*.“¹¹⁹ Уз Ивићев закључак додао бих само још ово. Да је *сѝкира* којим случајем пошла са обале Босне или чак Врбаса (по Белићу је „вероватније“ да се икавизам „појавио прво између Босне и Врбаса и почео одмах енергично ширити у свим правцима“)¹²⁰ и стигла до Хомоља и Тимока, њом би се тамо „сикле ципанице“ или „ципке“, али, као што знамо, „ципаница“ и „ципака“ тамо нема. Заиста, пред тимочком „сићиром“,¹²¹ ресавском „сѝкиром“ (мој материјал из Буковца код Манасије) и врањанским „видричњаком“¹²² теорија о њиховом уношењу из икавских (па и ијекавских) говора остаје без ваљаних аргумената .

Овај закључак ни у ком случају не искључује извесну узајамност у развоју источнбосанских, западносрбијанских и војвођанских говора. Међусобних утицаја је било, свакако више на релацији запад → исток

¹¹⁶ Счигледно је гласовном асимилацијом добијен и тршићки *бирићѝи* < *берѝѝи* (< тур. *bereket* < ар. *bārākā*; уп. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku*. — Треће издање, Сарајево 1973, 138. В. и *Турецко-рускии словарь*. — Академија наук СССР, Институт востоковедения, Москва, Издање „Рускиј јазык“ 1977, 109). Биће да је на исти начин дошло до „икавског“ лика имена птице *die Meise синѝца* у Тршићу и неким источнбосанским говорима, тј. синѝца се „развила“ из форме *сеница*, где је јат секундарног порекла (у руском је *сеница*).

¹¹⁷ Иако наша дијалектологија још није добила ниједну монографију са источнбосанског ијекавскошћакавског терена (Брозовићеве и Брапчеве докторске дисертације нису, на жалост, публиковане), питање судбине јата може се сматрати обрађеним, бар у основним оквирима. Ако у досадашњим краћим прилозима, најчешће „извјештајима“ из те зоне многи проблеми нису ни дотицани, читалац је увек на првом месту обавештен о „ијекавизму“ (по правилу су „похватани“ и сви екавизми и икавизми) и „шћакавизму“, главним особеностима тог дијалекатског подручја.

¹¹⁸ П. Ивић, *О неким ѝроблема наше историске дијалектолоѝије*. — ЈФ XXI, 109.

¹¹⁹ *Исѝо*, 108.

¹²⁰ А. Белић, *Периодизација српскохрватској језика*. — ЈФ XXIII, 10; Књжевност и језик, год. V, бр. 4—5, 167.

¹²¹ Маринко Станојевић, *Северно-ѝимочки дијалекѝи* (ѝрилоѝ дијалектолоѝији источне Србије). — СДЗБ II, Београд 1911, 363.

¹²² А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ I, Београд 1905, 363.

(етнографи говоре о јачим миграцијама из Осата у западну Србију, а већи део придошлица из других крајева управо је долазио преко Осата, „Мале Србије, како га зову селаци овога краја”). Темелјитија испитивања говора Азбуковице, Јадра, Рађевине, Подгорине, Тамнаве и западне Шумадије обавестиће нас, надајмо се, о ширини и дубини тих утицаја. Сам сам се уверио да сличности има доста, у Подрињу (шире узетом) знатно више него, рецимо, у Тамнави, Колубари и Шумадији, али ни издалека нису експанзивне као икавизми, који су присутни на крајњем истоку косовско-ресавског дијалекта, а нису „поштедели” ни торлачку говорну зону. Да су све те појаве истог порекла, не би било такве дисхармоније у њиховом простирању и домашају на „суседном тлу”.

8. Остаје да се осврнемо и на оне „праве”, слободне икавизме посведочене на ширем западносрбијанском земљишту (најизразитије у Азбуковици), а којих нема међу карактеристикама говора шумадијско-војвођанског дијалекта. Видели смо шта о пореклу икаваца мисли етнолог Љ. Павловић.¹²³ Иако су његову тезу у основи прихватили и неки други научници (Цвијић, Ивић, Пецо, Тешкић), истина не увек безрезервно (Цвијић, Ивић, Пецо), чини ми се да данашња дијалекатска слика тога спорног подручја, у светлу нових сазнања о судбини јата, нуди елементе и за другачије решење проблема. Икавизми типа *дише, сиче, сриже* и сл. највероватније су настали у додиру јаке ијекавске досељеничке струје и говора са фонолошким јатом. Новодосељени ијекавци су, убеђен сам, на месту тога, њима до тада непознатог, вокала „чули” и. Вероватно је такву мешавину становништва, дијалеката и наречја пратило бурно превирање, још увек присутно у неким азбуковичким селима (Торник, Д. Љубовића), која карактеришу напоредни икавизам, ијекавизам и екавизам (*цџџи, цџџџи, цџџи*; уснут ће се спорадично чути и по који пример са *џ*). Непреврелу ситуацију срећемо и у Гвосцу, у којем је, по свему судећи, релевантна локална, „махалска” јатовска диференцијација: у једном крају преовлађују примери са *џ*, а у другом облици са (*и*)*џ*.¹²⁴

У време Хиртових (па и Московљевићевих) истраживања ово превирање је, нормално, било израженије. Таква ситуација се полако смиривала и временом је дошло до кристализације и на том пољу. У крајевима где су досељеници преовладали као неупоредиво бројнији учврстио се ијекавски изговор, а листа икавизама се полако тањила и сишла на незнатну количину. Такав случај имамо, видели смо, у Љештанском и Рогачици. Тамо где су старинци на крају „победили”, иако нису морали бити бројнији, задржава се *џ*, а корпус икавизама се сужава и своди практично у границе шумадијско-војвођанских прилика (Посавотамнава, Подгорина, Колубара, на пример). Да је западносрбијански терен у предвуковском периоду имао онако богату књижевност као суседна

¹²³ Љ. Павловић, *Соколска нахија*. — СЕЗБ XLVI, 346—347.

¹²⁴ Екавску компоненту у овом подручју, очигледно импортовану из књиж. језика, остављам по страни. Она је овамо стигла трећа по реду (с тим да је икавштина резултат контакта јатовске и досељеничке ијекавске струје).

Војводина, можда бисмо трагове тога превирања налазили и у писаним споменицима. Уосталом, не треба искључити могућност да се на страницама неког дела са тог терена потврди ова претпоставка.

9. Мишљење да су „прави” икавизми у Србији тако настали заснивам, између осталог, и на свом искуству, као и искуству других истраживача на терену фонолошког јата. Првих дана рада у шумадијским селима, ненавикао на нову ситуацију и „знајући” да је шумадијски говор екавски уз присуство неких „икавизама”, „слушао” сам и записивао примере типа *вијем, сјјем и бјело* уместо *вјјем, сјјем и бјело*. Исто тако, и Филиповић је у истим лексемама са јатом писао „час е час и”.¹²⁵ Боље среће нису били ни први испитивачи крашованског говора,¹²⁶ а видели смо како су прошли Белић, Московљевић, Цвијић, Љ. Павловић и још неки истраживачи на терену незамењеног јата. Уосталом, ни П. Ивић није био поштеђен неких дилема на самом почетку теренског рада у Пекчеву.¹²⁷

Сада је потпуно јасно да се и Хирту и, нарочито, Московљевићу догађало да *е* чују као *и* и да знатан део њихових „икавизама” управо иде на рачун овакве перцепције. Свакако се погрешна перцепција, која није мимоишла ни поједине дијалектологе, могла утолико лакше „поткрasti” необразованом неписменој свету. То би значило да ни ти „прави” икавизми у говору западне Србије не представљају доказ за теорију о некадашњем постојању икавског наречја на том простору, свеједно да ли аутохтоног или донетог са стране.

10. На овакво тумачење настанка србијанске икавштине упућује и изразита колоритност азбуковичког дијалекатског пејзажа: непосредно уз Дрину су ијекавци, у средњој зони срећемо непреврелу мешавину икавског, ијекавског и екавског изговора, док је у основи говора села на обронцима високих планина — незамењено јат. А етнографска литература на другој страни не даје податке о некој битној разлици у саставу становништва азбуковичких насеља.

11. Могућност евентуалног настанка *е* додиром екавске и икавске компоненте искључује се из више разлога:

а) На тај начин се не може објаснити порекло *е* на простору од Бобије и Медведника до Саве;

б) У том случају би „страдало” и *и* које не води порекло од јата, па бисмо добили примере типа *сер, њеше, реба*, чега овде нема.

в) Ово подручје никада и није граничило са екавцима, јер је екавска компонента у Подрињу појава новијег датума.

г) Било би то оптерећење постојећег вокализма увођењем једног новог члана, а идентификовање незамењеног јата фонемом *и* управо је у складу са познатом тенденцијом упрошћавања и растерећења комп-

¹²⁵ П. Ивић, *О говору италијанских Срба*. — СДЗБ XII, 57.

¹²⁶ *Исто*, 58.

¹²⁷ *Исто*, 57.

ликованијег вокалског система, која долази до изражаја приликом међудијалекатских (и међујезичких) додира.

12. Већ је указано на мањкавост и недостатке теорије о досељавању србијанских икаваца из Далмације и западне Босне и Херцеговине. Овде ћу само поновити чињеницу да основни принципи лингвистичке географије не допуштају могућност да досељеничка струја која не чини ни 7% од укупног броја становништва (поуздано смо се уверили да неки од тих родова нису икавци и да не говоре „западним наречјем“) крају у који се усељава наметне свој језик. Они то нису могли постићи ни под условом да су били носиоци истог икавског говорног типа, да су се доселили истовремено и да су запосели мали простор и остали компактни у новој средини, а западна досељеничка струја се расула по целој старој Соколској нахији, па и изван њених граница. И још нешто. Познат је случај ијекавских православних родова у Лици који су после преласка у католичанство постепено усвојили икавски изговор. Није ми познат случај да досељеници староседеоцима наметну своје наречје а за узврат приме њихову веру.

Можда су досељеници са запада одиграли значајнију улогу код „разврставања“ подрињског становништва, према конфесионалној компоненти, на припаднике „наше“ и „туђе“ вере. Нису ли управо они, „знајући“ из искуства у својој старој постојбини да икавизам подрозумева припадништво другој вери, почели јатовце ословљавати „католицима“? Или су они први и „чули“ икавски изговор код ових и одмах „увидели“ да нису „наше“ вере?

Помисао на могућност да су некадашњи муслимани србијанског Подриња били носиоци и „чуvari“ икавштине отпада пред чињеницом да би они због блиских и живих (између осталих и родбинских) веза са суседном „својом“ Босном за „eine Art Emblem“ имали источнобосанску ијекавштину.

Све ово говори да оба србијанска икавизма, и онај „прави“ и онај шумадијско-војвођанског типа, треба посматрати као аутохтоне појаве, самостално развијене на терену чија су карактеристика.

13. Које све импликације за нашу савремену и историјску дијалектологију може имати откриће фонолошког јата на тлу западне и северо-западне Србије? Да ли територију од неколико хиљада квадратних километара (простор не много мањи од површине смедеревско-вршачког дијалекта) за коју се досад мислило да припада екавском наречју, треба издвојити и третирати као посебни дијалекатски тип?

Према ономе што се досад знало о говорима овога подручја (уз неизбежне крупније и ситније корекције неких налаза и закључака везаних првенствено за питање судбине јата) и према првим импресијама и резултатима до којих сам дошао током својих екскурзија по овом терену, чини се да осим наведеног архаизма нема других озбиљнијих аргумената за тако радикалан потез. Пре свега, не може се говорити о некој изразитој језичкој компактности наведене области. Од београдске

Посавине до азбуковичке Оровице или једног Гвосца сретће се више говорних типова у основним цртама међусобно повезаних, али, исто тако, различитих у низу ситнијих и крупнијих појединости. Управо на прозодијском пољу наилазимо на најосетливије разлике, што је логична последица чињенице да територија незамењенога јата почиње зоном коју карактерише присуство старог кановачког акцента (Мислођин, Стублине, још изразитије у поткосмајским селима) а завршава се практично јадарским акценатским типом.¹²⁸ Поменимо и проблем послеакценатских дужина, чија отпорност слаби удаљавањем од обале Дрине. Слично се понашају и неке друге фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке особине које сведоче о очигледној узајамности у развоју овога и источнобосанског дијалекатског подручја, или, пак, представљају резултат значајнијег утицаја босанских говора (*йришћ, нѣ мере, дѣлѣ, мањѣ, рѣкѣва, йдшиѣв* кући, *шиѣд би ш њѣ, зѣрли „тешко“*), чије се слој полако тањи и копни идући од Дрине ка истоку. С друге стране, североисточни део јатовске зоне није поштеђен од утицаја са истока. У ствари, најпоузданију карику у повезивању свих ових говора у једну целину представља управо фонолошко јат, што још више упућује на закључак да их не треба искључивати из територије шумадијско-војвођанског дијалекта и давати им неку већу аутономност.

б) Недељивост и поштовање компактности територије шумадијско-војвођанског дијалекта неминовно за собом повлачи једну корекцију. Сада је јасно да његову јужну границу ваља померити не само „знатно јужније” од Ивићеве¹²⁹ већ донекле и од линије коју је повукао Московљевић. Она данас не иде „планинским венцем . . . Медведник—Повлен—Маљен . . .”¹³⁰ него практично „виси” по јужним обронцима Медведника, Бобије и Повлена (за друге секторе немам своје податке).

в) Откриће фонолошког јата на оволиком простору несумњиво ће умногоме допринети у напору да се реконструише предмиграциона слика једног дела српскохрватске језичке области. Сада је, наиме, јасно и то да је зона незамењеног јата пре великих динарских миграција покривала територију до иза Бајине Баште (према Ужицу). На територију незамењенога јата дошли су ијекавци, док је икавска компонента резултат контакта ових двају наречја. Екавски изговор, четврти и најмлађи слој у западносрбијанском ареалу, резултат је утицаја школе, администрације и других гласила јавног информисања.

г) Из овога произилази и закључак да се убудуће источнобосански и западносрбијански дијалекатски терен морају посматрати као подручје у којем су контактирали ијекавци са носиоцима незамењеног јата, а не икавци са екавцима, како су мислили неки наши еминентни дијалектолози.

¹²⁸ Пажње је вредан податак да ће се и у најјужнијим азбуковичким и јадарским селима наћи подоста трагова старије акцентуације. Тако се мој информатор из Доње Оровице зове *Дикдсава*, а у Доњој Сипуљи сам бележио примере типа *колѣвка, ноћас, йричѣдју, оѣвѣшиѣ, мѣрѣз* и сл.

¹²⁹ П. Ивић, *Дијалектологија*, 66.

¹³⁰ М. С. Московљевић, *Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији*, 112.

СКРАЋЕНИЦЕ

назива чешће помињаних часописа и издања

ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду (Нови Сад)
ГЭС	Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића (Београд)
ЗФЛ	Зборник за филологију и лингвистику (Нови Сад)
JAZU	Jugoslavenaka akademija znanosti i umjetnosti (Zagreb)
ЈФ	Јужнословенски филолог (Београд)
НЈ	Наш језик (Београд)
САНУ	Српска академија наука и уметности (Београд)
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник (Београд)
СЕЗБ	Српски етнографски зборник (Београд)
HDZb	Hrvatski dijalektološki zbornik (Zagreb)

Slobodan Remetić

ÜBER DAS NICHTERSETZTE *ě UND DIE IKAVISMEN IN DEN MUNDARTEN NORDWESTSERBIENS

— Zusammenfassung —

Die vorliegende Arbeit ist einem Thema gewidmet, das in der serbokroatischen Dialektologie, wenn auch nur am Rande, schon etwa hundert Jahre diskutiert wird. Seit den achtziger Jahren des vorigen Jahrhunderts verfügt die Wissenschaft über Angaben über die Bewahrung eines besonderen Lauts (des Vokals ϵ) als Kontinuante des Vokals *ě (jat) in manchen Mundarten Nordwestserbiens. Mit dieser interessanten Erscheinung haben sich mehrere Autoren befasst und einige von ihnen (H. Hirt, M. Moskovljević, B. Nikolić) brachten auch einige Beispiele mit ϵ aus Kolubara, Podgorina, Rađevina, Azbukovica und dem Užicer Podrinje bei. Doch konnte man aufgrund all dieser Angaben weder die Verbreitung der Erscheinung noch den phonologischen Status dieses Lauts erschliessen. Ausserdem begegnen wir in der serbischen Literatur zur Dialektologie, Ethnographie und Geschichte schon seit langer Zeit vielen Beispielen mit i für *ě und sogar der Behauptung, dass es von Obrenovac (A. Belić) bis zum Distrikt Užice (M. Đ. Milićević, V. Karić, Lj. Pavlović, J. Cvijić, H. Hirt, M. Moskovljević) ikavische Oasen gibt.

Da der Verfasser in einigen zwischen den Kosmaj-Gebirges und dem Kolubara—Fluss gelegenen Ortschaften die Existenz von ϵ als Kontinuante von *ě festgestellt hat, kam er während einiger dialektologischer Exkursionen nach Nord- und Nordwestserbien zu der Erkenntnis, dass *ě in Tamnava, Kolubara, Valjevska Podgorina, Rađevina und teilweise auch in Šumadija und Azbukovica seine phonologische Besonderheit bis heute bewahrt hat. In allen Mundarten des genannten Gebiets enthält das Vokalsystem 6 Phoneme ($i \epsilon e a o u$) + r . Das Phonem ϵ ist, genau wie in der Mundart der Gallipoli-Serben ein ungerundeter Vokal der vorderen Reihe zwischen hoher und mittlerer Zungenlage, also offener als i und geschlossener als e , er ist aber hier auch in unbetonten Silben bewahrt. Das Verbreitungs-

gebiet dieses Phonems ist in Nordost—Südwest-Richtung nicht weniger als hundert Kilometer lang und nimmt eine Fläche von mehreren Tausend Quadratkilometern ein. In der vorliegenden Arbeit wurde ein umfangreiches Material aus 27 Ortschaften zusammengestellt.

In der Azbukovica ist die Lage bedeutend komplizierter. Unmittelbar an der Drina entlang spricht man die ije-Mundart, die Mittelzone wird durch eine Mischung der ikavischen, ijekavischen und der (aus dem Literaturstandard eindringenden) ekavischen Aussprache charakterisiert, während die Mundart der im Norden auf den Gebirgshängen liegenden Dörfern den Vokal $\epsilon \leftarrow *ě$ aufweist. Eine Mischung ist auch in einigen Ortschaften des Užicer Podrinje zu finden. Dort jedoch wurde ϵ nur in Gvozdac aufgezeichnet, wodurch sich Hirts Funde vom Anfang dieses Jahrhunderts bestätigten. Dabei ist das Schicksal des $*ě$ nicht in allen Teilen des Ortes gleich; in einem Teil ist ϵ bewahrt, im anderen wird vorwiegend eine ijekavische Aussprache beobachtet. Eine Mischung wurde vom Verfasser auch in Stubline bei Obrenovac gefunden. Dort wird der Vokal ϵ in einem Teil des Ortes noch gesprochen, während sonst der offensichtlich durch Migration eingedrungene Ekavismus in Gebrauch ist.

Die Tatsache, dass man den bekannten Ikavismen des Šumadija-Vojvodina-Typs auch in den Mundarten mit nichtersetzten $ě$ begegnet (in der vorliegenden Arbeit wurden auch dafür viele Belege angeführt), lässt den Schluss zu, dass ihre Entstehung von M. Rešetar und P. Ivić richtig erklärt wurde. Die Meinung, dass sie ein Ergebnis des Einflusses ostbosnischer Mundarten sind, wurde durch die Erforschung des Gebiets zwischen Bosna und Drina, die gezeigt hat, dass auch dieses Gebiet nie ikavisch war, widerlegt. Der Verfasser betont besonders die Tatsache, dass einige serbische Ikavismen (vidrica, grijota, ditići, niki) auf ostbosnischem Gebiet nicht zu finden sind, was von ihrer autochthonen Entwicklung auf serbischem Boden zeugt. All das führt zu der Schlussfolgerung, dass auch der Šumadija—Vojvodina-Dialekt nicht nur die Kreuzung von ikavischen und ekavischen Mundarten darstellt. Man sollte annehmen, dass er sich selbständig und unter normalen Bedingungen entwickelt hat, natürlich mit gewissen, auch in anderen ähnlichen Fällen üblichen Einflüssen benachbarter Dialekte.

Die Mundarten mit $\epsilon \leftarrow *ě$ kennen auch einige wenige Ekavismen, die denen in den jekavischen Mundarten im grossen und ganzen entsprechen. Ijekavismen wurden in diesen Dialekten nur selten aufgezeichnet.

Der Verfasser widmet seine besondere Aufmerksamkeit der Frage des Ursprungs der Ikavismen in Westserbien. Schon seit mehr als hundert Jahren verfügt die Wissenschaft über Nachrichten vom Bestehen einer ikavischen Mundart, d. h. vom Bestehen „wirklicher“ freier Ikavismen auf serbischem Gebiet (M. Đ. Milićević, H. Hirt, M. Moskovljević, V. Karić, Lj. Pavlović, J. Cvijić, A. Belić), und es wurden mehrere Theorien über die Herkunft der i-Sprecher in diesem Gebiet aufgestellt.

a) Der Ethnograph Lj. Pavlović behauptete, dass es sich um Einwanderer aus Dalmatien, Westbosnien und der Herzegovina handelt. Mit ihm stimmten im wesentlichen auch einige andere Forscher überein (J. Cvijić,

P. Ivić, M. Tešić und A. Peco), natürlich nicht in jedem Fall ohne Einschränkung (Cvijić, Ivić, Peco).

b) Sie stellen nach Belić (dessen Meinung von I. Popović und B. Nikolić übernommen wurde) die Auswirkung einer starken ikavischen aus Bosnien kommenden Einwandererströmung dar, die seiner Meinung nach zur damaligen Zeit ikavisch war.

c) Moskovljević sah darin den Rest eines ikavischen Dialekts, der sich selbständig auf serbischem Gebiet entwickelt hatte, der wiederum durch das Eindringen von *e*- und *ije*-Sprechern drastisch eingengt wurde.

Es zeigte sich, dass durch falsche Perzeption und durch die Identifizierung des nichtersetzten **ě* (*ę*) mit dem Phonem *i* (Belić, Pavlović, Cvijić, Moskovljević u. a.) das Gebiet der freien Ikavismen beträchtlich erweitert worden war. Allem Anschein nach sind die Spuren der wirklichen Ikavismen im wesentlichen nur in der schmalen Zone des serbischen Podrinje, v. a. in der Azbukovica zu finden. Die ikavische Aussprache kann nicht von Einwanderern aus westlicheren Gebieten eingeschleppt worden sein, denn die Grundlagen der Sprachgeographie schliessen die Möglichkeit aus, dass eine Einwandererströmung, die nicht einmal 7% der Gesamtbevölkerung ausmacht, dem Gebiet, in das sie kommt, ihre Mundart aufzwingen konnte. Die *i*-Sprecher konnten nicht einmal bis Ostbosnien vordringen, das nach dem Forschungsstand über den damaligen Mundartkomplex seit jeher *ije*-kavisch war. Abzulehnen ist auch die Theorie Moskovljevićs, da auch er nicht immer *ę* und *i* unterschieden hat.

Der Verfasser vertritt die Meinung, dass Ikavismen wie *dite*, *siće*, *sriže*, *ciđ* u. a. im Kontakt der *ije* sprechenden Einwanderer mit den Mundarten, in denen *ę* gesprochen wird, entstanden sind. Die Einwanderer fassen nämlich den für sie bis dahin unbekanntem Laut *ę* als *i* auf. Am Anfang wurde die Mischung der Dialekte und Dialektsprecher durch eine in einigen Azbukovica-Ortschaften (Tornik, D. Ljuboviđa) noch immer vorhandene und durch nebeneinander bestehende ikavische, *ijekavische* und *ekavische* Dialekte charakterisierte „stürmische Gärung“ hervorgerufen, und bisweilen hört man auch ein Beispiel mit *ę*. Dort, wo die Einwanderer wesentlich zahlreicher waren, festigte sich die *ijekavische* Aussprache (Lještansko, Rogačica, Uzovnica usw.). In den Gebieten, wo die Ureinwohner letzten Endes „gesiegt hatten“, obwohl sie nicht zahlreicher gewesen sein müssen, ist *ę* erhalten geblieben, während das Ikavismen-Inventar auf die Šumadija-Vojvodina-Verhältnisse zurückgeführt wird.

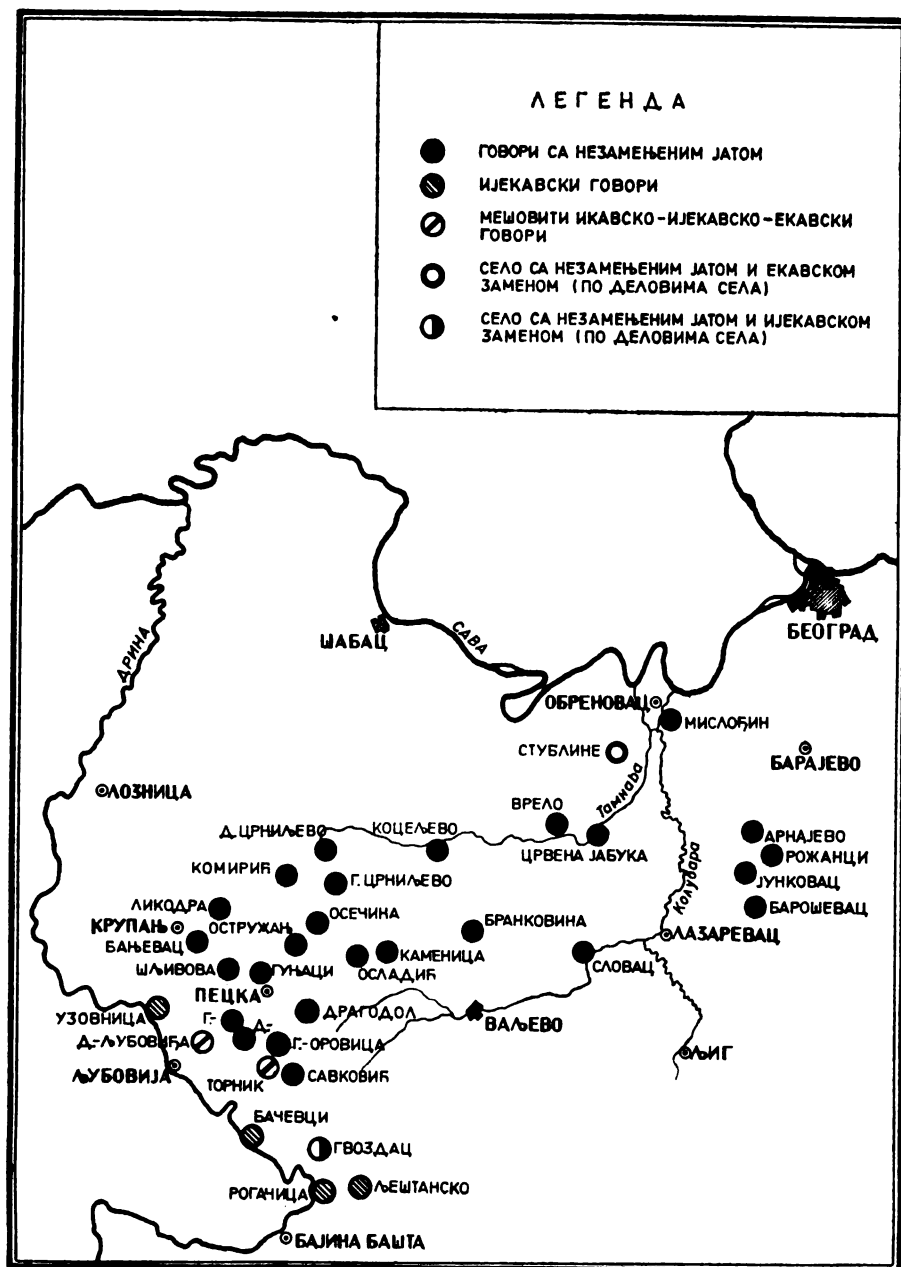
Die Überzeugung des Verfassers, dass die Vorstellung von einem ikavischen Dialekt in Westserbien aufgrund einer falschen Perzeption entstanden ist, beruht unter anderem sowohl auf der eigenen Erfahrung als auch auf der, die andere Mundartforscher mit dem erhaltenen **ě* gemacht haben. Der Verfasser hat zu Beginn der Arbeit in den Šumadija-Dörfern, Beispiele wie *sejem*, *vejem*, *beło* u. a. als *sijem*, *vijem*, *beło* u. a. gehört. Und es ist ihm klar geworden, wie manche Ethnographen (Pavlović, Cvijić, Filipović) und auch Mundartforscher (Belić, Hirt, Moskovljević) der Erscheinung des nichtersetzten *ratlos* gegenübergestanden haben mochten. Falsche Identifi-

fizierung, wovon auch die Mundartforscher selbst nicht verschont blieben, konnte bei den ungebildeten und unkundigen ije-Sprechern, den Einwanderern, umso leichter auftreten.

Der Verfasser sieht keine Notwendigkeit, das Gebiet mit dem nichtersetzten *ja* als eine besondere Dialektlandschaft abzusondern, da es keinerlei andere ausgeprägte sprachliche Besonderheiten aufweist. Von der Beograder Posavina bis zur Drina begegnet man zahlreichen Mundarten, die im Grunde genommen ähnlich sind und miteinander in Verbindung stehen, die sich jedoch gleichzeitig in vielen Einzelheiten voneinander unterscheiden. Die auffallendsten und zugleich grössten Unterschiede bestehen auf dem Gebiet der Prosodie, denn das Gebiet des nichtersetzten **ě* beginnt mit der Zone, für die die ältere Kanovac-Akzentuierung charakteristisch ist (Mislođin, Ortschaften westlich vom Kosmaj-Gebirge) und endet mit der Jadar-Akzentuierung. Wenn man sich der Drina nähert, fallen einem einerseits Ähnlichkeiten und Übereinstimmungen mit den Verhältnissen in den ostbosnischen Mundarten auf (pršće, ne mere, minje, dilje, pošav kući, šta bi š nje u. ä.), andererseits aber findet man Spuren der Einwirkung des Ostens im nordöstlichen Teil des *ę*-Areal. Die wichtigste Eigenschaft, die alle diese Mundarten verbindet, ist die Bewahrung des *ę*.

Die Beachtung der territorialen Ganzheit des Šumadija—Vojvodina-Dialekts macht die Korrektur seiner Südgrenze notwendig. Diese liegt nach den Forschungsergebnissen des Verfassers am Südhang von Medvednik, Bobija und Povljen. Für andere Abschnitte verfügt der Verfasser über keine eigenen Angaben.

Die in der vorliegenden Arbeit mitgeteilten Ergebnisse lassen die Schlussfolgerung zu, dass die Zone des nichtersetzten **ě* vor den grossen Migrationsbewegungen der Türkenzeit den Raum bis hinter Bajina Bašta eingenommen hat. In dieses Gebiet gelangten die ije-Sprecher, während die ikavische Komponente das Ergebnis der Mischung dieser beiden Mundarten ist. Die ekavische Aussprache, die die vierte und jüngste Schicht auf dem Gebiet Westserbiens darstellt, ist das Ergebnis der Einwirkung von Schule, Administration und Massenmedien.

НЕВЕНКА СЕКУЛИЋ

**ЗБИРКА ДИЈАЛЕКАТСКИХ ТЕКСТОВА
ИЗ ВОЈВОДИНЕ**

СА Д Р Ж А Ј

ЛИТЕРАТУРА	111
УВОД	113
ТЕКСТОВИ	117
<i>Банай</i>	117
Мокрин	117
Кикинда	119
Милошево	123
Башаид	128
Врањево	130
Кумане	132
Меленци	141
Зрњанин	148
Српски Итебеј	159
Јаша Томић	162
Ботош	167
Томашевац	172
Чента	174
Панчево	177
Баваниште	178
Павлиш	179
Вршац	186
Јасеново	186
Оптанги	188
Горња Мужља	188
Путниково	190
<i>Бачка</i>	194
Бикавски говор	194
Чуруг	194
Нови Сад	203
Србобран	204
Сента	210

Мартонош	213
Сомбор	220
Стапар	223
Бачка Паланка	227
Икавски говор Буњеваца	230
Суботица	230
Таванкут	232
Икавски говор подунавских Шокаца	242
Сонта	242
Бач	246
<i>Срем</i>	249
Земун	249
Добановци	251
Голубинци	259
Рума	273
Лађарак	277
Врдник	289
Каменица	298
ЛЕКСИКА	301
<i>Банат</i>	301
<i>Бачка</i>	303
Екавски говор	303
Икавски говор Буњеваца	304
Икавски говор подунавских Шокаца	304
<i>Срем</i>	305

ЛИТЕРАТУРА

- Милетић, Бранко: *Белешке о банатском говору*. ЗС и ВСт VII, Београд 1940, 17 — 36.
- Ивић, Павле: *О говорима Баната*. ЈФ XVIII, 1949—1950, 141—156.
- Ивић, др Павле: *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и шиокавско наречје*. Матрица српска, 1956.
- Поповић, Иван: *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине* — докторска дисертација. Српска академија наука и уметности, 1968.
- Николић, Берислав: *Сремски говор*. СДЗБ XIV, 1964.
- Николић, Берислав: *Мачвански говор*. СДЗБ XVI, 1966.
- Пецо, Асјам — Милановић, Бранислав: *Ресавски говор*. СДЗБ XVII, 1968.
- Ivšić, Stjepan: *Današnji posavski govor*. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 196, Zagreb 1913, 124-254; knj. 197, Zagreb 1913, 9-138.

УВОД

Ова збирка садржи текстове које сам забележила 1952. и 1953. године, уз консултацију с покојним професором Александром Белићем, који је тада, у више махова, и прегледао текстове прикупљене у току мојих sukcesивних теренских путовања. Још знатно раније, 1935. године, он ми је као тему за професорски (државни) испит дао да прикажем акценатски систем говора села Кумана у средњем Банату, где су тада живели моји родитељи. Мене су, међутим, заинтересовале разлике међу локалним говорима у Банату, и шире у Војводини. Запазила сам да се у Меленцима (селу у суседству Кумана) тврди да се у Зрењанину говори отегнуто, а, опет у Зрењанину, кад сам отишла у земљораднички крај града, чула сам причу да се у Меленцима, Куману, Тарашу и Врањеви говори отегнуто. Заинтересовало ме је питање где је истина, у чему је ствар. Данас, кад су ми односи у дијалекту јасни, могу да дам одговор.

У селима близу Тисе боље се чувају дужине иза акцента (као и у Бачкој) него у централном и источном делу Баната, дакле: *узџла, мџџца*, а не *џзела, мџсеца*. А исто тако (само сад је реч о другој појави), у Зрењанину и Томашевцу установила сам да се краткоузлазни акценат често изговара продужено, готово као дугоузлазни: *сџ^асџра, џ^ашца*, а такође и краткосилазни акценат скоро као дугосилазни: *крџ^авџи, џ^ашџребно* — важно је истаћи да су у свим овим примерима вокали *о* и *е* под акцентом отворени. Дакле, и једни и други (земљорадници) били су у праву, само је реч била о две различите појаве у дијалекту.

Даље, у Зрењанину сам чула још и то, да се у Вршцу говори чудно. Стигавши тамо (и у суседно село Павлиш), установила сам старију акцентуацију: *дџџ недеље, авџја*, а исто тако и „кановачко дуљење”: *кџњи, ја сам рџкла*. То је, дакле, Зрењанинцима било чудно, јер такве говорне особине не постоје у њиховом говору. Круг се ширио и даље, и ја сам постепено обишла целу Војводину, а све у жељи да сазнам како се говори у свим њеним крајевима.

У свом раду остављала сам својим саговорницима на вољу да причају о чему они сами желе (дакле, тема је потицала од њих самих), а то

је најчешће било: орање, берба, свадба, или неки доживљај из живота, а било је и старих предања.

У мојим текстовима сачувана је и фразеологија људи из народа. Њихово епско причање даје обрасце добре и сочне народне прозе.

Обилазећи села, посетила сам и два места у Банату: Горњу Мужљу и Путниково, где живе оптанги из Батање и Бате. То су људи (породице) који су 1919. године прешли из Мађарске у Југославију и ту се настанили. Они из околине Будимпеште (из Бате) имају у свом говору јекавизме: *ђг, вађеши, ђд.и.*

Своје текстове објављујем онакве какве сам их забележила 1952. и 1953. године, тј. без накнадних исправки.

Тамо где сам (у једном делу Баната) слушала врло продужени изговор кратких акцената, толико да су они достизали трајање дугих акцената, бележила сам знаке за одговарајуће полудуге акценте (*сѐ"сѝра, зѐ"мља; крѐ"вѝи, мѐ"сѝио*).

Такође у Банату, код једног објекта из Кикинде и једног из Путникова (оптанг из Бате), забележила сам специфичан узлазни акценат (кратки и дуги), са силазном интонацијом — у неколико примера. Такав акценат обележавам као обичан краткоузлазни односно дугоузлазни акценат, али сам одговарајућа слова издвојила подвлачењем: *вдлови, око нашег сѐла; рддѝи, вдљак*.

У Бачкој сам забележила дугоузлазни акценат са тонском висином већом на идућем слогу. Тај акценат обележавам овако: *ѝуѝа, живѝи, на салѝу*.

У Срему сам констатовала нетипични краткоузлазни акценат, кад иза њега стоји дужина, која има особину и дужине и дугосилазног акцента. Такве примере бележила сам овако: *брѝч, Бандѝи, изѝђе*.

Варијанте које се наводе испод неких текстова настале су тако, што сам, записавши текст од објекта, одмах тражила од њега да ми га прочита (а текст сам записивала крупним словима, да би га људи могли с лакоћом прочитати), па сам настале варијанте у изговору објекта дописивала изнад текста. Нисам могла добити варијанте од објеката који нису имали наочаре, или кад је моје време било ограничено; а само мали број је дао изјаву да су неписмени.

Имена објеката бележила сам или: име — презиме, или: презиме — име (већ како је сам објекат рекао да се зове). Наведене године живота односе се на тадашњу ситуацију. У мој рад била су укључена и деца, која копирају говор одраслих. Тиме је уједно обезбеђен увид у језичке односе међу генерацијама.

Топло захваљујем свима онима (а то су били: свештеници, учитељи, или моји рођаци и пријатељи) који су ми помогли да дођем до „објеката”, тј. до старих људи који имају дара за причање и који у свом говору добро чувају дијалекатске прте. Захвална сам и месним одборима, који су ми одобравали рад у селу, јер сам имала писмену препоруку проф. Белића за обављање теренског, дијалектолошког рада. Дугујем велику захвалност и својој управици Градске библиотеке у Зрењанину — где сам у

оно време радила као библиотекар — професору Ружи Латовљев, која ми је давала по један или два дана за рад на терену, поред онога што сам ја за тај рад користила свој годишњи одмор, државне празнике и викенде — јер је требало и отпутовати до места опредељења и вратити се. Најзад, захваљујем и свим својим драгим саговорницима — објектима, верним чуварима нашег језика, који су ме увек радо примали, те је контакт са њима био присан и топао, а сарадња успешна.*

* Текстови које је забележила Невенка Секулић објављују се фототипски у облику у којем их је она предала (примедба Редакције).

БАНАТ

Мокрѝн

Ўвече дође бригадѝр у задружи и он чуђе од управе наређење - шта ће се радити. И зајтра кад се ми скупѝмо, онда он нам каже, нареди шта ће се радити. Он одреди: " Ви и ви ћете ићи на копање, а остали ићеду да кѝсиду дѝтелину." Он одреди и неке хенске - ако је копча кромпѝра, да копају кромпѝр.

Мајутра дођемо у бригаду и ту се скупѝмо : некад има нас до двадесет, некад и прико двадесет. И ондак идемо на копање. Стигнемо на њиви, онда тамо хенске дође да фрѝштукујемо мало и онда, кад одѝжимо фрѝштук, једни ватају у два плѝга да пару кукурѝз, а ми остали ређамо се да копамо кукурѝз. Копамо за плугом. Један копач окопа до подне шѝз брѝзда. И онда седнемо на рѝчамо, и кад одѝжимо рѝчак, ми опѝат на копање - до довече. Окопамо још сваки шѝз брѝзда. Утѝм је вече, и идемо кући натраг - у бригаду. Пустимо коње из кола и - сваки својој кући. Шталѝр он привати коње и рани ји .

То је копање кукурѝза.

Ковачев Лаза, 57 год.

Наша задрѝга је са чѝтир стѝ тридес чѝтир домаћинства, а чланѝва њаду шѝсто педесет. Од ѝти чѝтир стѝтине тријес чѝтир има стѝ домаћинства социјално угрожени; ту спаду : ѝви старѝји што имаду преко седамдесет гѝдина, неспособни за рад, инвалиди, болесни.

Земље имамо три њаде шѝсто педесет јѝтѝра обрадиве; онда има седам стѝтина јѝтѝра пашњака, лѝдине.

Свѝ до јѝче смо вршили пшѝницу, јѝчам, ѝвас, раѝ,

a љзгрѣд се и дѹвѡн брао, вѹбре лѹкло, угѡрило, рѣна се вѡ-
дила, крѡмпир (пѡврне: пѡрадајз, пѡприка, пѡсѹз).

Сазѡдали смо јѣдну штѡлу кѡвску кѡја мѡже да стѡ-
не у ѡу капацитѣт стѡ двѡдес коѡа.

Од данаске пѡчињемо да доврѡнаѡмо рѣпу, дѹвѡн,
крѡмпир. Сад пѡчиње и бѣрба кукурѹза и ѡрање за пѡвѡнцу.

Конферѣнције се рѣдѡвно одрѡвају сваке сѹбате ље-
че. Онда се прѣлазне заставице додѡлају кѡја је бригада бѡ-
ле и ѡвне урадила тѡ дѡтичне недеље. И ѡноси се политичка
ситуѡација и сѡм рад у задрѹзи. Иѡносу се проблемн кѡкви и
недостаѡци код бригадира, код бригадиста.

Што се тиче ѡмладине, имѡду политичке часове, у
спѡразѹму за ѡкцију за сѡму задрѹгу, за капитѡнку изградѹ.

Имамо рѣт трактора и седам вѡмалѡца, тринајс ко-
сѡчѡца самовезѡница и чѣтир што кѡсу траѹу, сѡко. Имамо ма-
шинбраварску радиѡницу, кѡвачку, кѡларску.

Дѣтје ѡбдѡнѡите имѡмо за стѡ дѣце. Нѣма тѡлко да
се смѡсти - педѣсет крѣвѣта имѡмо (у сваки крѣвет по двѡје
спѡваду кад ји има дѡста).

Домѡћнице раду, дѣцу ѡстаѡаду у ѡбдѡнѡите и матѣре
иду на рад.

Трић Недѣљко, 48 год.

Рѡстић Сѡтѡвѡр ѡи је увѡлично цѡгле у пѣћ. ѡи
има три и по ѡваде да увѡче дневно - тѡ му је кѡрма. Има
јѣдан и седамдѣсет и пѣт проценѡта дневно - тѡ је јѣдан
дан и три ѡртѡла, брез двѡјес пѣт проценѡта што кѡма двѡ
дѡна - за јѣдан дан зарађено. Кад гѡђ испуни кѡрму, ѡи
има тѡ .

Белон Бѣгомљуб дѣне у пѣн цѣгле. Он сѣдеке сѣдам љада. Има зарѣжено двѣста проценѣта, то значи : двѣ дана за један дан .

Извљачѣри - ђви нте извљачу печѣку цѣглу : Мѣрчић Мѣлорѣд би има да извљаче двѣ љаде и пѣт стѣтѣна печѣки цѣгала и гѣр - двѣста проценѣта. Онѣ је лѣкна категѣрија - увљачење у пѣн, ђвѣ је тѣжа - извљачење.

Ито праву црѣп : Кѣвков Дѣже, Маѣѣр, Хѣн рѣди код црѣпа - сѣдма категѣрија. Он кад намести трѣ љаде и двѣста комѣда, има исто двѣста проценѣта, тѣ је двѣ дана - заѣруга тако рачуна.

Кѣске нте рѣду црѣп, обрезавају, ѡне се вѣду у пѣту категѣрију. Онѣ га наведу по љупѣма, на сунѣње. Сваки рад је категѣрисѣн.

Чѣтвѣрта категѣрија: коѣијѣн који свлѣки печѣку цѣглу с цѣглѣне у економско двѣрѣнте - Мѣјѣци Мѣлан. Он кад принѣсе љаду и пѣт стѣтѣна цѣгала, има један и двѣјес пѣт проценѣта.

Рѣстић Хѣва , 44 год.

Кѣкинда

Дѣнкрет : Кѣкинда, Банаѣд, Мѣлѣчнице, Кѣман, Тѣрон, Врѣвов, Кѣрѣов, Мѣкрѣн (Вукѣић, - има ника вѣда тѣче кроз љѣга: Вукѣић), Јѣзѣпова (Мѣла Кѣлуѣа), Крѣстѣр (Је л дѣсет сѣла ? - сѣмо да не поѣфалим нѣгод !), Зѣто се звѣло " дѣнкрет " јѣлбо четрѣдес ѡсме онѣа је бѣјѣ рѣт (мѣј ѡтац је бѣјѣ у тај рѣт).

Откѣд мѣ-постѣјавамо ѡде ? Јѣ мѣслим трѣста гѣдѣна, тако ништо - ни сам рѣзабро, тако мѣслим. Кѣкинда кад се насѣла, онѣа тѣ сѣла, свѣ тѣ сѣла су љѣли заједно.

И(а) Ср̀бије се они кр̀енули, Ср̀бљи из Ср̀бије. Више од три стотине људи је пошло оду̀нд, из Ср̀бије. Они дошли у Нови Са̀д. Ту и дочеку и зу̀ставу та̀мо. Даклем, ту кад су стигли, они јаву Франц Јосипу, - а они су пошли у Русију, - Франц Јосип не да да иду ти људи, каже: " Мени трѣбаду ти људи; има́м десет атаре́ва да им да́м. " П-онак ту су остали, - ту смо остали.

У то десет атаре́ва не́ма ниједан спа̀нја. Кикинда је добила три стотине и седамдесет па̀ори (фа̀милија). Па̀ор је би́о: осам јутара на четир мѣста(и́је би́о па̀ор пу̀н, него са̀мо шест јутара је би́ло то четврто мѣсто, через ма̀рве, да има ма̀рва па̀сти, - а на ова дру́га - на три мѣста - по осам). Имали смо налаз око сѣла (па̀шиак); ту си мо̀го да др̀жиш шта о̀шев: кра̀ву што му̀сен и овце, сви́ње. Бе́ла ма̀рва то је би́ло да̀ле, у атар : Га̀лад (кра̀ве што су ја̀лаве, ју̀над, ко̀ви су па̀сли, -на Га̀лад су па̀сли). Вици́нд је бѣако, ди је та кудѣ̀-љара, - ту су па̀сли во̀лови (ти шта су ра̀дили во̀лови).

Бечеј - ба̀нацки - ту је би́о спа̀нја, Бо̀чар, Ђо̀н (" Ви много знате, да́да." - " Ај ? "), Са̀над, Ко̀млу̀ж (тај је у Вла̀нку), а би́о је гро̀ф Чѐконић у Цо̀мбољ.

Ми смо би́ли дру́го, а они су дру́го. Они има̀ду спа̀нју, а ми не́мамо спа̀нје. Ти су људи те́же жи́вили него ми. А што су жи́вили ? Мбра да му ра̀ду: ко̀пу; што го̀ђ ко̀ја ра̀дња до̀ђе, мбра да му ра̀ди. То се зва̀ло " му̀сај" (шисзај шипка - " мбра " да му ра̀ди). Из Кикинде, из ови де́вет сѣла што су с Кикиндом, ниједна дево̀јка ни́је те́ла да се у́да та̀мо за тај " му̀сај", через тог " му̀саја", - што мбра да иду да ра̀ду та̀мо. Оду̀нда фр̀шкко до̀ђе овáмо: не́ма да ра̀ди ни́ком , са̀мо се́би.

Мени је припове́до један Ма̀цар да је код не́га - у не́гов спа̀лук - та̀ки рѣд би́о: кад се о̀жени, мбра та жѣнска да и́де пр̀во код не́га - код спа̀нје. Макар ко̀н да се о̀жени,

мѡра д-нде код мѣага.

Други ми је причо о спаки: Није га смѣо нико забадава зуставити кад ђн се вѡза. Ђплада (опклада) је велика, - ѡнда је мѡго га зуставити. Опанја пита: " Кољко је ? Ђшта је ?" - " О четир хдрѣнца да јн лѣпше нѣма. " ѡнда му је спанја запаљно лѹлу (ѹкресо). ѡвај ѡбичан чѡвек бнје и тражио да запаљн лѹлу.

Млѡго сам наприповѣдо, ај ? !

Илија Јакошић, а Гѡлинови нас рѹгају, 90 год.

Сирилѡ сам сир овако: Мѣтѣмо од грѡѡа грѡв (зелѣно грѡѡе, што не ѹзре) и сирѣите (кад свѣше кољѣмо, од стомака правѣмо сирѣите) у лѡичић и стѡји дан и нѡн. П-ѡндак процѣдимо на крѣцу у јѣдну чѡшу винску и ѡнда сипѡмо у млѣко. И ѡндак јѣдан сѡт стѡји тѡ млѣко, и онда сир скѹпѣмо и ѡцѣдимо, и јѡнда га мѣтѣмо пот камѣн да се ѡцѣди од сѹрутке. ѡнда га сѣчемо на кришке па га солѣмо, и ѡнда мѣтѣмо га у кашчицу и стѣгнемо га са шрѡфом. онда га манемо да зрѣ до зѣме. Фѣни је здравѡ кад сѡзре. Сѡв похѹти - мѣкан. Сас кашиком га стрѹжемо па кѡ ѡвѣрје стѡји, сѣтно. У гѣбанциу мѣтѣмо. И за вѣчеру јѣдѣмо, и кад за фрѹштук, кад кѡко дѡѡе рѣд. Од ѡвчијог млѣка је лѣпши, мѡснији сир него краљѣни.

Јѣлена Рѹжић, 70 год.

Јѡ имам реѡму у кѡсти. Стѡлно ме сѣву кѡсти, нѣ могу да се сагѣбам. Већ четир гѡдине откѡд јѡ тѡ вѹчем. Јѡ сам радѣла на фабрики (циглѡна; прѣ је бнѡ Бѡн, сѡд зѡву Тѡза Мѡрковић), па сам назѣбла (од нѡзеба).

Јѡ сам радѣла јѡш кад сам дѣте бнѡла. Тѡмо се нѣ ради јѣдан пѣѡсо, тѡмо дн шта трѣба. Ми радимо дн се правн

крѣп. Прво се земља донесе; прѣ^ау блѣто, п-ондак њде у машѣ-
ку, - тамо зѣди рѣду (ја нѣ^а знам штѣ је тѣ).

Зѣмус сам бѣла код лекара у Беѣ^аград. Нѣса^а се ја
ле^ачила код њѣ^ага, - њнала сам ја мѣг лекара у Кѣкѣнду; ја
сам бѣла само на комѣсију - за пѣ^авију. Нѣсам јон дѣбѣла рѣ^ане-
ње.

Кад сам њшла на басѣнке, ѣнда сам зѣдла да се њѣн-
то спѣнѣ. Јѣ кѣкем Бѣси (тѣ је мѣ^а сна^а): "Е^а глѣ^а, ѣду сѣ-
нице!" Њде одозгоре, заграѣено са стрѣ^ане, - кѣ неки дрѣ^ат,
кѣ неке бѣне. Њде лага^ашко.

Тѣј што сѣди, тѣј би се тамо отѣбачио; тѣј мѣже да
сѣди да чѣ^ака да га зѣвати ја^ација (кад ѡден у сѣ^ало па сѣ^адни
дѣго; њемој да сѣ^адни тако дѣго да те зѣвати ја^ација) - кѣ би
га пѣстио? А кад би трѣсно ѣдѣнда, онда би му дрѣ^аб ѡсно,
како тѣ висѣ^ако, - њѣ би му ни пѣпка ѣ^астало! Пѣмисли тѣ штѣ
би бѣло од њѣ^ага! Нѣкад њѣ би ја ѡшла тамо да сѣ^аднем! Да сѣ
тѣ ѣткѣнуло, тѣј би пѣо ѣдѣнда и ѣм би се зѣно.

Сѣд сам чѣла да ѣни кажу "лѣфт".

Дѣбрѣнка Пѣѣ^апова, 49 год.

Бѣса ѣтшла кѣни, ја сам ѣ^астала у Беѣ^аград, - тѣ
сам и ѡѣшла.

Приѣѣли Беѣ^аград! Нѣ би ја ѡшла тамо да сѣдѣм!
Чѣстије код нѣс у Кѣкѣнду: бар ѡѣѣен на фрѣ^анак лѣфт, тамо
- ѡ себе зѣ кѣјму. Вѣ ѡрѣн на пѣнѣер! У Кѣкѣнду тамо је чѣс-
тији вѣздух: на крај сѣ^ала, ман дѣ ѡѣѣен - ман зѣ бѣнѣу, ман
у ѣвлију - ѡман мѣлко лѣфта и прѣѣ^амаје, мѣжен да дѣвам, а у
Беѣ^аград да се зѣгѣни зѣ собу - ѡма ѣвлије, ѡма бѣнѣе.

Дѣбрѣнка Пѣѣ^апова, 49 год.

Милошево

Ловили смо сваки себи. И иди љуби - ма" да се ради хито - није било забране. Што љубијен, нџски кџн.

Извадим прá"о на пџнку (тџ сте трџбали у прџви ма написати), - бџо цандари, бџо кџ да дџђе, мџја (је) пџнка џбена тџ љ собу; тџ нџ сме дџрати ниџко (јел кад идем љ поље, да ме зџстави) - кад џмам прá"о! љ (о)но се дџба плаћало два форинта о(д) две вџтре, о(д) две цџви пџнка), и извадим кџрту (тџ (је) дрџавна бџла кџрта) - два"на" јст форинти љ (о)но дџбо.

Дрџпа - као хџрка вџлика, дџвет кџла, дџсет кџла (спџро лџту, тџмке; вџше жџте) - јџ се, кџџе се. џна сáмо два јџета смџсе - зџто су и рџтке. Кад маџђемо нџ џм, ловџмо и(х).

Дивџје пџтке, гџске, јерџбице смо ловили. Пџто дивџји џма вџлџк рџп, као свџлен стџјм; глава мала, кџ љ (о)ве хџиџне. Кџкџиџке дивџје су жџте, џне лџжу љ трску, љ трџе.

Јерџбице - тџ су пџлгери вџлели, - нџма је ко пџсница (лџ"па сџпа на јарџбицу!). Кџи ми у Бџоград џма јерџбицу; нагџраду - као хџва; џчи је мџтили од џердџна.

љ јесџи, кад се зајџсени па до Нџве гџдине, ловџмо зџцовџ. Пџсле није слџбодно да се лови, џнда нџ ду да се та" маџи, зан џнда се пџру зџцови, плџду се.

Голџини Рада, 94 год.

Шџстог дџцџмбера сам стџпџо, џџсме гџдине, у џпџтџну: прџцџдник, старџшина цџлога сџла - џнда се зџво бџров.

Сџдили смо ми бџрови за пџтрицу (за хџто, куџџруз: кад се љвџти да краде, да напџсџва џвце); - како кџн гџзда зџктџва по зџкону, џндак тако мџрам да се вџладам. И кад се

посвађу сра̄нке, ко̀мшије, и то̀ сам сѹди́жо:ми́рмо ји, - саслуша̀м ји.Кад се свађу,ја̄ и(х) изми́рим;ако не́неду да се изми́ру,о̀нда и́ду ве́нем сѹду.

Мој де́да Арка́дије Пе́тровић о̀н је био̀ у́читељ о́де у Ка̀рлови (а сад је Милошево о̀во на̀ше се́ло).Онда о́чо у Ки́кинду па био̀ у́читељ; п-онда је ма̀но учите́љсво па је био̀ калу́ђер у Му̀нари,у Руму̀ни - у Влакку.П-онда је о́чо у Во̀јловачки на̀ма-сти́р,иза Па̀нчеве, - та̀мо је ду́го се́ди́жо,ту̀ је до́чеко смѣ́рт његоу (седамдѐ(с) се́дме је у́мро).

О̀н је има̀ мло̀го сребра и злата́ код се́бе.И кад о̀н до̀ђе код на̀шог о́ца и сри́цева,о̀нда је о̀н обећа̀во да ће то̀ свѐ би́ти мо́јим о́цу (Бу̀ри) и сри́цевима (Васи́,Ми́ти) - њи́ма трѣ́нци-ма.А кад је о̀н изумро,кад су јави́ли да и́деду та̀мо да га са̀ра̀ну, о̀ни ни́су о́чили, - ни́су мо̀гли,ни́су има́ли трѣ́н'ка.

Ја̀ тра́жио то̀ бла́го његово (као у́нук' сам његов), па сам ма̀но: ту̀ је тре́бало трѣ́нити,да адвокату́ дамо; - сви́ би да до̀би́ју (на̀ни сри́цева њи́не две кће́ри - по̀ две дево̀јке има̀ сва̀ки,а те́тка има́ла два̀ сина́ и и́едну дево̀јку), - а да ја̀ на̀ђем (бла́го)! Ни́ко не́ће у̀ помоћ да би́дне мени́кара, - и ја̀ сам ма̀но.

Кад сам ја̀ има̀ четрна́јсте го́дине на грѣ́бницу де́ди-ну да ви́дим да̀ је са̀ра̀њен, - о̀н је у бра́цку грѣ́бницу са̀ра̀њен;архимандри́т и старе́шине - ти́ велики - ти́ су сви́ у ту бра́цку грѣ́бницу са̀ра̀њени, - ту́ им је ку́стурница би́ла,по̀(д) цр́квом.Ту́ има̀ један кр́с,па свѐ изрезано: сва̀ком сво́је име́ и при́звие,ко̀је (је) го́дине са̀ра̀њен ко̀и.

Пе́трови́ч Ж'и́ва,87 год.

У мене́ има̀ прѹ́слук,по ста̀рим - сас ду́гметн.У́читељ је сто̀јо код шко́ле на ро̀гљу - о́ткад су за́друге по́челе - па је гле́до,а ја̀ сам би́јо ра̀скопча̀н.А сѹ́нце у́прло у мо́ј прѹ́слук

(црн бѣјо), а дугмета свѣтлу као звѣздице на небу. А учитељ кѡраком па дође до мене и стао прид мене и глѣди, и онда је запита мене оћу и ја њему поклонити та дугмета (ѣно и сад су та дугмета на прѣслук; три дугмета сам изгубио са њѣга. Он је купио то за музѣјан, и шта добије старо, вајкадашње: јарам од волова, свѣ што гођ има старо, он је носио и придаво у тај музѣјан - музѣј - да се зна шта је по старим било; скупец био) или продати, ако нећу поклонити. А ја нисам могао да дам кад стѡји на благдашњим прѣслук: кад идем у цркву јел даље - у госвеницу, на пут - обучем се чисто.

Мој прѣслук су носили у Београд те су облачили свакојаке старе ношње (да биде чебан један од ѡти момака што су ушли у то друштво ѡмладинско - кад балове праву) и и'ен'ир по пѡорски.

У нашој сѣду нема нико таке дугмета. Оде ѡви задругари и ѡни су носили, - правили бѡл: облачили старе ношње те (само ношом то раду).

Сутридан донѣсу и зафалу што сам им дао прѣслук и дугмета.

Петро^вић Х'ѣва, 87 год.

Љубомир Груњи (ѡтац му је Жѣва бѣјо, ушрѡ је) лежи у кревет од двајес четврте године, априла - о благоѣсти је леђо. Тѣ има у кичму, тѣ га је узатило па не мож с ногама. Сѣди, само не мож да иде нимало. Воље муштерију, да се дивѡну са њѣме.

Он у Беодру сѣди. Од ѡштине, ка(д) дође до спајлука (тѣ је спајлук бѣјо; велики магѡзињ, прико пута камтињ - кућа спајнска; тѣ су деца сирочѡди, кѡм њему ѡца - дѡм се сад то зѡве), смѡтам на лѣву срѡну; прво раскрише ка(д)

дѡђеш, ѡпет на хѡво - четвѣрта кућа од рѡгља; заи има Станина на рѡгљу, п-онда је Ђурчића, п-онда је његовог брата од стрица, Ч'еде, п-онда је његова.

Суѡ човек, плѡв, вѣлик, рѡзговоран; чита њѡвине сваки дан - с ѡтѡм се заиима. Има кхѣр ѡдѡту, ѡ'ягу.

Е, жалосно је тѡ кад је тѡ дѡчеко! И трѡниѡ је, потрѡнио скоро своѡ сирѡманство његово (ѡи је потрѡнио јѣдно дѡестѡ иљада дѡнара на њѡга, - и њѡма пѡмоћи!). Дѡдес дѡвет гѡдѡна како лежи ѡ кревет!

Није у гла'ви ништа фаличан, свѡ е брѡстар ко што трѡба (мѡн се дивѡнити сас наѡчени ѡдѡима, с професори), само не мож с мѡста, - не мож никуд док не умре!

Има хѣћу и ма'тѣр и снау (има брата - Дуѡан, а сѡи му жиѡа), - ѡи трѡ га подѡбрѡваду. Сви су њѡмека, у јѣдну зајѣдницу сѣду.

Ђурчић Дуѡан, 70 год.

Кад су се дѡвѡјке удаѡале, ѡнда је свѣкар дѡо на-астан стѡ форѡнти. Свѣкар ѡне "јабуку да пију" - тѡ је као њѡка гѡзба: прстѡн. ѡнда ѡи скѡпи његово срѡдство кољко ѡи ѡне. онда и домаћин купи његово срѡдство. ѡнда удаѡача дѡри тѡ гѡсте: к'ѡшуѣ даје - сѡдам, ѡсам; свѣкрови кѡшуѡу самивѣну (рукаѡи дѡгачки па сѡ злѡтом - тѡ свѣкрови сна) - тѡ је јабука (тако се ѡнда зѡало).

Ручу, јѣду и пију, и граду, пѣѡаду - опријатељски се. Свѣкар вѣже снаи - удаѡачи - дѡкате.

Кад изѡђе дѡдест и јѣдан дан - ако је дѡвѡјка издѡлека: ѡз Мелѡнаца јѣл из Кикиндѡ - онда иду свѡтови на кѡнак (зѡто што је дѡлек пѡт, па не можѡду за јѣдан дан да ѡду и дѡбу); разѡвѡду ји: ти ѡн јѣдѡа кѡна, ти ... (кољко има кѡла - десѡт пѣтијѡст - тѡљко ѡди, дѡвојачка

родбина, разведу сваки по једна кола). Ту код оти ди су разведени, ту су на конач.

Сутрадан се венчу и онда ручају сватови - сваки код свог домаћина ди је бијо одведен.

Буклијан скупи сватове свè ко(д) девојачке куће, онда кад буде један сат јел два, онда крену сватови сви саз девџком.

Кикмх Витка, 67 год.

да пију - да пѝју; кошуљу самивѣну - кошуљу самивѣну; свѣкрови - свѣкрви; опријатељмили се - опријатељмили се; издалека - издалека; из Меленаца - из Меленаца; зато што је далеко пут - зато што је далеки пут; не можеду - не можѣду; Сутрадан се венчу - Сутрадан се венчау; код свог домаћина - код свѣга домаћина; бијо - био; ко(д) девојачке куће - код девојачке куће; један сат јел два - један сат јели два.

Младѣжеу донѣсу од свиња - чува свиње - и мѣту га на кола, и отац га ожени: девџку доведу и праву сватове, и младѣжеа - кад приђу сватови - опет кот свиња. Кад би не дѣбе по пѣ(т) чѣс нѣдѣља, бра' да нарасти велика, - кова млада не мож да га позна.

Кад има мѣло дѣте, никад ни не дѣбе у собу младѣжеа - за нѣст нѣдѣља дѣтету (тѣ је било стѣдно здравѣ). Онда мѣтемо комарник (тѣ смо ми ткали од вуне; наместимо дрва колики је кревет - леце - толико високо да мѣже да сѣднеш, па пустимо дѣле тај комарник. Тѣ је било и прѣт кућу прѣ годѣина, да не иду на нас комарци - на кревет), - да не види нико тѣ (тѣ је било стѣдно да види бабѣвару - породѣву). Ако је доно чѣвек комшија, не може да види бабѣвару; ако ђе да дарѣва дѣте, онда ђдигну комарник, и дарѣва дѣте.

Кикмх Витка, 67 год.

на кола - на ко̀ла; ђжени - ђ̀жени; кад прѣђу свѣтови - кад прѣђу свѣ̀тови; ђпет - ђ̀пет; по пѣ(т) чѣс нѣдѣља - по пѣт нѣс нѣдѣља; вѣлика - вѣ̀лика; нѣ мох да га позна - нѣ може да га позна; ђнда мѣтемо - ђ̀нда мѣтѣмо; намѣстимо - намѣстѣмо; ко̀лики је кревет - колѝкѡ је кревет; па пу̀стимо - па пу̀стѣмо; То је било прѣ гѡдѣна - То је било прѣ гѣ̀дѣна; да нѣ иду на нас кома̀рци - да нѣ иду на нас кома̀рци; чѡвек - чѡ̀век; онда ѡдигну кома̀рник - онда ѡдигну кома̀рник.

Нѡско је послужитељ ѡпштински - као форпаниџа (ко̀ла се та пла̀хала за цѣлу гѡдину; ѡн ѣна свѡј мѣсец - мѣсечну плѣту; ко̀лко је ѡн добљаво у нѡвцу и сѣну - итѣ ја зна̀м) - бележничка, чиновник(е) ѡпштинске, и пита бѣ̀лехничк дѣду кочијана (тѣро је двѣ ко̀ла у коли: јѣдан вѣ̀ло вѣ̀лик, јѣдан вѣ̀ро ма̀ли - и сла̀би ѡбоје): за̀што тѣра јѣдног вѣ̀лног ко̀ла, јѣдног ма̀лог. А кочијан добацује: "Да ѡвај вѣ̀лики прѣви ла̀да малом!"

Ка̀рко Голу̀ши, 52 год.

Нѡско је - Нѡскѡ је; тѣро је - тѣрѡ је; у коли - у ко̀ли; добацује - добацуе.

Балѣ̀нд

Кад старѣнина ѣзуме у ку̀ли, ђнда се јѣви црквенѣ̀ку да га ѡгласи. ђнда се ту скупи́ду комиѣе. ѡкѣпаду га, ѡбу̀ку га. ђнда га мѣту и-ѣстал, и двајен четир са̀та сто̀ји и-ѣстал. И ђнда дѡђе дѡктор и пригледн га, и дѣ̀ дозволу за сѣраду. ђнда иду, искѡпу му ра̀ку. ђнда дѡђу двѣ̀ пѡна и ѡаци, и ђнда га по-нѣсу. Ѣзѣђу мла̀ди прид старѣнину (тѡг што је ѣ̀мро) и ба̀цу хѣта на лѣ̀с (самѣрицу), прико за̀клопца.

Нѡсу га у цркву. ђнда му по̀ју свѣ̀дѣлије и онда, ко̀ ѡне на свѣ̀ко дру̀го рѣскрше да ста̀ме - тѡ је парѣ̀да.

Ќду на грѳбље и ѳнда га пўсту у раку. И ѳнда његова родбина баѳи њаку земље унутра и каже: "Лака му црна земља!"

Онак се врату на̀траг сас грѳбља кўни. И ѳнда ту ѳдў-жу рўчак (за̀дужбину). Сўтридан ѝде^а се на по̀греб, и ѳнда се скўпимо и ѝдемо на грѳбље. Трипу̀та грѳбе́мо свўд око̀ло грѳба сас три прѳста јел са њаком (и за̀то се зѳве по̀греб). И ѳнда ти што су ишли на грѳбље, добу, ѳперу рўке прѳт кућу и ѳндак убу у̀ собу и се́ду за а̀стал. Пијемо ракије спо̀кој дўше што је ѝзумро. Са̀д рўчамо.

Кад прѳђе недељу да̀на, ѳпет да̀на. Онда за њѳс недеља и онда за по̀ го̀дине, онда за го̀дину – ѳнда му да̀на прѳђе за спо̀кој дўше. У̀ по рўчка ѳнда се пије за̀ здравље ѳста̀лим мла̀ним.

Рѳста Груић Давидов – Лолин, 73 год.

Кад дѐте нѐне да слўша, ѳма га учитељ по̀стави да клѳчи. И јѳпет кад нѐне да слўша, нѐне да у̀туви лексију, до̀бије трипут на длан па̀цке, и ѳстави га до дво̀најс са̀ти; то̀ се зѳве "робѳјан". Онда ѳма дѐца: робѳјан, робѳјан! Мўшка дѐца су добља̀вала на тўр, а жѐнска на дланове по̀ ма̀ло. Дѐца се бѳју и ѳма бо̀ље слўшу и учу.

Сўбић Милка, 55 год.

Ќкупѳ се ма̀са за конферѳнцију. Са̀д се конферѳнције одржа̀ву у са̀ли За̀дружног до̀ма радним да̀ном у̀вече.

Ка̀ко се ко̀ји по̀лопрѳвредни по̀со развија, о тим се и конферѳнција во̀ди. На прѳимер, ако је сезо̀на сија̀ња, конферѳнција је у вѳзи то̀га. Конферѳнције су кратке. Дѝскусије се сла̀бо развију и за̀то се и брзо сврши.

Има конферѳнције Сеља̀чке радне за̀друге, на ко̀јим конферѳнцијама ру̀ководи прѐцедник за̀друге; имамо фрѳнтовске

конференције, за читаво село, — ту руководи прећедник Фронта. Пример, сад је била конференција где е претрѣсано питање електрификације села: да се увуче свѣтло, да добије село. Ту ле-трификацију са нѳме руководи Мѣсни ѳдбор, ѳн убира пѳре. Тај пѳсо кѳнта мнѳго пѳра. Бандѣре су се већ укопале. У тѳку ѳвог лѣта трѣба да бѳде завршено, можда и у тѳку ѳве гѳдине.

Свѣ е тѳ имѣмано: на конференцији има ѳуди, хѣна, ѳиладине.

Јѳнков Срѳољуб, 30 год.

Врѳево

Јѳ сам чѳво мљину нѳном. Прѳво је била Кикѳинске бѳнке, ѳни су били гѳзде. Та је мљина на крај села. И свѳко пѳ сѳта мѳро сам да ѳбићем двѳриште и мљину, па сам с неки кључевш тѳ ринглово. Има тамѳ јѣдно пѳрче лѳнца и кључ и ондак с ѳтим јѳ заврнем кѳнтрѳлни сѳт свѳко пѳ сѳта. ѳнда сѳтрадѳн гѳзда ѳтвори сѳт и приглѣди кѳко сам чѳво. И јѳ сам чѳво брез трѳ и по мѣсеца осѳмнајс гѳдина. ѳни су праиѳшли, ѳкрѳжни ѳрѣд, да сам чѳво седѳмнајс гѳдина.

Јѳ сам прѳво чѳво мљину у нѳдницу. Разѳлѳ се чѳвѳр прѣ мене што е бѳјѳ, Јѣвта Томѳшев. Кад је ѳн ѳздравѳјѳ, није тѳѳ да дѳђе нѳтрѳг, и мене је гѳзда ѳзео у мѣсец. Пѣтстѳ дѳнѳра и трѳдес кѳла брѳшна имѳ сам мѣсечно.

За седѳмнајс гѳдина трѳ гѳзде се промѣнуле.

После трѳнајс гѳдина такѳ ми је било спрѳва прид ѳчи-ма као прашина кад се пѳдигне, и свѣ вѣћма и вѣћма. Дрѳжим да сам од ѳти цугѳва изгѳбио вид. Тамѳ су вѣтрови лѳдни и цѳгови, што је мљина висѳка (има двѳ спрѳта) и завѣјѳву вѣтрови окѳ ѳе.

Јѣдно вѣче је дѳшо чѳвѳр дрѳти да чѳва. ѳнда сам јѳ ишо у Зрѣманин да тражим нѳѳчѳре, мѳслијѳ сам да ћу бѳље мѳло видити. Нѳсам дѳбиѳ нѳѳчѳре, него су ме нѳдили да ми

скидаду сас очѣју опаницу. А ја нисам смѐо да ми скидаду, зато има што су скидали па нису видили нимало. Влада Пѣрић је скидо па нѐ види.

Онда ми е умрла жена па је дошо син код мене и сна, па сад живим код њѣ. Нѐ могу да радим, без једне осамдесет годѣна ѣмам.

Они су мѣни дали ѣваду и пѣт стотѣна пензије. Од отог ѣзмеду четрдесет и пѣт дѣнара за Окружни ѣред, а двадесет пѣт дѣнара што шѣбеду тај новац и двадесет дѣнара што сам живљид, што нѐ видим и нѐ чујем добро. Свега ми одбијаду деведесет дѣнара од пензије сваког мѣсца. Могу да идем, кад ми фали штѐ, код доктора, и доктор ми да цедуљу да идем у патѣку.

Давид Влѣшкалин, 79 год.

Сирѐмашки смо живили - из наѣднице, више радили другѐм него себи, јелбо земље нисмо ѣмали. Радили смо код спаѣје; тамо није била скупа наѣдница: пѣтнајс до тридесет крајѣара, у лето - кад се вози - било је форѣнта. Посла кад наѣмо бољу раѣдњу, ми тамо идемо па раѣдим, јелбо код наѣи ѣуди дѐбѣјемо плату мало већу и кѐст.

Сад смо дѐбили маљо земље - четир јутра као - и обраѣвамо, ал брѣз коња. Раѣдим другѐм да ми ѣзоре, јел кад ѣмам, јаѣ плаѣтим; а кад ѣмам, онда идем па одраѣдим.

Кѣмпанов Марѣнко, 73 год.

Био нѣки Мѣлош Скрофанов, а ѐн је служио и ѣегов брѣт (били су дечурѣја), а нису ѣмали два шеш'ѣра, само један - били сирѐмаси ѣуди. Субатом ѣвече јел недељом зајутра ѐн ѐде код ѐца и код матере. ѐн је дошо шешѣр код матере, и док се прѣво, ѐнај зграбѣмо ш'еш'ѣр па ѐчо на Љутово (дѣо ѣтара), а старѣм брѣт га вија; и сад трѣба д-ѣде код гаѣде, а како ће

д-и́де голòглав,- а она́ј нè да мèшїр!

Кад су били вèлики - да и́ду с о́цом да рáду - онда су запатили двá кòња и кòла, - онда су вèћ мòгли да нàбаву мèшїр - и онда су кùбикали (вùкли зèмљу, насеп правили кùс Тису, да нè би вода ушла у Љутово - у то зèмљиште).

Тò је ча Мїлош Скрофанов меникар приповèдо (та́ј Мїлош (је) слùжио код нàшог деда Вїте).

Ка(д) дòђе пòдне да рùчаду, па бùде та́мо (на то зèмљиште) по педè(с) мездèс кòла, - па рèтко кò јèде лèба, него сзї прòје јèду. Кад је врùна прòја, онда у грòмилу стòји, а кад се олади, она сáме мр̀ве.

Пòсле њè он, Мїлош, оженио сзòга сїма Ра́ду, и та млада е дòнèла неки сèдам јутáра зèмље, и онда су они рáдили и арендїрали (зèмљу ўзмèду у а̀ренду, под зáкуп), и нàполе су рáдили.

Ўвèк је бїло бòгати(х) и ўбоги(х).

Млáден Бòберић, 70 год.

ники Мїлош - неки Мїлош; и његов брàт - и њего^в брàт; згрáбио - згрáбио; на Љутово - на Љутоо; старїи - старїји; д-и́де - да и́де; да рáду - да рáде; Скрофанов - Скрофáно^в; меникар - меника; код нàшог - код нàшого; да рùчаду - да рùчају; на то зèмљиште - на тò зèмљиште; прòје јèду - прòје јèду; сáме мр̀ве - сáме мр̀ве; јутáра - јутáра; арендїрали - ерендїрали.

Кумане

Од чèтир гòдине сам њмо кòбилу. Она је бїла рї̀уша, а грїва бèла. Кад је бїла од пèт гòдина, она је вèћ имала од гòдине жпрèбе, али тù гòдину вèћ сам га вáто с мáтером у кòла. Кад је њему бїло двè гòдине, она је имала сèдам.

Рáдио сам с кòбиллом двáдесет и двè гòдине, а њен сїн

је радио код мене пуни осамнајс година. Њега сам дао у задругу. Она су га продали заш нису могли да влададу с њимена.

Ја сам научио с њимена. Таку је име наров: Кад оћу да га ватам у кола, он тако жури, само се чувај! Оне да загребе, да се отме! И на крају крајева – кад оставу врата отворена – оне да избегне!

Колко пути дође кобила сама ис поља и мбра да довуће књи све, а он ко луд, а он како он оне! Он иде нус кола.

Кад онемо да га уватимо, он кбракне, па оде – амишан! Носим пајван (од пет фа^оти пајван) зато што кад стигнем на њиву, да сам слободан с њимена, да ми (је) у шаке. Таки је коњ!

Неће ударити, неће ни да ује, али само да се отме, да бежи, да се проваља, то му је бијо сав фалер.

Вла^ода Ола^оров, 75 год.

Кад дође зима, ми овце ранимо тулајом и кад има сена, и сена им дајемо. Кад се изјагњиду, онда опет са отом раном истом се раниду, само се зоб даје, да буду бољи јагњаци, а исто и овце. Онда имаду млека да одоју јагњце, кад се зобу; а кад се не зобу, онда су лоше. Марта иду напоље на траву.

Мушке јагњце продамо касалину, а женске обашко чувамо, зато што ћеду те да буду за приплод. Одључимо и обашко од оваца, док не заборавиду за сису. Онда кад забораву, онда и сједињимо заједно – јагњце сас овцама.

Овце муземо увече и зајтра. Кад је како паша, тако има и млека; по литре од једне овце намуземо.

У мају онда се стрижеду овце и лански јагњаци, њиљхи. Мој син накупи његове ортаке да помогнеду и онда стрижеду сви с макама у авлију. З главе почну па доболе. Оста-вимо за нас вуње, за нашу потребу; ово друго продамо, да при-правимо пићу за зиму: тулај, сено, зоб.

Вуну што оставимо за нас, оперемо, носимо у дрнду да се ради, па онда прѣдемо вуну па правимо нама за рѹо, - и чобану кабанци, јанкел дебелл (бѣкеш, капѹт), чакшире и мтрим-фле. И рѣклу тка̄м од њтог. Отка̄мо по трѣ ћилинца за крѣвете.

Контрић Вѣлинка, 75 год.

Свѣкар се спровађо: Ђшѡ је прво, тражи⁴о девојака; п-онда је ѡшо да запије и прстеново девојку. Онда ѡшо на јабуку: ондак му вѣжу обајлије и даре на кола. Кад је снег, прат̄у се, савкаду се. Иду кроз село па се прату, свраћаду код кума и код пријатеља. После иде (свекар) на уговор: да угвори с пријатељом кад ћеду се младѣнци венчати, и донесе девојачки штафир: вѣне јастуке, ћилимове, пешкире, вѣн, кошуље. Сви глѣду шта је донѣла.

Очи венчања, прѣ јѣдан дан киту буклијама. Узѣду коња у собу, па га накиту, покрију га с тилом, па млого пантљика и перјаница исѣку па на тај тил приденѣду, и мѣту јастук на коња ди не тај буклијаш јашити и велику бронзу (као звоно) вѣжу на коња. Ондак накиту чутуру, ѹспу у њу ракије и даду буклијашу. Извѣду коња у двориште и узјаши буклијаш коња. Онда свѣкар и свѣкрова даду јѣдну јабуку и кажу: Прво и прво комшију прико пута да зове у сватове, и онда код кума, п-ондак рѣдом по родбини свуда. И ѡндак момак његове другове зове.

Перјанице су код момка. Игрѣнка, свирац свира. Кад приђе игрѣнка, сѣчу тѣ артије па ѹврну, и праву се перјанице. Сутра зајтра иду по девојку. И на сваког коња по јѣдну мараму вѣжу, на главу, са срѣне. Сви се сватови накиту сас пантљикама и с перјаницама.

Жива Матић, 66 год.

Кад су фашисти дошли, после тога, нису се још с Русом ни почели борити, дође једног дана уапсше мџга сина. Уапсили га, у општину га отерали. Ту су неке отерали још. Тражили су живу, и онда су и њега отерали. И тако онда био је неки испит и ти су посведочили да није тај Жива. Они су тамо остали.

Дођеше агенти, и ја сам се упрепастила, — шта ћеду они код нас! "Шта ћете ви код нас?" ја кажем. Они питаду само: "Која је соба инжињерова?" И онда даље су наставили претрес. Они су ту све прегледали, кревете приврмили, свако орманче; тава-не, подруме; слике по собама, — и ништа нису нашли. Неке књиге су још узели из кофера, али те ништа нису важице за њи. И тако су они отишли с оти књигама у општину. И онда су рекли тамо агенти, кад су отишли, да ништа нису нашли. Једни каху да га (живу) терају за Зрењанин, а други остали каху: није ништа крив. И тако је дошо књи — имо је срећу. То је било одма како су дошли Немци.

После је имо још улицом, слободан је био. Међутим, уапсили гаоце, његове другове, кад се Немац ударио с Русом. И онда су рекли неки да загледају и њега, и да се устрани. Онда се он устранио: четир године је седео књи, у соби, нијде се није крећо. Неко је ту и знао и долазио код њега, а многи и нису знали. И увек сам га чувала, и кад његов кревет намешћавам и његову собу спремам, увек кажем: "Сине, око ти останеш жив, ја ћу бити најсрећнија мајка у свету и ти најсрећнији син." И он је увек казо: "Тако је."

Све смо очекивали да дођу да га уапсу.

И тако, кад је дошла четрдесет четврта година, прид отим кад ће се ослободити, прође једног дана око четир сата афтови, четр пет, и ја пошла у бању и истрчала да видим шта се то чђе. И прође афтови и ја нисам ни помислила да ћеду они да апсу мџга сина. И међутим ја дођем у собу код Живе и

њему кажем да су прошли афтови и куда иду. И одем ја у бању и чујем ја тутају. Кад ја изађе у дворште из бање, ја видим четир афта у наше дворште. И ја ону да дотрчим да кажем сину да су афтови у наше дворште, а док сам ја дотрчала до њега, агенти већ иду по собама, тражу живу. Питају мене: "Дѝ је инжињер жива?" И отворише врата и одма на њега: "Како се зовеш?" И он вели: "Жива Ђурић, инжињер." А они кажу: "То ми и тражимо." И одма њему кажу: "Уапшен си", и одма на столицу да седне. А ја, кад сам видила да они не дају да устане са столице, ја сам се одма обнесвесла и кажем њима: "Шта ћете сас мојим сином?" Треба му одело да се облачи, а ја не могу да нађем, свѝ сам била уплашена, а они му не дају да устане да нађе сам. А једни преврну аљине и тражу нешто. И тако се спремно он, ђипио, отрго се да нађе његово одело и обућу. И оправѝ се, и тако: "Ајде напрѝд!" истераду га.

Они су наоружани, и ја сам мислила да ћеду они да га убију намѝсту. И ја сам полак била мртва. И он је сѝв уплашен, сѝв је био блѝд у лицу. Одма тѝ на праг су га вѝзали и онда га отераду у арто. И ја сам потрчала за њима и ја вићем: "Куд ми сина носите?" И очла сам код арта и они кажу: "Иди, мајко, дађе, пуцаћемо." И тако су га дађе однѝли за Зрењанин.

Онда су се свѝ окупили око мене - комшије; тѝ ме тѝшу (ови остѝли, отац му и сѝстра, брѝт, нису били кѝћи - брали се кукурзузи - били су ѝ поље).

Однѝли га, испит је бијо. То је потказо неки Драгѝца, неки агент што је тѝ био у Кѝмане. Он је потказо да се жива кѝћи крије. жива је казо Шпилеру да се он крећо, да се он није крио, да има сведоке. И тако је имо срећу и дошѝ је кѝћи. Кад сам га видила, читаво не могу да бѝдем радосна, нисам могла да дођем себи. Кад је дошо, свѝ смо се љубили, само срѝце не може да покаже радѝст, - стѝло срѝце за свѝјим сином.

Тѝлица Ђурић, 64 год.

Кад су у недељу сватови, у четвртак се купи буклија.

Код мајке и код оца момковог је буклија.

Уведу коња унутра у собу, мету прико коња обајлије: то је платно свилено, у боји (плаво, розали – како ко ђне, воле) и прико тог платна тил. И онда се то накити пантљикама, перјаницама (од артије златне, фарбане). Сав се коњ обуче у то. Онда се те пантљике вежу за коња, за те обајлије се све изушвају, искићу. Певаду те енге (девојке које су позвате да кити коња).

Пре три дана се купу гости, у четвртак, за сватове. Коњ стoji у собу и китићу коња и певаду енге коњу:

Буклијашу, маћерина рано,
 Кад ти почнеш сватове купити,
 Из авлије – код првог комшије,
 Онда иди венчањоме куму,
 П-онда иди брату старом свату,
 П-онда иди ручномо деверу;
 П-онда зови све сватове редом:
 Све јелене, момке нежењене,
 Све јунаке, Јовине ортаке.

Ортак јелти брат узјаши буклијаша (коња) и онда тај иде из авлије код првог комшије, а од комшије венчањоме куму, а од кума код старојка, а од старојка ручномо деверу; п-онда даље редом сву родбину зове (зове све родове). Носи у чутуру вина јел ракије и иде од родбине до родбине да и зове да дођеду у сватове.

То је било у старо доба.

Родбина изнесе пешкир, па веже на коња (а сад иду пещице); онда вежу за чутуру пешкире (има ко марамицу, кошуљу, мараму, – шта ко има, шта ко ђне).

Момак што јаши коња зове се буклијаш. Он однесе те пешкире све књи код момка, код отог ђувегеје што не да буду

свѣтови, па прѣда његовој мѣтери.

Онда се тѹспрѣма рѹчак и тѣ ѳнге свѣ пѣвѣду. Оѡв мла-
дех се скѹпи тѹ. Кад рѹчају, онда се рѡвѣду.

Четвѣтак је бѡно. Четвѣтком се кѹцу рѡдови и кѹи, и
стѡри свѣт и дѣвѣр, а кад дѡђе сѹбата, онда се кѹпѣду кѡмније
и ѡстѡли свѣтови, пустѡсвати, — са свѡг сѣла мѡмци.

Пѣрјанице: Ћвече дѡђу кѡмније, мѡмци и дѣвѡјке. Тѹ се
пѣва, тѹ се свѣра, свѣрци, гајдѡни, — и вѣчера. Тѹ се ѡгра цѣлу
нѡћ. Сѣку пѣрјанице: ѡрецкѡду папѣре (нарѣне, лѡговѡне) на
мѡле пѡрчаде, па ѡврѣду крајеве, пѣрвѣду као лѡкице, а дрѹ-
ге сѡвијѣду, смѡтавѡду на бѡрнице, кав на армѡнике, па тѡ дѡђе
намѹнѹрено, крѣцаво.

Пѣвѣду ѳнге бѹле (ѳнгѣбуле), пѣвѣду свѡтѡвац.

На пѣрјанице свѡтѡвац:

Рѡно рѡни лѣпог Јѡве мѡјка,
Она ѡде у зелѣну бѡнѹ,
Она бѣре јом за рѡсе цвѣће,
— Да накити Јѡвине свѡтѡве:
Свѡком свѡту по стручак бѡсѡљка,
Само Јѡви румѣну рѹкицу,
Да му бѹде румѣна дѣвѡјка.
Сѡноћ кѡсно прегѡреше свѣће
У Јѡвиној сѡби од сокака;

Тѹ сѣстрице рѣху пѣрјанице
И снашнице ѡјѹ венчѡнице.

Тѹ је мѡјка свѡтовала Јѡву:
"Сѡне Јѡво, мѡје чѣдо дрѡго,
Кад тѡ пѡђеш Бѡгом по дѣвѡјку,
Мрѡко глѣдај, ѡштро прогѡвѡрај,
Да би л тѣ се бѡјала дѣвѡјка
Јом код ѡца, у ѡчине двѡре
И код мѡјке на мѡјкиним крѣлу.

Сутридан, у недељу, урану рано по девојку сви, и гост-сти; иду много кола, иду з Богом по девојку од момкове куће.

Мајка ђувџијина свѣ тѣ пешкире што је добила повѣже на свѣтове и на коње свѣтовске. Момци добиједу перјанице па мѣту нѣтраг за шѣир. Кочијаши мѣту брѣнсе, звѣчке и прѣпорце на коње. И онда се крѣћу свѣтови, полазиду з Богом по девојку.

Онда пѣваду сви свѣтови, вѣсели су. Пѣваду свѣто-вац:

Сви свѣтови бѣру перунику,

Само Јова румѣну рѣжицу,

Да му бѣде румѣна девојка.

Онда су стигли по девојку. Онда иду на вѣнчање. После подне носу девојку од мајке и стигну код ђувџије и донѣсу девојку тѣ. Игра се, пѣва, свѣдба цѣлу нѣћ. Прико нѣћ – кад кравањ иде (тѣсто: листићи, крофне, ѡблатне јели слатке тѣрте) – кѣм добије кошузу, а кѣме мѣраму (то се дарѣва).

Кад свѣне, испрату кѣма и после даље се и разѣѣду сви.

Тѣлица Ђурић, 64 год.

Пѣчнѣ се да се ѡре од склада јѣдног, мѣстерѣ се на лѣнију и кад дѣѣ до лѣније, извѣрне се плѣг, да нѣ ѡре равник пѣт, и дѣѣ до дрѣугог склада. Онда ѡпѣт начака (навѣде) коња на брѣзду лѣпо, заппне плѣг' и ѡре брѣзду до дрѣуге лѣније. Онда од лѣније до лѣније ѡре тѣ нѣву док не изоре. Сад је направио рѣзор, као лѣвак насрѣд нѣве; тѣ је на мѣс ѡрање. Кад ѡре на срѣди, онда дѣѣ пѣпчасто; тѣ је ѡрање на стуг'.

Сад кад је свѣршио ѡрање, онда је скѣино дрѣачу са свѣ-ји кола и онда је увѣтио коње у дрѣачу и подрѣо је тѣ цѣлу нѣ-ву. И кад је подрѣо, онда је увѣтио коње у машину сејѣчицу и пѣсејо нѣву. И онда ѡпѣт подрѣа.

Ако је пѣсејо хѣто, онда нѣма пѣсла на тѣ нѣву до хѣтве, осѣм ако рѣди кѣкоњ јел паламида (тѣ је јѣдна бѣдѣкава

трава, тако да она мора да се истреби. Кад се ради жито, онда она смета дотичним што раду жито, бодје и, а и жито није лепо и гуши га). У пролеће је повуко браном, да би земља била ситна, да би обдржала влагу.

А ако је посејо кукуруз, онда мора, како је прошло три недеље, — ако је нико са три перета, ако је нарастијо, — да копа кукуруз. Онда је прошло недељу јел две дана, и онда опет копа. То се онда зову две копње (прашидбе) кукуруза: прво копње, друго копње — загртачина, загртање. А трећа је подгртање кукуруза: нагрће се земља око кукуруза, тако да га не би ветар изврне и да држи мало боље влагу. То се ради после кише; ако нема кише, онда мора насуво да се подгрне, да се не изврне тулај, да не би мишеви и рчкови (та згадија) потлачили тај кукуруз што роди.

Стефанија Секулић, 58 год.

На село је овако: Свака се реч пажљиво прати. Ако неко каже "башта", то је онда некако исмевање: Ју, ју, грађанка, како се погосподила! А што не каже "башна", кав што јесте, него "башта"!

Стефанија Секулић, 58 год.

Ја се зовем Маринков чиџа. У разреду улазимо у осам часова. У школи седимо до два најст часова. Ишао сам ове године у шесте разред осмоџетке и нисам завршио разред, јел у почетку школске године сам био болестан, и сад понављам разред.

Мој отац је члан радне задруге. Он је шталар, рани коње у Сељачкој радној задрузи Јована Веселиновог.

Ја волим што идем у своје село у школу због тога што ми је овде лакше него да идем у друго село јел град. Кад

свршим шкѠлу, ићу на занат.

Меленци

Маринков Чѣда, 13 год.

Ми смо врли на коње. Кад се измлāti влāне, онак се слāма устрāни и садене се тāмо у стрāну. Ондак се тѠ жѣто Ѡмлāнено скѣпи на грѠмилу. Решѣто се мѣте нуз грѠмилу и онак се рѣди тѠ жѣто: једаред из вѣлике плѣве, онак се дрѣги пѣт рѣди, из мāле плѣве, да биде чѣсто. Ондак се у цакове нāспе и дѣгне на тавану јелти у магазину, дѣ ко има.

ТѠ је било прѣ четрдѣз гѠдѣна. Ондак није било машинѣ. Машѣна узме њѣн десѣтак, њѣн рѣс. ТѠ нам је било крѣво.

Двадесет и два дрѣштва врли су тѣ кад дѠђе машинѣ. МѠра да ураниду кад вршу. Има два пѣшћара, Ѡни пѣшћаду снѠпове у машинѣ. Јѣдан једанпут пѣсти два кантара. Јѣдан кантар тѠ је дѣсет цакова, пѣт мѣтера. ПѠсле дрѣги Ѡпет тѣко. Тѣко се Ѡни рѣѣду. Њѣ четир чѠвека, камарāши, бацу (бацају) снѠпове. На камару су нāвѣк тѣ. Бацу снѠпове на трѣшу. Двѣ жѣнске сѣчу уже са снѠпа (свāки снѠп је вѣзан) и нѣ(з) стрāну Ѡма мѣту тѠ уже. Пѣшћар привāти снѠп и пѣсти у трѣш. Слāма нāпрѣд иде, а зрѣно, Ѡчишћено, гѠтово, нāтраг, у цак. ѡѣ четир вѣку на коње слāму (коње: од дрѣвета четир мѣтра јѣдан колац, а трѣба два колца). Јѣдан чѠвек стоји фѣрт под трѣш па чѣка слāму и вѣлāма прāви нāвиљак. Ѡви што вѣку слāму, удару коње под нāвиљак и нѠсу на камару слāму, тāмо ди се дѣне слāма. Камарāш, слāмар дѣне слāму.

Плѣва на срѣд трѣша испада. Јѣдна жѣна грāбѣциāма излāчи плѣву па мѣне на трāѣ (два колца н-Ѡтѣ трāѣ и оплетѣно од кудеѣ) крупну плѣву, а дрѣга извлāчи сѣтну плѣу (испод трѣша приграду да се нѣ мѣша крупна и сѣтна плѣва) и Ѡпет две нѠсѣду на трāѣ.

Онак има јѣдан цакар што привāна цакове, и тѣј мѣне

на кантар да се мери. Он мери и пише: толико и толико (кољко има кило). Његов ца̄к ома ме̄не нӯ стра̄ну - десѣти ца̄к. Га̄зда нос̄и његове ца̄кове ди зна̄, дӣ мо̄же: у магазӣну, на та̄ван.

Има дӣ навр̄ше машӣна двѣсто мѣтера за један дан - кад је на једно мѣсто, да се не прѣмеш̄а.

Ра̄дени са̄мо има̄ду да ста̄неду фр̄утук - у осам са̄ти, то је обично; рѣчак - два̄најст, а ја̄узна у чѣтир са̄та. А ве̄чера - кад ста̄неду, кад о̄ни о̄неду.

- Га̄зда, да̄ј ра̄кију и ве̄черу!

Ја̄ сам и нӯдӣю навѣк.

Дѣспот Бѣџин, 82 год.

Наши шукундеди су дошли хиљаду седамсто двадест и треће године у Меленце из Печуја. Дошло је њӣ чѣтр бра̄та. Двојица су остали у Кӣкинди (попови су били), двојица су у Меленцима. Ондак је умро један бра̄т у Меленцима; осто̄ је један бра̄т, Га̄ја, жив и Љуба, сӣа (од оног умрлог), к тако се поделили: ово су Га̄јина деца, ово су Љубина деца (један корѣн), а Адамови се пӣнемо.

Друге фамилије су дошле из Ча̄нада (Вӯјанови су свӣ из Ча̄нада), и из Карпата су дошли.

Кад су дошли, ондак се земља делила. Поделило се сто двадесет сѣсија у први ма̄ (сѣсија је тридесет и два̄ јутра на чѣтр мѣста: на три мѣста по осам јутара, а два̄ јутра што чѣврто (место) није попуњено, то је ледина око села; та̄ (је) слѣшила за пашна̄к); у други ма̄ ондак се делиле полутине (по по сѣсије: то су неснајс јутара, са̄мо фали једно јутро које иде на ледину); у трећи ма̄ онда се делиле по фр̄тељеви; у чѣврти ма̄ по осма̄цима (осма̄к - стари ка̄ху - то је осми де̄во од сѣсије: три мѣста по хиљаду шѣсто квадрантних фати, чѣврто мѣсто по хиљаду двѣста, остане још чѣтрсто квадрантних фати за ледину). Са̄д ка̄ху јутро. Јутро је хиљаду шѣсто квадрантних фати.

Од хиљаду седамсто двадест треће године до хиљаду седамсто педесете ондак се наш(е)новало (презвањо) село Меленце. Хиљаду седамсто деведесете се црква прравила. Хиљаду осамсто седамдесет несте торањ се попраљо. Хиљаду деветсто двадест и несте попраљо се опет крст и јабука (то је тамо на цркву испод крста оно округло што држи крст).

Е, сад имам још едно да кажем.

Кад се населили, ондак су делили опет сесије, од "нових земаља" (то није било орањо па се зове нове земље): по три места по осам јутара, а четврто место су наши прандедови оставили општини да општина снага тронак, да буде мања пореза (то је општина имала приход од пашњака). Стара земља није била у откуп (држава је дала земљу), а нова јесте.

"Иље" то је била ледина (идемо на Иље; на Иљево је крупа била; узатила кина свд Иљево). То је после онога преврата, хиљаду деветст(о) осамнајсте ондак је држава дозволила да се разоре, и поделило се : аграр и добровољци (то су што су били у Русији, а и у Солуну - добровољачка армија). Аграрци су добљавали хиљаду двеста квадратних фати - то су три фртаља јутра - на дџу (на сваког члана : колико је има деца и жена), а добровољци су добљавали по три јутра, а пет јутара добљавали су ти исти добровољци на "великом излазу".

А има Иља вајкадашње што је било; има што се разорало пре сто година. Има Иља од осамсто четрдесет осме, - то су добљавали (по два јутра)домобранци (то су који су бранили земљу, врбовани су), то је држава поклонила земљу који су ишли у рату. "Беханија" то је једно узбуђење, пдбуна - револуција је испала. Орби узму жену и децу па бежу. Тела је Мађарска да се оцепи од Франце и тела је да она пдстане сама газда у својој земљи. Ту погибе Јанче капетанче, код Нђвог Бечеја на једној унки (то је један брег); и код Башаида има и ту један споменик

на њој самосто четрдесет осме. То сам слушао, онда су дошли Руси па су умирли то. Франц Јосиф је дао Мађарској краља, и он је као био краљ Мађарске, а аустријски цар.

Жива Адамов, 72 год.

седамсто - седамсто; у Меленце - у Меленце; дошло је - дошло је; четр - четири; у Кикинди - у Кикинди; од оног умрлог - од оног умрлог'; ово су - ово су; Адамови - Адамови; из Чанада - из Чанада; сто двадесет сесија - сто двадесет сесија; по Фртељеви - по Фртељеви; у четврти ма - у четврти ма; хиљаду несто - хиљаду несто; хиљаду - хиљаду; двадест треће године - двадест и треће године; попраљо се - попраљен је; прандедови - прандедови; да буде мања пореза - да буде мање пореза; после онога преврата - после онога преврата; армија - армија; колико је има деца - колико је има деце; вајкадашње - вајкадашње; самосто четрдесет осме - самосто четрдесет и осме; да она постане сама газда у својој земљи - да она постане сама газда у својој земљи.

Вујница Вујанов он је морао да оде од куће, јер он је пратио комунизам још пре Немца. Члан је Партије био тридесет несте па све до погибље. Погино је у "острво" - то је трска, рудина. Тамо је био бункер. Ње тројница, четврти био што (је) издо ње, издајник - Рада Црни (он је имао везу с Немцима). У летње време они се крију по кукурузу, а у зиме добро било је ње и у село - да набава хрању.

Немци су били кот куће покојног, тражили га и није био кући, и они су ошли (онај је ње издо, и они су знали да је он тамо), опколели (тамо је била куманска полиција и башајдска место. Кад су Немци дошли, била је борба, и кад су стигли на месту, двојца мртви и један жив. Сами себе су убили; овај трећи тог су живог донели, рањеног. У болницу је однесен у Зрењанин - тамо су га сигурно стрелили.

То је било четрдес трће петнајстог фебруара (Сретенје су биле).

Раџкић Воја, 67 год.

Лепо је пчелар бити. У којој кући има меда, ту има здравља. За децу знате шта је то? Здраво је добар мед, лековит.

Ја сам ове године излечио човека од ишијаса. Зовѐ се Зоран Леваков. Он се мени потужио да је болестан од ишијаса. Долазио (је) код мене, и ја сам му мећо пчелије љубоде. Први пут сам му мећо четир, после два дана сам му мећо седам, после три дана десет пчелији љубода. Уврати пчеду за крила и метем на оно болесно место. Чим сам је овако мећо, она је пустила хаоку. И тако сам још двапут тим дотичним мећо по десет да га убоду пчела. И потпуно је оздравно. Није могао да иде човек : ту га уватило, у крста. Он добио енексије, па није га спасло то, а пчеле су га спасле.

Шта све има у кошници? Даклем, има: пчеле раделице, матица и трџови. У једној кошници, кад је спремна за рџидбу, има педесет до осамдесет млађа пчела (зависи колико је велика кошница). Матица разиножава друтво с пролећа, да би се спремила за рџидбу. И кад је кошница пуна пчела, онда се матица спрема за рџидбу. Матица залече друге матице које ће (је) наследити. И кад буду већ ове младе матице да се излегу, стара матица излази са рџом, а млада остаје. Али ако је друтво јако, она ће у дванајсти дан пустити још едан рџ. А догоди се да с њим другим рџом више матица изађе, али неће остати више живи, само једна. Ове друге пчеле потуку матице, само једна њима остане коју оне (и)заберу. Млада матица после неколико дана излеће пред своју кошницу и пари се са трунтамом, и онда постане оплођена и леже друге пчеле. Ако није оплођена, она леже само трунтаме, и како пчелар не пази да замени другу, пропала му је цела породица. Зато је потребно да сваки пчелар има по коју резерву матицу да потпуно ди му је потребно. Трун-

таницу матицу избаџи напоље и звиџене је оплођеном матицом.

Живот пчѣла је кратак. Њин је живот дугачак три месеца, јел је она (пчѣла) истрошила се у раду. Зато увек има нови пчѣла, што матица смесе свака двајем четир саџа три до четр хиљаде јаја. И за два десет дана се пчѣла излѣже. Матица се излѣже за седамнајз дана (и она живи три до четир годи-не).

Пчѣле гају трунтама док им је потребно да се пари са матицом, а после га уништавају - а и сами пчѣлари се труду да и уништавају. Јѣде мѣд; он ништа не ради, само јѣде. Али не може ни бех њѣга, јел трѣба матица да се оплоди.

Трунтами се најбоље спрѣчавају са вѣштачким сањем, јел вѣштачко сање оно је прѣсовано само за пчѣлије лѣгло. Кад пчѣле ђне да производу трунтаме, ђне (док матица није залѣгла) спрѣмиду трунтамке ђелије: ђне шире, прогризу ђелије вѣштачког сања. Матица ѣде рѣдом преко сања и у сваку рупу ђстави њѣно сѣме (јаје) које се за двадесет дана пчѣла излѣже. Кад трунтами бѣду залѣжени, пчѣлар и посѣче ножом и уништи (Пчѣле покриједу с вѣском ђелије. Трунтамке су крупније и вѣће, и онда пчѣлар тѣ посѣче, главе посѣче залѣженим трунтамима, а ђно што је ђстало, трупови, пчѣле саме изнесу напоље и бацу).

Млада пчѣла, кад се излѣже, не може ђдма да лѣти, да ѣде напоље. Бѣр јѣдно четрнајс дана ђна мѣра да је унутра, и за то врѣме ђна ѣма свѣј поса да ради: да чѣсти ђелије где је изашло лѣгло. Види се слѣбодним ђком: завуче се пчѣла у ђелију и чѣсти (тѣ је кѣо њѣка маовина, тѣ пѣда у кошници на пѣд), а тѣ што пѣдне на пѣд, тѣ је дѣжан пчѣлар да ѣчисти, - да им олакша поса.

С прѣлења, кѣко су лѣпи дѣни да пчѣле излѣћу, пчѣлар трѣба да се постара да ђтвори кошницу и да прѣгледа да ли ѣма матицу. Дѣгоди се да преко зиме ѣгине матица, па пчѣлар трѣба да замѣне з дрѣгом матицом, ако ѣма у рѣзѣрву, ако ѣма,

трѐба да спòји дру̀тво са òним кòје й̀ма м̀тицу. Мòра да се ј̀ако н̀диму и ј̀дне и др̀ге кад се спа̀яду. Òне се по м̀рису пòзнаједу (св̀ака кòнница й̀ма др̀ги м̀рис). З̀то се м̀дмиду и по̀рскају мало м̀дом, да се не т̀ку, да се не ко̀еду (òнда се не пòзнају по м̀рису, òнда су ј̀дно). Мòже из цигар̀тле д̀м, мòже п̀рче к̀пе (у̀ва̀амо и ондак òна н̀ма п̀м̀ен, с̀мо д̀ми) да се д̀ми, а й̀ма и сп̀циј̀лна сп̀рава п̀ч̀ларска кòја д̀ми.

П̀ч̀ле се рòју с̀ме, по п̀рироди. Кад је п̀на кòнница п̀ч̀ла, òне се рòју. Ст̀ра м̀тица излази са рòјом, са м̀дм и ст̀рим п̀ч̀лама, и ц̀о рòј се у̀вати на др̀вету, на г̀ану и п̀ч̀лар га скѝне и м̀тн̀ га у сп̀мьену кòнницу, п̀азну. Й̀ма сп̀циј̀лна кòтарица з̀ то. Пòдметем кòтарицу, затр̀сем г̀ану, и п̀ч̀ле (рòј) п̀дну у кòтарицу. И спу̀тим под òтм др̀ветом кòтарицу дòле и ч̀кам да се св̀ п̀ч̀ле ску̀пу ун̀тра. Манда је òстало п̀лак п̀ч̀ла на г̀ани, ако је м̀тица в̀х у кòтарици, св̀ хеду с̀м дòле код м̀тице. Ако је м̀тица òстала гòре, на др̀вету, òнда хеду п̀ч̀ле које су скѝнуте у кòтарицу, òп̀т отѝи гòре код м̀тице, т̀ко да и п̀ч̀лар м̀ра п̀но̀о скѝдати.

У п̀вим рòју н̀ма н̀кад м̀де м̀тице; у др̀гим рòју (др̀генац), кòји се после дв̀анајс д̀ана рòји, т̀ й̀ма м̀ди м̀тица. Ако је ст̀ра м̀тица у̀гинула прид рòјидбу, òнда п̀ч̀ле с̀чек̀ду да се изл̀е м̀да м̀тица и са м̀дом ид̀ду. Пòсле дв̀анајс д̀ана кад је пу̀стила рòј (такозв̀ани др̀генац) - кад је ј̀ко дру̀тво - и пòсле дв̀ д̀ана м̀тица пу̀сти и тр̀ни рòј, òпет с м̀дим м̀тицама. Тò је м̀ли рòј, т̀ј н̀ко не òста̀а. П̀ч̀лар га в̀рати н̀траг или га спòји с òпет к̀ким сла̀јим дру̀твом.

М̀тица је в̀на и д̀жа од п̀ч̀ла р̀делица. П̀ч̀ле р̀делице су св̀ ж̀ског рòда, кòје не пòтребују муж̀ака. Што гòй й̀ма у кòнници, тò св̀ м̀тица изл̀е.

П̀ч̀ла се р̀ни с̀мо са м̀дом; з̀то п̀ч̀лар м̀ра да

òстави преко зíме кòлико вòзи трèба.

Бибѣ Нèца, 65 год.

Зрèњанин

Кад вòлеи да йман, мòраи и да рàнии, мòраи да се ста-ран за живòт, да глèднн да се марвнче извèде нà пùт, да му дàш пòмои да мòже да живи.

Кад крàва йма тèле и òнеш да је мýзем, мòраи да је нарàнии кàо што трèба, да је дàш мàло зòби; нèма ништа бре(э) зòби, окрòм кад йма пàше, òнда нè треба толико зòби.

Шаламàда је за крàве. Тò је кукуруз пòсејан, и ура-сти, и пòсле тò се кòси и дàје се мàрви. Тò се сèје брãздом, и чèшће, кад бàции зрнàде чèшће: кад вñше бàции, вñше ийкне. Шаламàда мòже да ийкне и на слабйју зèмљу (тà је ситна, кàо пàлац, тà рàсти до пòјàса, јèдан мèтер. Тà што се кòпа, вèћа рàсти и дèбља. Тò се рàзрèди па се òстави двà и двà зрнèта у кùнцу; тò нè буде шаламàда, тò је вèћ кукуруз). Ни кад се нè копа (шаламàда), сàмо се кòси за мàрву да јèду.

Кад крàва йма тèле, мòра дòбити зòби. А тèле, ако òстане за приплòд, и вèму трèба зòб. Шпекулирам: нèћу да рàнии крàву, òћу да је мýзем; а кад мýзем, нèћу нàмусти ништа, јел тù трèба нèга. Кàко је òднеговàна, тàко млéка дàје. Ако је бòље рàнии, бòље не ймати млéка. Нè можеш фùрт да је дàјем зòби; дàјем: тулúзине, сýве дèтелине, маломàде, сèна, јел тàко штòгодèка, - тò је рàна; а кад дàјем зòби, тò је нèга. Што гòд је бòље рàнии, бòље млéка йма. Мòраи да кùпи да мàло прèрàнии ако òнеш да йман крàву да мýзем. Дàјем је двè прèгрше мèкнà и двè три прèгрше грà (мòже и прòје са уьаре - пòгаче. Уье се исьèди из тòг цунцукрета и тè пòгаче онда су за мàрву, с отим се рàни мàрва, тò је здрàво дòбра рàна за мàрву. Сàд почим је била сýна, пòгаче дòбију сàмо рàднии,

тѣ што ра̑ду на љару) – тѣ је зѣб за кра̑ву. Узмеш вѣде и њемѣ-
наш с њтм да бѣде ни гѣсто ни брѣстро; кроз ѣдан сѣт двѣ кад
стѣји, ѡма набубри. Мѣже зѣб да се сѣпа на плѣ^ау и њемѣна, и
кра̑ве јѣду. Зајтра и љвече тѣ се дѣ зѣби.

Блѣже прѣлећу онак тра̑ва њѣкне и ура̑сти, и ѡмакѣна
ѣде кра̑ва да пасе. Ако ѡстави прѣплод, и тѣ тѣле ѣде да пасе.
Свѣ ѣде на пѣму, ѡдѣтле ра̑сти и љ тим се развѣја. Говѣдѣр чѣ-
ва тѣ кра̑ве да пасу, напојѣ и, – мѣра да пѣји кѣо мѣх да је
њѣгово. Звѣо сам кра̑ве: Лѣна и Гѣра (та̑ је бѣла црна па гѣ-
рава). "Од ѡте пѣвразе (ѣѣјте) ѡћу да ѡставим тѣле." Пѣвразе
за је кѣја је дѣбра кра̑ва, ѡћеш да ѡставиш за прѣплод; а ѡнда
ћеш да је њѣгујеш, да је ѡдрѣниш као што трѣба. И ондак дѣче-
каш да се ѡтелиш и мѣраш да је зѣбиш. Свѣким трѣба њѣга. Кад
је пѣнија, ѡна лѣпше ѣзглѣда; кад је прѣзна, кад ѣма зѣби,
не ѣнапредује готово њѣшта, – онда зѣлуд сѣмо што је дрѣжу, јел
њѣга свѣд кѣнта.

Вѣјко Ра̑цков, 84 год.

Мѣј ѡтац је чѣ^о ѡвце. Јѣ кад сам дѣра̑стијѣ до дѣ-
сет, једанајѣ година, и јѣ сам с ѡцом чѣ^о заједно ѡвце. Мѣј
ѡтац ѣије ѣмо земље. Јѣ сам после и слѣжио. Бѣо сам љ кућу
код гѣзде – слѣга, три гѣдине. Пѣ, пѣсле сам ѡпет с ѡцом чѣ^о
ѡвце. Мѣј ѡтац је парасио (кѣо кад чѣвек ѣзѡстави свѣј занѣт),
парасио се чѣбанѣлука, три гѣдине ѣије чѣ^о ѡвце; ра̑дио је по
граду: сѣдили су багрѣње, дѣдове у љлицама. Пѣсле смо ѡпет
понѣвѣли и чѣвали ѣаново ѡвце (ѡнај дѣсет, ѡнај пѣтнајѣс, кѣко
кѣји гѣзда, кѣко је кѣи ѣмо), – по три чѣтир стѣтине кома̑ди
у тим чѣпѣру што смо мѣ чѣ^{али} (мѣ смо ра̑ди да прѣмѣмо вѣше,
да вѣше зарѣ^{дим}о).

Свѣ смо чѣвали заједно док се ѣисам ѡћени^о. Јѣ сам
пѣсле за сѣбе ра̑дијѣ и трѣдио сам се и дѣша^о сам до мѣлко
кѣице; пѣтијѣ сам се, дѣшѣ сам и до двѣ лѣнчиња земље. Дѣшѣ

сам до коња и до кобла, па са(м) малко - три четири ланца - и арендиро (узео сам туђу земљу под закупом па сам је обрађиво), а нуз ото сам чуо и овце те сам тако дошо до моје сиротње. Мало син преватио, па смо радили и заимали смо мало капитала. Данаске имамо својине малко: осам и по ланаца земље.

За мог века ја нисам ни трећи тај спаво под дупек, у кревету, нег по пољу, по риту: на земљи и у снегу. Мало (у) заветрину, у снизу (у јарак, јендек). Доња, одуд брег, одуд брег, а ја у снизу се склањам кад је зло време. Ветрови дубаду, снег, кишна било је. Мало се згрчим, па ћутим, да се угреем; ноге зебу!

Александар Кирћански, 71 год.

Кад сам изашо из основне школе, ондак сам почео радити као у надици, као дете, и после сам служио код гаада. Био сам лети дугуран (то је један радник да коси жито. Покосимо жито и увеземо, и кад оврше гаада, он ми да седам метера жита зашто што сам радио код њега). После беремо кукуруз у надици. После смо овако дигођ у фабрику, ди добијемо да радимо. Радио сам и у пивару - које ди, ди сам добио да радим. И у стругару сам радио и у шећерану - десете је почела да се прави, и једанајсте је правила шећер већем.

После (је) дошо рат па сам ишо у рат. У Русију сам бијо три и по године у заробљеништво. Тридесе(т) дана смо путовали у Астрахан (на Црни(м) Мору - има то и на мапу), - ђурт вџом смо ишли!

Кад смо дошли (из) заробљеништва, дошла (је) Југославија и доделила нам аграрне земље (седам јутара сам добијо) и почели смо паорисати. И радио сам нуз ото још четрдесет ланаца наполе (има сам моје коње) и купио сам сто двајез глава оваца и купио сам још шест ланаца земље. Двајнајс и по ланаца имам сад.

Имам сина и снау код мене (немаду деце), а две

кнѐри су љдате.

Давно нисам ч'їто. Вòлò би да ч'їтам - љмем да ч'їтам - сàмо је скупа нòвина (не зарађивам - јà стàр чòвек'). Ѐмам календàре и понèке кнѐге кўпим па ч'їтам - забàвам се.

Мїта Га(ј)ин, 70 год.

Й нàдницу - у нàдницу; као дèтè - као дфèте ; рàдник - рàдник; увезљмо - увеземо; сèдам мèтера х'їта - сèдам метèри хїта; зàто што - зàто што; дљгођ у фàбрику - дљгод у фàбрику; да рàдимо - да рàдимо; десèте - десèте; јèданàјсте - јèданàјсте; Пòсле (је) дòшо рàт - Пòсле је дòшо рàт; бљјо трљ и по гòдине у заробљеништво - бљјо трљ и по гòдине (у) заробљеништво; на Црни(м) Мòру - на Црно(м) Мòру; љма тò и на мàпу - љма тò и на мàпи; фўрт вòзом смо љшли - фўрт са вòзом смо љшли; Кад смо дòшли (из) заробљеништва - Кад смо дòшли и(з) заробљеништва; Јўгослàвија - Јўгослàвија; и додèлила нам - и додèлил(а) нам; паòрисати - паòрисати; рàдио - рàдијо; љмо сам - љма°о сам; кòње - кòње; стò двàјез гла°ва° оваца - стò двà°десет гла°в(а) оваца; Двà°на°јс - Двà°на°јст; нèмаду дèце - нèму дèце; Дàвно - Дàвно; забàвам се - зà°ба°љам се.

Дàнас смо кòпали башту. Сèјали смо бèла лўка, сèјали смо грамак, зèлен, шаргарèпу и паштрнак. Сèјали смо лèтњу салату. Кàсније нèмо да сèјемо рàсад: кўпус, кèл, келерабу. Сèјаћемо рòтквицу месèчàрку (црвèну). Кàсније нèмо сèјати и пàсўљ, љ зелен да се бèре - пўтер пàсўљ. Òнда нèмо сèјати: кромпљра, пасўља за зрèло; лўка црна за зљму, цèлера, пàрадајз, пàприке; лўдае тљквене, што се кўвàду љ зелен и тљкве јўргете.

Лўдае тљквене кўвàду се чўшпајз: тò се трèје на нòжове. Кўвàмо и чòрбу - нà коцке. Тљкве се пўну: пљрљнце, мèса, бљбера, црна лўка - тò се љспржи и нàместљ се за пўњèње.

Бèле лўдаје нè сејемо (тò рòди дљгод ди сèједу врèжу).

Купус, кел и келерабу расадимо и заливамо кад дође време. Парадаја мењемо нуз коље и везивамо га, чистимо га, копамо редом. Кромпир копамо и подгрнемо га кад одрасти лоза. Пасуљ копамо, и кад дође рџ, беремо га у зелен. Овај други пасуљ - за зрело - копамо га и мањемо да узре, и за зиму остане.

Наше бањше су све одграђене. Тако дођеду кере и направу штету: угазу, покрјаду, искрју (лозу од пасуља, лукац). Штетити се нешто, само не млого. Неку годину на купус, кел, келерабу дође неки бубач - бубице ситне - и поједу лишће, а неку годину не^а.

Кад доспемо и кад време допусти, радимо лагацко ја и дџа и помало се одмарамо. Метем ца̑к јел по^анаву, и мало и легнемо кад дође лето; врућина - мало у ладу. Доручкујемо и онда радимо, и мало се одмарамо и ручак спремамо (мање се радња). Ручамо, мало се одморимо, онда спремамо мало за пијацие - кад је пијачни дан. Кад нешто продамо, купимо мало ше^анера, помало меса, соли, паприке ситне, пиринце, бибера - шта трџба у кућу. Одатле водимо трџак: купимо млека, сира. Немамо никакву марву; имамо неку кокџку и петла и одатле имамо по које јае за трџак.

Цвџјин Лепосава, 70 год.

Па пала сам. Пошла сам да идем на пијацие и ондак сам ту пала на капицик (врата са улице, - то ми кажемо капицик). Ту има путања. Не знам како, тако мих да ме неко срушио. Мислим да сам ударила ногу о ту циџу (сеченицу, опшивач), - у цицеле сам дубоке била. Моја ћерка је била са мном, па нуџ ну сам пала.

Лџжала сам једно двџ месеца (година дана сад било у децембер мџсец. Нисам могла ни да се покрџнем с мџста, болело ме здравџо. Истргла ми се цџгоња из руке, из плења, - та кџс.

Бџлџ ме. Сва ми дџсна страна уманута сад (тако немам моћи са том дџсном странџом). Јџ сам била дџста здравџа; џто шта

је то дошло да паднем! И рѹка ме тѹ боле, љ те мишице.

Перем, ал нѐ могу да прѐдем, - нѐ могу тако да одвѐјам рѹку од мѐне, заш мѐне је као рѹка ѹкѹчена (грѹчила се). Доктори су казали ѡма да сам ишла, да су ми намѐћнали рѹку, ѡни би наместили у мѐсто, било би као што трѐба, - овако није на ѡно мѐсто.

Да перем, то ми најлакше. Добро спавам, само мбрам мање да јѐм. Како малко јѐм више, ѡма ни ми добро, стѹмак ми тако тежак. Сваким старѹјим чѹвеку шкѹди кад јѐ касније; зѹто кад јѐ раније, ѡндакѐна је лакше.

Љубица Латовѐва, 70 год.

Тako смо мѐсили лѐба: једаред ја, једаред ѡна (моја јѐтрва; ѡна је била старѹја од мѐне).

Љстанемо кад у јѐдан сѹт кад у двѹ, па мѐсимо. Љвече подмѐсимо квѹсац, а зѹјтра ѹстанемо па замѐсимо: сѹпамо воде и сѹли мѐтѐмо, ѡнда га замѐшѹвамо. Пѹндак мѹнемо да кѹсне мало, да дѹђе за рѹком. Пѹкријемо ш чѹршавом и јѹстук преко чѹршава. Кад ѹскисне, мѐтѐмо у саѹурице (кошѹрка што дѹђу лѐбови, кѹтарице - нѐма ѹшке). Пѹнда кадимо пѐћку (лохимо ѹ пѐћ). Ѣгризине (тулузина - крѹва и кѹњи, ѡвце огрѹзу лишће) лохимо.

Мѐтѐмо, стѹји двѹ сѹта ѹ пѐћ, онда вѹдимо ис пѐчке па ѹмијемо лѐбац, мѐтѐмо ѹ шпајз: пѐт шѐс лѐбѹва и цѹповку (мѹли лѐбац, то се зѹве цѹпѹвка) и двѐ лѐпине (зѹвију се у чѹршав, мѐтеду се дѹгодѐка у ѹине - јѹстук јѐл какви кѹжу - да ѡдмекне). Онда свѹки ѡдломи пѹрче па јѐмо. Рѹдимо у ѹвлији па јѐмо.

Љубица Латовѐва, 70 год.

Бѐремо кукѹруз. И зѹвијемо дѐте у јѹстук па напрѐд (сирѹтиња; имали смо лѹнац ѹ по зѐмље, а било нѹс двѹнајс ѹ куђу, било друштво, а кѹћа мѹла, с трѹском, па јѐдвѹ се завѹчемо).

Бѣremo кукурѹз даљом, а ноћом сечемо голѹзину. Нисмо долазили кѹћи. Онда идем чак на ону ленију, да видим шта дѣте ради, да га коњи не одгризу; и ја и моја јѣтрва, и она је имала мило.

Кад нѣси кѹћи кукурѹз човек ми и свѣкар, ондак донесе да јемо. Свѣкрова она кѹва снајама, кћѣрана и синовима, — сви су ѹ поље, само она кѹћи ђстане. Кѹва шта се има: лѹдаје зелене, чѣрбе, ваљунке — макар шта — па са ђлајом запржи (с отим смо кѹвали). Мѣса ѡја, никѡко! ђд шта да кѹва, кад нѣмамо да закољемо свинче!

Тако је било у старѣ дѣба.

Сѣѡфија Песканов, 65 год.

Нѣн мѹж је паво па је скрјо кичму. Сѣдам година га слѹжила и ондак ђне да доведе сина и снаву да је ђдлакнеду, да њѣга слѹжиду мало. А син се слѣжио с ђцом и мѣго су њѹ секирали, и она се зѣто ђтровала што су ђни њѹ мѣго секирали. И ђчла је код ћѣрке на тѹжбу. Ћѣрка је казала: "Мѣраш да га слѹжиш, ђн је твој мѹж. Нѣћу да знам ништа ђ тим." И она онда дошла кѹћи, ишла је на таван да се ђбеси; а пѣчим ђвај наш комшија челѣ куће кѣпѣ је репу, и њѣзин мѹж вѣко: "Хајде да је скинеш с тавана, ђчла да се ђбеси." И ђн је скино и таван забравијо, и она дошла доље, прѣправила мѣсну сѣду и пѣпила. Три дѣна се бѣрила сас дѹшом у бѣлницу. И њѣна ћѣрка није ни дошла да је испрати. Била је на мѣре сас најстарѣјом ћѣрком.

Тѣшин Вѣлѣнка, 64 год.

Кад сам ја била код мѣг ђца и код мѣје мѣтере, живила сам тако да ниса(м) мѣгла имати ђно што сам ја тѣла. Тако су ѡуди били стрѣги и нису ми давали да идем ди сам тѣла и ди сам вѣлеја. А што ми је била највише хѣља: да имам дѹкате, сеферине. Стѣлно су ми говорили да тѣ јѣш није пѣтребно

за мене. Када се радило и скупило и прошло неко време, нисам тѣла њи нигде, и где са(м) мо^агла њи!

Онда мој о^атац и мој дѣда стално су мислили и размисљали зашто ја нећу д-идем. "Због' што немам дукате као што друге имају," - то сам ја казала. Онда ми је дѣда реко кад испуни о^асамнајс година, онда ћу добити дукате. Кад сам испуни(и)ла о^асамнајс година, онда, како су ми купили дукате, она су ме удали - све уједно. То е било моје девѡвање, то е било моје све!

Каку: није по^атребно ба^алица да има дукате. Кад девојка ради да заради, онда добије дукате; јели ако се метну дукати, она дѣвојка ће да иде на забаву, игранку (онак је бије мози, - није бије бијоскоп; није било позорште нег је бије тејатор).

Старешина (о^атац и дѣда) није допућнала да се иде тако да има свѡга дѣчка, - то је било срам^ата. Ако сам тѣла њи, то сам њила у коло о(д) два сата поподне до увече до пет да сам кући, - нисам смѣла замрћи нигде. Тако ти старији били стѡги, држали на децу. Кам среће да су и сад тако стрѡги на о^ау о^амладину, па би знали ко је стари, ко је млади! Чад иду од дѣве(т) до дванајст, па се родитељи срду, - јел се ту свашта дешава. Не могу о^атац и ма^ити да спавају без бриге, мислу где је ћерка!

У Бео^аграду на станици, у ту сѡбу мајке з децама дѡшла једна хѣнска м^ала^ада, ле^апа - студенткиња-и дѡнѡла је кофер и један мали пакѣтић у плави јѡрган увијен па зжернадлом прѣденуто. И тѣла је да остави (крѣденц има - ту оставаду кофере), да сачека ма^иму са во^азо^ам (то је она тѣла да слаже), - али није тѣла да прими дѡтчна што је уписивала (чинѡвница), јел ни(је) имала (студенткиња) ништа код ње - легитимацију. Онда је о^атшина.

Пѡсле је милицајац њу дѡво. Кад је распаковала, -

жёнско дѣ^ате, лепо дебело - ко^о дѣче! Она је сигурно њему (мнн-цајцу) плакала, гдѣ не она и шт^а не са дѣтетом. Ђѡзи дѣте не треба, а ни њѣним оцу (Још ѣдн^а је била и(з) Зрѣванина, чѣкали смо вѣѡз, тако да смо свѣ^то т^о видѣли)! Она је тѣла да ѡ^астави т^о дѣ^ате па да п^обегне.

Ђѣн о^ац и м^ати су к^азали нећеду да је пр^иму, ѡ^ни су њ^у п^ослали да ѡ^ана сврши ст^удију (у Скѡпје је свршавала шкѡ^алу).

По^асле ѡ^астала иза мѣ^ане^а. Такѡ је плакала, шт^а не она са дѣтетом да р^ади, њѡзи дѣ^ате не треба! Шт^а је пѡсле б^ило ш^ѡм, ј^а не знам.

Ђто з^ашто се о^ац и м^ати бр^ину гдѣ дѣте от^идне. Зѡто к^ажем: трѣба рѡдитељи стрѡг^ије да др^жу.

Сми^а Њићетин, 47 год.

код мѡг о^аца - код мѡга о^аца; ж^ивила сам т^ако - ж^ивела сам т^ако; ш^то сам ј^а тѣла - ш^то сам ј^а тѣ^ала; да ѡ^идем - да ѡ^идем; гѡвѡрили - гѡ^орили; К^ада се р^адило - К^ада се р^адило; прѡшло нѣко врѣме - прѡ^шло нѣко врѣме; ѡ^ни - ѡ^ни; д-ѡдем - да ѡдем; к^ао ш^то др^уге ѡмају - кѡ ш^то др^уге ѡмају; дѡбити - дѡ^обити; о^асамн^ајс - о^асамн^ајс; ѡ^ама - ѡ^дма; Тѡ е б^ило мѡје дево^вање - Тѡ је б^ило мѡе дево^вање; да з^ар^ади - да з^ар^ади; ѡ^анда - п-ѡнда; Старѣшина (ѡ^атац и дѣда) ж^ије доп^уш^нала - Старѣ^ашина (ѡ^атац и дѣда) н^ије доп^уш^нали; да ѡ^имаш свѡга дѣ^ачка - да ѡ^имаш свѡга дѣчка; т^и стар^ији - т^и стар^ији; дѣцу - дѣ^ацу; да су и с^ад т^ако стрѡги - да су и с^ад т^аки стрѡги; од дѣве(т) до дв^анајст - од дѣвет до дв^анајст; деш^ава - деш^ава; о^атац - ѡ^атац; брѣз бр^иге, м^ислу гдѣ је - брѣз бр^иге, м^ислу гдѣ је; У Беѡ^аграду - У Беѡ^аграду; м^ајке з дѣцама - м^ајке са дѣцама; јѣд^на - јѣд^на; ув^ијен - ув^ијен; да ѡ^астави - да ѡ^астави; са вѡ^озо^ам - са вѡ^оза; ѡ^ана - ѡ^ана; јел н^и(је) ѡ^имала н^ишта код ѡѣ - јели н^и(је) ѡ^имала н^ишта код сѣбе; Онда је ѡ^атишла - Онда је ѡ^атишла; дѡво - дѡ^о; Кад је р^аспаковала - жѣнско дѣ^ате - Кад је р^аспаковала,

òно је жѣнско дѣ^ате; и(э) Зрѣ^ани^а - из Зрѣ^ани^а; вѣ^оз - вòз;
пò^аслали - пѣ^ослали; ò^астала - òстала; дѣ^ете - дѣ^ате; стрò-
гѣ^аје - строгѣ^аје.

Дòшло дѣ^ате ò школе и плаче: "Дај ми, ма^ама, нòв^аца
да се вòзам на афтòбус." И ма^ама òзв^ади д^вѣ б^анке их цѣ^а и
даде дѣ^тету да ху^ти. И лѣ^по га мѣ^те на афтòбус, и да га вòза-
ду чѣ^тр ст^ани^це (јѣ^дн^а је гл^авна ст^ани^ца, пòзориште, онда
др^уга ст^ани^ца је до комбин^ата, скрò^абаре; и н^атр^аг^а - до Ц^ара
Душана (улице) до кра^аја, до послѣ^дње ст^ани^це), те òе дѣ^тету
хѣ^жу òспунила, - јел је јѣ^дан, јѣ^динац.

Дòшло и подбу^ниò Ивана. Òвај дрѣ^чи: и òн òне кроз
цѣ^о Зрѣ^ан да се вòза за д^вѣ б^анке, òне и òн да се вòза као
Душко. Н^и му д^ала ма^ти. Кад òдеду зајѣ^дно, òнда òе га вòзати, -
да се вòзаду.

Ер^ина Урсолов, 45 год.

З^ај^тра кад òстанем, ò^атво^арим п^рòзор, - п^рво сò^аба
да се излòфт^ира. Наместим крѣ^авет и пò^ачистим, склò^ним сòбу
сасв^ѣм и òнда уп^алим в^атру, спрѣ^мим дѣ^цама дò^арчак, д-òду
ò школу, - тò је н^ајгл^авн^ѣје.

Òнда спрѣ^мим се, òдем у в^арош, нòси(м) млѣ^ко, и ка(д)
дòдем к^ући, дòручкујем, спрѣ^мам р^учак. Кад р^учамо, òперемо
с^удове, склò^нимо. Ако òмам в^рѣ^мена, онда мало штр^ѣкам, пѣ^арем,
ш^ѣјем. И òнда òдем ò шталу, р^аним кр^аве, кò^ане, - кад чò^аек
н^ије т^у; кад је т^у, онак òн òде. Òтим дòђе вѣ^аче, спрѣ^мам
вѣ^ачеру. После вѣ^чере се пѣ^ру дѣ^аца и мѣ^ну се да сп^авају.

С^инош сам лѣ^гла у јѣ^дан^ај с^ати. У нѣ^адељу òвече Јò-
ва òдно р^ади^о код мòје сѣ^астре, - сл^ушали вѣ^село вѣ^че.

В^уков Душ^ица, 30 год.

Наместим крѣ^авет - Наместим крѣ^вете; сòбу - сò^абу; д-òду ò
школу - да òду у шкòлу; тò је н^ајгл^авн^ѣје - тò је н^ајгл^авн^ѣје;

идем у вáрош - њдем у вáрош; и ка(д) дѡдем - и кад дѡдем; дѡ-
ручкујем - дѡ^аручкујем; мало итрикам - мало итрикам; иијем -
и^ијем; идем у шталу - идем у шталу; раним кра́ве - раним кра^ау;
онак њн иде - онда њн иде; После вѣчере - После вѣ^ачере; У не^а-
дељу - У недељу; ѡдно ра́дијо - ѡдно ра́дијо; слѹшали вѣсело
вѣче - слѹшали су вѣсело вѣче.

Имала сам још двѣ сѣ^астре и брáта јѣдног, дѣ^аду,
ба́бу, ѡ^аца и ма́јку. ѐтац њн ми је ра́дио на стáницу, желѣзничар.
Ма́јка је ишла з дѣдом (ѡцов ѡтац - мѡг ѡца ѡтац - свѣкар) у поље.

Брáт је ишо у школу, сѣ^астра та старија у школу иш-
ла. Још ѣ^адну сѣ^астру сам имала, та је ишла у за́бовиште. Јá
нисам ишла у школу, на́јмлађа сам била. Пѡсле сам дорáстила,
ишла сам у школу (чѣти(р) рáзреда ѡ^асновне). Кад сам изашла и(з)
шко́ле, гѡдину дána сам ишла у поље да ра́дим. Пѡсле сам три гѡ-
дине учила да ии^ием; још ѣдну гѡдину сам кѹчи ишла.

Имали смо виноград, ишла сам и да ра́дим у виноград.
Пѡсле тѡг сам се удала.

Ииѣтин На́да, 23 год.

ба́бу - ба́бу; ѐ^атац - ѐ^атац; з дѣдом - з дѣ^адом; ишо у школу -
ишао у шко́лу; Још ѣ^адну - Још јѣ^адну; ишла у за́бовиште - ишла
у за́бовиште; у школу - у шко^алу; на́јмлађа - на́јмлаца; дорáс-
тила - дорáсла; чѣти(р) рáзреда ѡ^асновне - чѣти(р) рáзреда
ѡ^асновне; и(з) шко́ле - и(з) шко^але; у поље - у поље; три гѡ-
дине - три гѡ^адине; још ѣдну - још јѣдну; Ииѣтин - Ииѣтин.

Јá ѹдем на кошáркáшки стáдиѡн кроз врáта. ѐ^андак
тамо јѣдан чѡ^ак што га пѡзнаѣ мѡј брáт, тражи кáрте (кѡ нѣма
кáрту, га избáци напоље), а мене је пѹстијо зáто што смо ишли
јá и мѡј брáт ѹвек тамо. ѐн је ш ии^ие ишо на вѣѹбу, на лѡго-
ровáње (Тамо ни^икад нѣ переш нѡге, сáмо лѣгнеш у ципеле и у
оде́ло. Тек лѣгнеш и задрѣмаш, ѡнај ви^иче - комáндир: "Ўстај,

у "трђј!"). Пот шаторе су спаваали.

Онда се расподѐлу: "Мацáри" дѐсет и "наши" дѐсет. Онда Мацáри бацају код нас у кош, а ми (Срби) бацамо у њин кош (лопту).

А играју и рúкомет(трчки с лоптом и му даи гол, а неки пут и одбрани голман: један брани у мађарским голу, а наш Србин брани у српском голу). Дѐсет Мацáра и дѐсет Срба, па се расподѐлу и онда туку Мацáри у наш гол, а Срби у мацáрски гол, па ко више да гóлова, Срби јел Мацáри. Било је за нас тријес пѐт, а за Мацáре двајес један: ми смо дали Мацáрима тријес пѐт гóлова, а Мацáри нама су дали двајест један гол.

Мацáри у трѐнерице, а Срби у гаичице и у мајице, - да се зна које су кон.

Кад је гол, ми тапнемо и вићемо: "Лоци!" (један српски играч, - тај увек да гол). Вићемо: "Гол!" - и Мацáри што сѐду се јѐду, а ми се смејемо.

Мошорѐнски Драгољуб, 8 год.

Српски Итѐбеј

Ко год иде у сватове за отим се сваким носи кравај и мало дара. То стоји до после поноћи, док се не разилазиду сватови. Ондак се прекаже то.

Стане тамо један на клупу јел на столицу, горе, да га види сви. Онда узме тај кравај и дар, ондак виће: Ово је овог, - ко је доно и коме се дари, и још мало га напредачи (мало каже макар шта прдачине против њега, - то е све шала, да се смеју). То се избира један који то уме тако да изведе. То се знало, то се нико није срдио на то.

Ди се како скупило сватова, ди је много, ту има много и краваја. Тај кон преказива кравај, како који кравај прекаже, хома мете га тамо пред кума, па после то јѐду сватови.

Девѐруша нѝси цѐло печѐње: јелти пѝтку јелти хѝрку; још нѝки-
тиду тѝ печѐње сас цвѐном. Кад се прѐкаже, тѝ јѐду свѝтовнн свѝ,
и кѝм, и свѝ ђвѝмо што су љ кѝјну. И рѐдуѝма се да.

Дабић Миѝла, 82 год.

Дѐда ми приѝчо овако: На рѝботу смо бѝли код спѝмје
да рѝдимо, у шѝму. Када је дошло пѝдне, пандѝр (тај што је
надгледо над ѝма; ѝмо је корбѝч у ѝга; који нѝћ да рѝди, тѝче
га) је доѝшо па је кѝзо кѝдма да рѝботе више нѝма. Кѝшут је
ѝкино спѝмјама рѝботу. Маѝари су тѝм Кѝшуту мѝтли спѝменик
код ѝне црѝкве у Бѝкиш (Мађар Итѐбеј).

Џ (о)но врѐме кад је та рѝбота бѝла, кѝ није ѝмо дру-
штва тај је мѝно и зѝмљу, - нѝ може да рѝди, нѝма кѝ да рѝди;
та зѝмља ђтпадне. Онак спѝмја доведе из Бѝкиш вѝрмеђе (Békés
vármegye) Маѝаре на ђту зѝмљу што су кѝди мѝнули. Јѐдан
је тѝ бѝјо ѝтар, итѐбејски, п-ѝнак су се Маѝари насѝлили н-ђту
зѝмљу што је свѝт од рѝботе мѝно, онак су тѝ насѝљени Маѝари.

Ми ѝмамо с Тѝрком атѝрцу (тѝ је јѐдан мѝли брѐг
што рѝстаѝа ѝтар), а сас Бѝкишом нѝмамо, - тѝ је јѐдан ѝтар.

Мѝтић Тѝша, 80 год.

Пандѝр - пандѝр; ѝмо је - ѝмѝ је; да рѝди - да рѝди; спѝмја-
ма - спѝмјама; Маѝари - Маѝари; Мађар Итѐбеј - Мађар Итѐбеј;
рѝбота - рѝбота; онак - ђнак; Маѝаре - Мађаре; итѐбејски - итѐ-
бејачки; Маѝари - Мађари; ми ѝмамо - ми ѝмамо; мѝли брѐг -
мѝли брѐг'.

Бѝбалица тѝ је бѝјо сѝм млѝдех. Млѝдех, ми мѝшки смо
ѝшли љ гаће, ми мѝнци, а дѐвѝјке ђне су ѝшле у парѝрске сѝкње
(ширѝке, онако чѝсто бѝло, дѝле мѝло шлѝнговѝно). Бѝла е тѝ
лѝпа ѝгра. Та ѝгра се зѝвала: шѝпца - лѝпца, сѝнца и месѝца.
Тѝ смо ѝмали послеѝ пѝдне од двѝ сѝта до пѝт. Тѝ је ѝскрѝни
пѝст бѝјо. На пѝшњак' бѝла та бѝбалица, та шѝла шѝпца - лѝпца:

тако се уџаџимо за руке и кажемо: "шапца лопца" ! То смо играли, једни друго јуримо; и ту је било зелена трава лаџпа.

Онај крај они њима имају бубалицу: крајчанска, а ова - буцакарска. Од цркве н-оџу страну ти се људи звали "крајчани", а н-оџу страну "буцакари".

Живков Жива, 80 год.

пост бијо - пост било; пашњак' - пашњак'; бубалица - бубалица; једни друго - једно друго; онај крај - онај крај; бубалицу - бубалицу; н-оџу страну - н-оџу страну.

Прѣ је тако било: Правѣ се колач, п-онак кољиво. Иде се у цркву и нџси се кољиво у цркву. Онак тамо се посвѣти, онак се дође кући. То донесе један човек од родбине; тај остане ту на ручак. Сви ту ручу кад се искупу. Зовем ове комшије иза куће и испрет куће, послекана зовем сестру и зѣта, а зовемо и кума.

Кад се преруча, идемо и зовемо свѣштеника да пререже колач. Он дође па се пререже колач. Ту се је и пије, онак се весѣлу, пѣваду. Сѣди се ту до десет сати. Кад свѣштеник нема на друго мѣсто д-иде, остане и он; после с коли се одведе.

Ту се вѣчера. Проповѣду, наздравља се: да нам роди друга година, да дочекамо у миру, у здрављу. Онак се размету, п-онда кући. Који су издаѣе ти се одведу на кола.

Оутридан се зове на фрџштук. Тако се трѣфи, има гџсти и са стране. Мој стѣрац дође коџи Петковаче, па онак он ту сѣди два даѣна док не прѣђе слѣва.

Милан Костадинов, 79 год.

То је било Богојављење, на јутрење. Ишо је наш гос-подин свѣштеник Сѣкулић Стѣван, и из мѣрака љзјутра пукла је пушка код школе, код артеѣска бунѣра, - ту је рањен. И преживио је, претрпио је мѣке.

У том моменту кад је бијо рањен, његов оџац Пѣра до-

трчо је код мене да ме пита да ли ће преживети, пошто није рањен у плућама већ у стражњи делови. О, плако је ча Пера, дрхтао је од стра и терета. Ја сам га блажио бог зна како, да неће му фалити ништа пошто није озлеђен у плућама.

Рајин Милан, 72 год.

у стражњи делови - у стражњи деловима.

Јана Томин

Ушћо сам у задругу четрдесет шесте године десетога октобра. И девет месеци сам рано свиње. От куће право код свиња. И ондак су ме преместили у башту. Купко сам воће: шљиве, јабуке и тако даље. Седам њада и седам стотина и неколико литри амура (амур се зове док се не испече ракија. Кад се пече ракија, преправаш амур: целе шљиве метеш у кацу да киснеду, ондак се измешаду с лопатом. Кад оне узру, избржтру се и ондак дође чорба горе, а костице и љуске паднеду доле - то је од амура - онда се пече ракија) сам скупио шљива, кајсија - воће што је било под башти.

Садио сам и дрвене. Ту копањ јаме. Кад ископањ два најс јаме, ондак имаш норму. То нисам се дао младима! После сам копо јаме за бостан: диње, лубенице. Правили смо јаме (то нам је с пролећа хона прва радња), онда смо мѣтали семе па смо манули док није нишло, и онда кад је нишло, смо копали. И кад смо окопали бостан, онда смо копали репу, кад (је) дошла на реду. Кад смо окопали репу, онда смо купили детењину и носили кући. После смо опет копали бостан - трипутена у једно лето - док не почне да зре, да нема траве у њега.

То се ради на квадрат земљиште, на квадрат нам плања задруга. Бригадир нам пине увече колико ко уради (не добију свједнако). Ако ти можеш да урадиш норму (норма је један и двајес пет процената), ондак имаш један и двајес пет; ако не нарадиш, ондак имаш нулу осам, нулу девет - колико нарадиш.

Е̄, онда ме прѐместу кот кра̀ва, ја̀лови кра̀ва. Им̄о сам петнајс кра̀ва; им̄о сам нѐс прѐцената од јѐдне кра̀ве. Тѐ сам ранно, појно, чѐно, чѐстио шт̄ду, - тѐ је про̀писно. Нек иде шта ђе на нѐба, мѐран да идек т̄мо да радиш свѐј по̀со. Не вижит̄ра тебе ни́ко - ако си болестан, мѐран да се ј̄авиш - јел ђи из канцеларије змаду да је т̄мо чѐвек по̀стаен.

Е̄, онда ме прѐместу код м̄уз̄ара кра̀ва. Ондак сам ранно м̄уз̄аре кра̀ве. Нисам ја̀ м̄узо, само сам ранно. Са̀д је изишло да м̄узеи кра̀ве. Са̀д ђи што рану кра̀ве и м̄узу, ђи им̄аду прѐценту од млѐка. Од стѐ литри млѐка им̄аду чѐтри т̄удна дана.

Педесет д̄руге гђдине сам радно на ба̀нту: ко̀по сам два ланца салате, ја̀ сам. Ја̀ ко̀пам, а болница ве̄ћ нѐси да јѐду - толика̀ је ве̄ћ била, за јѐло. Скѐро и мѐсец дана ме про̀во док сам ђокопо салату и ма̀к' - тѐ сам радијо. Бира ти лакше радње, што (је) за тебе (тебе заду што је твоја радња). А и плата је ма̀на: каква радња, таква плата. Тѐ бригадир̄ вђди и свѐко ве̄че ти пи́не. Ти пи́ни у твоју књигу, а ђи у његову, да се уверујеш да л је ђи т̄чно пи́со, кав и ти.

Вез мѐтике нѐма лѐба. Ко̀ је ишо на школе, та̀ј (је) трѐшно ђоцов капит̄ал, и кад је урастијо и до̀мо до зва̀на његовога, капит̄ал је ђитио на школу. Ђи нѐма капит̄ала, - има знања, тѐ му је капит̄ал. Ђи је ђсигуро његов живот, да̀о је капит̄ал за живот. Сва̀ка шко̀ла ко̀шпа па̀ре. Тѐ је његова мѐтика: ђлѐвка, - тѐ донѐсе лѐба, тѐ је његова мѐтика. Мо̀ја је ђва гвѐздена: б̄удак, а̀шов, ко̀са и тако да̀е. Тѐ донѐсе лѐба, - нѐма лѐба без ђтѐга.

Ча̀с за̀други! Ако се б̄ринеи, мѐж да живиш. Вѝди за̀друга ко̀ л̄мпује, - та̀ј нѐма ни́шта: гѐ, бѐс, гл̄дан. Кад ма̀ло чу̀ваш и ст̄иснеш д̄инар, онда мѐж да га имаи. Да сте и код ва̀ног ђца, па ако га нѐ слушаи, не ва̀лаи, - тако и́сто у за̀другу.

Ко̀ х̄рче, та̀ј нѐ ср̄че (сп̄ава, не иде да прѐправи за

јело); ко ради, тај живи, - то је стара реч, стара пословица.

Паја Гигић, 82 год.

Како стоји стабло од кукуруза, ми заљутимо љуску и онда открјамо кукуруз, и ондак је чис. Љуска остане на тулузину, кукуруз бацамо на мале гомилце доле на земљи. Кад видимо да имамо за је(д)на кола, мењемо у корпи и после с корпама изручивам у кола док не буду пуна кола. Ми беремо прво три врсте до краја - на средини ниве скроз - за пут, да мох да идеду коњи и кола (да имамо фурт тим путем да идемо); ако нам је здраво дугачко, ми поља дужи, и оман - то нам је најпрва радња - мора да се посече тулузина, за пут.

Данас беремо кукуруз цели дан. Ако је нива долеко, онда дваред трјред - не може више пути - иду кола књи. А кад је обран кукуруз, ми ноћу уранимо рано и до сванућа посечемо тулузину, док је мекана од росе - ноћу је мало влажнија. Неколико дана лежи да се осуши стабло, зашто лимше се брзо осуши, али стабло мало спорје се суши, зато мора више дана да стоји (ради стаблета, јелбо ако би се хоман везало, мох да се поквари толузина).

Кад ми тамо напоље беремо ољуштено, то је спорније, а у љуске то иде брзо; онда донесемо у љуске па бацамо на једну гомилу у двориште. Онда ми седнемо увече (ноћи) свѝ, колко друштва имамо, - љушимо и бацамо га (кукуруз) на гомилу, да га после увати мало сунце, и ондак гледамо да не дође киша да покисне, него водимо рачуна о тим раду и благовремено подижемо кукуруз у котарку (то је онако од летака. Доле је сазидано од цигаља, а горе је граћа и покривено с црепом. Кроз летке ветар дува - зато је котарка на више - и тако суши кукуруз).

Не ваља дуго да стоји толузина на земљи; та страна

што је дојна та труне ако би дуже стојало (и земља вуче снагу), ако би се окшало. Ако је суво, ондак је ништа не смета, може дуже да стоји на земљи. После већемо па дѣнемо: десет двајес сноп^а у једну малу кунциу. Прво мѣтемо два снопа: корен доле, а влаће горе, да се прѣлѣбу, а око та два снопа ове друге снопове фурт наоколо – петнајс јел двајес, и после другу кунциу па трѣну (свѣ у једним правцу), колико буде да има у ту мѣву. Стоји толѣзна у кунцие док немамо време да вѣзимо, док не свршимо свѣ мѣве.

Ондак кад смо г^отови з браћем, кад је по^ебзано и саденуто (једни вѣзѣвамо, једни дѣнемо), ондак вѣзимо толѣзину. Мѣтемо ст^о педесет сноп^ова на једна кола и донесѣмо к^ући и саденемо у вѣће к^упе (пѣ чѣс ст^отина сноп^ова у једну велику к^упу) у дв^орните. Онда по^чнемо другу к^упу, јелбо ланац изнѣсе по три ст^отине и четир ст^отине сноп^ова тако да може по два ла^нца у једну к^упу, зашто ако правимо ма^не к^упе, ондак за^прѣ-
нимо м^ного мѣста у дв^орните, – зашто дв^орните није с^амо за толѣзину, него и за сл^аму, за пл^ѣу, и за сѣно, и за о^гразину јом (кад марва по^једе лѣнѣ са толѣзине, ондак стабло прек^н-
ћавамо, прѣбирамо, стру^к на стру^к мѣтемо и ве^чемо са пр^уном јел ра^жном сл^амом у сноп^ове и правимо ка^мару. К^упа је окр^угла, а ка^мара је уз^дуж. Неки вѣзѣву толѣзину и о^гразину с мани^лом: косачица она коси и вѣзѣва сноп од ж^ита и сече кан^ап, мани^лу).

Кад љ^утитимо ку^куруз, причамо, да не би задрѣмали, заш н^оћ је за сп^аа^ове, али да прѣ б^удѣмо г^отови, м^ора н^оћу да љ^утитимо (на дану м^орамо друг^и по^со да ра^ддимо).

Има ко^ји т^у до^бреду на м^обу, да по^махеду да љ^у-
нту (к^он немаду св^ое зем^ле); после и^нтѣду они љ^уске за пѣ^рнину
(би^раду, да на^пуну, заш с ^оти љ^ускама се п^уни пѣ^рнина). Ми ра^н-
нимо кра^ву с ^оти љ^ускама, т^о је кра^ва.

Вѣлемир В^ујичини, 62 год.

од ку^куруза – од ку^куруза; јѣ(д)на – једна; у кола – у кола;

ми бѣремо прѣво - ми обѣремо прѣво; тулѣзна - толѣзна; посѣче-
мо - сѣчемо; влахиња - влахиња; неколико да̀на - неколико да̀-
на; да се осѣни - да се сѣни; осѣни - осѣни; зато - зато; ради
стаблета - ради стаблета; мох да се поквѣри - мо̀хе да се поквѣ-
ри; спорније - спорије; у љуске - у љуске; то̀ иде брѣо - то̀ иде
брѣе; колко дру̀тва има̀мо - колко нас има дру̀тва; доле је са-
зидана - доле е сазидана; гра̀џа - гра̀џа; кроз лѣтке - кроз лѣ-
та̀ка; котѣрка - котѣрка; на̀ више - на̀ више; та̀ (страна) трѣ-
не - та̀ (страна) трѣне - ђе да трѣне; да се прѣлѣбу - да се
прѣлѣбу; кад је по̀везано - кад је повезано; сѝпѣва - сѝпѣ(в)а.

Прѣ тријес гѣдина кѣсло се хѣто с кѣсом. Кад дѣлази
хѣтѣва, ђнда сѣлѣк урани од јѣдног сѣта и прѣви у̀же на̀ виши, од
хѣта. Зѣто се урани, док је рѣсно хѣто, да се прѣву у̀жа (у̀жа
се прѣву док је ладѣвна, док има сѣнца, ђнда је мѣкро и мѣ-
кано; кад је у̀пржено од сѣнца, ђнда се крѣја). Када се у̀жа на̀-
праву, онда косѣч ђткује кѣсу, и то̀ се кѣје на бѣбицу. Има бѣ-
бица срѣпска, има бѣбица нѣмачка. Срѣпска бѣбица је на кѣчињу, -
ударн се у зѣмљи и та̀ко се кѣје (гѣре је гѣѣѣ пѣпчасто на
кѣје се кѣје). Ако се кѣје на срѣпску бѣбицу, кѣса ђстаје на
кѣсните (не мѣра кѣса да се скѝда са кѣснитѣта).

Кад косѣч кѣси хѣто, мѣра да пѣзи да му (је) стра̀жњи
дѣо кѣсе (пѣтица) у̀век дѣле. Дѣсна рѣка дрѣжи рѣчицу, а лѣва је
гѣрије, ђна дрѣжи кѣсните. Косѣч мѣра да ма̀ја с рѣкама, мѣра да
вѣди, да сѣче. Кад се кѣси хѣто, ђвас, јѣчам - зрната рѣна,
трѣба прѣт на кѣсу (ђн је мѣтар дѣгачак, крѣв, прѣвѣзан за кѣ-
су); за сѣно и дѣтелину нѣпотреба̀м је прѣт. Да би хѣто лѣпо,
прѣво пѣдало, да рукоѣдѣчица лѣпо рукоѣда за косѣчом (кѣни
ђткосе и шири у̀же, на у̀же мѣѣ рѣковет - по старим се рѣко̀вед
ка̀же - и прѣви сѝпове и вѣзѣва. ђна рукоѣда са срѣпом, иде на-
тра̀шке), зѣбог то̀га је мѣтут прѣт, брес прѣта се рѣзмете то̀ што
кѣси (косач).

Немачка бабица стоји на столци (једна дебела нога напред и две настрѣг тање и горе даска да објасни косач), и ту се сѣдне и крѣје се коса. Ту је разлика измед немачке бабице и српске: што је српска четвороугласта, а немачка је тања и нира.

Коси се цели дан. Врућине су јаке, и када се дође пред ноћ, када залади, онда се дѣне крстине: од четрнајс снопва крс. Доле се мѣте један сноп (зове се курјак) и онда се мѣћу у крс два одунд и два одунд - у крстак. Ту добу по три снопа једно на друго, на четр мѣста, и горе је горњак. Корѣње од горњака љвек се окрѣне сунцу (то му је лице - то је по старим). Он се мѣте да не закисне крстина.

Када је хито покошено, онда се вѣзи крѣи и дѣне се у једну камару. Када је увезено, настаје врмидба - кад добијеш машину.

Данаске косу косачице. Те косу и вѣжу; четр коња вуку. Лакше је како је сада, машинеријом. Пређашња, стара косидба требало је пѣ(т) друтва, - онда за дан покосу два ланца; а једна машина и четр коња и пѣ(т) друтва може да покоси седам до осам ланаца. Вите колко је разлика: како се тѣшко радило у старим добу, а како је данас! Данас се с машином ради млого лакше.

Ђурићин Сава, 56 год.

Ботом

Талико сам љпознат да је Тито признат, чак и наша држава је призната због њега.

Како је он то изво: победио Стаљина и Хитлера! Он је прѣ бијо у Русију. Њега (је) Стаљин зваво опет на гѣвор - јом четрдѣсет осме - ал је он избегаво, казо да (је) болестан, - нѣћ д-иће тамо! Није тѣо како онај ѣне. Није мого преварити Титу Стаљин - он се није дао!

У последње време он напредује, он је признат. Енглѣс-

ка она се радује што дочекује такога хрброга чо^авека.

Наг^арош Душан, 73 год.

Кад је стао рат онај, било је до^абро, ал није дуго. Свѣт се био одужио, после се задужио још горе него што је био дужан; свѣ је ишло горе и горе док није дошла заштита земљорадничка те се тај дуг полак о^апр^астијо (по^ало^авина), а полак се одужио у два^ана^ајст година. И утм је после до^авај рат.

Има Потрошачка задруга - ту (је) цело са^ало, а (у) ову - Сел^ачка радна задруга - тек неколико нумери (не знам да л има ст^атина). Ту се ради пољопривреда. Имају петнајс ст^атина ланаца зе^амље; м^арве имаду: оваца, крава, коња, свиња. Ко има тр^аје да раду, њему је до^абро^а, ал ди једно ради, т^ам није добро, - ако има в^аме да рани друтва. Трудо^ан то је на^адница н^ама - пла^ата.

Ја сам приватник. Биле те о^абавезе в^алике; сад је в^алм порез. Све е скупо - мат^аријал. Слабо^а (је) ро^адило о^аве год^ане: х^ато, ку^акуруз скоро н^акако, кро^амп^ар.

Наг^арош Душан, 73 год.

Целе три године сам би^ао на талијанским фр^анту - пет^анајсте, шес^анајсте и сед^амнајсте године. Страх^ате је било преко в^аше. Ди у рату да је добро кад пуца се! Тамо није мо^агло да се по^агине од к^аугле само, него и од камена. Граната, кад се р^азбије, исп^ало^адира: удари па^арче камена и убије.

Пешадија фр^ат - н^акакви ч^ан н^асам имо. Један с једном зв^аздицом то је био фр^ајтер, а две зв^аздице то се зв^ао ондак каплар, три зв^аздице кад има, ондак је би^ао ц^арк^ас^афирер. Сад ето ка^ажеду во^адник. Сад у ову во^ајску има мла^ади во^адник, стар^аји во^адник. Ја сад не знам по ов^ам ч^ану (по^аручник има пал^аетушке, ма^ајор има са^аста^аено златно и једну зв^аздицу). По ч^анови ја не могу да знам, н^ако ми није пропов^адо. Још до^аста и ту^абим како сам стар^аји за оне ч^анове ондак што је тр^авало.

О от^ам не могу да се по^ат^ажим да ми је било т^ашко. Кад

је било тешко, било је тешко свима; а кад је било обично, лако, - лако је свима било. Кад стигне, имамо јела; кад не стигне, нема - онда гладујемо (живили смо нас десет на килу леба!).

Бијо сам у Фијуму, у Грцу, у Трсту, у Лајбаку (јел се сад тако зову те вароши јел су прекршене, ја не знам - јел нисам путовао). Било Маџара, Шваба, Србаља и Румуна - свакојаке вере - Фрањина војска (Фрања нас обуко и заратијо) - аустријска војска.

Бијо сам рањен у ногу и у лице. Бијо сам у болницу десет дана у Циљу, у Немачку - то дође од Талијанске десно (ком је препало сад, ја не знам). Тамо су били Словени. Шума и брдовито. Лепа земља ораница кав што је овде - нема. Кад се на један брег препнем, мислим - нема вена, а други још вена!

Тамо нисам видио ципеле ни у ког. Тамо су ципеле - баканце. Имаду као ексере, канце (шунигле) дебеле с прста. То може да застави на камен - не клизи (зуставам да не паднем).

Ми питамо њине старије људе: кад они једу хита. Они причаду: Два човека спрегну па купу метер хита да сачежу, да имаду за чесницу (они држу Божић кав и ми). Тамо (је) никаква рика, то они једу; ситна проја, кромпир (бару кромпира).

Кад је онај рат пропо, онак смо прешли српским - Србија. Ондак су наместили "стара Угославија".

А° да°мов Са°ва°, 65 год.

Кад је мој мух био у Немачку - робово је четир и по године - тако су остале двоје деца, две девојке, и деда њин од седамдесет година одрочио ји (био је и субош, чувар атарски - сирома човек) док њин отац није кућн вратио из Немачке. Јел оне нису биле ни за какву радњу (биле су мале), нег је мори њин стари деда да се за њи брине. Морали смо да се патимо да и(х) одрочио - деда њин и маги. Сад су велике, сад им велико и треба.

Ове зѣме су тѣле њѣлиме. Саџ су од вѣлике пѣмоћи
 ђцу и маѣрки. Пѣски рад - свѣ моѣе да раду: копу и сѣједу,
 хѣто руковеду (кѣцу у снѣп хѣто), - х'ѣнска нѣ мож'е косити,
 зѣто, нѣма ђна снагу ко муѣки. Шѣиугуједу (вѣзу) ко'муѣе, чар-
 наве - тѣ њѣно бѣде, зѣто и вѣзу.

Саџ не да ѣдеду мало гѣре, на кѣрѣ: маѣло нѣтаду и
 онџак дѣѣду кѣни. Прѣ у ђво време - маѣрта мѣсеца, ускрѣни пѣс
 - ѣшле су дѣвѣјке на бѣбалицу (на плацу мѣтају; нѣ бѣбаду се,
 ѣграду се напца), - саџ ѣду у дѣм. Посла пѣдне око јѣдног саѣта
 у дѣму ѣдеду и ѣграју - нѣдеѣом и свѣцом. Рамуниѣан свѣра, и
 дѣвѣјке и мѣмци ѣграју. ђстану до пѣла шѣс.

У вѣликим соѣаку старѣја ѣрка, Радѣјка, ѣма другѣ-
 рицу, а мѣлаѣа, ѣвѣнка, ђна ѣма од вѣликог соѣака у дрѣги сѣ-
 кѣк - Наѣа Шѣбарѣина, пѣорѣиѣа (тѣ је ѣѣна другѣрица).

Јѣдна ѣма дѣвѣтнајс, а јѣдна седѣмнајс гѣдѣна. Каѣ
 дѣѣе њѣн суѣениѣ и ѣѣна срѣна, ђнда ѣеду се уѣати. Јѣ сам пѣ-
 гла за коѣа сам јѣ воѣела, и ђне за коѣа воѣеду неѣа пѣѣду.

Јанѣѣев Вѣлѣнка, 41 год.

од седѣмдѣсет гѣдѣна - од седѣмдѣсет гѣдѣна; вѣрѣтно - вѣрѣтно;
 Јел ђне нѣсу бѣле нѣ за ѣаѣву раѣду - Јер ђне нѣсу бѣле нѣ за
 ѣаѣву раѣду; за ѣи - за ѣѣ; копу - копају; зѣто - зѣто; да ѣде-
 ду - да ѣду; шѣтаду - шѣту; и онџак дѣѣду - и онџа дѣѣду;
 ѣшле су дѣвѣјке на бѣбалицу - ѣшлѣ су дѣвѣјке на бѣбалицу; дѣ-
 вѣјке и мѣмци ѣграју - дѣвѣјке и мѣмци ѣграду; шѣс - шѣст; У
 вѣликим соѣаку старѣја ѣрка, Радѣјка - У вѣликим соѣаку ста-
 рѣја ѣрка, Радѣјка; у дрѣги сѣкѣк - у дрѣги соѣкѣк; Јѣдна ѣма
 дѣвѣтнајс, а јѣдна седѣмнајс гѣдѣна - Јѣдна ѣма дѣвѣтнајст, а
 јѣдна седѣмнајз гѣдѣна; ѣѣн суѣениѣ - ѣѣн суѣениѣ; воѣела -
 воѣела.

Сѣгра се са глаѣвом. ѣтамо гѣре лѣпту па чѣкамо, уѣа-
 римо з глаѣвом (ја чѣкам дрѣгу, тѣм дрѣгим дѣтету), јѣ јѣданѣт

и он једанпут. Лопта је као ја^оје велика - гумена лопта па от-
скаче. Играмо се ди било: на тра^ови, и на ци^гље, и на сламу.

Наместимо голове: оде две ци^гље и тамо две ци^гље, ми
ста^немо насре^ди: ја на м^ој г^о усре^ди, а он у друг^и г^о усре^ди.
Кад прође лопта на^траг, поред мене, онда је г^о; а кад ја уке^чим
(у^ватим) хо^пту, онда није г^о.

Кад оде и^отра^ог лопта, иза мене (кад ја ба^цим), -
није добро, јер онда он (м^ој друг) мени т^уче од по^лак и^грали-
шта: т^о је пенал. Кад он ми т^уче пенал један а ја ч^икнем опет
на^траг, онда ја му т^учем три пенала. Ако он т^уче три пенала и
ја ударим з гла^вом, онда ја му т^учем шест пенала.

Увек ми играмо, и пре ш^коле и по^сле ш^коле.

Пр^оданов Милан, 10 год.

ја^оје - ја^е; Наместимо - Наместимо; оде две ци^гље - оде две
ци^гље; у^ватим - у^ватим; од по^лак и^гралишта - од по^ла и^гралишта;
три пенала - три пенала.

Лис^нца и ја^рац

Лис^нца и ја^рац си^ђу хедни у један бун^ар да се напи^{ју}
воде. После мало ја^рац се ста^не обазирати како ће изи^ћи, па
упи^та лис^нцу: "Како ћемо изи^ћи?" Лис^нца му ре^че: "Не брини се
ти! Ста^ни пр^ао, дигни пре^дње но^ге напред, гла^ву горе, а ро-
гове на^траг (тако има у кн^игу)." Лис^нца ск^очи на ле^ђа, па ск^о-
чи напо^ле. Скака^{ју}ћи око бун^ара, поче да се р^уга ја^рцу. Ја^рац
поче говор^ећи јо^ј да је лукава. А лис^нца му рече: "Е, м^ој ја^р-
че, да ти има^ш памети колико бра^де, ти не би ни^пшто улазио у
бун^ар разм^иња^{ју}ћи како ћеш изи^ћи."

Т^ерзи^н Ду^ман, 9 год.

тр^ећи ра^зред осмо^летке

па упи^та - па упи^та; ре^че: "Не брини - рече: "Не брини;
Ста^ни пр^ао - Ста^ни пр^ао; Скака^{ју}ћи око бун^ара - Ска^ку^{ју}ћи око
бун^ара; Ја^рац поче говор^ећи јо^ј да је лукава - Ја^рац поче на-

зивајући да је лукава; А лисица му рече - А лисица му рече; ти не би ништо улазио у бунџар размишљајући како ћеш изићи - ти не би ништо улазио у бунџар; размишљао би како ћеш изићи.

Томашевац

Кад се мџј отац женио, из Варкаџина маџти му била, а њена маџти, као мџја баџбаџ, била из Итебеја (Оапунџиџни џи зџву). Мџја баџбаџ из Итебеја па се џдала у Варкаџин (тџ је здравџо долџко). А џа питаџ како да она пџђе тако долџко, за Маџксу Лџшановџ (Милуџиноџ праџџо прџзиме). Каџжеду џни: таџко дџвџјке и мџмџци - маџло мџло(м), маџло сџлом па џстала (саџмо да су ту да каџжеду!); ускџчила - и тџла и ниџе!

Кад се мџј отац женио, била џедна гвџздена кџла у пџлак сџла (џедан џе направиџо, друџи су тџлџ, ал ниџсу мџџгли, ниџе било коџџџа, - тако гџџвору), на та кџла су се сви џџни-ли. А мџј дџда (дџда Маџкса, маџтерин џтац) џмо гвџздена кџла. И џџндак мџј отац џе дарџво на гвџздена кџла, испџто се (прџм пџт ка дџђе, мџте џџбуку и-астал и у џџбуку форџнта; ондак дџвџјка дџђе код стџла обџчена у свџчано, - бџло џе леџпо, џа ниџсам заџпџнтиџо, - и џни џе глџду. И онак ако вџџле мџмџка, џзме џџбуку и мџте пред џџног џџца; а кад не воле, џна неће да џзме џџбуку). Онак џе мџј отац дарџво на гвџздена, туџа кџла; тџ је џн дџбџиџо о дџбџри џџди. Од заџтџка (испџтаду се на џџп-штџну и свџту цџркџву - код пџпе - тџ је испџтак) до венџџања дџваџес џедан дџн џе трџбало. Џза испџтџка дџђе прџстен, џџс; џнда се џџшту, даџу дџкате снаџџџки, дџвџјџки, и онак се лаџпо пџва прџстенџка пџсџма: "Снаџџо, наџа снаџџо."

Џндак мџј отац џмо на прџстен на дрџвена кџла, а џџгов стџрац, мџј дџда га грџдиџо: "Дџ ти гвџздена кџла? Ти ниџси пџштен џџџвек. Не дам мџџу Каџту, џну да кваџрим." А џни су џџму каџџаџли: "Ми смо даџли у заџџјаџм кџла друџгом, да даџрџва (пџсле та трџбу друџгом, и друџи трџба да се џџни. Кџла су била

заузета тај пут кад су они ишли на прстен). А коњи су били тако добри да су морали бити сапети у кола, — тако су проповедали (то се зове добар кад је жив, немиран) — покрљали би дрвена кола, били лудоглави коњи (а неки су волели кочијаша да теру те лудоглаве коње).

Она кад се венчу, онак се више пре цркву: "Кеса, куме (новци стоју у кесу, зато се викало: кеса, куме! Онак су кесе биле, од овна, намести хурчмја за држање новца; сад ови педесет и више година како су шарајтоши, буђелари)!"

А ка доведу снајку књи, онак се пева:

Простири платно
да шета зла̀то.

Онак раширу платно по земљи (може бити сто метера платно, свилено). Онак шета кум и снајка по платну са вр̀ авлије под башту и управо у собу; газу по платну свиленим кум и снајка, макар да је бла̀то. А сватови сви иму кошуље свилене око њи, пе чес метера дугачке; а на коње пешкире свилене. Онак се певало кад се пође по девојку:

Сватови поранили,
пут изгубили.
Девојка руко мајала,
сватове вра̀на̀ла̀:
Ја сам испрошена
а неодведена.

То била сватовска а̀рија, фѝна. То је фѝно кад тамбураши прате. Здраво ла̀по!

Има у три фоме свато̀ац:

Први је кад се полази за девојку, други је кад брат извѣдѣва сѐстру негову, иде на венчање, а трећи је кад је вѣду у њену књи ди се љдала. То се пева:

Одби се бисер гра̀на̀ од јѳргована.

Сватовац кад певаду глумци и тамбура̀ши кад прату —

tô је здраво онак лѣ^а по чѹти. Òни кад пѣву, глѹмци (знаду и òви - момци, младѣи - само и-ѹму као глѹмци), òни знаду здраво добро, знаду мелòдију (кад изграву неке свѣтове - само тако прѣставаду, није заистину - у позорште јел у кафану).

Ка донѣсу пѣгачу уда^ава^ачи, онак се часту два^а да^ана и две нò^ани. И онак иду у велике гò^асте: свѣкар и свѣкрова вòду сна^ајку да види ма^ајку и баба^ајку и њене свѣ. Онак се тò настаљало - свечáрство.

Има штá да чѹју сељаци кад читу!

Витомíров Бра^анко, 68 год.

Чѣнта

- Нису имали шарагѣ?

- Везивало се прѣко од лóтре до лóтре један кòлац, кад чòвек сѣдне, да се наспони. Мòј прàндед, Јàкòв му је имело, òн је бй^а погранични сòлдàт. Òн и његов друт (Нѣнàков се зваò, сàмо име му нисам ùтубио) òни су трѣбали да идѣду у Пàнчев код кòмàнде - пòзйвани су - и били су òбадва пй^ајани. И тàј мòј дèда сѣдне нàтраг пй^ајан. И ондак лётно је дòба бй^ало, топлòта, òн је бй^ао прѣтерàно пй^ајан, ондак сèо је нàтраг па се наслòнио лѣ-ђима нà то дрво прѣко, а и кочијаш што је кочијашмо и тàј је бй^ао пй^ајан. И кад су стй^агли у Глòгоњ, òн се òбазро нàтраг па ви^аче њèга: "Ўстани, брàте!" Òн бй^ао мр̀тав, - од òтог трѹцкàња. Кòла òтскочу а òн лѹпи, кòла òтскочу а òн лѹпи. Òн пй^ајан налегò се седѣћи онако. Штá òн зна! Да је бй^ао у свѣсти, òн би лèго ù кола. Òнај пй^ајан òкупијо, тѣро бр̀зо, кòњи су бѣгали, òно трѣсење тѹкло му врат, смàно (скр̀јо) му врат, - издàно, дòнèли га кѹни мр̀твог.

Њèга је стй^агло пй^ане у цѹту, нà ту врѹшину. Бй^ало ви^ана у òно врѣме - стà^ари ви^аногрà^ади.

Већина су (у) òно врѣме с пй^аном бй^али ùмѣшани, стàри;

чак и хене су ми биле више црта пијаме (виђало се и чуло се).

То сам ја причо Ваши од мог оца што сам чуо.

Љуба Вукадинов, 83 год.

Кад се дивало звано, онда се скупило што се тиче и старо и младо. Били су стубови, и скеле и пајвани. И ондак су узели у говор када је црква грађена. Рекли су ти старији људи да је натпис: осамдесет година како је прањена, и каже да се у њу први крстио Тома Томашев. Имо је сина (Аца му имело, - ако се устрази). У то доба сам мога бити двајес три, четир године, а сад имам осамдесет четврту ну узети од Нове године.

Љуба Вукадинов, 83 год.

Мој прадед, Филип му је имело, он је био синатор у општину у време Границе. Он је торо кола - први у Ченту - дрвена са четир шине. Кола су била свà од самог дрвета. Унаоколо око точка он је имо гвоздену шину па се звало да су гвоздена кола. По данашњем времену нису гвоздена; гвоздена су свè од гвожђа.

И слуша сам и видио кола вољуска у Иванови. Мени су говорили да су опасивали са прџима говеђијим, сиравим, па кад је хега, она стегне наплатке. Уплетè се између спица, да се завије наплатак, да не спадне. То је уместо шине.

Љуба Вукадинов, 83 год.

Било је страшно. Киша је почела падати, и ондакèна је била јака олуја и лед падо. Други пут кад је најша, ондак је дрвèне из корена изваљивала, котарке построваљивала, порушила. Које су куће биле мало лоше ту је свè бацила доле, и цреп и грађу. У поље жито је било потучено у земљу. Кукуруз, свà рана је била у земљу потучена. Жито се није могло косити, свè је било у земљу сабијено, тако да смо дошли да нисмо имали жита, ни јечма, ни овса, - то је свè здраво слабо било: мè-

тер и два по ланцу мò је навро тò је било млòго. Каò ја је тако крупно, да је људима главе разбијало.

Пòсле је најшла јака с̀уша да нисмо брали в̀арива н̀ика-квòг: ни кромп̀ира ни пасу̀ља. Кук̀уруз јесенас кад смо брали, д̀и ца̀к, д̀и два се набрало на ланац, тако да нам је ова година здравò òскудна била у св̀ачим.

Дра̀кулић Ју̀лка, 74 год.

Он је четрдесет пр̀ве ухапшен и на Ба̀њици је та̀мо стр̀е-љан, и он и бр̀ат ми. Ра̀дијо је као илегалца од тријес п̀ете гò-дине, а пòстò је секрет̀ар х̀елије тријес д̀евете. Ишò је на с̀ас-танак у С̀убатицу. Прѝчо је како је тò л̀епо, како је разгов̀аро с др̀уговима како ће д̀обро да д̀ође за човеч̀анство.

Ј̀едне нòни очи òсмог с̀епт̀ембера дòшли су т̀и Ш̀вабе (од на̀ши Ш̀ваба у с̀ело – тò св̀е по н̀иним у̀путству; Ш̀вабе нису зна̀ли, òви пр̀ави – Герман̀и). Дòшли су, била и п̀уна к̀ућа, с п̀ушк̀ама, и св̀и п̀ет нас òтерали у òпштину. Д̀ете е од д̀есет гòдина б̀ило. И од два с̀ата пòноћ òтерали нас, и с̀едили смо та̀мо у òпштину до после пòдне. И на̀с су попуштали, а òве нису: бр̀ата, м̀ужа и д̀е-вера. Д̀евера су пу̀стили из П̀анчева кад је било тр̀и м̀ес̀еца, а м̀и су одн̀ели за Ба̀њицу и та̀мо и пот̀укли.

Кад смо òтишли у ò̀пштину, òни митрòб̀ез н-а̀стал, а м̀и седимò на̀около. Нè смем да погл̀едим у бр̀ата. Кад смо т̀ер̀ани у òпштину, мòја х̀ерка òна ц̀елим п̀утом је др̀к̀хала и пòсле је ш̀ес н̀ед̀еља као в̀атру д̀обила.

Оф̀иц̀ир н̀емачки шт̀а је он ш̀вабуро, нисам раз̀умела. Он òштро на м̀ужа: "Òткуд вам òво (п̀англике од ф̀илма, што се гл̀еда-ју слике ж̀иве – у бијòскоп што се гл̀едају; тò је х̀ерка д̀обила од ј̀едне ж̀ене)?" И м̀уж је р̀екао: "Тò је д̀ечије, нис̀е мòје." Он је дòшо код д̀етета и п̀ито: "Ш̀а̀ла, òткуд т̀еби òво?" Она̀ је р̀екла: "Д̀ало ми ј̀едно д̀јете." А ја̀ сам р̀екла: од ж̀ене А он на м̀ене: пст! И у̀зò је д̀ете и òднò је у тр̀ену канцал̀арију ца̀к',

да је испита. И она је рекла да је то од детета и његове мајке. Он је питао: "Је ли није то од твог оца јел од стрица?" И она је рекла: "Само од њи и Бог!" После су њу одвели, и мене су водили и исто ме питали од кога је и како се зову. Ја сам рекла: "Јани Бокић и мајка Јулка му, Бујевци." (Њи после нису тражили да се осведочу).

Онда су они немачки диванили и откинули једно парче, оцепили, и један кресно шибцу и то су упалили и мени су рекли да ли ја знам да то служи за паљбу живота, и ја сам рекла: "Ако је неког служило, нас није." И питали су ме да ли знам да је чента добила три пакетића у црвен папир и питали су мене за мој муж није добио, и ја сам рекла да није. Онда су ме одма пустили.

Симин Стана, 62 год.

Панчево

Аргатово је мој отац и ранио нас пет деца. Ја сам спава тунака, био сам мали ко год сад овај мој унук (десет година). Ја говорим мојим оцу: "Тато, имаш ти два ланца, има матери два ланца (Доктор Касалиновић има је сесију земље, има је преко педесет ланаца земље, а мој отац је здраво добро живио с њиме). Узми још шест, да посејемо пет ланаца живота, пет кукуруза па да можемо да се ранимо." Деца смо ситна била. И узме мој отац и посејемо, и тако смо имали живот. Пречлањивали (помогали) смо мојим оцу и матери: отац иде напред, ми докопамо до њега; и онак идемо напред да копамо (кад смо дорасли, ми смо сваки своју врсту копали).

Срданов мита, 75 год.

Узоре се и посеје се и онак се дрља и влачи, и - како Бог да да роди! Уватимо четр коња и идемо путем на њиву, и оти-немо и станемо на вратину (то је пут, ово прелапа у ову дуж,

òво у òму прѣко). Лане смо òрали на òјс, сàд òремо на стуг. (На гòмилу зèмљу вучемо, тò је òрање на стук; на òјс тò се òре унаоколо, тò дòђе разметуго).

Кад се прèближива кòм нуз кòна (на òрање га гўра), вичемо: òт! Òнда плуг нèма брèзду. Кад се даље одàлжива од кòна, òнда вичемо: чà! И кад иде брèздом и кад се одàлжива, ми кажемо "чà!" (брèзду држи!).

Орданов Мита, 75 год.

Јà сам ишла у шкòлу. Ишла сам и да кўвам рўчак једним и другим учитељу, су вòлели. Трèбам у шкòли д-идем, али трèбала сам и до пèјàца да òдем да прòдàm којèнта: маргарèпе, зелени; и òнда сам ишла да кўпим мàсти и òндак сам ишла у шкòли.

Анка Милèнков, 70 год.

Кўпим шèйве, донèсèm кòт кўне, òперем и, òндак ишцèпам; òндак и мèтем у кòто и кўвам ји. И òндак и скўвам - док стòји лопарница (дрвена варјача), да је тврð мацуи (пèкмев). Кад се òлади, мèнемо у лòнце; òнда и мèтемо у фуруку да мацуи увати кору, òнда и повèжемо.

Оòфија Вўјић, 65 год:

Баваниште

Свèти Ђурђиц - наш свèтац. И рўчам и вечèрам кòт кўне, и сèднем пòсле на кòна (има три четìри, оним други вèзани јèдно зà друго) и идèm на пàшу, и кòм тамòка пàседу, и јà тамò спавам. И ўјтру кад дòђе врème да идем кўћи, а јà и одàпнем, - били сапети са пўтом (једним је вèзана лèва нòга а другим дèсна тàко да мòгу да скàчу. Идèду напред и пàседу, нè мож да загребèду и не мòже лòпов да дòђе да и украде. Мòјим тàсту и вèговом комшији òдапели кòње, и одвèли; имали су òни од пўта кључеве што се забрàви, што се кòм сапèнали). И јà кад и одàп-

нем из цута и кад и узјашим да идем кући, они згребеду озебли од зиме па дођу кући у топлу шталу (Ја се грѣјем тамо у пољани, а они пасу, фрчеду од зиме, озебу).

И сад нема таки коња: рутава, длаку имали су по шуба на њи, од зиме; а сад су коњи у штали и дају и ноћу, а само кад су на радњи, онда су напоје.

Кад пођем кући, одбраћим цуто и метем коњу око врата и дођем кући.

Милан Милосављев, 86 год.

Била једна сирота девојка. Она је у шуму ишла и сѣкла помало дрва колико је могла да похесѣ собом; носила на пијаче дрва. Кад је зарадила новаца, она рѣши да купи једног магарца да на њега може да носи више дрва, да на њега може да заради. Купила је магарца и сретне се са једним старцем. Тај је старец пита ондак' ко је она и чиме се бави. Она му испричала њен док'мљај, да се бави дрвима, па је сад купила магарца да би могла више да заради. Старац јој онда рече да се боље она уда па ће дати магарца који ће њу да рани, а не овог магарца она да рани.

За женски свѣт (за девојчице) није та прич'а, јел оне ће овако: оне ће да тражу магарца, па школа не да буде завршена. То је за сина (мога), да не буде магарца!

Лазаров Милена, 40 год.

Павлић

Ми смо били под Маџаром ондак, и Румунија је била под Маџарском, па смо ишли тамо за волове, у Бозови (град; Тамкивар је овамо, а Бозови је овамо доле). Тај кочијаш који нас (је) возио - Тоџа Болеснико* (умро је - сад да га протресе само!) - бијо сиром, па није имао сѣна за коње да понесе. Кад смо стигли тамо, а две девојке стурале (бацале доле) сѣна с та-

ва̀на да једу ко̀њи (на̀ши ко̀њи).

Кад сам ја̀ сѝшо до̀ле, нѐма ни је(д)но̀г од мо̀ји ор-та̀ка. Ја̀ мѐто ру̀ке на лѐфа и нѐтам. Јѐ(д)на мла̀да глѐди на пѐн-цер та̀мо. А ја̀ и́дем да ви́дим да̀ л има̀ ракѝје да про̀да. Кад ја̀ у̀шо у ку̀јну, дѐда др̀кне пред фу̀руну та̀мо (шлогѝран). Ја̀ нѐ пи-там дѐду нѝшта; ја̀ и́дем да се разговѝрам с мла̀дом, и она̀ ми ка̀же да је по̀шла за непрѝлику: он̀ четрдѝст и пѐт го̀дина, а она̀ два̀јез двѐ.

Кад поглѝдим кроз пѐнцер, и́де му̀ж с кра̀вама, но̀си др̀ва (у ко̀ла у̀ва̀нене кра̀ве; одѐ код на̀с не ва̀таду кра̀ве, - с ко̀њама. Онѝ на̀жѝваду два̀јес сѝпо̀ва, њѝ пѐ(т) чѐс, - веѝ се на̀ра̀дили љу̀ди и и́ду ку̀ћи, но̀се аргѝте, а сун̀це вѝсоко, - лага̀но ра̀дили; а мѝ : ла̀нац и́ по покѝси је́дѝн ко̀сѝч, и о̀пет је за-ра̀но ку̀ћи). Хо̀ма истр̀чи она̀ на̀поље и ја̀ за во̀ме, да пу̀сти-мо кра̀ве, да помѝгнемо да сту̀римо др̀ва. И јо̀н, кад смо сту̀рили др̀ва, да̀о мѐне пу̀ну ма̀раму кѝс'еле кру̀шке (у сѝркет су кру̀шке бѝле, - сам ра̀нио мо̀је дру̀ште с отѝма кру̀шкама кад смо се вра̀тили ку̀ћи, свѝма сам да̀о да једу̀).

Ма̀ли ва̀шар бѝјо, па нѝсам нѝшта ни ку̀пѝо.

На̀с трѝ бра̀та је бѝло и двѐ сѐстре, па ја̀ бѝо трго̀-вац с во̀лѝви. Бра̀ћа су ра̀дила ку̀ћи: ђо̀рали, ко̀пали, ко̀сили жѝто, дѐтеѝину, - а ја̀ сам с во̀лѝви трго̀во, ра̀нио до̀бро.

И ѝу Бѐчу сам бѝјо четѝр да̀на. Про̀до сам во̀лѝве јо̀н чѝм сам стѝго. Има̀ та̀мо је́дѝн што прѝма во̀лѝве - Осто̀мѝн из Ба-на̀тске Пала̀нке, скѝда с а̀јѝибана, и во̀диду мо̀нци у ита̀лу. На њѐга смо шѝљали, он̀ има̀ да и(х) прѝми. Има̀о он̀ њѐгове мо̀нце што (су) ра̀нили во̀лѝве (и сѐно до̀но̀су ѝни), чѐњали, - а мѝ ко̀ господѝри!

Јерѐмија Тодѝро̀вић, 82 год.

под Ма̀ца̀ром → под Ма̀џа̀ром; Руму̀нија - Руму̀нија; под Маца̀р-ском - под Маца̀рском; у Бозовѝш - у Бо̀зовѝш; кочи́јѝш ко̀ји нас (је) во̀зѝо - кочи́јѝш ко̀ји нас је во̀зѝо; од мо̀ји орта̀ка - од

мòји орта̀ка; ја̀ ушо̀ у к̀у̀јну - ја̀ ушо̀ у к̀у̀јну; она̀ - она̀; ја̀ за њо̀ме - ја̀ за њо̀ме; за њега̀ - за њега̀; њего̀ве - њего̀ве; ко̀си-ли - ко̀сили.

Мо̀ја хѐрка је до̀шла у̀ гости, а ма̀рко Зрѐњанин и Стра-хиња̀ Стефа̀новић су били т̀у - они су седа̀ли о̀вде код менѐ у мо-јо̀ј ку̀ћи. Она̀ је и њи́ма сара̀ђивала отка̀д је поста̀ла - два̀јес о̀сме - ско̀јевка. Она̀ је т̀у била̀, и онѝ је тѐрали да им до̀несе ве́ша из Вр̀шца (са̀мо та̀ко пра̀вили прѐфору̀му: онѝ менѐ ни́шта ни́су ка̀зивали шта̀ они ра̀ду) од Зо̀рке Кра̀гићке.

Мо̀ја хѐрка је ишла̀ код Зо̀рке у Вр̀шца и ка̀зала да до-несѐ. Зо̀рка је до̀шла из Вр̀шца да и њи́ма разгов̀ара, да се дого-во̀ру. Она̀ је трѐбала оним̀ (Стра̀ињи) да до̀несе ку̀тију ци́гаре, а ма̀рку ве́ш, и ни́шта ни́је до̀нела, ка̀зала (је) у срѐду ће до̀не́ти. Она̀ је тѐла да про̀фунд̀ури, на иску̀шанѝје: да ви́ди ка̀ко је у на̀шу ку̀ћу - ка̀ко ће да из̀да, ку̀да ће да до̀веде нем̀ачку во̀јску (оку̀пато̀ра).

Она̀ је оти́шла од̀авде у Бечк̀ерек - у̀вече је оти́шла - и кад је до̀шла за̀јутра у Ла̀влиш (у четир̀ са̀та је то̀ била̀), т̀у су били то̀пови, гевѐр машина и региме́нта солда̀ти: пу̀н сока̀к на-рѐђано. На́ша ку̀ћа блоки́рана, прет цр̀кву пу̀но во̀јске - и по ко̀м-шинскѝ ав̀лија била̀ во̀јске - блоки́рано свò сѐло. Она̀ и(х) до̀ве-ла, и онѝ пу̀цали у на̀шу ав̀лију - митро̀џези.

По̀ла ш̀ес је било̀ кад су ви́кали: "Га̀зда, на̀поље!" И мо̀ј син је изи́шо уади́гнути рука̀ма у вис̀ - и син и хѐрка - и ка̀зали: "Преда̀јемо се." И онда̀ су ви́кали: "Ба̀ба, на у̀лицу!" И ја̀ сам изи́шла и ста̀ла сам на у̀лицу (ав̀лију). Онѝ још жеда̀ред ви́чу: "На у̀лицу, ба̀ба!" И ја̀ сам онда̀к рѐкла: "Ево̀ сам изи́шла." Онѝ ви́чу: "На сока̀к (валда̀ био̀ ко̀ ср̀пски зна̀о па им ка̀зо). И ја̀ онда̀к оти́шла, и онѝ нас по̀купили и нас отѐрали у о̀пштину та̀мо. И онда̀к нас др̀жали, ту̀кли, превр̀тали, му̀чили до два̀ са̀та. Бѐрши су по̀кидали ве́не на но̀ге и по̀сле (ј)е на шта̀ке ишла̀. И кад

је дошло три сата, за зрњански вџа, тамо нас однели у Зрњанин. Ту нас дочеко афто и нас однесе за хеликју - ту ди (је) испитани- је - и ту нас држали пет недеља. И кад је стигла пџта недеља, џпет нас тукли - то је било посљедње испитивање и бџј - и одатле нас одведу у лџгор.

И ништа није казала Лепџјка, никог није џдала. Славоко је прџзнао, џзо на себе да је ранио жарка Зрњанина и Страхињу Стефановог. Ја сам седала џсам месеци и џнда ме упуту кџни.

Славоко је радио с нама коџма - тамо су били наши коџи у лџгору - био слободџак. За ћерку су казивали фџрт да је џбу. Он је сеџао једанаџс месеци и џнда га стрџљали. И ћерка ми џста- ла четрнаџс месеци и после је дошла кџни.

Ја тако чџјем: један се утџко сам у коџару - жарко (ниће никога да одџје!), а један се џбио у гџмно, нус плџст, нус тудуџину - Страиња. И тамо су ни донели у камиџон мртве у Зрњанин (узели два бели чаршџва и џвили ји тако мртве) и тамо и(х) саранили, и после - кад се умџрило - џма донели жарка у Врџац; ту су му правили спџмен вџлики.

Шпилер је казо: "Вџштицо, ти ниси тџла да примии двџста и педесџт џлада, а овако ћеш бити убиџена - а Зџрка Крагићка је примила. Ти ћеш бити убиџена." И-џто сам ја рекла: "Ја нисам дошла џде на чџс, него на убиџто - ја знам на шта сам дошла." џни се смејали на мене. Они се смеједу па кажеду: "Како ћеш ти кад бџдеш пошла да те џбу?" а ја сам устџла и испрсила грџди и кажем: "Пџцајте! Једаред сам се родила, једаред џирем!" Шпилер је казо: "Ја сам ишо по млџги кџна, ја то нисам вџдо ниџде - само од птице млџко што нема у твојџј кџни. Шта ти ти бећари трџбали!" А ја само ћџтим и џгињем рамџни.

Мџј син је извџђен на стрџљање шџстога сџктџмбера четрдесџт трџне на стрџлиште - ди гађа војска - у Зрњанину.

Стџна Никић, 80 год.

Мој газда је умро четрдесете године и четир ћерке су звате у Вршац код натера (у грџубук, у оуду) на расправу, за имање што је остало од покојног оца.

Једна ћерка је у Амдрийку, а друга је у Београду, и она није могла да дође, морала да прави право (молбу) на Зрњанин да доби дозволу да дође на расправу, почим (у) то време није могла да дође без молбе - за време окупације (није добила фри-ико). Онда смо нас четворо отишли у Вршац (ја - маћи и две ћери - те^а су две^а у Павлићу, оне су могле да иду - и сѝни) и питамо шта смо звати, и љондак - како јој ошмело, не знам, хѝнска је била - она нама објасни: "На расправу сте звати. Вања ћерка из Београда ни нам је дошла; кад буде добила дозволу, она ће доћи." Ја вићем сѝна напље: "Шта ћемо, Славко, да радимо? Ако она неће да престане, ошеш тѝ да бѝден добар да је дам два ланца земље?" и љон је онда казо: "Оћу, нека се сврши ствар."

Док сам ја хѝва, да је моје свѝ, а кад ја умрем, премѝнем, да је свѝ негово (Славково), моја имовина, то су ћери говорили, а та ѝста писала. И свршили смо и смо добили кѝни. Након тога - две недеље, н-умем да Вам кажем - ћерка дошла тамо код њи (код натера) и престала (како смо ми урадили, она престале н-ото).

Отана Нѝкић, 80 год.

Код нас у кѝни ја кад раним свѝне и кад сам ја код кѝне, млдо боље се напре^амду свѝни. Ја љутру, чѝм устанем, дам ми да јѝду: најпре кукѝруза, затим трице (мѝкиње) у млаку вѝду разблажим и с тѝм и(х) напѝјам. Кад ја нѝсам код кѝне, мој отац ѝн пусти да пију воде и ондак ми да кукѝруз^е. Више пути сам се на њега врѝо због тога. Ја знам свѝким прво треба да јѝде а после да пије воде. А ѝн ради сасвѝм обратнo, и после јѝла и(х) ѝн више не поји.

Зѝми јутри и вѝчи - двапут - ји раним, а лѝти и по

трѣпут, пошто је дужи дан. Ако је лѣтње дѣбо, - зелени: мѣшб^а-кше (тѣ је нека трава што расте у пролеће, нарочито у винограду где је добра земаља) и зелене дѣтељине; и коприве није лѣме, по могућству, лѣти да се даје - због заразне болести, тѣ спрѣчава заразе.

Мангулица је дѣбра зато што се мѣже млада уранили, мѣже бити од сѣдам ъсам месѣци да ѡправи по стѣ кила - кѣје дѣбро јѣду. Друга рѣса свиња, ѡве укритене, тѣ су исто дѣбре, само јѣдина је грѣшка код њи што се не мѣжду млади ранили, најмлада мѣже бити од гѣ^адине дана па навѣше; и јѣдна је грѣшка код њи што ѡне имаду мѣго више мѣса него мѣсти. Сѣптѣмбар, ѡктѣмбар и нѣвѣмбар, за трѣ месѣца, на брѣзину не се угѣжити мангулице, а ѡве укритене тѣ изагође (постѣпено, полако): нѣс месѣци до дѣвет ѡне да бѣде да ваља.

Малима прасицима нѣ би ваљало да се даје млади воде у зиму нити помѣје са мѣкињама. Прасици се у зиму искѣаду сас тѣм, и ондак тѣ се окѣре на њи и ис тѣга дѣбиједу мѣгу. Зимѣ најбѣље е кукурѣза мало или ч'исте воде из бунара да пију; уколко има ладне сѣрутке од мѣка, тѣ је јѣш бѣље. Зимѣ грѣба дѣста слѣме: тѣ се ѡни зарѣеду и угрѣједу. Чѣше да се чѣсти кѣчина (свињац).

Јѣдну гѣдину опрѣсила ми крѣмача дѣвет. То^алико сам се радѣво и брѣно за њи да сам свакога дана чѣстијѣ кѣчину и метѣо нѣве слѣме. Када сам м(х) одбѣјѣо од мѣтере, дѣво сам њи најпре мѣло кукурѣза, пѣсле тѣга млади бѣстре помѣје напѣја. Све ѣе било дѣбро преко зимѣ; кад је дѣшла прѣлећ, јѣдан по јѣдан су добѣвали несвѣстицу, тако да су од дѣвет ѡстѣли само двѣ, а сѣдам пропѣли. Чѣм кѣм дѣби несвѣстицу, ѡн дѣби неко дрѣтање и окрѣне се и дрѣне, ѡви ѡстѣли му кѣдаду уѣни и рѣи и свѣ(г) га искѣдаду. Јѣ сам прѣбо да одвѣјим чѣм дѣби ѣе несвѣстицу - да нѣ би га ѡви дрѣги кѣдали - али ѣпак после нѣки дан је пропѣло иѣко није био искѣдан.

Пи́тао сам старѿје љу́де о́(д) шта је то́ дѣшло; сви́ су ми при́чали: за́то што сам напáјо с мла́кими пòмијама. О(д) то́га дòба ја́ више нѿкад не напáјам прáснице с мла́ким пòмијама, и до данáс ми се нѿје та́ко нѣшто дѣсило.

Годóровић Илија, 40 год.

Кòд нáс у кўни - Код нáс у кўну; млòго бòље се напрáиду сви́ши - млòго бòље напредују с'я́ши; Јá у́јутру, чѿм устанем - Јá ујўтру, чѿм устанем; на́јпре кукурўза - на́јпре кукуруз; у мла́ку вòду раз-бла́жим - у мла́ку вòду разбла́жим; напáјам - напáјам; кòт куће - кот куће; да пѿју вòде - да пѿју вòде; Ви́ше пўти сам се на њéга врѣò - Ви́ше пўта сам се на њéга врѣò; свàким пр̀во трѣба - свàком пр̀во трѣба; не пòји - не пòји; по три́пут - по три́пут; лѣтье дòбо - лѣтье дòба; зелени́ш - зелени́ш; мишòкиње - мишòкиње; дòбра зéмља - дòбра зéмља; кòпрѿве - кòпрѿве; то́ спрѣчава зàразе - то́ спрѣчава зàразе; за́то што се - за́то што се; да о́прави - да опрáви; укр̀штене - укр̀штене; кòд њи - кòд њи; од гòдине дána - од гòдине дána; кòд њи - код њи; млòго више мѣса - млòго више мѣса; на брзину не се угòјити мангўлице - на брзину не се ура́нити мангўлице; постѣпено - по стѣпену; шѣс месéци - шѣст месéци; мáлима прасѿцима - мáлима прáсцима; нѣ би ва́љало - нѣ би ва́љало; у́ зиму - у зѿму; са мѣкињама - са мекѿњама; Прáсци - Прасѿци; иска́яду сас тѿм - иска́јају сас тѿм; дòбиједу - доби́јају, дòби́яду; ч'ѿсте вòде - чѿсте вòде; у́колко - у́колко; зàриеду - зàриједу; Јèдну гòдину опрáсила ми кр̀мача - Јèдну гòдину опрáси ми кр̀мача; и метáо нòве слáме - и метáо нòву слáму; одбѿјо - одбијо; мáло кукурўза - мáло кукуруза; дòбро - дòбро; кад је дòшла пр̀лећ - кад је дòшло пр̀леће; јèдан по јèдан - јèдан по јèдан; та́ко - та́ко; кѿдаду - кѿдају; искѿдаду - ѿскидају; да одвòјим - да одвојим; искѿдан - ѿскѿдан; старѿје љу́де - старѿје љу́де; дòшло - дòшло; не напáјам - не напáјам; с мла́кими пòмијама - с мла́кими пòмијама.

Вршац

Мојим прадеди је имело живко. А дед Марко је остао сироче од оца, остао је од петнајс година. Имао је добра друга од сељака. Кад је он видео да већ мора да умре, онак тај га је друг његов посећивао у болни. Он је казано: "Слунај, Мина, мој ће Марко да остане сироче. Води рачуна о њему." Мина је водила рачуна о Марку.

За време маџарска рата дед наш био млад и дође деда Мина тај и каже: "Марко дете, Маџари дотерали аргелу у варош (Маџари су теби да одабире које који су бољи). Иди, дете, ако можеш да извадиш коње." И наш дед оде за аргелом и једног коња је усео и други је за њим избегао.

Дед Мина је дошо и јавио, и он је послушно рече деда Минине и тако да је спасао коње своје.

Соколовца Коста, 65 год.

у болни - у болни; водила - водила; дотерали - дотерали; иди - иди; да извадиш - да извадиш; за аргелом - за аргелом; једног - једног-га; за њим - за њим; дошо - дошо; јавио - јавио; коње своје - коње своје

Јасеново (Јасенова)

Кад сам био дете од седам година, расположено сам био дечак у ситри, које сам слушао оца и мајер, - ја сам са својим срцем послужио оца и мајеру по оним времену. И онда кад сам пошо у школу, нисам био немиран, нисам се с децама туко. Кад сам изишао из школе, отац ме нудио да идем на занат каки ош. Нисам волео занат, волео сам да сам паор. Од тринајс година како сам почео, сас мајером сам руководио, волео сам да и раним. Кад сам дошо од седамнајс година, онда сам почео да радим тежу радњу: да брем, да копам. Од двајес година сам дошо у војску. Ту сам провео добро пошто сам био послушан и вредан. Девет-

стоте године сам се оженио. Имао сам петнајс ланаца земље. Три девојке ми умрле младе, од три године, и два сина ми остали.

Станисављевић Ананије, 77 год.

по оним времену - по њим времену; нисам волео - нисам волео;
руководио - руководио; да и раним - да ји раним; оженио - оже-
нио; имао сам - имао сам; петнајс ланаца - петнајс ланаца.

Тона Искруљев, рођен из Јасенове, је књижевник. Он је мој брат од стрица. Мој отац и његов отац то су браћа рођена. Основну школу је свршио оvdена. После га је волао и још едан богат трговац из Вршца те га дало у гимназију. После је оцо у Сомбор, тамо је свршио као препарантију и после изишао за учитеља. У Надаљ је био учитељ. После он је мако учитељство и оцо за белџника у Избичте.

Он ми причо мене: Кад је дошо у Вршцу, тамо је нама једну жену која је била грофица у Пешту. И тако она се сарађивала сас краљом, тако је била учена жена. Кад је дошла у Вршца, она имала један стари кревет и тако је она дошла у ситуацију да је морала да прода тај стари кревет да се израни, у таку тешкоћу дошла. То ми мене мој брат причо, јел он имао код ње да извади њене податке, да опише њен роман, да стави у историју.

Кад је пала Мађарска осамнајсте године (осамнајстог октобера пуко је рат), ондак су спайје пропаале, а држава наша Југославија узела је њину земљу и дала је народу. Потпала је спайнска земља под еграр. Он је расподелио земљу на сиротињу.

Кад је пала Мађарска, онак је држава узела свд имање њино (она је имала велике спайлуце), јел и тамо је био еграр. Грофица није могла ништа да понесе, те је дошл'а у такој великој тешкоћи.

Искруљев Игњат, 71 год.

једну жену - једну жену; учена жена - учена жена; у таку тешкоћу - у таку тешкоћу; да извади - да извади; Мађарска - Мађарска;

спайнска зѣмља - спайнска зѣмља; расподѣлио - расподѣлио; Мацарска - Мацарска; грѣница - грѣница.

Смиљански Јанѡс бѣје је мѡј учитељ (ми смо казали лѣтр). Ја отиднем на његову катѣдру и зграбим њаку дувана и онда утѣкнем у приваду (у кѡшник). Он узме прѡт и ме бѡи (бодѣ, бѡчка) у грѡде да би изнѡ напоѣ. Отвѡријо ѡи врата, и ја сам утѣко на Карам и пѣцо рѣбе.

Сутрадан кад сам дѡмо у икѡду, пѡчо да ме бѣје, ја утѣкнем код прѡзора, и ѡи разбѣјо прѡзор са трскѡцом, ради мѣне. Трѣћи дѡн сам му посѣко дѡгмаде са капѡта, - ѡпет ме тѡко. Сѣко сам скамѣје и прѣмо рѣбом (белѣге, мѡстру што се мѣри млѣко у ведрѣце).

И тѡко сам л'ѣпо мѡло по мѡло се поправио.

Рѡдојев жѣва, 71 год.

утѣкнем - утѣкнем; у приваду - у приваду; да би изнѡ - да би изнѡ; отвѡријо - отвѡријо; сутрадан - сутрадан; разбѣјо - разбѣјо; прѣмо - прѣмо; и тѡко - и тѡко; поправио - поправио.

Оптант

Гѡрна Мѡжља (оптант из Батаѣ)

Ја сам ѡстала сирѡче од мѡтере: Умрела ми мѡти. ітац ми се оженио, мѡију дѡво, и ѡна нас није вѡлила, није вѡлела браћу ми и нас. Бѣло је нас шѣсторо дѣце. Јѣдног је дѡо ѡтац тѡмо да слѡжи, јѣдног је тѡмо, - свѣ нас је растѡријо. Мѡј ѡтац је бѣо гѡзда кад смо ми бѣли мѡли (тѡ кам трѣбала прѡвом казати). ін је неким Чѣвутину неке мѣнице писѡо и прѡпао је. Није му бѣло дѡста његово имѡње, и онда је и рѡбово. Чѣвутин је бѣо и дучанѡија и бѣртѡш, и мануфѡктурну радњу је имѡ. ін је вѡко свѡ рѡбу из Вѣликог Вѡрада.

Мѡј је ѡтац јѣдну мѣницу потписѡ, али Чѣвутин јѡш је-

данајс менице фалцификово, и ондак су жили судом великим и оцово је све имање отишло, тако да му ништа није остало; јон је годину дана дубоко да робује, јербо се Чивутин отрово и жена му исто, и ондак кога ћеду да казну него мога оца, - фирма она је тражила оно што је издато. Он (Чивутин) је донесио из Великог Варада у Батаву на оцово име, на меницу. Тако је радије и зато је пропао. Мџ оца - ни му је после остало ништа: и салам је имо и кћу је имо велику, лепу.

Нисам млого девовала, младу ме је оцац удо, - нисам имала четрнајст година (Кад дете остане без оца, ондак није млого сироче; без матере кад остане, ондак је мнџго сироче, - ондак нема милост од никога.) - само да нисмо код кће, код маћје. Бена су деца били ожењени. Страшно нас је мрзила, - то никад не заборавам! Мнџго се свђђала са оцом за нас.

Ја нисам остала код онога човека: нисам га волела; нисам тела да останем, дошла сам кћи код оца. Он је погрешно што ме је силно, па се кајо, је плако млого. Американац (он је био у Америку и дошо из Америке. И он је био већ старији момак, испунио војску, - двајез две, двајес трећа је била већ) је био богат, - оцац је тео да сам ја срећна.

Обичај је био и код Срба, и код Румуна, и код Маџара да се удавају тако младе. Можда сам ја погрешила млого, али Бог нека опрости; јел срећа иде за паметом јел памет за срећом, јели може и за несрећом - не знамо.

После сам се удала за живу Коларовог; сам се удала двајез друге, а двајес треће смо се оптирали (дошли смо, су нас довели са вагонима).

Ми имамо опцију (то је један путни лист, на то смо имали слике и на то смо се селили из Маџарске, Чанадска жупанија, Батава, - то је варошица било). Сад живимо у Банату - Гџрња Мџља. Маџари нас зову " аз орџансовок ". Они хоџу покрај нас

и раду код нас (они имају земљу у рат - овāмо Тиси). Они живе у Мџњу.

Оами узоремо, сами снјемо; оранице имамо једанејст јутра.

Шес разреда је било у Батању код нас: било је и маџарске школе шес разреда и српске. Ја сам зато учила школе маџарске прво, да научим маџарски, јербо нас је поп учио двапут недељно српски; а јелте, рада сам била, а и родитељи, да научим прво маџарски читати и писати, - јербо српски ћу иначе да научим, - и зато сам ишла три разреда у маџарску школу и после сам ишла у српску три разреда, - шес разреда основне школе имам.

Арад је велика па лепа варош, лепши је од Сегедина. Он је сад у Румунију. Сви ђалози огледала се видили куд год си прошо. Код Батање није био Мориш, код Арада је био. Међу Батања и Арада је Печка, велико село. Ту има Словаци, Маџара, Румуна (то је више румунско село), а има и Срба.

Даринка Коларова, 60 год.

Путниково (оптант из Бате код Будима)

Ја сам ратар, нисам мајстор никакав. Ја сам имо своју вршању машину. Тамо (у Сасхалом Бати, купанија Сџенфехервар - селачка варош, као Бечкерек - на српски Столни Београд, почим тамо су некад, у старо време, крунисали маџарске краљеве, - срџ Дџанаодов, маџарска држава) сам, као један парор, држо коње и краве, као и ђвдека. Имо сам пољопривредни алат: кола, плут, тањиге (колица - на чему плут лежи; то су ђ два комада. У Херцеговини и у Словенији - тамо ће су она рала - тамо сам видмо рала бес колица: на тима је Краљевић Марко ђро. Кад му Турци казали: "Не ђри, Марко, дрџмове", а ђи ђро даље; неће да слуша Турке, - валда се није ђојо од Турџака кад је даље ђро дрџмове. Тако стоји у књигама; то сам чито у песмама), дрџачу, брану, ваљак. Дрџача и брана ђне једно радицу,

само дрџача је тѣха, она проп̄ара зѣмљу; брана лобр̄ана (порав-
на) зѣмљу, а ва̄лак пова̄ља, са̄бије. Та̄мо се исто тако обра̄ђује
као и ђвдекар (како смо та̄мо обра̄ђивали, тако обра̄ђивамо и ђвде-
кар).

Та̄мо се ба̄ву з баштов̄анлуком у ма̄лим ра̄змеру. И ми
смо лѹк са̄дили, произва̄ђали. Та̄мо смо били блӣско Бѹдим - Пѣште;
та̄мо ѹправо однесем на коли свѡји и та̄мо про̄да̄м на главној пи-
јаци (Ма̄џар ка̄же: kőzronti svagnok). Вѡз^с улази под та̄ј ч̄арнок
(тѡ је гла̄вно про̄да̄вачко мѣсто). Тѡ је така чистѡна, лепѡта, -
тѡ је рѣтко вӣђети. Кад не̄што би па̄ло, па могу да га дигнем да
мѣтнем у уста - тѡ је така та̄мо чистѡна. Тѡ је нешто ве̄лико и
лепо!

У тима го̄динама ја̄ сам тр̄гово и ло̄жким др̄вама, почим
та̄мо цӣгљана, ра̄дници нӣсу имали чим да ло̄жу, др̄во им било трѣб-
но, ко и ле̄бац. Ја̄ сам др̄ва на̄бављо преко тр̄го̄вца - и(з) Шла-
вѡније. За стѡ петна̄ст форинти сам дѡбио ва̄гон др̄ва.

Милова̄но^ин Вѡрђе, 77 год.

нӣсам ма̄јстор ника̄кав - нӣсам ма̄јстор нӣка̄кав; свѡју - свѡју;
у Са̄сха^олом Ба̄ти - у Са̄сха^олом Ба̄^оти; жуп̄анија - жуп̄анија; ма-
ђарске кра̄љове - ма̄ђарске кра̄љеве; др̄жо - др̄жао; Имо сам - Имо
сам; ѹ два кома̄да - у два кома̄да; у Слѡвенији - у Слѡвенији;
Кра̄љевӣн Ма̄рко - Кра̄љевӣн Ма̄рко; Др̄џача - Др̄џача; ра̄диду - ра̄ду;
др̄џача је тѣха - др̄џача је тѣха; брана - брана; ђвдекар - ђвде;
з баштов̄анлуком - са баштов̄анлуком; И ми смо лѹк са̄дили - И ми
смо лѹк са̄дили; произва̄ђали - произво̄ђавали; блӣско Бѹдим -
Пѣште - блӣско Бѹдим - Пѣште; на коли свѡји - на колима свѡји;
и та̄мо про̄да̄м на главној пӣјаци - и та̄мо про̄да̄м на главну пӣ-
јаци; Ма̄џар ка̄же - ма̄ђарски ка̄же се; Вѡз^с улази - Вѡз улази;
тѡ је гла̄вно про̄да̄вачко мѣсто - тѡ је гла̄вно про̄да̄вачко, про-
да̄вачко мѣсто, тѡ је гла̄вно про̄давалиште; Тѡ је така чистѡна -
Тѡ је така чистѡна; тѡ је рѣтко вӣђети - тѡ је рѣтко вӣђети;
да мѣтнем у уста - да га мѣтнем у уста; чистѡна - чистѡна; др̄-

вама - дрвима.

(оптант из Бате код Будима)

Кад су Турци били, онда тамо у тим нашим пољу око нашег села, у Бати, било је стотина људи (то су народ разбукли на раду земљу). То су така брда од земље направљена, и кад су се Турци тукли с тим мџанима, кад је рат био, и та су брда са брановима цаконима покривени били, маскирани, - плашили су непријатеља (Мађаре и Швабе, међу њима је било и Срба и Словака) да им је све то рана, та брда, да може да ратују и десет година (то су причали моји стари. Ја сам радознао био - ја сам ћев да знам - па сам питао шта значу та брда. То све има у мађарској историји), јербо то им је дошло до знања, Туркама, да су непријатељи њеви слаби у рани, - ћели су с њим да завараву непријатеља. Ови се поплашили, ал се нису предали, нег су се повлачили чак до Беча, и тамо су зауставили Турке с Немачком и отаџак и кренули на траг.

Тамо, у нашим комшијским селу, у Ерду (прије се то - по мојим знању - звало Анзабек, Ханзабек, - тамо је тај бег^к био) постоји још турска цамија, ће хоџа њев више Турке. Код нас звона звону, а тамо хоџа се препне тамо у тај вис, и тамо околно има ће он иде и више отале по њевом, по турским. У Билеку - Билек, у мирно време то је било австро - унгарско, сад је наше, Билеке - сам, кад сам био војак у мирно време, у хиљаду осам стотина деведесет девете и у деветсто година, у тима годинама, - чуо како хоџа тај њев више народ (нисам упамтио шта више).

Зато се зове Сасха^л лом - стотина људи (звџалом), да се њихови млади, њихови подмлатки опомину, сећају на та времена, шта је тамо било. Они ће - њеви подмлатки, мађарски - да питау учитеља њихове (они преповедају децама) шта то значу, заш је било ти стотина људи, а учитељи њеви доказивау децама какви ту ратови били и шта значу ти стотина људи. Прије се звало Бата, "Batta" -

са два "тѣ" по мађарским - а сад се зове Саскалом Бате.

Миловано^вић Ђорђе, 77 год.

да може да ратују - да могу да ратују; Ја сам радознал бијо - Ја сам радознал бијо; у мађарској историји - у мађарској историји; да завареду - да заварају; и више отале по њевом, по турским - и више отале по њевом, по турском; у мирно време - у мирно време; да питау - да питају; доказивау децама - доказивау децама; по мађарским - по мађарски, по мађарским.

(оптант из Бате код Будима)

Код на су обичаји били оваки: Још кад сам ја као дете ишла у школу, ми смо учили у школи католички (читанку, земљопис, - мађарски језик то бијо, пошто смо тамо рођени), а учили смо и црквено-словенски, а исто и ћирилицу (катијас и библија повест). А међутим сваке субате смо ишли на вечерње, у српску цркву, православну и недељом на богослуженије. И свако вече у школи смо појали црквене пјесме ("Јако пљени слободитељ и нишчих заштититељ", - то је моје славе тропар, Ђурђовдан).

Имали смо ми у Сетандрији седам српски црква. Тамо је седмо владика. Ми смо и(з) Саскалом Бате. Светеник он је отале бијо, тамо је онда седео. Он је из Сетандрије родом бијо - Корнел Маргаретовић.

Мој мух ове црквене обичаје није тако упанто пошто мушка страна. Он ће Вам причати нешто друго.

Савета Миловановић, 68 год.

дете - дете; у школу - у школу; ми смо учили у школи католички (читанку, земљопис - ми смо учили у школи католички (читати, земљопис; мађарски језик то бијо - мађарски језик то е бијо; црквено-словенски - црквено-словенски; катијас и библија повест - катијас и библију повест; међутим - међутим; на богослуженије - на богослуженије, богослуженије; Ђурђовдан - Ђурђевдан; у Сетандрији - у Сетандрији; Тамо је седмо - Тамо је седмо; Ми смо

и(э) Саскалом Бате - Ми смо из Сасалом Бате; седо - седео; из
Сетандрије - и(э) Сетандрије.

БАЧКА

а) екавски говор

Чуруг

Имам велике ључаде; то је најстарије ћерк, има троје
деце - три сина.

Опете по рједу и ове друге деце? Онда Нада је као моја
ћи, она је била у логору. Маџаџри, фашисти, су је метли у стру-
ју; воде су је мучили и прикò тог онда су је однели у Топољу;
онда очла чак до Берлина и прикò Берлина неснаје километра до-
леко. Кад је било ослобођење, онда је као дошла кући, и кад
је било годину дана, онда је имала мушко мало дијете. Још два да-
на па би било десет месеци, онда су је извадили дијете (на сто-
мак је расекли - царски рез). Седам дана после тог' онда је био
жив тај мали, онда је умро - умро је. Сада Нада има девојчицу по-
сле тог'. Сада је Нади као пет година од тог дјеча. У Осијеку та-
мо она живи (данас живи она тамо).

Та у Зрењанин - Верица Милаћковица - била је у болници
и навла се мало, мушко, и са тим се добро родило. Онда после
тога требало је постелицу да је изчупаду, онда добила је напад
жучи. Тако су пронашли доктори у болници да је добила од
тог' напад жучи. Сада је ишла шес месеци - лечили су је, неким је
добила је (америчке). И сада су је опрамили у бању, у Врњачку
Бању. Пет дана од те воде била је облесна - имала је чупање и
повраћање - и сада пише да је добро.

Станислав Лекса, 62 год.

Шестог јануара четрдесет и друге, на српски Бањи дан,

дòмо је цивил један и војник, пòзвали су ме да идем на саслушање. Пито сам : "Етò ну јà на саслушање кад сам дòмо из "áркије", из Нова Сада!" Òни су кàзали да сáмо идём, јел зàповест је зàповест. Дòтерали су ме у Бранка Новаковог магацин.

У магацину пòчмљу свакојака мучења: те на кòлене, те се сáгнуће! А òни бáтине ў рўке, трче прекò нàс и тўку нас редом. Неке су издвојили и нàобанко и тўкли, за пређашње неке односе између Орба и Мађара. На пример, Ђоку Лончарског су тўкли нàобанко и питали етò се диéте Мађарче обесило на његовом салáму. Стáнка Моротванског тўкли су и питали зàшто је пòставно издесет тамбра у риту на салáму и за кòгà је то. Мирка Смиљанског' нèга су исто нàобанко тўкли за нèке кукурузе и плўг, и питали га да ли ће вратити тè кукурузе и плўг кад се врати кўћи. И рèко је да òне.

Кад је дòшло врème за убíјање, мучења су прèстала. Онда су зашли војници и цивили и тражили од нàс свију затвореника нòвац. И узимали су ствáри од нàс: капóте, кáпе, шáлове, чíзме, ципеле, без питања и одобрења нàс - сíлом.

Ћтим је дòшло наређење да нас стрéљају. Отвòрила се митраљеска пàвба и, колико је у магацинска врата мòгло да стàне пушàка, цивили су толико тўрали и пўцали с митраљезом зàједно. После јèдног сáта митраљеске пàвбе и пушчане, дáли су нам неки одмор, па су измишљали кàко ћеду дотўћи òве дрўге, што су òстали живи у магацину. А òстало нас јон око стò живи (а бíло нас је у магацину од четир до пèт стòтина). Онда су измишлили òво: да свàка двојица из магацина кòји су òстали живи па мòгу да иду, да ўзму јèдног мртвог и да однèсу у месни одбор, па ћеду тàмо ићи на саслушање, па ко нíје крив, иће кўћи (тò је бíо мáмак за нàс!). А мi, пошто нíко нíсмо криви, нагрнули смо на ту кину зàповест сви скòро. Милош Ђвков јáвио се: " Па и јà сам, ето, рáнек на три мèста ў глáву, па и јà мòгу нòсити мртве и ићи на саслушање." Јáвио се и Ђока Лончарски и Стéва

Кричков да и њи иду да носе мртве и да иду на саслушање. "Па зал кѐнен и тѐ, хиване, ићи с њама да носим мртве?" Рѐкѐ сам да још имам времена. Њи су свѐ поубијали (Долѐвац Вѐлѝника њна је била затворена у месном ђдбору и тѐ сѐба ди је њна била прѐтворена глѐдалѐ је у двѐрѝште, тако да је њна мѐгла да види жѐна штѐ се тѐмо дѐгађа. Свѐ што гѐд је видѐла да улазе на'род' а не излазе, њнда је прѐтпѐставка била да су свѝ тѐмо пѐгинули, јѐл су послаѐ свѐ тѐ мртве вукли у ѝуцу ди је стѐјѐ камѝјѐн, да и тѐваре, да и носе на Тѝсу да баце, и казали су - да иду код Стаљина кад су комуни-сти!).

У врѐмену кад су тѐварили мртве на кола, њнда сам видѝо како су Вѐља Чѐнкина пробѐли бајѐнѐтом кроз прѐсе (зѐповѐст по мађарским: "Szurd neki a szivit!"), а њн је бѝо здравѐ раѐвен ѝ могу. И пробѐли су јѐдну жѐну, а дали су наређѐње да је пробѐду кроз ѐко (Szurd neki a szemit!), а нисам видѝо дѝ је прѐбо, сѐмо сам цѝку чѝо. Била је слѐба жѐна, мрѝава, и имам је пѐзно (тѐ је била пѐлупѐмрчина - мѐла лампица била).

Дѐшѐ сам ѝ ја на рѐд да ме натѐваре на кола. Бѝѐ сам раѐвен у дѐсну плѐћку. Јѐ сам се укѐчио кѐо да сам мртѐв, да нѐ би пѐзнали да сам хив. Тако су ме баѝили на пѝна кѐла. њнда су брѐта мѐг млѐђѐг Мѝку натѐварили на дрѝга кѐла, дѐле на пѐд. И њн је бѝо мѐло раѐвен, мѝто ѝ плѐћку. У магацину ми смо се договѐрали кѐко да се избавѝмо: да се умртѝимо и да скѐчимо с кѐла, да пѐбегнѝмо. Мѝка се миѝо ѝ колима, и кочијѝан видѝо и рѐкѐ је ѐстѐлима: "Ево јѐдан хив ѝ коли." Дѐшѐ је неки звѐни Крѐкушка, фѐниста - Мађѐр, и пѝто је : "Јеси тѝ хив?" Рѐкѐ је Мѝка да јѐсте хив. "Има ли јѐш кѐга хивѐг?" Мѝка је рѐко да има . "Па кѐ је хив?" - "Па мѐј брѐт." - "Па дѝ је њн?" - "Па натѐварен је на дрѝга кѐла." Утим га је Мађѐр ударио са прѐштѐнглѐм ѝ глѐву и ѝбиѐ га.

њнда је дѐшо рѐд на мѐне. Иде Мађѐр ѐвѐмо према мѐни и обилази мѐја кѐла, - ѐде на друга кѐла. Тѐмо се јѐдан брѐт (друг) трѐо у пѐслѐдњѐм трѐзѝју. Ударио га је Крѐкушка са прѐштѐнглѐм и

задовољно се и очо на̀траг у магаџи́н. Та̀ко сам ја̀ о̀сто нѐди́рнут.

Кад су свà ко̀ла била на̀товарема, свè су крèкуи, сáмо на мòји ко̀ли ни́је био кочи́јан, та̀ко да сам за̀осто пèтсто метèри да̀ле од о̀стали ко̀ла. Онда су по̀ставили јèднога Ма̀ђара сèлом, – кòм ни́је до̀бровољно и́но. Та̀(ј) је сèо на прèдње на̀раге и пу̀стио нòге на ја̀рмац и ни́кад се окрèкуо ни́је кад ко̀ла и́трү̀цнѐду дигод, толѝко је чòвек био у̀плавен. Ја̀ сам ту̀ нèго̀у пла̀шљивòст искорèстио и скòчно слòбодно, јѐа сам био бeнгурàн да он и́ће примèтити ни́шта. Ми́слио сам дè ћу да скòчим, и на јèдном нòнку скòчно сам до̀ле. Та̀мо је бли́зу био та̀ковàни "стàри пла̀ц". Та̀мо сам пòбего, и у Хивка̀ Арсеновог бàнту прèскочим, па у Бòке Ми́линог, и рèдом, до Ду̀нана Хивковог, та̀ковàног Врàпчевог. Та̀ко сам се склòбно код тòг Врàпчевог Ду̀нана у àвли́ји, и би́о сам та̀мо до о̀сам дèвет сàти ўвече. Двàпут су до̀лазили вèће патрòле и претраживали, и ни́су ме на̀шли. Зàтò су до̀шли да ме тра́же јел је свèг о̀до тра̀г мòј. Одàнде сам се крèно кàсно у нòћ, и патрòле сам на̀плазно – пу̀цали на мèне – али срèном сам сти́го хив ку̀ћн. Кòд ку̀ће сам хивнèо у зèмљи (неко склòни́ште). Та̀мо сам сѐлèчно читави мèsец дàна док ми ни́је рàна зарàсла.

Хивàн Пòпов, 60 год.

Јòца Стòјàков прво је био рàвен, и однèсү га ку̀ћи (својна га однèла – своја жèна и кòмнија) и мèтну у крèвет рàњеног. И посла̀ до̀ду дру̀га патрòла ма̀ђарска и кàже му јèдан од фàшиста (Ма̀ђара): "Зи́ни, Јòцо, да ти зү́бе нè кваримо!" и пу̀кну му кроз ўста и ўби́ју га (и пòсла га Ма̀ђари однèсу с кòли у нèпознàтом правцу).

Ми́рка Стèнног, милица́јца, и́сто су кот ку̀ће ўбили. Ра̀ду Ружичиног (кад смо били у магаџи́ну, пítали су кò је био полица́јац; Ра̀да Руж(и)чин се јàвмо да је и он био полица́јац) и нàгà су ўбили на нàјсвирèпи(ји) нàчин, кр̀внички – и ни́када

га више ниџема (Да Ви ђстанџте ђвде јџдно неџељу дана, мџгли би накупити поџатака, – па кџлко да Вам каџем – јџдна кџла пџна! Свака дрџга кџћа има нешто ђпасно да Вам испрџча!).

Тџ има јџдна патекарџма кџјој су мџжа великом прџкачом (велика тџстера нџо се тџстере дрџва) тџстерили и сџло изваџили.

Ђџрџа Јџванџвића, дџктора, наџрног послиџника, и џџга су џстом тџстером тџстерили и пџтали га да л га бџле, и ђи је казо да бџле, и ђи су рџкли да ћеду полагаџмо! Онда кад су виџили да ће дџктор и тџ надрџати, ђида му је јџдан кџвач маџар, фџбиџан звџни, Закуцо џксер у џело уместо ињџкције, "да му олакна тџрете, невоље џегове" (Трџба да се рџскџрате да ђстанџте два три даџнаџ, па џмаџте нџа да напџнете.).

Има тџ јџдни Пџцини (тџ мџжете мџс пџт да Вас одвџдџм кџд ти Пџцини) – "Давидџвац" прџво су (презиме). Кџд џи је јџданџст од џињв фџмилије поџинуло!

Имам два кџмније звџни Раџивџићев Стџџва (Стџџвџн) и Вџјин – белокопџари (бџџле кџрпе, џџегере, вџшкџрпе, стџлове бџле плџту) и кад су по џи дошли, у џињој џвлим су пџцали и кџра им џбили, и кад су и(х) џстерали на џлицу, ђида су на џима џарџан иџрали! ђтерали су и(х) у маџаџин и поубџјали. ђстало им је нџз дџце неџбринуте (на ђбадџџицу – јџдан џџмр, јџдан двџје)!

Јџдан младџић је поџино у комџилуку, Бџнко Раџивџић (ђви су досеџени џз Ђџрџева). Вбили су га у џвлимју, на џџбрету. Кад су дошли да га нџсе, ђџтац је пџтао: "Кџд га нџсите?" ђи су ђцу рџкли: "Сџди на кола па ћем виџити", тако да се и ђи џи-када више није вџратио.

Жџвџн Пџпов, 60 год.

Стџџјаџков – Стџџјаџков; ђниџсџ га кџћи и мџтну – ђднџт је кџћи и мџтнџт; и послаџ дођу дрџга патрџла маџарска – и после дођу дрџга патрџла маџарска; у маџаџину – у маџаџину; пџтали су кџ је ђиџ полицаџац – пџтали су кџџ је бџџ полицаџац; јџвџмо –

ја'вно; убили на најсвирепи(ји) начин, крвнички - убили на нај-
свирепији начин, крвнички; и никада га више ни'ема - и никада га
више ни'ема; накупити података - накупити података; свака друга
кућа има нешто опасно да Вам исприча - свака друга кућа има неш-
то опасно да Вам исприча; Ту има једна патекаруна - Ту има јед-
на апотекаруна; великом прѣкачом - великом прѣ^качом; да боле,
и они су рекли да хеду полага'но - да боле, а они су рекли да
хеду полако; онда му је један ковач - онда му је један ковач;
уместо инекције - ъместо инекције; да Вас одведѣм - да Вас од-
ведем; код њи - код њи; столове - столо'е; и кад су по њи до-
шли - и кад су код њи дошли; у њиној авлији - у њиној авлији;
и кад су и истерали - и кад су (и) истерали; чардан - чардан;
нѣз деце незбринуте - нѣз деце незбринуте; један четир, један
двоје - један четир, један двоје; Један младѣи је погинуо - Је-
дан младѣи погинуо је; из Вурѣва - из Вурѣва; Убили су га у
авлију - Убили су га у авлији; о^тац је питао: "Куд га носите?" -
о^тац је пита'о: куд га носе; Они су оцу рекли - О^ни су оцу рекли

Сиромашног стања била сам, а радила сам у наџницима
код газда. Извела сам на пут четир сина (занатлије су били, ко-
је сам с наџнице извела и(х) на пут, да не буду бироши - то је
још горе нег слуге - и слуге. Плаћала сам за њи свака месеца
кранкасу, па ослобођење - кад мајстор ослободи - и од'евала
и(х), које су пропали: трѣјица о рацѣи (фашисти убијали у ма-
гацину) убијени и четврти, кад се о^слободило (у ослобођењу),
на Батини је пао, очо у борбу - очо да освети браћу - и он поги-
но.

Кад су ми синови ѣотерани о рацѣи, то је био
уфто^рак, чак у недељу нисам се причѣстила - нисам јѣла уопште
ни вѣоде пила, само сам лел'екала. Ја изгубила гѣвор, само врѣ-
штим. Онда дошла мила Бирошева (и њен је син исто отеран са
мѣјима) и та ме је тешила. Није било слободно да се кри'ењемо,

и крадом као долазила, да је не виде Мађари (фашисти). И она ме је тешила да морамо кувати, да морамо јести.

Сад имам још једног сина - џосто ми (ј)е, фала Богу!

А ја непрекидно радим: и крџопамо и жито радимо, и све што се тиче (пољопривреде).

Кад су ми децу џотерали, гџодину дана сам по врачара ишла. Они су ме увек тешили: Живи су и живи су! Тако сам се тешила кроз њи.

Прџосле ми је пропо четврти, ондак сам опет тако: три године нисам у кревет легла - тџо је цела истина! - мучила сам сама себе да умрем. А увек сам и викала: само да ме умрју, ко бијо, у оним моменту. На што ми је живот! На чега сам остала да живим!

Сад сам се већ и оладила и џакменила. И тако сад ето х'ивим, да ме има више на свијету. Срчану ману имам. Зачас дџоде да изданем, застаје ми срце кад мислим на њи.

Инвалиду имам хиладу и двеста, које не би дала синове моје ни за цео свијет. Морам да будем контена (морам да будем задовољна) и на тим. А управо да ми нису дали ништа, - и џпет ништа!

Кад сам принела четвртога сина - који ми је прџогино на Батини, - подигли смо тешком мучком спџменик. Метила сам све четир слике њине на спџменик. Ово сам метила на спџменик (саставио Жарко Пејчић, камонарџезац, изгинуте деце хџогор, зет - Стари Бечеј):

Ка(д) долазим овој стџени,

Затрџесе се све у мени.

Оџбилазим око грџоба,

А сећам се грџоног дџоба.

Не могу их џтргнути

Од дџшманске руке круте,

Не знам где су тџело, кџџсти

Моџје дџеца растргнуће.

Са људисајем запиткивам
 Сваку ријеку, сваке вале:
 Да ли се кости мрòаје дече
 Гдегод вечно задржале?
 Бе(з) спрџовода, без одиела,
 Без тамњана и измирне,
 Не знам где им кости леже,
 Да ли су им крòсти мирне.
 Свуд по грòбљу трава мирí,
 Ја доносим цвићна разна,-
 Ако и знам да грòбница
 Мòаје дече стоји празна.
 Авети их одбацише
 Од грòбнице породичне,
 Ова стиена потврђује,-
 Успомена многим сличне.
 Над грòбницом указује
 Успомену - плòча сјајна,
 А где им кости вѣну,
 Тòа остала вѣчна тајна.
 Тутà, жалòст, очајање
 На свиету мене гања,-
 Зато дјем ову стиену,
 Успомену и сѣћање.

Ко год оде на грòбље, свако прочита. Жеане кад
 оду на грòбље, посѣте грòбницу, па кад се најђемо, онда ми
 кажу: "Ћ, били смо код твоји синòва! Читали смо!"

Миланов Нòвка, 56 год.

Извела сам на пѹт - Извелā сам на пѹт; тò је јòш гòре - тò је
 јòш гòре; крāнкасу - крāнкасу; прòпали - прòпали; о рāцији -
 о рāцији; у магацину - у магацинѹ; то је бío уфто̀рак - то је

било уџто^рак; нисам јела уџите - нисам јѣ^ла уџ^пите; ни вџ^де - ни вџ^де; слободно - слобо^дно; да нџрамо јѣсти - да мџбрамо јѣсти; и џн погину - и џн погину; џ^отерали - џ^отерали; гџ^дину да^на - гџ^дину да^на; џни су - џни су; Живи су - Живи су; крож џи - крож џи; Пџ^сле - Пџ^сле; џпет - џпѣт; у крѣвет - у крѣвет; цѣла џстина - цѣла џстина; у џним мџменту - у џним мџменту; На чѣга сам џстала - На чѣга сам џстала; џ^каменила - о^каменила; зачас дџ^ђе - зачас дџ^ђе; застајѣ ми срѣце - застајѣ ми срѣце; у^право - у^право; џ^пет - џ^пѣт.

Брѣта Лазу су џтерали сѣдмог јануара у два џата по по^дне, а у^вече у по^ла двамајст џнда су дошли по мене - тражили су кола; и ја сам запѣто за чѣга се кола траже. Каже: "Мѣти пуна кола слѣме, да нџсми војску." Ја сам џтмио у џпштинку. Било је нас око двајес кола. Кад смо дошли с коли до првог магази^на, где су били похапшени, џнда је ту пала ко^манда: Двадесет и пѣт напо^ље (за срѣљање)! И поред мене су пролазили; ја сам стојо на првом улазу џпштине и ту^да су и прџтерали. Освѣтљено је било дворѣште са сѣјалицама и камијџнима, с џни лѣфректори. И џнда су и до^терали пред магази^н, где су и скинули голе наге, а снѣг је бѣјо. Пнда су и џтерали на стрѣљање.

Ту је било мѣнано: војске, цивѣла и кан^дармѣрије. Пнда кад смо ми ушли у дворѣште потпу^но да и то^варимо, џнда је дошла џџхова полицѣја (ма^ђарска) и на сва^ка кола по јѣдног цивѣла до^вела и пѣтала: "Пџзнајеш ти тог чѣвека?" Одговѣрмо је : "Пџзнајем!" Каже: "Сѣште с кола." А тај цивѣл је прими^јо кола, ко^јег су џни по^ставили. Тѣм цивѣлу су рекли: "Тако ка^ко прѣими кола, тако да врѣтми." А нама: "Мџжете ви џћи ку^ћи." Док је било да није било слободно крѣтање, ми смо нѣка^ко до ку^ће дошли.

Кола сам до^бмѣо сутра^дан по по^дне у јѣдан сѣт. Кола су била свѣ крѣвава, И на^ђеше (ми) јѣдне вуне^не дебеле чѣрапе у коли.

Видиџ сам то^га пу^та да су ма^сџвно убијали. И свѣ су им

оде́ло с њи́ скидали. И по́сле су то́варили у ко́ла и но́сили на жи́ву
Тису и ба́цали по́д ме́д.

Гара̀банди́н Ми́рко, 43 год.

Они (фашисти) кад су дошли после подне, а ми смо седели за столом, а мој дeвeр је ле́го поред пeћке и за́спо. А двојница су прoшли с пу̀жикама и глeдали су у прeзoре. А ондак не мој му̀х казати: "Ови нeду баш ко́д нас." А дeвeр ми је спа́во и свeкрва – на јeдним ја́стуку мeтли гла́ву. Почим је сoба била пу̀на дeце, и дру́тво наше о́стало, нас дeвет је било у ку́ж. А они кад су ушли, Ми́рко – му̀х – је изашо прeд њи́, а они́ су га за́питали: "Ди́ ти је сѝни?" А он је ондак пeто њи́: "Ко́јог о́нете?" Ондак су они рeкли: "Ла́зу" (а то ми је дeвeр). А Ми́рко је ондак дошо и нeга буди: "Ла́зо, Ла́зо!" И он онда кад се подиго, онда смо ми за́питали: "Штa нeте сад с њиме?" а они́ су рeкли: "Сад не он до́ни, само на испит." И то су му рeкли: да по́вади свe их це́пова (имo је шѝбицу само и о́лoвку). И онда су га тако о́терали; и ми смо о́стали јeдноставно и ку́кали. Они мој велики, Ми́ле, он је о́ма пла́ко за њим: "Уби́неду га!"

Кoвѝнка Гара̀банди́н, 42 год.

Нoви Са́д

Прво смо ку́вали галeте (чауре). Онда сам иза то́га ве-зѝвала свѝлу. Прeђа сeди на прeде; кад се о́ткине жи́ца, ја́ наста-љам, вeћем. Онда сам иза то́га прeђа свѝлу. Онда сам ѝза прeдења била у канцеларѝји, прoбу скидала. То се но́си чeкрк у канцеларѝју па се скида на ма́ле итринглице свѝла, и то ди́ректор мeри да вѝди како је ра́дила прeђа: или та́нко или дeбело; јел ако је мeтила вѝне галeта, онда будe дeбела жи́ца; ако будe јeдна галeта јел двe ма́ње, онда будe здравo та́нко. Онда прeђа дoбије итрoф, ако нѝје дoбро; ако је дoбро, онда аусeгерка дoђе и каже је: дo-брo је, а за oво итo нѝје дoбро, ту́ дoбије итрoфа: ко́ја пeт крај-

цара (кадашњи нџвци), која дџсет. Иза тог онда сам ишла напоље у рџд и чџстила свџлу. Иза тога онда сам у канцеларији вртџла свџлу, правџла штрџнге за паковане. Онда сам иза тога бџла трџ године аусџгерка, а то је данашња настојница.

Миџић Аница, 78 год.

Србобран

Четрдџсет и прџве онда је окупатор дошџ. Тринајстог је бџо у Србобрану, а трџнајстог џсто - после подне - је тџко у Сџригу (пџстара, насеље).

Четрџнајстог априла џзајутра око џсам сати - то је бџило у Новом Саду - дошла је војска сас пушкџми (нџмзетџи, нџмзетџери) и џтерали су (подигли су) нџр ми Љубу и за*та Сла*ка Ђаковића и унуку Зџору и прџтерали су и прџко, на другу страну џлице, и тџ су тџли да и потџку. Кад су и прџтерали на другу страну, онда је Сла*ко - тако је бџо бџо ко крџч - рџкао Зџори и Љуби: "Захмџрте!" (џна гџвер пушка је већ бџила намџштена) - јелбо је рџчуно сад нџду пуцати (то је Зџора нам дџнџла тај глас почем је џна џстала жџва). И џнџкуда је дошаџ јџдан хџнџџд (војник - џни зџву хџнџџди, Ма*ца*ри) и џзвџко је дџџте Зџору и рџче: "џвџ вам дџте бџр нџе крџво!" И, онда нџ двџје - Љубу и Сла*ка - џтерају у кафџну Слобџду и тамџ су џи осџдили, и џдма тџ у близџни, у Хџпотекџрној бџнки, бџили су потџчени - нџ за чега. И нџрка Љубџнка (бџила је џдџта) тражила џе дџзволу и дџбџла да мџже кџпити сџндуке џ да џи сџрџни (вџћ су бџили џднџти на грџбџе, нако бџ(џ) сџндџка). И помоћу грџбџра и је сџрџнила.

Наш унук, који је бџо наруковџн као регрџт, од стране ста*ре Југославије, - када се враћџ из Шапца, свџрнуо је код свџђе мџтере Љубе, и тамџ је чџџо од комџија (комџинице бџш нике Чџвуткиње) да му је мџти убијџна и џчџв. И после тога дошџ је џде код нас - као дџде и бџбе - и џ(н) нам је јџвијџ тџжну вџст

да нам је ћерка и зет убијени.

Јох га мајка с врата авлијски запита: "Откуд идеш, чедо моје? Јеси ли био ко(д) твоје мајере у Ноом Саду и шта је са њима?" И њим одговори са пуно суза да му је мајка и очув потучени (а Зора је имала срећу што је е онај хонвед извуко - ваљда је био фамилијаран човек па је имо осећаја).

Онда смо им палили кандило у мајвеној тами (због што није било слободно бити светло ноћом, од стране Мађара) и гуњили се (не мож то ни описати ту родитељску тугу).

Чим је била слобода (после нису убијали - то се звало слобода: да си мога се кретати), без убијања, ја сам она трајко од хонведи оде у Србобрану дозводу, коју сам и добио, и отио сам да чујем и ја како је било.

Таки бож, не до га Бог никош! Не можемо живи у земљу!

Стјева Томачев, 74 год.

Прико сто комада воћка смо имали на салашу (благородно воће): вишања, трешања, шљива, крунака, јабука; виноград, чардаклије са пет стотина лоза (чардаклија је то кад из једне лозе могу да пусти десет метери дужине лозе, и свако око - ди трепетљика пушта, ди не бити род - доноси род).

Четрдесет и више комада је било рибизала (цбунова). Око сто шест комада багрена, и то је све било на једном ланцу земље, - нус то је било још и ливаде (пашњак за пашу).

Све смо сажали нашом руком. Све смо купили, све је у прелеће сађено - нема ни један проценат да се није примило.

Кад смо и(х) засажали, онда смо двапут трипут заливали сваку ту воћку и багрена. Око сваке воћке смо прво опкопали, да се може вода задржати у заливу (кад заливамо јел кад крива пада), - то је кармиш, јендечиш унаоколо. Речимо, посадили смо у марту месецу - онда је допус'ло време - и заливали смо до јуна месеца; кад смо видели да се примило, онда смо манули.

Кад је прѐшло три гѐдине, такѐ је изгледало да није нико прѐмо куз салѐн да се није освр̀но да види.

Испр̀ма (док је бѐло мѐло) се видле ста̀је (салѐн, чѐрдѐци - ту се сѐпају кукурузи), а пѐсле изгледало је кѐо нека нѐма или вѐтѐак. Дрѐге гѐдине од благорѐдног вѐна ђма смо имали плѐда (рѐда), такѐ је бѐјно ишло. А багрѐме у прѐлеће кад се расцветѐло, ту смо имали ђпѐт вѐлику хѐсну (берѐнат), ради пчѐла (тѐ се зѐве мѐд багрѐмовац, кѐ ђнај, ако сте чу̀ли, липовац).

Од тридѐсет и пѐте до четрдѐз дрѐге имали смо лѐп прѐход од благорѐдног вѐна и од багрѐна, и од винограда. Имали смо самѐ седамдѐсет комада рѐни винѐна, од кѐје је свѐка давала прѐсечно по тридѐсет кѐла винѐна. Ђто, трипута по седамдѐсет, кѐда кѐ је тѐ? Мѐтите брѐјку. Тѐ је двѐдѐсет и јѐдан мѐтер.

И од четрдѐсет прѐве ђдузѐли су нам тѐ нѐне имѐме, ђдузѐ ђ нам је окупѐтор, Маѐари. И кад су нѐни дѐмни, дѐбили смо нѐтраг, и пѐсле тѐга мѐрали смо да придѐмо, - тѐ се зѐве нико Пѐкрајнско имѐме (то су пѐкрајнска ниѐна и ергѐле нике кѐји су одузимали сѐд, - ниѐта јѐ тѐ не разумѐм). У зѐмену дали су нам изѐпски салѐн. Чѐтир путѐ смо мѐрали да се сѐљѐмо (због оронѐације - ђнеду да им је зѐмља јѐдно нѐз друго - тѐ задругѐри раде. Инцилири су мѐрили нам: колико сам ѐмѐ, да толико - ни мѐме ни вѐне - дѐбѐјем у зѐмљѐнту) док се сѐд мѐсмо смирили, а ѐ сѐд је јѐн у питању. Вѐћ смо бѐли зѐати да нам сѐд прѐмѐну, да нам даду ђпѐт неки салѐн (тѐли су сѐатле да нас пѐкрѐнеду нѐ други салѐн). Пѐдѐс прѐве смо правили мѐлбу, и ђд то дѐба су нас ма̀нули.

Стѐва Толмѐчев, 74 год.

иѐсет - ѐсет; двѐпут - двѐпута; ђнда је допу̀ло време - ђнда је допу̀стило време; и заливали смо до јѐна мѐсеца - и заливали смо до јѐна мѐсеца; освр̀но - освр̀нуо; Испр̀ма се видле ста̀је - Испр̀ма се видиле ста̀је; такѐ је бѐјно ишло - такѐ је бѐјно ишло; Од тридѐсет и пѐте до четрдѐз дрѐге - Од тридѐсет и пѐте до четрдѐсет дрѐге; од багрѐна - од багрѐна; колико је тѐ? - колико

је тђ? ; дђбили смо - дђбили смо; мђрали смо - мђрали смо; ергђле нике - ергђле неке; и сад - и сђд; да нас пђкрђнеду нђ дру-
ги салђн - да нас пђкрђну на дрђги салђн; педђс прђве - педђсет
прђве.

У Орђбобрђну сам рђђен и тђ сам и хђвно - нђвђк сам тђ
хђвиђо. Знађм јђ говорити и мађарски и немђцки. Шђст разрђда ђс-
нђвне икђле и јђдан мађарски сам нђо ђде у Орђбобрђну и двђђ гђ-
дине у Врбђсу немђцку икђлу. Бђили смо чђмђе дђрђни (тђчени); бђи-
ли смо незђљали здравђо. Какђви смо ми бђили вђлики, кђ учђтељ ди-
кђји! И ако нђси знађо лекђиђу, бђиђо си дђрђн, и ђђма мђскачу
(с ђђм тђче учђтељ) па по нђма. Да ђђн кђко смо учђли, ко бђисни!
Мђран - ђђле! А бђило је кадгод и по тђру на окђмиђу: чђкмире
дђле па пђ гађама с мђскачом (тђ је прђт, сђмо зђве се мђскача).

Кад смо већ рђдмили, онда свђк сеђби. Тђко смо рђдмили
и хђвили - дђбрђ је бђило. Бђило је свђга нђ Кђтому (тђ с(у) са-
лђни. Јђдан ђтђр; јђдан дђо се зђве "прикђ баре", ђва стрђна
"тђк" и "јђром" - тђ је на јђдној стрђни, тђк ђшире ђ јђром -
а ђна стрђна "Кђтом"; нђ другој стрђни се зђву "разлђви".
Јђли смо јагнђђиђа мђса, по мђс крађђђара (нђвац; бђили и бђутери:
чђтир крађђаре, па вђлико ко пђђт динара. Сђмо кад ђмам бђутер,
ђнда ђмам нђваца.) - бђило забђдађа. Нђсмо ни јђли кромпђира, нег
мђса нђвђк.

Јђ сам дрђко арђђнду тђмо (под зђкуп) - нђ Кђтому - с
мђјом сђршиђом и плђћђ сам тридђсет ђ пђт форђнти за лђнађ
(тђ је већђе од јђтра). Гђзда нђма тђ пђсђла док мђје врђме не
нђђђе (три гђдине). Онда ако се не ђдесимо нђново, ђнда ђдђм
нђ други салђн. А бђиђо је тђ мђд нама Данђика Дђнђерски - Мђрини
(ђђгов је салђн тђмо бђиђо нђ Кђтому: чђтир стђтине лђнађца -
тђ је прикђ пђт стђтина јђтђра) и Дђјђн Гавђноки. Тђ су бђили
бђгати ђђди, ал су пђштовђли мђле ђђде - сирђтђну.

Дађали смо нђ рђс хђто и кукурђуз, ђнђче смо сђми рђ-
дмили. Дрђжали смо по јђдног дђрана што (је) чђво свђђе.

С Маџарима смо добро живили, ко̄ и браћа. Лако̄ смо живили, добро̄ смо живили. Имали смо ко̄ст на̄век̄ добар. Свакӣ је имо на саламу своје. Имали смо чарде (бирцузи) и дућан у салами, и пили смо на̄век̄ како̄ смо доспели. Кад дође Ћскрс, онда идѣмо од салама до салама на коли (на пет кола) и пијемо по два дана. Дешавало се да одемо у Фекетић на велику субату да купимо вина за Ћскрс и дођемо кући трећ(и) дан Ћскрса. То је био живот по нашем задовољству - нико нас није дӣро̄ и мӣ никог. С комшијама смо добро живили, нисмо се свађали. Живили смо како̄ смо те̄ли - пӯсто (слободно).

Мӣ смо у задруги (умо̄ је и син; ја сам због сина умо̄). Дао сам у задругу десет јутара. Имам окупницу - један ла̄нац. Рањили смо свиње с кукурузи. Замлали смо два свињчета.

Глохански Ра̄да, 73 год.

У оно време, кад оберемо винограде, буду много пут(и) жене дѣране, јелбо мӣ се напијемо ра̄мпана (вина), а у жене буде дѣбљи нос, а мӣ буп̄ по во̄ј, по носу! Мо̄ се љути; а кад дођем кући, онда опет мир. Није она смела ништа казати кад дођем кући: ако штогод каже, биће наново дѣрана. Мӣ били пијани, а она говори (добро она говори, ал нама није било добро, зато што смо пијани) - зато је била дѣрана. Други пут не говори ништа: служи и ћути и има сече шунке док траје - и све поједемо (пијани људи, појешће и Бѣга!).

Ја кажем онако како је било. Ђт̄ такм̄ је био доживљај. Наш доживљај пописати то̄ ј(е) тешко!

Мӣ смо били криви у свачем, мӣ људи, а не жене. Нису оне заслужиле, мӣ смо заслужили, само није имо̄ ко̄ да нас туче: млади, јаки људи (све метераша, сваки од сто кило - редак кон није) - ко̄ сме!

Није било старе шунке, то се поједе све. Из оцака кад повадим - већ нема, све поју. Упадне тӯ по десет два̄ма̄ је људи - то̄ треба наранити, то̄ је све пијано, гладно (ните сам - ко̄ и код

своје кѹће)!

Нек она чита, само нек зна како је патила некад.

Гложански Рада, 73 год.

Хранила сам живину обичном раном, кукурузом, мѣнала сам мѣкиње и кукурузу прикрупу. Имам доле баичу, и дѣтелине и траве дајем, зеље (кад плѣвим баичу, то бацам живини), и од тог им је добро: чистѣ се (оне пипају, јѣду, траже, — оне и цигљѣце мѣле поједу и камѣчке. Зеље и дѣтелина избацују им то). Кукуруза сам то је јака храна и сува, а од тог запаћају крви и хѹч им напредује; и по жѣгѣ, ако немају довољно фрѣнке воде, ондак ђе-ду да скапавају, јел жѣлудац се напреже и живина добије запалење у жѣлудац. Мѣкиња од жита и прикруп од кукуруза помѣшано, онда су боље носѣње — увѣк јаја носе.

Моја комшиница она рани са рѣпним резѣнцима, помѣшје са прикрупом или са мѣкињом (мѣња рану: неко време са прикрупом мѣња, неки пут сас мѣкињом), али се прво попаре резѣнци врѣлом водом и стоје у тој води три четир сѣта, а може и више (трѣба да набубре они), и кад хѣће да се храни, онда се мѣња прикрупом или мѣкињом.

Кокѣшка се онда расквоцава да бѹде квѣчка кад изнесе јаја своја — кад се изнесе (ми тако кажемо). И онда се расквоца — ђе да лежи. Она неће да устане с мѣста. Тѹчемо ми вѹ и гдиню, ал она неће да устане, већ чѹва и не да јаја; кљѹца у рѹке, и у очи која (је) горѣпадна! И онда је насађујемо — мѣнемо јаја: по двајес јѣдно јаје. Онда лежи три недеље и ондак се леђу пиљихи.

Кад су мѣли пиљихи, — да се млѣко даје место воде, то је добро, онда тако лепо напредују, као јагѣнци; и кад се даје сѣмоксиа сѣра (кивели сѣр што се купује, — на пијаца што се кѹпи).

То сам ја казала што сам ја испраксовала.

Радовић Зѣрка, 57 год.

Сента

Лепо је то било онда. Док су били старији људи још, ту није било ондака: доћемо у варош; мег ту месец дана ако доћеш - од Божића до Ускрса. То је била онда: не долази се у варош са салаша. Мој деда кад је бијо жив, он је имао два брата. Даклем, они кад су се поделили, онда су добили сваки по девет ланаца. Онда, мој деда (је) имао једног сина, а брат му је имао опет једног, а најмлађи он је имао два. И онда су ту они напредовали здраво. Они су ту освојили леп комад земље (покуповали, јелбо ту је било Маџара, ко и сад, они су исплатили Мађарима). Салаш је на ађанским атару. Ту су Србљи ондак освојили од атара па добар комад горњом брећу.

Ту су били: Борџошки, Стајићи и Томићи, и Шанини и Крагуји. Сад од Шанини нема, Крагуја има, ал то су сви млађи.

Било је тамо свашта (на саламу). Ту је било мајрве: о'аца, свиња.

Ћчесто су били салаши тамо. То је био неки брег и ондак ту се населили. Уздуж од ађанског атара па до горњог брега су били салаши. Ту су земље пѣ(т) дужи дугачке биле (онда су били ланци, а сад су јутра). Ми смо имали тамо два ланца широко; тако су сви имали онда, ови мањи што су (што су мање земље имали). А било је тамо и који (је) имао и сто ланаца. Борџошког доктора отац и он је имао сто ланаца. Штева Стајић он је имао око осамдесет ланаца; ондакар Рада Томић он је имао шездесет. А мој отац, Јоца Томић, он је имао педесет и шест ланаца, а Ненад (сриц ми је бијо) он је имао тридесет и шест. Омер и Воја они су имали шездесет који ланац - не знам баш казати тачно колико.

Онда није било ко сад. Отац и маји лепо виде и нађеду девојку, - е, па онда ајд'емо у женидбу. И онда, ма од кога нису тељи узети девојку, каже: није за наш кћу. Ако

су свечари једног свеца да славе, онда неће узети девојку: онда не може доћи на славу претељ један ко(д) другог (о једним свецу), неће оставити његову славу да дође код претеља. Од мајстора паор није тео узети девојку, што није знала паорски посо.

Ишли смо у Аду па видели девојку за мене, и ондакар: ова не добра бит", па ајд!

Имо сам двоје деце: сина и кћер.

Томин Бура, 76 год.

лепо је то било - лепо је то било; старији људи - стари људи; нег - него; имо - имао; добили - добили; опет - опет; напредовали здраво-напредовали здраво; Маџара - Маџара; ко и сад - ко и сад; Маџарима - Маџарима; на ађанским атару - на ађанском атару; од атара - од атара; добар комад горњом брегу - добар комад горњом брег; сад од Шашини нема - сад од Шашини нема; ал то су сви млађи - али то су сви млађи; на салашу - на салашу; то је био неки брег - то је било неко брдо; од ађанског атара - од ађанског атара; до горњог брега - до горњег брега; пет(т) дужи - пет дужи; ондакар Рада - ондакар(р) Рада; имо - имао; педесет и шест - педесет и шес; не знам - не знам; девојку - девојку; ајд'емо у хенидбу - ајдемо у хенидбу; није за наш' кћу - није за нашу кћу; свеца - свеца; узети - узети; на славу - на славу; претељ - претељ; један ко(д) другог - један код другог; његову славу - његову славу; код претеља - код претеља; паорски посо - паорски посо; ова не добра бит" - ова не добра бити.

Баџка задруга подељена је на две бригаде. У свакој бригади је подељено на две групе. Ту нам пословођа подели нас куд не који ићи на рад. И онда коч'ијаш'и ватају (прегају) коње и онда седамо на кола (и) идемо на посо (г)де нас је пословођа послао.

Потим надзорава посо, да га не би окривили с нама заједно; које смо наш'а група - осамнајст нас - лавске године

у највѣћем наплетку са по̀словом били. Го̀тово пи́ет вагѡна рѣпе смо приву̀кли на̀на гру̀па - на̀кон на се́дам да̀на (у ро̀ку се́дам да̀на по̀вадили и преву̀кли).

Када радњу свр̀ш'авамо прѣко да̀на, свр̀шавамо по̀сао и по̀слово̀фа прѣмери та̀ј прѣдмет што смо радили (ко̀пање, бра̀ње ку̀ру̀за и ко̀сење дѣтелине, сѐна, дѣвѣње ка̀маре од лѣтине и вр̀ш'идба, и свѣ̀ што се та̀че по̀вски ра̀дова). И по̀слово̀фа распѡдѣли да̀не на му̀шке шта до̀бе и на же́нске шта до̀бе (же́нске ма̀ве доби́јају; нѐ ра̀де му̀шки по̀сао - нѐ косе).

Тру̀тода̀ни (тру̀додани) - по̀ тим се ра̀чуна пла̀та и лѐбац, ие́шер и ѡла̀ј - снабде́вање.

Ко̀је(и) ми је син, Бо̀м'ко Ми́лана Бо̀рѡшког, на свѡм сала̀му ита̀лар кот ко̀ва три́десет и же́дан ме́сец. Ра̀није је ра̀дио на̀пољу и прѣд тим је био̀ го̀дињу да̀на код го̀веде у његово̀ј ита̀ли (на че́тир ме́ста има́де ко̀ва́ и го̀веде - ро̀гате ма̀рве). Би́јо ѡпа̀сан прѝплодни би́к. Он ни́је мо̀го да вла̀да са њи́м, и ѡнда доведу ко̀ве, а го̀веду при́несу на дру̀ги сала̀н, ту̀ у комшѝлуку ѡма.

Ко̀јем је ла̀ске го̀дине имао двана́јст кома́да ко̀ва, и че́тир ма̀ла хдрѣ́бета је одра̀нио, ко̀јем се тру̀дио и поди́чно: у Ба́ч-ко̀ј за́други ни́један ни́је одра̀нио че́творо хдрѣ́бади (ди же́дан, ди ни́један, - а код ње́га че́тир!). По̀фа́шен (је) у За́другарском до̀му у ѡдрани ко̀ва́.

Ми́лан Бо̀рѡшки, 59 год.

У Свѣцком ра̀ту сам че́тир го̀дине у во́јски био̀. Ше́ст ме́сеци сам би́јо на по̀ложа̀ју. Се́дми ме́сец сам би́јо ра̀шен (ле́ва ру̀ка, ле́ва но̀га и с ле́ве стране гла́ва) и до̀прем у бо̀лницу. Када сам ѡздрави́о, ѡнда до̀прем до сенза́ције (пред до̀кторе), ко̀јем сам тре́бо до̀ћи ку̀ћи. Ту̀ ме узвѣти ште́рне (по̀диаредник), па ме прѣба́це у че́осло̀ва́чку Зла̀тну Пра̀гу, ко̀јом су ту̀ били пѣ́нници (за́робљени): Ру̀си, Та̀лија̀нци и Ср̀бљи. Ту̀ сам прох'и́вео ду̀ж'ност као во́јник три́ и по го̀дине, до кра́јом ко̀нца, - кад се ра̀т свр̀ш'и́о.

После сам наставио земљораднички мџ рад с мојим оцем.

Милан БѢрѢонки, 59 год.

Ја сам хивила на саламу. Децу сам родила на саламу исто. И када ми је била најстарија ћерка од две године, онда сам родила сина. И ондак је дошла најстарија ћерка ми у варош (у Сенту) са бабом и дедом. Ту је била преко зиме и лети је долазила на салам. Кад је дошла до забавишта, ишла је три године у забавиште и даље е ишла у основну школу, и даље у гимназију. И после и дерам ми дође у варош ко(д) деди и код мајке, и ишао је у забавиште и у школу. А ову (млађу) сам родила двадесет девете, и до забавишта била је на саламу и после је дошла код мајке и код деди у варош па је ишла у забавиште и после у школу.

На саламу радили смо сванта. Било је увек радника, и ја сам кувала и месила и ранила све. Краву смо мушили добру и правили смо и кисела млека, сиреве у качице; и лети смо мушили и оваца и тако смо се ранили. Нисмо били хељни ни чега; имали смо сванта и били смо задовољни. Радили смо много и добро је било.

Љубица БѢрѢонка, 53 год.

родила - родила; и даље е ишла - и даље ишла је; код мајке - код мајке; у забавиште - у забавиште; у школу - у школу; двадесет девете - двадесет и девете; на саламу - на саламу; у школу - у школу; на саламу - на саламу; месила - месила; ранили - ранили.

Мартонш

Мџ отац био болестан (то је било илуду осамсто четрдесет осме године). Они старији беже боље, би није мого, а Мацири само мотаду да убију Србе. А мџ деда бежи напред, на Тису, а мџ отац као болестан плаче, а мџ деда осврне се на снау: "Узати га за руку, поведи га брже!" А баба Јеленка - његова ма-ти - побегла напред сас малим дететом - (тако је мџ отац при-

пове́до, ђн је у́тувио свѐ). Онда стѣгну́ду на Тису па прибе́гну́ду (Тѣса бѣла смрѣну́та).

Кад су прѣшли, ђнда се спѣсили, ни́се бђјали од Маѣра. П-ђнда се сѣтили за нђвце, и пђшвѣду ђлку (тђ је бѣла стрѣна мђм ђцу, - ђна је смѣла до́мн нѣтраг заш ни́су тѣкли жѣнске Маѣари. Мђј ђтац - ѣмђ је дѣвет гђдѣна - глѣди: Маѣари цѣкну, а чђвек се ѣзврне). ђна се врѣтила да нђвце нѣђе, да донесе (ђна зна дѣ су; нђвац : талири, кошѣтски нђвци - је бѣјо сакрѣвен пђд амбђром у зѣмљу. ђм-бѣр је бѣјо ви́шњм - пђдигнѣт - а живѣна испод њѣга су ѣшли и чѣ-пркѣли), - ако затѣче. Док су ђни бѣжали прикђ Тѣсе, а у магази́ну жѣто већ ђднели (Маѣари) и прђсипѣли, а кокошкѣ чѣпркѣли и нѣшли крѣпу. ђна кад је ви́дла крѣпу (само крај), ђна се прѣпала да су нђвци ђднѣени; ђна трѣгла за крѣпу, а бѣбѣшка ђдѣд ѣспадне (грђмила - ђндашњм нђвци). ђна извѣкла па бѣж на Тису сас нђвцима.

ђни, кад су ви́дм да је дђнѣла, - дђбрђ же! ђнда су пѣ-товѣли да су ђни знали.

ђчли у Беђграду. А мђј дѣда - млаѢ чђвек - дђбије ви́ш-нов штѣп па у војску, на вѣхбу - егзѣрѣира се (није дђбијо сабљу заш није бѣло, - ђн тек бегѣнац).

Мђј ђтац купијо ђвчије нђге (ђде у касапницу, да коѣѣ-ду; ђни баѢиду нђге) и ђдне́се кѣни ма́тери (ђн је бѣјо од дѣвет гђдѣна, мђгђ је раѢити тђ). ђна прѣи и скѣва (бѣла лѣка па пђпа-при - па лепђта!), раѢлије у таѣре: тђ су пѣктије. Нђси на пи-јѣце - на пѣзар - па прђда скѣпо. Фѣно бѣло жѣло тђ здравђ: чђрба гѣста - смрѣну́то, да ви́шњом мђглђ се жѣсти (нѣ треба кашѣка).

ђмѣли су нђваца, ал су раѢили да вѣраѢе (муѣ бѣјо у војски). Тврђдовѣли (штѣдили, ѣпђровѣли): мђра, да ѣмѣду даѣе.

Мђј ђтац дѣран бѣјо. Ма́ти га пђшѣ на воѢу (на чѣсму - на Пѣлмѣлу), а ђн глѣди шѣтре, Тѣрке како сеѢѣду под шѣтре (нѣ-мају кѣне - бѣли чѣршѣви гђре).

Кад је бѣло прѣмѣрје, онда је краѣ Франц Јђсѣф јѣвио свѣма (по сѣлѣма, по вѣрошѣма куд су пђбегли) да мђхѣду до́мн (дђ-

бовали су да мџеду се вратити, да је мџр).

Од Светог Саве до октџбра није било ниџог тџ. Ђнда бе-
хунари сваџи свџој кџни. И дџи кџ шта пџзна свџје (сџрмију - кџ-
ња, џвцу, кџзе), тај мџра дџти кџ је џдно.

Ќни затџкли сџмо крџв на зџду (Маџари свџ поскидали).
Снџпове наређали на пџнџер и на врати, да им нџ дџва вџтар у собу.
Дџда је затџко кџра. Тај кџр - стџјати сџм гџдину даџна! Дџчеко
џн свџје гџзде! Ќн је чџ(в)џ тај салџм, - шта је џн јџо, тџ џн зна!

Ђурџца Бџкалић, 91 год.

Нџс је било: јџданајџт нас одранила мџти. Три дџвџјке
прџво било, нџс је било чџтир мџшка. И дџвџјке се свџ дџбро џда-
ле - и сваџа прџпала (прџпаџ је гџзда, чџвек - капџтал). Сџстра
јџдна та је бџла пџта, па се џда у Кикџнду за пџора, у Срџдојеџу
кџну - дџве џ по стџтџне лџнаџа. И, како се џдала, свџ: како је
срџћна, како је срџћна, - свџт! Бџла је лџпа здрџво. И тако је
прџпо да су под тџђим крџвом џмрли и џна и чџвек.

А кад се најстарџји брџт хџнијџо, свџтовџ бџли нџдељ
дџна. И тај ни имџ дџце. Дрџги брџт џн џжениџ се џсам јел дџсет
гџдина после џвџг. Нију жиџи нијџдно од брџна и сџстџра, сџмо јџ.

Кад сам јџ бијџ мџмак, тџ је било тако весџе, така
кџмџдија да се смџјали. Јџдан наџниџар - Мџла Турнаџћ - џн је
коменџијџм бијџо.

Јџ сам такав биџ мџд браћџм (џни слаџби радџни бџли):
млџго сам раџдијџо. Јџ сам талиџко порџдијџо за јџдан дџн колџо сам
мџго, - мџго сам лџнаџ кџрџза џкџпати за јџдан дџн!

Јџ сам џвџк зџвџдијџо и пџво. Јџ здрџв, жџна здрџва,
дџца здрџва, - џндак чџвек нџма нџвоџе. Јџ нисам лџжџо у крџвет
јџш док сам лџжџо од бџгџња, од чџтир гџдине.

Жџна ми бџла рисџруша (раџдила рис, џ лето рџководџла).
Ускџчила је (биџло је свџтова, џправили се). И џна је врџдна бџла,
здрџва, и јџ сам стџко сџ шџм дџвџдесет лџнаџа. Сџд је јџсџнас

Ћсам гōдѣна кад је ўмрла. Сѣн бѣјо у рату и њна је тужила и плакала дан и ноћ. С'ѣ (је) плакала: нѣне дѡни па нѣне дѡни! Кад је прѣсто њнај рат, дошѡ је кўни. Сад за њвај рат кад је бѣјо, однели га у Немачку (ко непѡверене људе, - да ћеду издати). Кад су Рўси дошли, ондак се вратијо. Жѣна је ўмрла док њн није дошо.

Ђўра Вўчић, 86 год.

Тѡ сам јѡ од старѣји пратијо, сам тўвијо - за дивѣзму.

Дивѣзма растѣ свўдан: по јѣндеци, пѡ јѡроши - дѣ се нѣ оре. Кўт цвѣт ѣма, јѣдан с(т)рўк растѣ. Ђн ў лето цвѣта - напред се пѡкаже зѣма каквѡ не бѣти: Ако цвѣта о(д) дѡле до гѡре, онда не дўгачка зѣма бѣти; ако цвѣта око срѣде, онда не око срѣде бѣти зѣма - пѡсле нѣне бѣти ни спрѡва; ако сѡмо на врѣју цвѣта, онда не сѡмо на крају бѣти зѣма.

Ђвог лѣта на тој сўши па ѣсцвѣто од дѡле до гѡре. Говѡријѡ сам љўдма да не би(т) дўгачка зѣма. Смѣјали се : ѣма кѡ дрѣи ѣстѣну, ѣма кѡ мѣсли није тѡ ништа - дивѣзма мѡра цвѣтати. Сад пѣтају ме: "Кѡко знѡш?"

А прид њвај снѣг кѡкѡшке ўшле у кѡшару па се скўпила у грѡмѣлу. Кад не бѣти снѣга, јѡ кажем чеѡадма: "Бѣне рѣваог врѣмена, зѣме." Ђнѡмадне пѡчо још с вѣчера да пада снѣг. Мѡрали смо одбацати мало да мѡш кѡла ўни, талико је бѣло прѣт кућом снѣга.

Кѣшу знѡм да не бѣти у лето кад најѣе чѡпља па се дѣре. Тѡ је цѣла ѣстѣна! Тѡ сам од јѣдног Маѡара - старѣји је бѣо од мѣне - чўо. Дѡшли (ми) с кѡпања кўрўза (и прѡви пўт ѣ други пўт кѡпали, сўша фўрт, тако засўшило да смо мѣслили да већ не може бѣти кѣше. На лѣђи праѣине, мѡрамо да скинемо да истрѣсемо) па вѣчерѡмо, а чѡпља најшла па се налетѣла, па се дѣре. Ђнда ѡн скѡчи од ѡстала и пѡчо ѣграти, и кѡже мѣни: " Gyuga bacsı, ne fėj, most lesz ezѡ (Не бѡј се , чѣка Ђўра, сад не бѣти кѣше.)" У четвртѡк је тѡ бѣло кад је налетѣла чѡпља, а кад у сўбату - такѡ је кѣша бѣла да је свўд стѡјала вода, - и на брѣгу (није

у̀пило у онај ма кад је па̀дала, тако је на̀гло па̀дала)!

Ђура Вучић, 86 год.

Она била прѐ ноге оперисана (извадили су је нешто из стомака) и излѐчила се она за кра̀тко време. То е било прѐлеће, и кад је дошла јѐсен (а ја сам ушо у за̀другу ма̀рта мѐсеца, онда је она дошла к̀ћи из Новог Сада – тамо је оперисана била – и ра̀дила до јесени свој по̀со), окишало се време, и она је ра̀дила нѐн по̀со и ни (и)мала добре ципеле: клин к̀у наху̀лио на табан под прѐстима, и то се да̀ло на зло посла и ондак го̀ре, го̀ре – то је штрѐцало. Ја сам говори́о да је то на̀бој, да ће с(е) прова̀лити као. Она мѐтила сланине; то је здра̀во бу̀цало, штрѐцало, загнојавало се, и онда је очла у Суботицу у бо̀лницу. Онда су дошли до̀ктори, па су ња расекли и за̀вили. Онда је нису дѝрали три да̀на. Четвр̀ти дан су скѝнили за̀вој и са за̀војом су је ишчупали и мѐсо. Тамо је сѐдила три недеље у Суботицу у бо̀лници, и нису је ни излѐчили. Већ се подивјачило мѐсо на но̀ги – табани. Нису сме́ли да секу по̀чим (је) имала шећерну бо̀лест (као шећер има).

Онда дошла к̀ћи из Новог Сада да вѐди, и на телефѐн ђма разговарала с новосадски до̀ктори, и ка̀ за̀ли су да ња иде та̀мо, за Нови Са̀д – из бо̀лнице субачке. И њи су ња ка̀зали да трѐба сѐћи но̀гу, због отрова̀ња к̀рви – јел умрѐти јел но̀гу сѐћи. Онда она није тѐла да пристане. К̀ћи и сѐн су очли па су допустили. Ђни к̀у обењѐлучили, успа̀ва ли, убрисали је с ђтим ш чѐм њеду је успавати (приву̀кли је прико лѝца, прико но̀са – то љ̀бе!), и онда она обнезнанила се.

Кад се пробудила, – лежи на кревету, а ноге ни́ма! До по̀ бутине, прико ко̀лене чак ђцечена но̀га и ни́ма је!

Тамо је лежала мѐсец да̀на – то је било зѐмље до̀бо (ба̀ш прид Бђжић нека̀ко). Јану̀ара је изѐшла из бо̀лнице. Док није но̀га зарастила, била је у Новом Са̀ду, до августа мѐсеца, код к̀ће – код Ђулине – и по̀сле (је) дошла к̀ћи у Мартонош.

Па и данас седи брес протезе – са столице на столицу, тако се миће. Није добила на време протезу, и кад је добила, не важи: неупотребљива – тешка, четир и по кило (ја сам мерио – толико је) и није пасирала. И тако и сад стоји.

Она (је) брез ноге. Има итаке, само не мож на ти штакама да иде – нема у њој снаге, старија жена. Чека протезу – ако добије. Ја сам се халио оде прико задруге – прико њи да иде. Био је јесенас тај Блаоха отуд из Београда. Добио је и узо је другу мору, и не није сад ни ноге ни ципеле (четрдесети број треба иој).

Бакаолић Даоча, 74 год.

Крава је јако мрва. Чеш је како зовем, само немој за сисе драти док је не метен ну(а) вид, док је не вџем. Дрво поред ње (у половину трбува) – јом ногу сапнемо. Има колац чело ње (састраг) и ондак се то дрво вџе за тај колац и за јасле. И нога се вџе. Уздух нух ну то дрво је држи ну(а) вид да се не мож фартокнит ни тамо ни тамо. Не ради се то са сваком кравом, нег која је тугљива на вимену.

Онда оперем сисе водом и онда намажем мало с мањом сисе да се не пуцаду, и онда повучем, и иде млеко у видрицу. Зајтра у пет сати и уџе у пет – дваред на дан муземо. Кад се како нарани: ако има бољу рану (сено, дџелина, зоб), она више млџека да; ако јџе курузевину и плџе, онда маџе млџека, уполак, – то се до ране тџе.

Обично свака крава има име како је зовџемо. Ми наму краву зовџемо Румџенка.

Јџгдић Пиџрса, 66 год.

поред ње – поред њџ; сапнемо – сапнџемо; чело ње – чело њџ; састраг – састраг'; и ондак се то дрво вџе – и ондак' се то дрво вџе; и нога се вџе – и нога се вџе; нух ну – нуз ну; да се не мож фартокнит – да се не мож фартокнити; с мањом – с мањом; не пуцаду – не пуцају; курузевину – кукурузовину; уполак – уполак'; како је зовџемо – како је зовџеду.

Занимам се земљорадњом. Међутим, заволео сам глуму и онда сам преузео у своје руке са омладином да радим. Спремо сам врло лепа комађа увек - нисам халијо труд свој. Девочка клетва је успела. Прид отим смо Биду давали са врло добрим успехом. Ишли смо у Хоргош, гостовали смо тамо.

Прво прочитах књигу и из књиге видим који је омладинац и омладинка за коју улогу, и после разделим улоге и наставим пробе свако вече, тако да за три недеље комад мора да буде готов.

Гардаробу купим по бољим кућама. Госпођа попадија, Нања (Нанчика Вучић) и Латинка - оне ме надржаваду са гардаробом јел оне су у могућству.

Док није био готов Задружни дом, давало се у Српско-црквеној касни.

Новац имамо издатке: музику морамо да платимо (после комада је играња - ако нема играња, нећеду ни ићи), осветљење и салу. Чист приход иде у корист Српског културног друштва Стеван Сремац.

Сад спремам Француско-пруски рат у једном чину и Конзулу у два чина; два комада су од Трифковића. То морам за Осми март да буде готово.

Грубић Јоца, 52 год.

међутим - меутим; спремо сам врло лепа комађа - спремо сам врло лепе комађе; Девочка клетва - Девоч'ка клетва; прид отим - прид отим; који је омладинац и омладинка - који е омладинац и омладинка; госпођа попадија - гоппођа попадија; јел оне су у могућству - јел оне су у могућству; имамо - имамо; после комада је играња - после комада (је) играња; ако нема играња - ако нема играње.

Перем веш овако: Згрџем воду, онда топим и перем редом: најпре бело, па после плавеж. Кецење јел пархет не мож прати сас белим, зато што иде их нега фарба. Има које кецење, по

данашњи, зачас иако је их нега – то пуна па се замјри коњуа јел комбинџт (не мож да се исувава у врџу вџду, то џстанџду флџке). Ја прџвила спавџчицу дџтету и фурт иде и(с) спавџчице фарба. Увек чувам да не би мџтила нуз бџло.

Перем ис кџрита ис три вџде, из четвџрте кџвам. Пџсле испирам из лџдне вџде са вџшплџвом и стџрем на итрик' испрџт кџће, и у џмбар (дрџи се у џему кџрузе кад имамо).

Кад се џсуши, онда џвлажим. Лџти кџрим по вџжним да пџкупим да мџш пџглџти, ако не, џнда прџкам с мџтлицом (да се прџска ситније и јџднџчије).

Грубић Јџла, 41 год.

вџду – вџду; п-џнда – па џнда; топим – топим; пџсле – пџсле; сас бџлим – са бџлим; не мож да се исувава – не може да се исувава; у врџу вџду – у врџу вџду; и(с) спавџчице – из спавџчице; увек – увек; кџвам. Пџсле испирам – кџвам и пџсле испирам; испрџт кџће – испред кџће; џмбар – џмбар; кџрузе – кџкџрузе; онда џвлажим – онда џвлажимо.

Џмбор

Он је био кондџктџр на стџници. Па џнда су каз(а)ли да је џн комуниста – то није било слџбодно кад су Маџцџри били тџ. И џнда су нега џднџли са стџнице у зџтвор. То су казџли да су то политички крџвци, и џнда је био тџ у вџроши зџтворен. Тџ јџдно време био и џднесу у Маџарску. И џнда су били јџдно време тамо зџтворени и џнда су и џднџли на фронт рџски. И џни су тамо џднџти на рџд и тамо ји нестџло. Било је џи јџдно дџве стџтине. Нџсталџ је свџ(х).

А млађи је био у вџјски, и свџд је прџшо – кроз џсек и шта ја знам – џн је био командир. И тамо је свџд прџшо кро(з) свџта, кроз Маџрибурк' и онда се вџртили наџтраг; дошли су у Нови Сџд с вџјскџм. И џнда је кроз кратко време дџбио џн живџани

напад. Тџ нису мџгли дџктор(и) да излече, тџ је џпасно. И џнда нџ(је) мџго да дџра, да издржи тџ, и џнда је џн кџзо џеговима дџуговима да џн тџ нџ може издржати и џн се мџра убити - тако је кџзо. И џнда су џни џега чџали куд гџд је џн џнџ.

И јџдног дџана џн је пџслџ послџжитџкџ (кџја је чџстила канцџларџју џегову) на пџјацу да му кџпи рџбе, - каже јџџ би рџбе; и кџзо је да се жџри натраг што прџ да дџђе. И док џна нџје дџшла - жџр(и)ла се и кџпила је - и кад је дџшла, џега тџ је снашло, тџ бџлџст (по трипут џега уџати - тџ ништа нџ зна док не пџпусти), и џнда џн уџо рџлџвр џегов и убиџ се. Кад је дџвџјка дџшла, - и јџн сџди у крџвету. И џнда јџш три сџта бџјџ жџв и џнда је уџро.

Мџмак је бџџ, тридес три гџдине. А јџ џстџ сџм и бџба. Сџмо јџдну џџрку џмам и ништа више. И сџд мџрам да рџдим јџ сџм.

Стриџчевић Бџра, 77 год.

Прџво мџрате узџрати дџбро, дубџко - и дваџпут. И џнда џџбрета - угџрелџг, крџвијег јџл кџњског - трџба дџнџти. Тџ се кџпају јџме онда - ископају тако јџме јџдно двајес цџли ширџко и дубџко - и џнда се тџ напуни дџбро џџбрета. И џнда вако набџци се зџмџа џдуд и џдуд, џнако као грџмила, па се рџшири и од зџмџе чџтир прџста високо - мџло више - кџћица се направи и џнда, кад се већ дџђе да сџје, у мџју (мџже и прџ мало ако је врџеме лџпо), сџјџмо дџње и лубџнице. А сџјџмо и бџндџва бџли, за колџче, - џсто тако се сџје и џне.

И џнда се кџпџ да нџ буде трџве, ел џна - врџха - нџ воле трџву, џна вџле чџсту зџмџу, онда прџжа лџзу.

Лџза, кџко нџкне на кџћици, и џна се шџри дџље - мџтер јџдџн дџгачка лџза - и на врџу лубџница рџсте: тако џма цџвет, и онда цџвет спџне, џсуши се, а џна рџсте дџље (ко гџд на јџбуки - цџвет џтпане и џна рџсте).

џнда се чџџка док сџзре, дџње, док пожџте, џнда се бџру;

а лубенице - то је тешко наћ зрѣду. Тако изгледѣ: кад тучем прѣстом овако и кад јечи (звѣчи), - онда је зелѣна; а овако: - ћути, као у лебац, - онда је зрѣла лубеница. А у лубенице има као брк, као жила на члану, и кад тај брк се осунѣ, онда ситурно је зрѣла (онда не треба кврцати, - само ноћ па онеците).

Кад је добра година, пиѣт, нест - и до десет кило лубеница тешка, велика нарасте. Моћ сјати једно јутро. Продаје се то на комад. Ту долазу код нас Босанци па носу. У вагон товаре ко и друго шта; гаѣда однесе с коли и у вагон товари. Они товару - ти који купе да носе, трговци - како они знаду: мало сламе и пакује се ди како путује долеко - три дана, четир пет, ди (је) како долеко - прико Дунава: Брчка (тако се зове варош), Сарајево, Бајна Лука (тамо (је) мој брат био у војски, - то је) долеко здраво).

Стричевих Бура, 77 год.

Ја сам рођен у горњи салаши - Раичево. Деветсто четврте сам изашо. Мој отац имо је јутро и по ораће земље, а јутро и по баре и мало ливаде. Ишо сам у рѣс, радио сам рѣс (дванајсти крс сам радио жита: гаѣди једнајст, а мени двајнајсти био).

Дрвени плуг рѣо. Дрвена даска била, а гвоздени раоник. Даска само тѣра прѣт собом, ни могла приврнат земљу. Колѣчке биле дрвене, и сикирица се носила увѣк заденѣта у плуг: кад се поремѣти, кад се расуши колѣчка, точак, онда заглави - па даѣе, онда моћ орати. Комад дрвета мора човек имати код себе, заглавак, да се збица заглави, - то је у моје дѣтињство било, тако се радило. Ко крмци кад наиђу на њиву, кад узрију њиву, - тако се орало; три четир цола дубоко, - није родило. Било је брѣз леба и брес кукурѣза - бре(з) свѣга. Ми појемо кукурѣзе, а коњи не добију - посустали. Саѣ ору људи на једном и на два коња и не сѣстану (саѣ се оре з гвоздени плугови), а онда на четир, - и у десет сати мѣраш пустит (коње) и рањити.

Ќрало се нѣс сѣдам цѣли, тѣ је већ пѣчето з гвѣздени плѣгови (ѣма је бѣе рѣдило), а сад се ђре дѣвѣт и дѣсѣт цѣли. И ђубрилѣ се: ако се нѣ ђубри, нѣма ништа од ђрања; не вѣд(и) ђрати, - мѣж ђрати, сѣмо не рѣди.

Швабѣни кѣни нѣсу сѣстајали. Шваба није ђро на дрвеном плѣгу, ѣи је ѣма на гвѣзденѣм. Тѣ Швабе што су бѣле с нѣма - ѣ Гѣкову, кѣмѣије (чѣти(р) кѣлометра) - тѣ су бѣли вѣѣдни ѣди од свѣга! Тѣ је ђрало, тѣ је кѣсило, тѣ је кѣпало - кѣ цѣви! Тѣ су јѣдни вѣѣдни ѣди бѣли, и свѣ натѣкли - зѣто што су рѣѣдили. Кѣ нѣ рѣди, тај нѣѣма. Да се нѣсам трѣдио и мѣчио, нѣ би ни ѣмѣ (Јѣ сам ѣнѣ на коли по ваѣшарѣи, кѣријѣ, рѣдијѣ; бѣло ме је свѣд, по свѣ нѣбѣли - свѣд испод нѣба!).

Стѣвѣн Ракић, 75 год.

Стапѣр

Од ѣног рѣта рѣдио (сам) и лѣбом се рѣнио. Ту смо рѣдили на треће зѣмљу (трѣћа чѣст - трѣћина је мѣја од тѣ зѣмљѣ) с мѣјѣи кѣни, с мѣјѣим дрѣштвом, зѣ лебац. Онда смо дѣбили зѣмљу у рѣту - тѣмо смо се насѣлили. Тѣ (је) бѣла колонизѣција пѣсле ѣног рѣта. Подѣлко сам дѣѣи дѣвѣт јѣтѣра. Јѣдан сѣи је тѣмо на саламу бѣо - тај је дѣбио сѣдам јѣтѣра - а с јѣдѣним сам јѣ ѣде кѣт куће бѣјѣ. Ѣвѣј што је сѣ мном ѣстѣ, тај (је) дѣбио двѣѣ јѣтѣра. Ѣнѣј је удѣљѣо се ѣт куће, а Ѣвѣј је дѣшо за двѣѣ јѣтѣра зѣтѣ што јѣ ѣмам кѣћу и јѣтѣро зѣмљѣ - и мѣне је ѣзо.

А кад су Маѣѣарѣи дѣшли, сѣи ѣтуд ѣстерѣн, и тѣмо му је свѣ ѣстало што је запѣтио(што с(у) на јѣдѣни кѣли дѣбили, дрѣго је ѣстало свѣ). Зѣтѣ је ѣи мѣро да ѣде у Сѣнтѣвѣн да се колѣнѣнише, и тѣмо је дѣбио колонизѣцију ѣнутрашњу. Кад су ѣи нѣвѣј(а)ли ѣтѣд из рѣта, ѣнда су свѣ нагрѣнули код мѣне (сѣи Јѣва, жѣна му Сѣиља, сѣи Дѣико, ѣвѣнка - ѣѣгова кѣи, Маѣраѣ - кѣи ѣсто, Гѣна - ѣсто ѣи Јѣвина кѣи (је) нѣвѣјан), - мѣрали су дѣи. Мнѣго је дрѣтѣва бѣло, нѣсмо мѣгли толики бѣти, и зѣтѣ се ѣнѣј ѣѣпѣио и ко-

лописо се тамо и населио: добио кућу - салин му је пропо - и добио је нес јутара земље.

Цео Сентиван они су дошли Лицани - то је општина колонизација (то су борци из овог рата) - а затекли су наше, око педесет породица. Они су се спрели сви заједно, и створила се заједница. Мој син је био затечен, онда је и он своју земљу дао у заједницу и ступио и њима у заједницу, - и данас је тако.

То је била Пригревица Свети Иван, сад је сам Пригревица.

Што сам знао то сам казо.

Болић Тоша, 76 год.

треша част - са треше части; Онда смо добили - онда смо добили; после овог рата - после овог рата; био - био; добио - добио; осто - остао; овај је дошо - овај је дошо; зато што ја имам кућу - зато што ја имам кућу; јутро земље - јутро земље; Мацари - Мацари; мору да иде - мору да иде; изиј(а)ли отуд - изијали отуд; онда су - онда су; Иванка - Иванка; оцепио - оцепио; добио је - добио је; из овог рата - из овог рата; Пригревица Свети Иван - Пригревица Свети Иван.

Ја сам ткала другом. Почела сам валда од два^{на} је годинна. И стално ето - колк има - до шездесет седам осам годинна. И сад још другом радим.

Ткала сам сванта: дереклије (тако што носимо ми кошуље од дереклија: памук па помешано с фулом, па ткамо, и од тога можемо да правимо шта њемо); ткала сам и понавнице са вуном (за кревете), постав (то људи носе гаће), њилимове шарене - ту с(у) помешане шаре свакојаке.

Народили смо се ми сиротиња газдама кулацима и газдинским девојкама; оне можемо носити шта оне њеду, а ми смо морали њима радити сви, и то, како оне њеду, пошто оне њеду. Једна ми донела сто метара на вратило, да ја њој само ткам за парче сланине, што децу да заранам (деца маља, морала сам радити да њмад(у)

шт̄а јѣсти) и два^она^ојс крајцара од мѣтера. Тѣхак је б̄ио ж̄ивот
здраво прѣ.

Кад се тк̄а т̄о платно, - пѣт мѣтера н̄а д̄ан. А њ̄илим ш̄ест
недеља и понавнице три недеље. А дереклије - два, б̄иде и три мѣте-
ра ѓтк̄ам н̄а д̄ан, јел т̄о је танко здраво. Нѣ мож љвек д̄обити њ̄и-
лима, нѣма љвек да д̄ај̄у, кад (је) б̄ило пуно сирѓтиње па свако б̄не
да зар̄ани своју д̄ѣцу, да д̄ѣци б̄иде ж̄ивѓта.

Лѣто кад је, м̄брамо да рад̄имо напољу, љ надицу. Їшла
сам за два^она^ојс крајцара н̄а д̄ан, а њ̄или смо и за круну н̄а д̄ан
п̄сле (онда је лѣбац б̄ио скӯпим, а ондак и надица је мало скӯ-
пља б̄ила). Свакојако је б̄ило.

З̄ими онда смо тк̄али. Дѣца м̄ала, кадгод б̄уду и д̄ер̄ани
(њ̄иб̄амо и(х), м̄брамо кад д̄ер̄у се), м̄браду љтати за пѣнком. М̄ал(о)
лѣба п̄окваси вод̄ом и дам сваком по једно м̄ало парче, и м̄брају
љтат онда, а ја рад̄им. Имали м̄ал ж̄ивинѣ, чѣтир пѣт комада - не
мож држати више кад си сирѓма. К̄ла̄ло се није свинчета ко сад̄.
К̄упи ф̄рта̄љ к̄иле м̄а^ости па двѣ недеље биде. Имали смо чѣтворо д̄ѣ-
цѣ - м̄али сви.

И прѣли смо кудељу здраво. У један с̄ат н̄о̄ни устајемо.
Ўпал(и)мо мало свећу и рад̄имо, прѣдемо.

Ївков Драгиња, 67 год.

За њ̄илим трѣба спрѣмити ѓсновѣ к̄илу за један. И трѣба
ѓнда припрести ѓснову, јел распредено не може тк̄ати што се к̄уљ̄а.
И трѣба ѓсновати дужину три и по рива дужинѣ. Шир̄ина је пѣ(т) ст̄ѓ-
тина и седамдесет ж̄ица - два рива е шир̄ина. И ѓнда трѣба навити,
ѓнда се љводи у њ̄ите и у брдо. ѓнда трѣба награђивати (њ̄ипка
гвѓздена и на ту њ̄ипку вѣхеш ѓснову). ѓнда трѣба разбрѓјати ж̄ице
по м̄устри (каква б̄уде м̄уистра, по љѓј трѣба тако разбрѓјати). Да-
ље се само тк̄а са бѓјама.

ѓде њ̄ма сад̄ један̄ајс бѓја. Тѓ је п̄иротски њ̄илим - св̄а-
ки се др̄ук̄ије зѓве њ̄илим; њ̄ма ст̄ѓ вр̄ста: са вѣнци, с к̄утија (тѓ

је тако кѹтија, у кѹтији има рѹке. Измеђ тога, измеђ кѹтија има лѣтвице – тако се ђтка као лѣтвице), с ѡшкови, па з две ѣвѣ, па с кренови (ѡно бѣло цвѣће што цвати бѣло, па пѡ тим – тѡ се цвѣће зѡве крѣн, па и та се мѹстра зѡве крѣн), па з гроздови, па крѣмски, па с таѡири, с вазнама (као нека вазна се направи, и ѡзго ђтка се као рѹке), – има и(х) пѹно, кѡ ће наређати свѣ! Свака (је) мѹстра друкчија (ниѣмамо ми с венци). Код ђвѡг ѡлима крѣмски је грѹнт; сад шара – дѹнкл зелѣна и онда лѣкта зелѣна; онда дѡђе бѡрдѡ, црна, кѹта, фрѣска, цигла бѡјѣ; онда сад јѡш плаве, три плаве: јѣдна камѣнита, а јѣдна цандарска (тако се тѡ каже) и јѣдна лѣкта плава.

Кад се ивѣра (ѡлима се ивѣра – прѡвим рѣд са ивѣраѡм), ѡнда бѹде и рѣд (сад сам наивѣрала тај рѣд, сад прилазим у дрѹги рѣд). Ўвек идѣ јѣдан рѣд, а бѡја каква кад трѣба (и рѹка, и цѹпољак, и лѣст мѡра заѣдно у рѣду бѡти, нѣ може без рѣда). ѡнда кад ѡнеш да ѡставиш ивѣр, ѡнда мѡраш на срѣду ѡставити крај. ѡнда замѣтѣш, да крај не испанѣ, да се нѣ види. ѡнда се дрѹги замѣтѣ.

Сад је на ивѣра тај рѣд – тѡ је ѡ(д) ѡлима; кад се тка ш чѹнком (платно), тѡ није наивѣрано, тѡ се натка. Код ѡлима се зѡве да се ивѣра, а код платна се не ивѣра.

Мѡра ѡиш јѣдан рѣд сас дрѹгим јѣл се нѣ може сабити. Ако је јѣдно парче вишње, ѡнда се нѣ може сабити тѡ што се пѡсле ради дѡле. Кад се дѣо уради, ѡнда се сабије з брѣмили и з брѣдом (тѡ идѣ заѣдно – брѣдо је у брѣмили). Ја сам видла кадгод у Кѣменици да сабијају без брѣмѣла; ѡне (жѣне) ко виљунком, па с ѡтим крѡ(з) жѣце сабијају. Цѣо лѣст ѡне заврше и мѡжду дрѹге рѣдове кѡји су нижи да раде зато што нѣмају брѣмѣла и брѣдо.

Тамо иде и чѡмбар ди се тка, да се нѣ стиѣже (платно). Чѡмбар обдрѣжава шѣрину.

Сад је с ѡтим гѡтово. Тако трѣба ткати ко што је сад свѣ тѹ забѣлежено.

Ћа⁴ће^е к^уца д^умст (покрива празан лончић). (Деди) Т^и к^епес п^ајести. (Баби) Д^ај ми А^а°ца^{је} (наочари) да ц^ита^м.

- Ш^та н^еш р^адити с наоч^ари?

- Ст^ик^а се (штрика се).

Кад^ај (календар). Ђ^од^уд н^е моз (хоће да отвори тамо где је квица). - Н^иѐма б^ог^е (слика Богородице је на првој страни, а она отворила последњу). - В^иди п^оп^е (у средини календара је слика св. Оаве). - Н^иѐма н^иста. Ј^а ху т^алити в^агу (ја ху затворити књигу).

Деца вајаја^ду (деца не вајаду). - Т^и п^исес т^у. - У с^ики о^ној (на оној слици на зиду). - Ј^ед^ес. - Д^и ху м^е°т^ити ј^уку (руку)? Д^и ху п^ис°ати?

- Ш^та с(и) м^ес^мла?

- Пагачице (погачице).

Тако р^ади пр^ести^нама - објашњава баба.

М^ов°ѐм. Т^а т^а°тка н^е моз°е.

Ђурђев Миросл^авка, 2 год.

Ба^чка П^ал^анка

Ди н^има т^раве, т^у се в^ата р^иба к^ош^аром, н^е може с^ач^мом. С^ач^ма н^е може п^асти д^оле, о(д) т^раве, а к^ош^аром т^о се м^оже по-т^реб^ити. Д^резга (т^ра°ва) т^у је, о^на п^лива о^зго, о^нда кад б^ацим с^ач^му, ст^оји о^зго па н^е мож р^ибу у^ватити, а к^ош^аром м^ош, што к^ош^ар пр^итисне т^ра°у, д^резгу. К^ош^ар је о^кр^уг^о, а н^ема д^но. Кад п^оклопим р^ибу, т^урим р^уке у^в кош^ар па у^ватим онда р^ибу.

По з^ал^евци в^оде (заост^атак в^оде, - н^е мож да о^ди^ѐ, и р^иба о^стане т^у и т^рав^ујина), п^о барама - н^е у^в Дунаву, т^у лов^имо р^ибу, кош^ар^амо; ди н^ема т^раве, т^у м^ош и с^ач^мом (а^ловом - тако з^ову в^ишери, р^иб^ари а^рен^датоши, к^оји н^имаду у а^рен^ду р^ибу; о^ни в^атаду п^о Дунаву).

С^ва^ка ту р^иб^а се в^ата у^в кош^ар: ш^ту^ке, ш^арани, кар^аши,

лињакови (нѣма кѹске, глѣтак) и бандари (ѡни бѡду. Има бѡду са свѣ страѣна°. Он је најгѡри; бѡле здравѡ кад убѡде!).

Смѣѣ, кѣчига, ирѣма па и сѡмови, – тѡ рѡсте ѹ Дунаву. Тѣ нѣ мож у бѡру ѹватити (у тѣ залѣвце), побегну ѹ Дунав.

Зѣми Испод ледѡ се вѡта. Направѣ се ѡдунка на лѣду (расѣче се лѣд, ѡнда рѣба дѡђе на тѹ јѡму). ѡнда мерѣдѡв (кѡ ѡно што лѡпту тѣраду господа – на ту фѡрму), тѹри се у јѡму, рѣба дѡђе тѹ на лѹфт, и с ѡтѣм вѡтам онда, тѡ је најлакше вѡтаѣе. Кад нѣма снѣга, кад је чѣс лѣд, ѡнда идѣш ѡзго по лѣду, и кад видѣш рѣбу под лѣдѡм, ѹдарш сѣкирѡм ѹ глаѡу, и ѡна се изрѣбри, ѡпнѣ се. онда тѹ расѣчеш над ѡм и онда ѹватити је.

И такѡ се вѡта зѣми.

Нѣкола Мѣшков, 72 год.

Тако је бѣло кадгод: Идѣмо пѡ бадњѡк на коли и на коњима и сѡколови с нама (сѡколи на коњима тѡ је штѡгод фѣно! Тѡ је бѣло вѣлико: срѣпски сѡколи! Нѣма тѡ нѣко, сѡмо Срѣбини!). Кад се крѣнемо, пѹцаду тѡпови и звѡна звѡне. ѡдемо ѹ шуму па оцѣчемо јѣдан рѡст за бадњѡк. онда ка(д) дѡђемо, однесѣмо бадњѡк ѹ пѡрту и тамо га паѡлимо. И око бѡдњѡка пѣвѡмо, појѣмо, пѣјемо вѣно. ѡстанѣмо код бадњѡка док не пригѡре рѡст, и прилијѣмо вѣном и – лакѹ нѡн!

Мѡј ѹнук радѹјѣ се и каже: "Ићу да јѡшим пѡ бадњѡк."

Тако идѣмо пѡ бадњѡк.

Нѣкола Мѣшков, 72 год.

ѡдемо ѹ шуму – ѡдѣмо ѹ шуму; за бадњѡк – за бадњѡк; сѡмо Срѣбини – сѡмо Срѣбини; пѣјемо вѣно – пѣјемо вѣно.

Пѡкѡјни Гаја Шѣјѡк бѣо закупник лѡва. Ми идѣмо код њѣга, – ѡн имаѡ чѡрду (бѣрѣз) на крај сѣла, на парѡшком дрѹму. И ѡнда тѹ се ми искупѣмо код њѣга и ѡнда тѹ нѣки ѡне ракију; свѣ врѹштукујемо тѹ и ѡнда се крѣнемо у лѡв.

Кад се крѣнемо, ѡма кѡло вѡтамо. Гаја ѡн стѡјѣ, ми ѡдма

једни десно, једни лево крћемо се и ватāмо кòло. И ђнда кад се сви разиђемо кòлко нāс имā, ђнда Гаја викине: "Саставајте кòло! Затварајте кòло!" ђнда се ми састанемо, што су ишли једни десно, једни лево и затворимо кòло. И ђнда идемо полако унутра, свè мање кòло правимо. И тū су унутри у колу зечеве, и ђнда на кòјег најђе зец, ђнај (дòтчини лóвац) пуца кòји је близу њега, ако га трèви, ако нè, натрчи на другог лóвца, и ђн пуца, па сад - ако га убије, убије; ако га нè убије, убиће га трèви, и тако рèдом.

И ђнда кад се скупимо, кòлко смо убили комада (пè чès јел сèдан ђсам), мètемо у кòла (кòла иду за нама) и онда ђпèt ватāмо другò кòло, даље, нè на тòм мèсту, на другòм ватāмо кòло пòново, према Чèбу (Чèларово), према Глòхāнима. И кад истерāмо до Чèба, тū нас увати пòдне. Тū имā ђпèt бирцуз, и тū ручамо и(з) свòје тóрбе. И онда ђпèt пије штā кò ђне: чашу вина јел флашу пива, кò је за чим.

Кад смо ручали, кад се враћāмо кући, ђпèt кòло ватāмо - дò сèла, до Палаanke. И ђнда ђпèt ђдемо до Гаје на његову чарду, и тū ђнда дèлимо зечеве. Сваки дòбије по једнòг. Прво Гаја, закупник лóва, узме сèби једнòг, и ђнда ђн нāма дèли, ђве ђстале зечеве - сваком по једнòг. Али ако нèма дòста, ђнда други лòв кад идемо, други пут - кòји дāн бијо, ђнда кад убијемо, кад дòдемо натраг зèцови да се дèле, ђнда ти дòбију први што нису дòбили онај прòшли лòв. Ако имā више, да смо сви дòбили, Гаја прòда тè зèцове што су пређстали и нòвац тај мètе у кàсу. И ђнда, ако трèба, пример, мунђице (ђлове, бāрута, патрòна), ђн бештелује дђ било, ђткуда било, и ђн тò онда нāма даде, распòдèли на нāс лóвце, да имāмо чим лóвити пòсле.

Лачански Танасија, 66 год.

b) ikavski govor Bunjevaca

Sùbotica

Môj čòvik je rádiò s trãkòm pa e pàò dvàred s kùće. Tàko su ga dònèli kùći, ništa níje znào, tàko su ga ùnèli ljùdi. Ònda sam jã likàra svàla. Tò je bìlo pìvi pùt. A drùgi pùt kad je pàvo, òndã su ga òpèt dònèli kùći, na fijàkeru. I ònda tàko níje znào ništa, níje bìjo ni pìri sebi gòtovo već. Prã je dàò dòktor; onda sam jã dònèla iz pàtèke. Onda mu je bìlo làkšè i bòljè mu je bìlo, sãmo ràdit níje mògo ništa. Òndã je tàko bòlovo trî gòdine. I što dàlje, svè je gòrè mu bìlo, i dvî gòdine níje baš znãvo ništa, níje bìo pìri sebi.

Kad je dvî gòdine pròšlo, òndã je sãv òteko. Òndã sam òpèt svàla dòktora, onda mu dàvo kàlem (inèkciju mu dàvo jèdnu) i onda prã mu je dàvo, i tò je pìjo. Onda òpèt mu je làkšè bìlo. Pìri(d) tò kad će ùmrìt òpèt je bìo otečen, i trbu i nòge, i òvãmo gòrì je bìjo otečen - tìlo. Níje znào ni štã divãni, nísi mu mògo ùvik rič rasumit. Čètri dàna je lèžo prãvo, níje mògo ni ùstat, ništa onda već níje mògo. *Òsmog jãnuãra je ùmro.

Po sokãci, òd komšija dò komšija smo išli i kùpili nòvãca, i tàko s òtìm sam ga sarãnla - siròmaški. Kòvčeg sam kùpila, - tolikò smo nakupili jã i dvî komšinice (i tò još níje bìlo dòsta; nèma ù svìta nòvãca). Pòpo ga je òtpratiò nà gròblje. Bìlo je svìta, òtpratìlì su ga nà gròblje, bìlo je tũ čèljãdi. Pòznãti smo, òdãvno tũ stojìmo, - svì nas znãdu da smo siròti i stãri.

Jùrković Stãna, 69 god.

Kad dòdu Dòve, pìvì dãn pìvajù divòjke u šarenòm, drùgi dãn u bìli sùknjama šlìngovanima, u lípi mìderama svìlenima i svìlene šìpke, i ònda imãdu krùne od pèrlìca i tò nã

glāvu mētnū. Ònda nāprīd ù kruni imādu prilīku (svētu slīku) i nā tōj prilīki imādu đerdān, i kad pīvajū i igraju (cūpkaju), ònda tō svonī njim tako. Onda dvā dāna s òtim idū po pūtu: pīvajū, i ònda i zovu ù kuću da ūdu i onda tāmō pīvajū.

Prvo večē kod "kraljice" tāmō dōbijū večēru, i onda òtāleg idū ù bāl i tāmō pīvajū, i tāmō zaslužē nōvāca.

Drūgi dān Dōva ònda òdu kod dīvēra i tāmō dōbijū večēru, i tāmō se provēsele, i onda òpēt idū ù bāl. Kad dōdu kùćī, ònda nōvac pōdīlu na šēs strānā, nji šēst, šēs jel òsam.

Kopilović Terēska, 65 god.

Kad se ūdese, ònda pīpravu večēru i vīno, i onda dōde mōmačka mātēr i òtac kod dīvōjke i njēgova fāmīlija. I onda tāmō se vesēle, i onda dōde đuvēgija sa svīrkom i onda igraju i pīvajū. I òndā se nagādaju kād ćedu se vīnčati: mīsec dāna jeli dvā, dok ne pīpravi dīvōjka dārove: svēkru, svēkrovi, zācovana i dīverovima, ako imā (ima kō nēma, "ima ko imā). I èto s òtim se vīnčaju i njū odnesu njīovoj kùćī.

I ònda kad prōđe nēdilja dānā, ònda idū dīvōjkina òtac i mātēr - tō se zovu pogačāri - da vīdū dī e njēva ćēr. I onda pītaju kākō je njōj: jel dōbro, jel se slūšajū, jel zādovōljna tāmō dī (je) òčla. Svēkar i svēkrova pīprave ūšnu i dōčekaju pīrētelje. Ūžnaju, vesēlū se, i onda ūtōm se razīdu svākī svōjōj kùćī.

Tako je kādgod svādba bīla i stāri òbičāj.

Kopilović Terēska, 65 god.

Bīo je pīriā tāj òbičāj: Mōmak òće da se žēni, ònda òn, iāko nīje sa dīvōjkom bīo u rāzgovōru i pīrijatēljstvu, òn dīvōjku zāpīrosi preko takozvāni rākijāra, tō jēst, òn pōšalje njōj, ko dīvōjki, rākiju, kōjē je znāčilo da òn njū pīrosī sēbi da mu būde sūpruga. A tā rākija se takō dōstavljalā do dīvōjke,

da su tō obično po dvē mlāde žēne odnōsile divojačkoj kùći i ònda tāmō objāsnili štō su dōšli. Rākija nīse je nōsila rākija kōja se pīje, nego se mēsto rākije obično nōsilo po jēdna svīlena mārana i nēšto nōvāca u zlātu, ako je bīlo, a īsto i u srebru, i tō obično se spākovalo u jēdnu līpu škatulju, tō jēst, takozvanu rōsōliju. I kādā su tō kod divojačke kùće òstavili, ònda, ako je đuvēgija bījo dōtičnoj kùći nēpoznāt, prīvō bi se divojački rōditelji razbīrali za đuvēgiju: kākav je i štō je, kākvoḡ je mātērijālnog stānja, i āko njim je svē bīlo pō volji, òndā su zakāzali jēdan dān kādā bi dōšli đuvēgijini rōditelji i nagōdilī se sa divojačkim rōditeljima.

Nājvīšē su se pogāđali oko kupovine divōjki rūva sa vīnčānje, kōjē je ruvo trībalo da būde ūvik od nājakrūplji svīla ili kumāša. I mlōgō se slučājēva dešāvalo da se nīsu mōgli takozvani prētēlji pogōditi za tō rūvo kōje bi trībalo da kūpe divōjki za vīnčānje, i zbog tōgā nīje ništa ni bīlo od ženidbe ni ūdadbe.

Tē rākijare, kad òdū kod divojačke kùće, obīčnō su i fālili đuvēgijinu kùću i pōrodicu: da su dobri, da su valjāni i īmūćni, da īmaje: krāva, kōnja, svīnja, ovāca i da njim je kùća pūna svēga.

Kopilović Rēmija, 58 god.

Tavānkūt

Tō se kādgod - stārīji - sigrali bānānja.

Ako īma dēset dīce, ònda se pōdīlu nā dvī strāne (nā dvī bānde): u jēdnu pēt a ū drugu pēt. Jēdan nāpravi dvī slānke - jēdnā je mānja, a jēdna vēća - i ōn drži u rūki. Òndā se kāže: vēća slānka je pōd brēgom, a mānja je nāpolju. Jēdan vūće slānke, pa kōju izvūće: ako je vēća, ònda su ūnūtri (pōd brīgom - tō su "banāci"), a mānja īde nāpolje (na pāšnjāk - tō su "svinjāri"). Ònda ēdni stōje nāpolju (jēdan pōložī bātinu nā zemlju pīko) i

čekaje banača da bāne.

P-ònda jèdan - od òni što su ùnūtri - sīdne pòd brīg, ùzme bàtinu i ùdari je nà brīg i zabāna je na ònu bàtinu što lèži na zèmlji na pàšnjāku. I ònda, ako trèvi pò tōj bàtini, i kaliko se tã bàtina (banačova) o(t)kocīljne (ùdari pò tōj bàtini pa se kocīlja po trāvi dolèko - ìma kad dvā fāta, ìma kad dèset, koā je kākva bàtina. Tò se bīrale bàtine kojē su zà tāj pòso, òd višnje nājviše: òsūši se, ònda se tō ùmaže māštom pa bùde glācka, òkrūgla), - ònda je dūžan zamišćāč (jèdan svinjār) òdnēt tū bàtinu šta lèži pòprèko dókleg je òšla, dókleg se ot-kocīljnila banačova bàtina, tō jèst, dālje, - ònda je tāmò méta. Ònda drūgi svinjār mòra trčat ràd tē bàtine što se kocīljnila i donēt nàtrāg tū bàtina banaču. Bàtina što lèži prèko ìde ùvik dālje i tēže je trèvit po tū bàtinu.

Ònda drūgi banač bāna (mòže i tāj što je već jedārèd bāno. Kòji trève, tī i dālje sigraje, a kòji nē treve, tī više ne bānaje). Ako nē trevi, òndak bàtina òstaje tāmò kod svinjāra. Kad se svī izrèdaje i svī se izbānali i bàtine pogūbili (bàtine òstaju tāmò di su pāle), - ònda ùdu pòd brēg što su bìli svinjāri (ònda su òni banači i òni bānaje na métu - di lèži bàtina prīko), a banači ìdu nāpolje (ònda òni bùdnu svinjāri).

Òni što su pòd brīgom òni ìmaju pēt bàtina - svāki ìma po jèdnu - a svinjāri némaje sām tū bàtinu što lèži na méti pòprèko (bàtinu što òni zamišćaje, što mètnu prīko na òno mīsto di je méta), tō je njēva bàtina.

Òni se tākò sigraje dok njim ne dōsādi.

Sād tō niēma, sād ìma fòtbal.

Îršević Lazo, 69 god.

Ûjtru ràno kad čòvik ùstane, kad izalazi sūnce, ònda - ako je òblāčno a sūnce izāde u vedrinu i òdmā ga pòkrije òblāk - ònda zèmljoradnik mòže da sīdne ù sobu, el tāj dān će pādāt kiša vāzdān. Kad ùstanēmo, kad sūnce izāde pa se pòkāžu

öbläci näko sätno iskidäni, tō je snäk da će önaj dän imati lípu blägu kišu. A ako je kišovito vríme, ako se ma s koje strá^one pokaže öblä^ok - kao dím kad se püši pa se raspòstire, tako izgleda taj öbläcäk - i zatim döde kiša, ako je vríme kišovito; ako je süša, ötkinē se i nēma ga.

A säd döläzi strá^ošno. Ako se pøjävi tåka tišina da se iz ma koje strá^one, a ösobito od západa ili sēvera da se čüje izdoleka råzgovor ljudi ili lävēž pása, önda se pòkrēne tåka straöta: çrni öbläci köji niskò lēte i svaljuju i rüše nä što näidu, i - svē u komá^oda^oma, - právu čüda. Èdnu líniju jáki lēd (tüča) tüče - kudan ide, s jedním právcem - a drugä léniya jáki örkän, i právce i òmi dö čeg döde. Dvädes piēte äugusta dvädes piētog öde je òmijo örkän - srüšio tòranj o(d) çrkve u Žedniku i u Súbaticí kamēte kríževe. Priko ögrade báciyo näpolje kríž u Žedniku i još vücio (bácio) grädu s krövöm - vlásník Jáša Máčkov bëjo önda - trides mëtara od önog místa di (je) bíla gräda. Övö se dá raspòznati újtru, öpiēt kod izlaza sünca. Ako se pøjävi kad sünce izläzi a vědrö je, vidi se öbläcäk, glēdajüci, ko kaka vöčka od desetak gödina - tako se pokaže - i taj (je) öbläk kvrdžav (uskudrāno, ko göd köse kö imāde) i crvènkast. Önda, kad se krēnu öbläci, öndä sämo glēdäm na köjü se strānu pòkrēcu, u köjem smēru. Ako vidim da ù tòm smēru öbläci idu, prema nämā, önda znām štā nas čekā: da će dóci lēd.

A još imā^ode ö(d) tog görēg. Ako se pòkážu öblä^oci u öbliku já^oblä^ona, sämo në tolikò visòki, öndä nam döläzi öbläk köji në ide pozemljüški, nego ide u nëöbìčnoj visìni. Taj izgleda kao dím, onåko u komādama svē se vålja, i kad pöčme pädat krúpna kiša - bílo ko srēbro - i önda údari lēd tåki, süv, bès kiše, i taj nápravi sílnu štētu.

Ako se pøjävi öbläk u srídnjoj visìni i öbläk mödar, önda sëlják möže sämo da piva: dölezi lípa bläga kiša.

Ako nam döde kiša od istoka, ù tøj nëmamo püno rådsti.

Tâ dôlezi sa môra valjda tâmo, i ôd njē pocrveni usjev tâko ko zârđan, a ôsobito strâdaju vinogrâdi. A ako dôlezi od sùnca pódna (di je sùnca na pódne, pa ôdûd kad dôlezi) kiša, ôtûd dôdu já'ke kiše. Isto od sèvera dôdu já'ke kiše, a znâ biti ûmišan i lêd, pa nâpravi štète mlôgo. Ako dôde kiša izmeû sèvera (i) isto^ka, tâ je sigûrna dôbra i nêma strâve da će ijedan lêd ispasti. A u nôci ako dôlazi lêd, tâj sâmo dôde od gornjâka (sèvera - izmeû zâpada i sèvera), i tâj nije ôpâsan, mâ'lo nešto nâ'pra'vi štète - dôde s kišôm i bûde sitan.

Jâ ôtalên iz sèla nè možêm vîditi ništa, već sa slòbodnog tèritôrija - sa čistine.

Skendéro'ić Filip, 68 god.

U ôno vrîme bila država Mađarska, i jâ sam od rânog dôba ûvîk bio za ôno što bi bilo za ná'rod najbòlje i najlîpše. Bâvio sam se sa knjigama, nôvinama, sa časopisima, a kâ'rta mi bila ôdvrâtna.

Bâvili smo se sa zemljorâdnjom. Bila nas je vèlika fâmilija - náš ôtac je imo ôsam sinô'va i jêdnu cêr. Mi smo se bôrili ûvîk za ôpstanak naše bûnjevačke grâne, za našu národnôst, a nikad nisam bijo šovinista - da sâmo jâ živim - nego ûvîk sam ôvo rêko: "Svoje drž, a túde pôstuj." I niko nikad nije imo nêpri-jâtelja ôd mene, nego sam jâ bijo nêpri-jâtelj ônome kôji mène mrzi.

Râdilô se u ônaj pâr mlôgo, i môž rêci i danjôm i nôcôm, pošto nas je bilo dèvetoro dice pa se naši rôditelji brînili za nás da nè budêmo túdi râ'dnici.

Skendéro'ić Filip, 68 god.

Tô je bilo pedèsiête gôdine. Ôstalô je šèstero siročâdi nâ môm vrâtu. I konda smo râdili - jâ i ûnučâd - mučilî se kâko smo môgli. Kad je dôšla jêsên, vâ'dilî smo rêpu šècêrnu (tô je bilo već u nôvemberu mîsêcu) i nâglo je najedanput dôšla jáka ladnôca i ôzebla me glâ'va, i ûpâ'li mi se ôko i dôbiô sam cîr

na òko, a nísam tìo òstavít pòso dok nísmo srédili. Òndā sam òčo u bólnicu, i lekār je islíčio čír, ali òvo je òstalo nā oku (lāndra - bílo).

I sād bi se dá'lo tōm pòmoći, ali nēma krédita. Tō bi trībalo nājmānje trí četri iljade dīnāra.

Skendérović Filip, 68 god.

Jā sam bílo mālen - pēt gōdina - kad sam svīnje pòčo čúvat túde. I ònāj gāzda me naplaćivo kākò je mīslío da vrídím, dào mi je i íst i plātu mi je dào taku kākò je òn prònašo da vrídím.

Kad sam se naspávo, ònda sam jā òtišo gāzdi i ònda je òn mēni dào rúćak, i s òtīm je puštío svīnje i pòmogō mí ístírat. I ònda sam jā čúvo tō - čōpōr svīnja, dvādest, dvādes pēt komāda. Jā sam tō čúvo do dēsēt jedā'nā'js sá'ti, dok níje jā'ča vrućina. A zātím se svīnji dòti'raju kúći, izvá'lja'ju - kako mí svīnjā'ri kākēmo - i zátvoru. I kad se zátvoru, jā kao mālen svīnjār, ònda me gāzda òtpuští da ídem u sígru. A ka'd je ūžna gòtova, pòtrā'žu me pa ūžinām i zātím òpēt dī bílo (nísu me trážili dok se ne zalādi - tō je bílo četí'er sātā, lítni dān). Onda òpēt ístírā'mo svīnje, i mālo se prōdu, i ònda krò(z) sāt, kròz dvā òpēt zátvorímo. A mēne onda bać ívan òtpuští i jā òdem òpet mòjoj kúći spávati.

Jā sam tō nakō čúvo, sām (s òtīm se níkad nísam bāvío, sa kērovi, s vāškama). Ímō sam i bíč nā ramenu i nā kraju žví-gār, i ako kōjí pòmakne, jā po ímenu víknem i tām vām pūknēm s òtīm bíčōm, i vrā'ti se ù čopōr, ne razbížavājú se. El kòd mēne ná'ročitò svāko je svínče ímalo íme. Zapísācemo níkolko íména: zělja, bíljača (bíle dlāke), gārača (círne dlāke), klēpa (ímala vēlíke ūší), hēga (mālo je hegúcala nā nogu - kad pòmalo hrāmlje, kad šantíka, na prímēr), pa žúlja je bíla zātò el je svā bíla níka òžuljāna (pòlomljeno pòla dlāke; kad se nāmaže blātom, mōra se i žuljati, čēsāt). Prāse - tāj níje bílo pòkrāšćen

právim ìmenom, níje dòbio ìme òd mene. Pràsád nísu bíla ìmeno-
vána - švigār je svákòm pogòdio ìme. Kad víkneš "ššarmānj" eli
drùgo kòje ìme, òn tò ne razumi, ali kad švigār dòvati po rièpu
el pò lèti, òn se òma opòmene svòg ìmena, ònda dòđe ù çopòr (mò-
gò bi se zastránit od drùgi svínja da ga nísam tàko vrátio; òçò
bi kùdgod pa nè bi bìo tû, nèstalò bi ga).

Tè sam se gòdine tàko spròvo kòd tøg gázde Ìvana.

Na gòdinu, pòčem sam bìo onda stàriji, sà'd tû mène
máma prítvori drùgim mòmkom. Šàšije mi prève gáçe (lípe bíle, od
okrúgli žíca pòstav). I nè bavim se dàlje sa svinjarlukòm nego
ìdem sa mòjim drùgim drùštvom i sa mòjim mlàtim bràtom (bìlo mu
ìme Jášo). Tàko, dičje drùštvo, pòčem nísmo zapòšljeni z drùgim
nečim, - ìcemo pa čemo kràst lubènica.

Pòčem smo bíli málí, nísmo se baš razumili u lubènčije
bránje: kàdā je òna zrìla, - nego smo ìmali kòd sebe òne bríce
dìrveni kòrìca, kòje su zváli bùdličke, i mí smo s òtim - kad
smo dòšli sritno do lubènice, do vríže - a mí smo onda nàpravili
záčep n-òti lubènicama s òti bùdličkama (tìli smo víditi kòjā
je zrìla, ali pòčem su zelene, mí záčepimo tāj záčep; - mogúce
ìdvádest komáda smo nàčèli); i kòje mí nísmo sàstavili u diči-
joj paméti da tò nè bi tàkò valjalo, a mí òkrènemo ònāj záčep
dòli (òno što je bílo gòri tò se òkrène dòli), a što je pri pí-
sku lèžalo, òno se bíli òna flèka, i tò je dòšlo gòri onda.

A ka(d) smo mí òpazili níkog čòvika, a mí se òtāle
òdma otstránilí. Ali tāj čòvik kòji (je) nās òpazijo, òtišo pa
dokázo ònom čije su lubènice. A° tāj sàmo mírno òtišo pa vidi-
jo, a níkaku grájju níje prá°vijo.

Pòčem je nédìeljni dān bìo, a nàše máme sídile dígot
u ládu na trá°vi, a ònāj ìsti dòtični òtišo pa dokázo našim má-
mama. A máme níšta drùgo već ràzišlè se svòji kùčama, pa svàka
svòg sína pòviče: "Hájte unùtra, díco!" A°li mí° ni ùkrāj pà-
mèti o òvòm. A mi míslímo nédiljā je, dàče máma malo koláča nam.

A kad mi ušli, ja i moj brat Jašo, a naša mama - što nikad' radila nije tako štogod - zaključala kúču (kúčna vrata), pa s nama ašt u sobu. A u sobi, ko što kod svake kúče, sa slimenom, bió je bírov, ili da kažemo súdija - dóbar prút bió (tó je bílo kod svaki kúča onda), a sájedno sa súdijom pa pò ti novi gáčama kòje su bíle na meni. A ne govori ni ovo ni ono; samo kad smo mi nekoliko jauka isdrekñili támo prid njóm, ánda je rekla: "Ócete li još lubenica?!" É, sad smo se mi dósetili da tó nije kóláč! Áli čemo sad još dóbiti neko osudiénje: dá li čemo mi još kada tako počinit: - íci krást? A mi smo se ódricali i otkazivali da nikad više! Tó smo se sporasúmili s mamom, al je mama još - da se mi ne sabóravímo kadá na ovo - metnula kukurúz za zrnja pod kóblina, da se tó zapámti. I sklópljeni rukama prid prílikóm (pri'd íkonom) mórali smo se mólit i Bógu i má'mi da tó više počinit néćemo. I fá'la' na óvom svému, ní'sam se ja više bávio ni s lubenicama ni s drúgim takí stvá'rima, a ni mama nije ímala s nama takí pòslóva više.

Záto opómínjém' još móje píve gáče káko su bíli nátučene, a'li fá'íliló njim níšta záto nije. Áli sáda ni má'me néma ni prúta bírova sa slimenom, a gáče lòšije izgledaju - pošúívaju!

Matijèvić Grógo, 67 god.

pét gódina - pi'et gódina; ótišo - ótišao; dvádest - dvádeset; da ídem u sígru - da ídém u sígru; ka'd - kad; úšínám - úší'nám; četír sá'ta° - četir sá'ta°; i málo se próđu - i máló se próđu; ódem ópet - ódém ópét; Já sam tó náko čúvo - Já sam tó náko čúvo; švígār - švígār; tám vām - tám vámó; s ótim bíčóm - s ótim bíčóm; u čopór - u čopór; sváko je svínče - svákó je svínče; níkolko iména - níkoliko iména; klépa - klépa; vèlike úši - vèlike úši; óžuljána - óžuljána; námaže blátom - námaže blátóm; svákóm - svákóm; švígār - švígār; po riépu - po répu; ón se óma opóméne - ón se óma opóméne; sášije mi - sášijé mi; kòje su svá-

li - kòjē su zvali; s òtīm - s òtim; mī smo onda nàpravili - mī smo ònda nàpravli; n-òti lubènicama - na tí lubènicama; tili smo - tilí smo; kòjā je zrila - kòjā je zrila; začepimo - začepīmo; da tō nē bi takō valjalo - da tō nē bi takō valjalo; òno se bíli òna flēka - ònō se bíli òna flēka; Ali tāj čòvik kòji (je) nās òpazijo - Ali tāj čòvik kòji je nās òpazio; lubènice - lubènice; vidiyo - vidiyo; a nìkaku grá'ju - a nìkaku grá'ju; na trá'vi - na trávi; ni ùkrāj pāmēti - ni ukrāj pāmēti; A mi mīslīmo - A mi mislīmo; kod svāki kūca - kod svāke kūce; pa pò ti nòvi gáčama - pa pò tí nòvi gáčama; kòje su bíle - kòjē su bíle; prid njōm - prid njōm; osud'énje - osudénje; Tō smo se sporazumili - Tō smo se sporazumili; kada na òvo - kada na òvo; nije - nije; nēma ni prūta - nēma ni prūta,

Četrdeset pīve gòdine sam bío u Topòli - u res'èrvi sam bío. Òtāleg iz Topòle pòdēmo i pùtovā'li smo samo nòću, dà-nju nīsmo pùtovali. Jēdnu nòć stìgnemo u Gospodīncu, i ùjutro - tako je bílo oko dēvet sáti - onda su naišli nēma'čki bombardéri i onda su bombardovāli Beògrad. I kad je dòšlo vèše ppiēt, kad se smrklo, i òndā se kr'ènemo; oko pòla nòći ònda smo bíli u Pèrlezu. A nāveče òpiēt ònda dòde ná'redba da se povúčemo nā'trā'g. I òndā smo právac išli sa Šābac. Stigli smo u Šābac nājutro u dvā' sā'ta. Dòšlo je vèče, ònda su nas Nī'ćaci isterali iz Šāpca. A ùjutru u dēset sáti ònda su nas Nēnci saròbili. Òpiēt su nas povrá'tili u Šā'ba'c, a ùveče u šest sáti òndā su nas krenili nàpolje iz Šāpca - za Srēmaku Mìtro'vicu. Tò je bílo oko dvā sáta posli pòdne i òndā smo tāmo dòbili rúčak, - kòì (je) dòbio, kòji nīje! Kad je dòšla vèče, òndā nas natòvare ù vòz. Tako su nam ká'za'li da čemo íći kúći. Kad smo dòšli u Vīnkòvce, tū su nam otvorili vagóne i kásali su nam: "Sùba'čā'ni, sáдите dòli, íćete kúći." I òpiēt dòde naredénje: "U vagòn, da nē idete pišice." I mī ònda òpiēt u vagòn údēmo, al mī nīsmo

ošli kùći, već su nas òdnĕli u Òsĕk. I tãmo bùdĕmo čĕtri dãna i òtãleg òpet nas natòvare ù vòz i òtãleg u Nimačku.

Šabić Mãrko, 49 god.

Dĕsio se slučãj u lanjskoj gòdini da je jĕdan mlãdić isko neku svòtu nòvãca od svòje màme, i òna ĩli nĕje tĕla ili nĕje mògla dàti mu. I òn se rasrĕdi što mu nĕje dàla za proštĕenje (kĕrbãj - tò nĕje po našem) nòvãca. I ù tòj srditosti kòde kraj prúge i bãci se pòd vòz mĕsto da je òtišo na proštĕenje. I zãtim, kãsnĕje dòkãžu màteri da njĕzin sĕn nĕje òtišo na proštĕenje nego da se bãcio pòd voz. Òtac ĩstog sĕna, kad je dòšo kùći i dòznao svĕ štã je urãdĕjo i za čĕgã je urãdĕjo, strãšno je grĕdĕjo ðitetovu màter, i ònã se ù tome rašãlila i smĕslila svĕ na jĕdno: da se i òna bãci pòd vòz. Jĕdni kãžu da j(e) ùspĕla, jĕdni kãžu da nĕje.

Tò se dĕsilo u dòlnjem Tavankútu.

Orlović Matĕjka, 37 god.

slučãj - slučãj; òn se rasrĕdi - òn se rãsrĕdi; kĕrbãj - kĕrbãj; kòde - òde; nĕje - nĕje; ðitetovu màter - ðitetovu màter; ù tome - ù tòmĕ; da j(e) ùspĕla - da je ùspĕla.

Tĕta lĕsca ĩšla u šumu. Ònda kùpĕla grãnčĕca, nã čĕm će kùvat vĕčĕru, štã će vĕčĕrati. Zvãla gòste na vĕčĕru. I ònda òde kùći. Úšo jãrac u teta líjinu kùću. Ònda pĕta teta líja: "Kò je u mòjoj kùći?" a jãrac kãže:

"Jã sam jãrac krozùdarac.

Glãva mi ko pãnj,

Nògĕ su mi ko štãp,

Zùbe su mi ko kòlac,

Prĕgrĕšću te na sĕtan kònac."

A teta líja bíž, pa bíž.

Nãĕšla na úju kùrju. Òn pĕta: "Štã plãčĕš, tĕta líjo?"

A kâše: "Kâko nè bi plākala kad mi ušo jârac ù kuću." A úja kúrja kâše: "Hâj(d), pa ćemo ga izvîjati." Kad su oĉli kod teta líjine kùće, újo kúrjo kâše: "Biž, jârĉe, nâpolje!" a ôn kâše: "Néću!"

"Jâ sam jârac krozûdarac.

Gláva mi ko pânj,

Nõgē su mi ko štâp,

Zûbe su mi ko kòlac,

Prigrîšću te na sîtan kònac."

A òni (kúrjo i teta líja) biž, pà biž, pà biž.

Naišla na iēža - teta líja - sùstrilā se (újo kúrjo pòbigo nà drugu stranu), a jēž kâše: "Štā plāĉēs?" - "Kâko nè bi plākala kad mi ušo jârac ù kuću!" Kâše (ēž tō kâše): "Ājmo, pa ćemo ga izvîjat." - "Īdi tî, bālo, bālāvĉe mālī! Újo kúrjo níje mōgo izvîjat, a tî ĉeš izvîjat!" I ôn kâše: "Ājmo sàmo." Kad su oĉli kod teta líine kùće (prît kuću), iēž kâše: "Biž, jârĉe, nâpolje!" Jârac kâše: "Néću! "

"Jâ sam jârac krozûdarac.

Gláva mi ko pânj,

Nõge mi ko štâp,

Zûbe mi ko kòlac,

Īzgrišću te na sîtan kònac."

A ēž kâše:

"Jâ sam ēž, càrev knîēz.

Jâ se smòtām u bùbljicu,

Pù jârca u gùzicu!"

A jârac biž, biž, pa biži!

Īršević Krúnoslav Jóso, 5 god.

c) ikavski govor podunavskih Šokaca

Sônta

Sîroma sam biĵo. Nās šēs dicé u òca i màtere - tû je bilo òsam čelĵadi. Za tō siromáštvo znām da smo bès kruva bíli. Šēs jütara zèmlje, kònji släbi, kòla släba, a mî dica glädna. Nèstane lèba, a mî bi jîli. Ê, onda màter velî: "Ima, dice, mälö bräšna, al némamo drva, a jâ bi vâma sküvala." A jâ - ònda sam biö díte - išo pa nakupijo drvâ - granĵica (dûdovi, pa tē grâne, otpätki od dûda), pa màtēr pláč'e, kaže: "Jägnje mòje, säd vîdîm da si glädan kad si išo drva trážit." Pa nam je sküvala pa smo se najîli, i ònda se smîĵali svî kad smo sìti bíli.

Đurkov Lázär, 75 god.

Môj òtac imo kònje, stära kòla, stäri plüg nevalĵali, i ònda nè mogu kònji vúc plüg, plüg je rĵäv; a jâ sam koč'ijášio, a òtac mi velî: "Nèmoj túc, sámó poláko." Idemo trâ č'ètiri püt òkolo i ònda dámo släme, nek jídu da mälö opòč'inu. A jâ bi se žurio kao díte, - ònda sam biö òsam el dèvet göđina. Pa ide-mo na pō jüttra dvâ dâna òrati. A jâ sam säd sedamdèset i pèt göđina, i jâ säd pòorēm za jedân dän dvâ jüttra. Ònda je - kad se na jednom plügu òralo - na pō jüttra ròdilo šēs krstōva (dvâ mètera - tako nîkako), a säd osämnäjs krstōva (sèdam mètera mõže bit) òpe(t) na pō jüttra - tō je duplîr plüg (dvoĵák plüg) ìzoro.

U ìstōrije imáde da su ljüdi od kâmena plüg prävili. A kâko dânas izgléda? Tû su mäšine sijáčice, tû su gvòzdene drlĵače i bráne. Dânas je svè gvòzdено, i tō se bòlje râdi. Läkše e za kònje i za čovèka u danäšnje vrîme el je svè mòdèrno neg priĵa sedamdèset göđina.

Đurkov Lázär, 75 god.

Ovo jēsēnsko òrānje òrē se dubòko - od òsam do dēvet còli (ovāko dubljina dōđe:više od pō šūva - šūv imāde dēsēt còli). Pròlitōšnje òrānje za kukùruz tō dōjde za četir còla dubljina, zāto da se zēmlja ne osūši, da kukùruz dōjde u vlāžnu zēmlju (ako se nēce òrat ù proliće, mòže da trāva narāste prīja neg kukùruz isājde - ka(d) je lādno - jel trāva ide brzo, pa mòže da savláda i poguši kukùruz kad dōjde tōplo vrīme, kad klīca pōč'me da ide), el kukùruz nē mòže da nīkne ka(d) se isūši zēmlja a kiše uskoro ne bùde. Tō je kò da stòjī u dž'aku (u vrēce, u ũglju).

Mòja njīva jēste sa sēdam lānāca. Sa šest ĩ po lānāca (po jesēnjemu òrānju što je sijāno) kukùruzi su bíli òdlični. A sa pō jūtra - što se osūšilo òrānje - tū ništa níje bílo. ũ jesēn je bílo dubòko pòorāno. Pō lānca je bíla zēmlja nūs pūt i stòka je tūdān išla i gāzila, i bílo je ũgaženo jāko (zēmlja je bíla uvārena, prosūšila se òdviše - kào grūdve); plítko se níje mòglo òrati - na dubòko je móralo da se òre - i èto onda níje vážilo ništa: kukùruz izniknit níje mògo.

Mī pòsijāli kukùruz n-òtaj kòmāt izgazeni i ništa níje izašlo kukùrūza: sūša je bíla i nī mògo izājt - isprnjō je u zēmljē (srce pròtrune i nē mož više da kréce) pošto je dūgo stòjo bres kiše, brez vlāge (ako dūgo stòjī u zēmljē, nē mòže više da tīra; jel u vlāžne zēmlje mòže da tīra, a u sūve nē mòže: kad stòjī dūgo, mōra istrunuti); vlāge nīj(e) dōbijo - i nāčisto istrunio unūtri.

Šūvāk Mā'rko, 60 god.

Kad sam bíla mlāda, ònda sam išla na igrānku, ũ kolo igrat - kòlo vodila. Pa ĩgrāli smo kòlo i pòdvōj (dvōje sāmo kad ĩgru, muškō i žēnsko). I èto ĩgrāli smo na strānu kòlo(ājde tāmo i ovāmo).

Bíla sam u skūtā (skúte vezēne i pulāne - što se sjā

jâko) i u plècku (ko blúza): dòle čipke na skútama, a na plècku oko rúki čipke isto dòjde; na rukávâ čipke, - i bíli pregáč se opáše, sa plântikama (pantlikama; tò mî prišijemo na pregáč) i dòle čipke na pregáč. Na skúte dójde pójās - lépa móda stára. Kúkúlj na gláve (níje òsečena kika; upletemo i zamòtamo - zamòtamo jel zavrñemo - kúkúlj) - nísam nosíla platenícu - i zrnje òko vrâta, i tò dò pójāsa, i rúžicōm se nakítala na p̄rsa.

Nâ noge se òbuje šarène č'erape, šarène ljōpe ili papūce (cipèle nísu nosíle - sâda je moderníji národ). U rúkè držímo marámicu, a kad ídèmo u crkvu, ònda nòsimo svètu knjìgu i pãtríce (íma kō zové krūnica).

Pòsli pódne u dvâ sãta ídèmo u kòlo i do trí frtálja trí ígrāmo, i ònda ídèmo na večèrnju (u crkvu).

Na četiri strãne ígrãlo se. Jèdni su kod St:èvē Bãčícã ígrãli, jèdni su kod Vòlfa, jèdni su u vèlikomu bírcūsu, a jèdni su kod P:èrè^a Bèrneta. Kod St:èvē^a su svírãli Rèncoví (Švãbe - sví su Šokíce imãli za žène), - Cigãni su svírãli u òstãli bírcūzã. Jedãn je svírõ^a u egèdu (violínu), a drúgi su svírãli u tambùre, a edãn je u bēgeš - a bílo je njí víše svírãã, pē šēs.

Žènska kad ígra ù kolu, mètne rúke mòmku na ràme, a mòmak lãti divòjku za rúku nãtrãg kòt pójāsa. A kad pòdvõj, ònda divòjka mòmku rúke na ram:éna, a mòmak divòjku òko pójāsa, - ònda takò ígraju (tò se zòve pòdvõj).

Mòmci i divòjke kad su ígrãli, ònda su bíli jãko vèseli: ígrãli su i pìvali ù kolu. Mòmci su podvikívãli, a i divòjke isto su podvikívãli. Dínar ùlaznica bíla je, - mòmci su plãtili dvâ dínara ùlaznicu.

Nosíli su pèkãri u bírcūz perétãka, kífle, bonbónã s drúgi slatkíši; bílo je lemunóvã, jãbuka i šečè^ara. Mòmci su kupovãli divòjkama. Kad ùveče nam kúpu, mî mètñemo u marámicu, svèžemo i dones:émo dòma.

Sa večèrnje ídèmo i dòjdèmo dòma, ostãvimo knjìgu i

pâtrice i onda idemo igrat do večê²re. I onda dôjdemo na večê²ru i skînemo se iz košulje i iz skútâ i navúčemo staríje odiélo (rúvo) - rasprímimo se. Kad večerāmo, onda idemo na igrānku. Onda igrāmo do dvānājs sāti - i do jednoga sāta - i onda se vračāmo spávat. Onda újtru na posôv. Urānimo u četiri sāta i idēmo rádit.

Nimāk Āna, 39 god.

na igrānku - na igrānku; ù kolo - u kòlo; kòlo vodila - kòlo vòdila; igrāli smo - igrali smo; na strānu kòlo - nā strānu kòlo; dòle - dòle; čipke isto dôjde - čipke isto dójde; prišijēmo na pregáč - prišijēmo na pregáč; nakitila - nakitila; na prsa - nā prsa; u rûkè - u rúkè; u kòlo - ù kolo; do trî frtālja trî - do trî frtālja na trî; u crkvu - u crkvu; na četiri strāne - na četiri strāne; kod Stîêvè - kod Stîéve; kod Vólfa - kod Vólfa; jèdni su u velikomu bìrcūzu - jèdni su (u) velikomu bìrcūzu; kod Pîèrè² - kod Pére; kod Stîêvè² - kod Stîéve; švābe - švābe; u tambùre - u tambùre; pè šès - pèt šèst; na rāme - na rāme; za rûku - zā rûku; òko pojāsa, ònda - òko pojāsa i ònda; tò se zòve - tò se zové; mònci su plātìli - mònci su plātìli; dvā dināra - dvā dināra; bonbónā - bonbónā; mètremo u marāmicu - mèt-nēmo u marāmicu; donesîémo - donesémo; onda igrāmo - onda igrāmo; do dvānājs sāti - do dvānājs sāti; onda se vračāmo - onda se vračāmo; újtru - ùjutru; u četiri sāta i idēmo - u četiri sāta (i) idēmo.

- Štā ti je ándel dōno?

- Kriškrīngli (grāna - u pridnje sòbe); lütku i sr̄ce; jābūka i òrāja, šečera, cmòkve, súvi šljīva; papučice od koláč'a.

- Štā ti je dōno òtac na Bòžić?

- Slāme. Jā sam se vāljāla.

- Kò se jòš vāljo?

- Siéka Tādžānova i Józsa Gāgin, i Stípa Potûrčev, Vè-rica Bùšina.

- Štā ste jòš rádile?

- Prikomètale se i burētāle u našéja kŭjne.

- Sād ću jā (Marica) it u dućán kod Páere pa ću kúpit jábūka za dvādèset dinára, pa ću jist. Jā ću dát: strīne i mājke, i mātere i ōcu, i Kātè i báče, i tebe, tēto. Jā ću ōbu(t) cipèle . Nè može stāt ù dž'ep za dvājes dinára jábūka, jā ću làti(t) tórbicu pa ću kúpit jábūka.

- (Vrativši se iz radnje) N:éma jábūka. Jā ću kúpit od kompíra šečera i bonbónā.

Šúvāk Marica, 6 god.

Bāč

Jā sam bijo nà jārošu (pāšnjāk), ōtavu - tō je drŭga tráva, o Māloj Góspi, ōsmog septē^mbera - kòfijo. Ōni su kŭvali paradājzle - žēna i njezina māter i snā, ōnda su mētili ù boce. Mārija māla (náša kčí) dvā mīsēca je bíla. Žēninog brāta sīn je držo u vajātu (u pòjati, kao špājz) u nāručāju, a pòdrum je bío nà špajzu odòzdōl, što se otváro nasríd vajāta. Šógorov sīn držō je, ōnda ōn je natraški išō pa pādne ù podrum. Štígile su išle ovākō, a ōn natraški pādne na pòslednjŭ štíglu, i déte (pòkōjna Mārija) lŭpi nātrāg tīme i ōčne žīle, i krátkog vída je ōstala.

Bíli smo mī š njóme u Pēšti na klīniki (ōnda je već bíla oko dèvet gōdīna). Kad je stígla tāmo, konštātírali su je i rēkli su da dálje nē^ idemo níkud jel nēma pòmoći.

Ōna je išla ù škōlu, i dōktor je kázo časnama (časne sēstre) da je ne kòru tākò jel krátkog je vída. Žívila je četredēsēt i ōsam gōdīna. Ūmrla je sād pri(d) Dōve náše (trídesetog māja, a trídeset pŕvog je sarānjena).

Dŭra Kāsāč, 77 god.

nà jārošu - na jārošu; māter - mātēr; ù boce - u bōce; dvā mīsēca - dvā mjēsēca; u nāručāju - u nāručaju; nà špajzu - na špājzu; što se otváro - što se ōtvaro; ovākō - ovako; na pòslednjŭ štíglu - na pòslēdnju štíglu; déte - díte; nātrāg - nātrag; u Pēšti - ù

Pešti; u školu - u školu; četrdeset i osam godina - četrdeset i osam godina; trideset prvog - trideset prvog.

Jā ću Vama mnogo kazati od našega grada.

Taj grad oni su tako pronašli da je to bilo nekoga paše turskoga, - tvrđava (ima tu jedan tunel koji vodi iz grada toga u biskupski dvor što je bilo). Onda ima baš od crkve priko puta, dole, to je bilo njegovo kupatilo. I onda, tako govori (ima stare knjige) da je tu bilo oko šest hiljada stanovnika, više od pola miliona, jelbo se nađe na deset kilometera još iako pine, stare zidine i temelje. Kadgod su tu - u Baču - švršivali konferencije trideset župana (sabori državni).

Daklem, od ove crkve to je pronađeno da je priko sedamsto godina što je pronađeno, jelbo ima jedna slika od šest i petnaest godina. Gaudenc Kulundžić (on je sad gvardijan u Subotici, u samostanu) on je pronašao da je šest godina i našo je pismo u njoj unutra, u slici (u ganku ta slika stoji, to se kaže "Majka Božija Radosna"); i ta slika je donešena iz Bosne, mesto Olovo, - Sarajevo, Han Pesak, onda dođe Olovo. I još je bila jedna stara crkva, katedrala velika jedna, di je sadašnje groblje. To ne možda pronađenu ko je tu crkvu pravijo, - jelbo je jedna knjiga pronađena, to je pisano s perom od guske (ja mislim da su slova glagolaška).

On (Kulundžić) je bilo taki čovek, on se samo bavio s-otima knjigama, on se samo za tako šta zauzimo. On je čuo biblioteku i prasio, jelbo danas tako štogod to je veliko. Može biti da to više vridi nego nekom deset miliona dinara. Knjige ne vrėdu, već su traljave, ali vrėdi ona pamet iz njī. On je iz Bača oćo četrdeset prve, kad su Madžari došli; onda je priko Dunava oćo u Vukovār (nije Madžare trpio). On bi još osto tudā, - on se bojo. On je na našu crkvu, franjevačku, metio slova po našem - hrvacka (crkva je bila opravita trides drugē jel treće

gödine). Tã je cřkva bila šokačka od pãntivíka. Tõ su se Madřari i řvãbi ùvek svãdali za tã slõva, - teli su da privrnu, ali Kulundžić nije dão, õn je biõ tvrd ÷ovik.

Çetrdeset prve jel druge, - tõ nè mozem baš prãvo kãsti - madřarski minster tãj unišo samo na vrãta i õma izišo, ko da ga je nèko nõzem ubõ; smista se vrãtio nãtrãg zãto jel je pãsanõ trvãcka slõva. Nije dãlje ni pögledo ništa.

Miháljević Jõsip, 67 god.

jedan tunel - jedãn tunel; od šestõ - od še(st) stõtina; i našo je pismo - i našo je jedno písmo; stõji - stõi; glãgolaška - glãgolãška; zauzimo - zauzimao; õn je çuvo - õn je çúvo; tako štõgod - tako štãgod; u Vukõvãr - u Vukõvãr; trpiõo - trpiõo; õsto tudã - õsto tũ; metio slõva po našem - metio slõva po našem; trides druge - tridese(t) druge; kãsti - kãzati; na vrãta - na vrãta.

Gosponõše tõ je crkveni õbiçãj. U cřkvi ìma šest divõjãka; tĩ šest divõjãka kléçidu na ÷eturíca (tõ je õ(d) drveta, pored oltãra, do polovine cřkve, ìsto s druge strãne, na sredini su vrãta; na tã vrãta žõpnik ide na oltãr kad će mìsiti). Na dẽsnoj strãni ÷eturíca kléçu gosponõše (šest divõjãka, tẽ nõsõdu Gõspu - õna je nãpravita, kíp. Jẽdna divõjka mètne dvẽ štãngle, tõ mètnedu u póstoljak. Ònda tẽ divõjke njũ pòdignẽdu. Tẽ se štãngle mètnedu na ramena - trĩ divõjke sa svãke strãne - i õnda tako Gõspu nõsõdu), a na lĩvoj strãni tãmo je barjãkuša (tã nõsi barjak, a na barjaku ìma Mãjka Bõžija - slika njẽna. Òna ide prid tĩma gosponõšama) i sviõonõše (õne ìdu prid barjãkušõm, õne nõsõdu lãmpe, sviçe u fẽnjerima). A druge divõjke kléçu na cřkvi ìspred klúpa (za jẽdnu štíglu je višje tõ mĩsto di õne kléçu), a mlãde ìzmed klúpã na cřkvi, a õpe(t) stãrĩji õni su u klúpama: mũški su na dẽsno, a lĩva strãna tõ je žẽnska.

Gõspa se iznẽse ìz cřkve nãpolje. Ònda ìde prošẽcija

(narod i župnik). Ōnda idemo oko Trójtva (Ōtac, Sín i Dùh Světi, - tō je bílo göre mětíto), i sváke mláde nédilje - kad se mísec mánja (přvi četvrt), od Ūskrsa do Mále Góspe, išla je tako prošćija. Ōnda se vrátu nátrag ù cřkvu, ōnda župnik mísi. Ōnda gosponóše ōstavídu Góspu ná mīsto.

Na prošćiji přvo ídedu muškárci: mómci nōsīdu bārjake - četiri mómka, za bārjakima ídedu ljúdi, zà njima ídē^adu svićonóše. Ōnda za svićonóšama íde bārjakuša, a za njóm ídedu dívōjke i mláde (tō su kōje su údāne). Ōnda dōđedu gosponóše sa Góspōm, ōnda zà njima náš svećeník pod nēbom (tō nōsīdu četiri muškárca), a za župnikom ídu žēne i pívādu svēte písme.

Marija Krèmpatić, 39 god.

na čuturíca - na čuturicama; ō(d) drveta - od drveta; na dēsnoj stráni - na dēsnoj stráni; dvē štāngle - dví štāngle; mētnedu - mētnu, mētnēdu; i ōnda tako - i ōnda tako; nōsīdu - nōsīdu; kléču - kléčīdu; íspred klúpa - íspred klúpā; ná cřkvi - na cřkvi; na dēsno - na dēsno; ōnda idemo - ōnda ídemo; přvi četvrt - přvi četvrt; ōstavídu - ōstavu; přvo ídedu - přvo ídēdu; nōsīdu - nōsīdu; kōje su údāne - kōjē^asu údāne; zà njima - za njíma; ídu - ídē^adu; pívādu - pívāju.

СРЕМ

Зѣмун

Кáко да вам причам: о добрим јел о рђавим?

Да сам бíо сирѹма, то Вам мѹгу причати и да сам íмо десе дѣца. Прѣу дѣцу - пѣт дѣце - сам сарáнио за сѣдам дána. Тíфтѣрија тá - тō је бíло: данас здрáви, нѹнас умрли. И онак су пѣт дѣце жíви ѳстале, и свѣ сам и поженíјо и ўдо: двѹје мўшки и трѹје жѣнске. Сирѹмá сам бíјо, нíсам íмо нíшта. Рáдио сам млѹго

док сам дошо до нечега. Муч'мо сам се и па̀тио, и доживио сам осам-десет и три године. Седио сам у ту̀бој кўни са толиким де́цама док сам одранио. Те́шко је то́ би́ло!

Био сам надничар за мо́је младо вре́ме. Е, по́сле сам био и кочи́јаш (фу́рман - по ва́роши но́сили дрва, угља; еспапа по трговина́ма у Земуну). По́сле сам ску́пио мало зе́мље и кўну, - онда сам био са́м сво́ј га́зда, био сам земљора̀дник.

Е, сад ни́сам за ни́шта. Ба́ба умрла, не́мим ни́кога са́мо де́цу. Ја́ им мало по́могнем шта мо́гу, шта не́ могу, не́ могу. По кў́ни мало ра́ним ма́рву и де́цу чу́вам.

Срётковић Душан, 83 год.

Нас пето́ро има из дру́гог "а" ра́зреда, ми́ ћемо да ре́цити-ту́јемо на Пр́ви ма́ј. То́ ћемо ми́ да ре́цити́тујемо до́ле у ва́рошу, у До́му ваздухоплóства. Не́ знам ја́ од о́ни ч'е́творо шта́ о́ни ре́цити-ју, са́мо од пр́вога и тре́ћега зна́м:

О тре́ћега:

И ци́целe се пожа́лише:

"Дгоса́дило нам на но́гама! -

Да нас он чисти и да нас бри́ш'е,

Биле би пра́о зла́то;

А о́ако, - на на́ма сто́ји

Прошлогóдишње бла́то."

Ја́ сам за́дњи:

"И ја́ ћу с ва́ма преко свeта, -

Јави се то́рба иза кре́вета -

О мeни Пeра не́ води бри́ге,

Па за́то бе́жим иe но́сим књи́ге."

То́ ми је напи́сала го́споца учите́љица.

Ја́ заврши́м о́но мо́је; та́ј што је пр́ви, он је за́дњи, - за́то, кад ја́ мо́је сврши́м, он на́ставља:

Хајдучки тихо, по густо мраку,

Одоше ствари бољем деч'аку.

Тô сам ја трëбо да рëцитијем. Гôспоџа се бôјала да није дугаћко и дала је оним првим деч'аку да он наставља иза мене.

Душан Срëтко'ич, 8 год.

да рëцитијемо - да рëцитијемо; они - они; пох'ални - пох'ални'е;
Д'осадило - Досадило; Биле би - Биле би; нòсим књиге - нòсим књиге;
Тô ми је написала гôспоџа - Тô ми е написала гôспоџа; мòје - мòје;
први - први; тихо - тихо; деч'аку - деч'аку; трëбо - трëбао;
Гôспоџа се бôјала - Гôспоџа се бôјала; деч'аку - деч'ку.

Добановци

Ê, па èто овакô је било. Кад је српска војска дошла у наше село, Добановце, добили смо наређење да идемо на вòшпан (пред војску, да вòзимо рањенике). Одрëђени смо били за другò село - Сурчин. И тû смо метли два рањеника на кола, и вратили су нас нàтраг, да идемо за Батању. И кад смо дошли у село Батању, тû није било мèста за рањенике, òпра'или су нас за Нòву Пàзову - ди су Швàбе биле - и тû мèста није било. Òнда одатле òправе нас у Стàру Пàзоу, исто на станицу са рањеницима, и тû није било мèста. Òправе нас за Инџију, - и тû су нас примили и скинули рањенике, и òнда сам се ја вратио кùни.

И зàтìm је дошла српска војска у село Добановце и тû је пренòшила: по сèлу, изван сèла кòје дн - као лòгор (једни су нòшили у сèлу, једни су нòшили ван сèла). И сутрадан је војска òтишла прама Инџији, за непријатељом. И тô је трајало два дана и војска се врати нàтраг у Србију (швàпска војска врати српску војску нàтраг).

И тàко, кад се војска вратила нàтраг - швàпска (вратила се и она нàтраг) - и òнда су пòзвали нà сеџаке код òпштине, - Немци, òд нн је била наредба да нас позòву. Били смо два сàта код òпштине, и дòђемо као кùни. И òнда су прèмили трòја кола и нàс

метну на кола и одвезу за Батајницу, и скинуду нас у један магацин, и ту смо чекали до увече. И кад је дошла коћ, онда су отворили врата из магацина, и вагони су били пред магацином (како коракнеш и она унутра), и нас помеђу у вагоне. И онда су нас закључали у вагоне и гурали су напред и натраг, и напред и натраг (из ког разлога, ми не знамо). И кад је свануло, били смо у Инђи. А кад су нас кренули из Инђије, онда су нас одвезли за Петроварадин.

И кад смо дошли у Петроварадин, ту су нас исто скинули и у подрум (под земљом) затворили као ждајнице. И ту смо били десет дана, у затвору, онда је дошо један капетан и позво нас Добановчане и реко је да за нас сурђења нема овде. Онда су нас оправили за Осек, Сјудбеноме столу - цивилном суду - и ту су нас скинули и у једну собицу закључали (когод кад икак нуз икак прелешим - тако смо ми на патосу лежали, нас двадесет!), и нису долазили до сутрадан до подна. Онда су нам донели храну у подне: један мали лепчић, тако ко длан - то није било двеста грама - и једну служавку (што се вади из чиније с отом служавком - сипаш пасуљ) ампре супе, - и сутрадан опет у подне. То само у подне, па у подне (као да сте ручали у дванајст па сутра у дванајст) - нема вечере, нема фрштукa. И ту смо били тридесет дана. И онда смо излазили на сурђење (на саслушање) свакога дана. Да ли смо ми направили неку корист српској војсци, да ли смо ми има нешто давали, - зато смо излазили на саслушање. Кад је судија видео да нема ту код нас грешке, онда нас је тај цивилни суд послао у Загреб војном суду.

Онда смо допели војним суду. И суд ме није судио ништа и врате ме на комисију, пред докторе. И доктор ме оправи у војску. И био сам у војсци седам месеци, и онда се поболем и вратиду ме опет на траг, као својој породици у Тење, - била је жена моја и четворо деце.

Препатио са много и премлого!

Бока Арамбашић, 70 год.

Тô је било тринајсте године. Прво су нам мѹжеве òтерали. Òнда смо ми òстали три недеље з дèцòм кòт куће: чèтворо дèце и јà òстала сáма. Ўвече дòђу кòла (швãпска), пòкупе жãс (мãтере) и дèцу. И ìòнда смо ми понели с нãма хрãне мãло, кò дèбац, кò двã, а òво је другò свè òстало. И ìòнда су нас одвèзли у Бãтãјницу, и тѹ су нас смèстили у вагòн, и кòнда смо стìгли у Òсèк. И тѹ су нас истòварили нãпоље из вагòна. Òнда су дòшла тèвска кòла (из Тèња, тò је òма код Òсèãка сèло), и òнда су нас по кѹнама растãлали (раздèлили, смèстили).

Тѹ смо ми ишли нã рãд, а дèца су кòт куће òстала, у стãну. Кад се врãтимо с пòсла, òнда трчìмо у пèкаре да згрãбимо - да кѹпимо - хлèба, да рãнимо дèцу. Тãкò нам је свãко вèче било. И тѹ смо скòрим двè гòдине били. И свãка нѹмера држãла нас је по четрнãјз дãна, онда ù другу кѹћу, и тãкò смо се пãтили и рãдили. И једãред, кад се ослобòдило, òнда смо се поврãтили прãзним нãшим кѹнама. Што је òстало, тò је прòпало - мãрва и ствãри нãше.

Кãтица Àрамбашић, 70 год.

тринајсте године - тринајсте гòдине; òтерали - òтерали; Òнда смо - Òнда смо; з дèцòм кòт куће - з дèцом код кѹће; а òво је - а òвò је; И ìòнда - И òнда; одвèзли - одвèзли; у Бãтãјницу - у Бãтãјницу; смèстили у вагòн - смèстили у вагòн; истòварили - истòварили; òма код Òсèãка - òдма код Òсèка; по кѹнама - по кѹнама; а дèца су кòт куће òстала - а дèца су кòт куће òстали; Кад се врãтимо с пòсла - Кад се врãтимо са пòсла; трчìмо у пèкаре да згрãбимо - трчìмо у пèкаре да згрãбимо; дèцу - дèцу; Тãкò нам је - Тãко нам је; вèче - вèче; четрнãјз дãна - четрнãјс дãна; ù другу кѹћу - у другу кѹћу; кад се ослобòдило - кад се ослобòдил'о; кѹнама - кѹнама; òстало - òстало; Àрамбашић - Àрамбаш'ић.

Кад сам се испìсо ìс шкòле, òснобне, чу'ао сам стòку. Кад сам бйјò старйи, пèтнајс гòдна, òнда сам пòчео са òцом да

идем да радим у поље. И тако сам једнако радио. Чувао сам свиње по ледина, на утрину – до августа месеца. Онда се прелазло у поље, на штрџику (када се увезе пшеница, било је слободно терати на ону штрџику празну), – до јесени смо се ту налазили. Када шума роди хиром, онда – у септембру месецу – смо терали свиње у шуму, и бивали смо тамо до почетка зиме, до божихних поклада, – док има хира. Онда после смо терали кући, на штрџику и имали смо шуму у нашем хатару.

Свиње су биле моје, мог родитеља. Имао сам једно тријес пет комада, тако да је идуге године било више комада: крупне смо продавали, а младе одрађивали.

Ми спавамо (по два три свињара, никда један није био) у колеби, у шуми. А често смо имали по једног, по два (нас двојица по једног), који лежи напољу, да нам јави да не би какав лопов дошо да нам украде какво крме. Имаде који враћа – кад помогне ми чувати – оно су ригови: црни, мали.

Тада смо сами кували у шуми, у колеби – кромпџира и суже флџице. Недељом ми отац донесе на коли: један лебац од пет кила, кילו сланине, једно четр киле кромпџира и ондак око једне киле флџица сужих и солм. Ми смо кували нама сами вечеру у гвоздењак (то је један суд за пастире: имаде она ручка која се обеси о дрвену куку и висн над ватром; насред колебе ложимо ватру и кувемо).

Пастирски смо кували. Насечемо сланину ситно – на рџиће, на коцкице мале – и када се истопи сланина, мџемо кромпџир и спрџимо на сланини. Када буде кромпџир мџкан, полукуван, онда нас-пемо воде, и када врџ вода извесно време, онда мџемо флџице у гвоздењак и не мџамо никако, да нам флџице не увате за гвоздењак, да не загору. Онда оне останеду горе, не дођеду на дно гвоздењака. То ми кажемо кромпџир и флџице; много је кусније јџло него ли саме флџице или сам кромпџир. Данас ја запражи – и цеало куване – сутра мој друг.

У подне не кувемо, – јутром и вечером само кувемо. Ми

пòранимо р̀ано - док св̀иње л̀еже - да ск̀увамо д̀оручак (кр̀омпир и ф̀л̀екице, кадгод смо к̀у̀вали и пасу̀ља; р̀етко смо га к̀у̀вали, пошто òн тр̀еба д̀уго да се к̀у̀ва, - нисмо имали толико вр̀емена, м̀орали смо ѝћи за ст̀оком). Онда кад св̀иње се кр̀ѐну, и òнда м̀и д̀оручкујемо, и понесемо мало л̀еба, с̀ира или сл̀анине за р̀учак. Километар ѝ по, два идемо од кòлебе да̀е кро ш̀уму, и кад у̀вече се св̀иње прѝближи-ду кòлеби, òнда идемо м̀и кòлеби и спр̀емамо за к̀у̀вати в̀ечеру.

Мавреновић Славко, 67 год.

Кад сам се исписо ис ш̀ко̀ле, òсно̀вне - Кад сам се исписао из ш̀ко̀ле, òсно̀вне; п̀етнајс - п̀етнајс; И тако сам - И такò сам; до а̀вгуста м̀есца - до а̀вгуста м̀есца; ка̀да се увезе п̀шеница - ка̀да се увезе п̀шеница; у̀ шуму - у ш̀уму; до поч̀етка з̀име - до поч̀етка з̀име; до б̀ожињних п̀клада - до б̀ожињних п̀клада; Онда после смо т̀ерали - Òнда, после смо т̀ерали; Имо сам - Имао сам; тријес п̀е́т - тридесет п̀ет; М̀и спа̀вамо - М̀и спа̀амо; л̀опов - л̀опов; к̀у̀вали - к̀у̀хали; на коли - на кòли; ц̀етр - ч̀етири; око ј̀едне к̀иле ф̀л̀екица - око ј̀едне к̀иле ф̀л̀екица; к̀у̀вали - к̀у̀али; кòја се òбеси - кòја се òбеси; ло-ж̀имо - л̀ож̀имо; П̀астирски - П̀астирски; Нас̀е́чемо - Нас̀е́чемо; кр̀ом-п̀ир - кр̀омп̀ир; изв̀есно вр̀еме - ѝзвесно вр̀еме; м̀етемо - м̀етнемо; за гвоздењак - за гвоздењак; не дòбеду на днò гвоздењака - не дòбу на днò гвоздењака; к̀усније ј̀ело - к̀усније ј̀ело; за̀пражм - за̀пражм; ц̀ело к̀у̀вање - ц̀ело к̀у̀вање; ј̀утром и в̀ечерòм - ј̀утром и в̀ечером; к̀у̀вамо - к̀у̀вамо; да ск̀увамо - да ск̀у̀хамо; кадгод смо к̀у̀вали и пасу̀ља - кадгод смо к̀у̀вали и пасу̀љ; р̀етко смо га к̀у̀вали - р̀етко смо га к̀у̀вали; да се к̀у̀ва - да се к̀у̀ха; д̀оручкујемо - д̀оручкујемо; с̀ира или сл̀анине - с̀ира или сл̀анине; идемо - идемо; у̀вече - у̀вече; прѝближиду - прѝближују; спр̀емамо - спр̀емамо.

Òни су авијатичари. Òни испробавау авијоне. Òни су стари мајстори (два стара мајстора, - има њи три четир брата; један је машинбравар у Земуну), òни су у некој комесији. Òни имау наплату

као спремни стручњаци. Имаду на сат леџу награду, боље него други такви мајстори. Значи да су спремни људи за тај посао, за ту струку.

То су све тог старог Чедомира Андрића синови. И баба му је он жива, и рођена у Добановци исто.

Више вреди више знање нег његово це^ало имање.

Мавреновић Славо, 67 год.

Они су авијатичари - Они су авијатичари; испробавау - испробавају; Они су - Они су; четир - четири; у некој комесији - у некој комесии; Они има^оу - они имаду; стручњаци - стручњаци; Имаду на сат - Имаду на сат; награду - награду; мајстори - мајстори; за тај посао - за тај посао; тог старог Чедомира Андрића - тог старог Чедомира Андрића; баба му је он жива - баба му је још жива; и рођена у Добановци - и рођена у Добановци.

Причо ми је отац за Лугаре, - како су се шуме гајиле. Лугар је имао обично на коли, на таљга, и кро шуму закахи за биљку, - тако се рече - за дрво, за храст. Ондак је он имао у таљга једну стару канту напуњену балегом говеђом, и када коју одере биљку - коју случајно одере са колима, таљгама (и ако премети да су неки други сељаци озьедили воћку) - он стане и узме оне балеге (с ко^ала) и замаже оно одерано место да се не би биљка осушила. Јел када би то прошао њего^о шеф (фертер - то је немачка реч, под Аустријом смо били), контрола и видијо ненамалану биљку украј пута, казнио би га новчаном казном.

Тако је то било, ред се водио код старе шумске управе.

Мавреновић Славо, 67 год.

Причо ми је - Причо ми је; на коли - на коли; кро шуму - крош шуму; тако се рече - тако се рече; таљгама - таљгама; озьедили - озьедили; балеге - балеге; с ко^ала - с кола; Јел када би то - Јер када би то; њего^о шеф - његов шеф; казнио би га - казнио би га.

Имам пѐторо дѐце. Јѐдно сам рѐдила два̀десет и пѐ^те го̀дине - тѐ ми је најстари́је дѐ^те - а јѐдно сам рѐдила два̀дест и сѐ^дме, а грѐше сам рѐдила два̀дест и дѐвѐте, а чѐтвр^то сам рѐдила трѝдесет и прѐве, а пѐ^то сам рѐдила трѝдесет и сѐ^дме. Ёто, пѐ^т дѐце - дѐца су чѐ^ста била. Кад сам рѐдила дѐ^те, нѐговала сам дѐте, па онда се нашло дрѹго на̀кон го̀дине и по. Кад је ђвим прѐшло го̀дина и по, дрѹго се рѐдмло вѐћ. Ба̀бица по̀маже (а сад ко̀ја нѐ сме, иде у бѐлницу; ја нисам ишла у бѐлницу).

Кад се дѐте рѐди, нѐдељу дана лѐжи у крѐвету с ма̀те-ром; кад се дѐте крѐсти, онда се мѐте у ко̀лѐвку. Има и сад ко̀лѐв-ке, а има и коли́ца за во̀зати (и сѐљачке хѐне имаду коли́ца).

Прво (је) дѐ^те сисало, пѐсле се кѹва мало млѐ^ко и грѐ^а, па на цуцлу да̀јемо; после - свѐко јѐло: ђбарим кромпѐра, по̀солим ма̀ло, и ма̀сти, и дѐ^те јѐде (да ни́је о са̀мим млѐку, ма̀ло јѐде и сиса). Ма̀ло чо̀рбе, лѐнца у̀ руке (а рѐ^дом и пасу̀ь до̀ђе - кад (је) дѐ^те старѐје) - и ни бри́ге га! Кад се на̀једе, пи́је мало во̀де, ху̀ти и спа̀ва, а ма̀јка ђба̀а по̀со.

Но̀сила сам ја̀ и на̀ њиву дѐ^те. Ко̀д ку̀е га ђку̀пам и на̀дојим, и однѐсем и на̀правим ко̀лѐвку (чѐтир мѐтке и тѐ се вѐ^хе - једна као ко̀лѐвка се вѐже: јѐдно па̀рче од шлѐмца на̀ те чѐтир мѐтке па се вѐхе. Тѐ тако бѹде од зѐмље висѐко, да нѐ би зми́ја до̀шла на дѐ^те - зми́ја ђне на млѐ^ко. Пѐленица до̀ле - нѐшто се тако мѐте - и ја̀стучи́ш по̀д гла̀ву и јорганчи́ш јел дѐкмицу, јел рѐ^кљу јелти ма̀терину стѐру сѹкњу, да се по̀крије, - нѐ знам ка̀ко се лѐтњи дан извр̀не, за час ђкрѐне вѐтар јел ки́шица), - и спа̀ва до по̀дне, а ма̀ти ко̀па цѐло до по̀дне. И у по̀дне га дрѹим и прѐ-пови́јем и обѹчем (бѐаницу, ко̀шуѹицу, шлѐфрочи́ш ђгоре - ђини-цу), и онда га дрѹим док сѐдѹим, и после опет сѐгрѐ се и за̀спи, и у̀тим до̀ђе нђћ, па се иде ку̀ни.

Бѐлиш Ста̀на, 48 год.

Ћдала сам се четрдесет и прве. Четрдесет и друге су тек почели код нас радити (омладина, организација је почела). У селу је било страшно. Док је рат почињо, бџали смо се Шваба; затварали су, терали у лѳгоре, стрѣjali - кад су наши почели да радити за данашњицу.

Четрдесет и треће омладинци су одлазили за Бѳсну; тамо су се бѳрили, тамо з гинули. Код нас су у селу^о направили акцију, - тѳ су као партизани запалили ѳштину. Онда су нам дошли дѳмобрани - Павелића војска. ѳни су били у селу^о до двајес пѳтог децембра; ѳнда су ѳпет дошли партизани, - правили акцију ѳпет на ѳштини. ѳнда су из Добановаца двојица прѣшли дѳмобранској војски и ѳнда су издали пѳкрет партизански. ѳнда су нам ѳсташе дошле у село и похапсили су до једно пѳтнај меснајс дуна. Преживела је само једна жена - дѳде ѳгрчића сна - а ѳни су други стрѣљани у Сиску од стране ѳсташа. Тѳ је било четрдесет и четвѳрте - почѣтком - су ѳтерани, а око деветнајстога ѳктобра ѳнда су и стрѣjali. Нѣмци су ишли на Русију, а ѳсташе ѳни су код нас правили чудѣса. Кад су се Нѣмци повлѣчили ѳдудана, ѳнда су ѳни - ѳсташа - морали да напустити, повлѣчили се, нису смѣли да чекају. ѳнда су тѳ у Сиску ѳни стрѣjali.

Код нас су четрдесет и четвѳрте у септембру почели затварати народ. Били су у затвору - којѳг смо се ми ослободили? - до двадесет и првога ѳктобра, дѳгле су ѳсташе биле у селу - ѳнда су нам дошли партизани.

Мѳ+ј је мѳж ѳтишо двајеш четвѳтога фебруара ѳт куће, а другог је ѳчо мѳрта за Бѳсну, а погино је четрдѣш четвѳрте двадесет првог мѳрта на Хајдуковом Брду, у Другој војвођанској бригади - од Нѣмѳца.

Бијѳ је један од Добанѳчана, Тѳпликар, Словѣ+нац - ѳни (његова фамилија) су живили ѳвде у Дѳбанѳвци - у војски што се звѳо " зелени кѳдер" (тѳ је била немачка војска). За време Југослѳвије с мѳжом је заједно играо ѳтакмицу. Пѳсле је ѳвај (мѳж)

био у партизанима, а онај у немачкој војски. Мђј је мѡж погину од немачке во^ајске у Бђсни; ђнда партизани су се повукли, а ђи је ђсто тамо мртв. Онда кад су Немци прђлазили преко ѡи рањени, ђнда је тај Тђпликар прђшо и вђдиђ га и пђзнђ га мртвог. Кад је дошо кући на ђсуство, ђи је ђнда причо другу од мђг мѡжа да је прђшо преко Радислава мртвог (ђи је сад у Србији, на некој фабрици).

Ето тако сам ја дознала да је мђј мѡж погину.

Ордановић Милина, 38 год.

пђчала - пђчђла; затварали су - затвђрали су; у лђгоре - у лђгоре; да радиду - да раду; тамо з гинули - тамо су гинули; Онда су нам дошли дђмобрани - ђнда су нам дошли дђмобранђи; ђни су бђли - ђни су бђли; прђшли дђмобранској војски - прђшли дђмобранској војсци; ѡдали покрет партизански - ѡдали покрет партизански; шђснајђ дѡна - шђснајђст дѡна; преживила је - преживђла је; почђтком - почетком; око деветнајђстога ђктобра - око деветнајђстога ђктобра; ђнда су и стрђљали - ђнда су стрђљани; код нђс - код нђс; чудђса - чѡда; ѡстђни - ѡстане; да напустиду - да напустђ; тђ у Сђску - тђ у Сђску; код нђс - код нђс; до двђдђст - до двђдђсет; Мђ^ај је мѡж ђтишо - Мђј је мѡж ђтишао; ђт куће - од куће; четрдђн четвђрте - четрдђсет четвђрте; двђдђс прђвог мђрта - двђдђсет и прђвога мђрта; Бђјђ је - Бђђђ је; Слове^анац - Слове^анац; хђвили - хђвели; За време Југђславије - За време Југђславије; у немачкој војски - у немачкој во^ајсци; од немачке во^ајске у Бђсни - од немачке војске у Бђсни; Онда кад су - ђнда, кад су; тај Тђпликар прђшо - тај Тђпликар прђшао; и пђзнђ га мртвог - и пђзнао га мртвог; причо - причао; на некој фабрици - на некој фабрици; Ето тако - Ето тако.

Голубђнци

Слама се прђстђре под стђку. Свакодневно се два пута испод стђке вѡче на ђѡбре и, кадђ смо слђбодни од пољски послђ-

ва, извозимо ђубре на своју земљу и – прѐ него што ћемо сѣјати пшеницу – растиремо га по земљи; онда се заоре, потом сѣјемо пшеницу. Пшеница се сѣје у септембру, између католичка Михаџа и навога.

Онда (некад) сам имао стџку своју и ђпет преко тога кџпова^о ђубре. И трѐћу гџдмну долази пшеница на исто земљиште, и тѐ^а трѐће гџдине моја је земља морала бити нађубрена, – док сада и у садама ђсам гџдина једаред се нађубри: нема онај брџ^ај стџке.

Кад се држао пџџдорѐд, рџдмло је добро. Јѐдну гџдмну се сѣје пшеница, за пшениџом се сѣје кукуруз, за кукурузом зџб (Аустро-Ўгарска имала је свој веђи брџ^ај коњича, и они државни коњки од оне зрнате хранѐ јѐли су само зџб – за коње ђдлична хрѐ^ана). Тако смо раније радили. Сада сѣјемо пшеницу и кукуруз и пџнешто индџстрџске биљке: пшѐ^арну репу или цџнцукрет.

Хиљаду дѐветстџ^а тридесет дрџге пџдне танка ма^агла у мају месџцу и џџди причају: "Пѐ^ала^о мѐдљика, пѐ^ала^о мѐдљика (перноспџра у магли)!" Када ја изађем на своју земљу, – нема мѐдљике на мојџ пшеници (зато што је биљка јџча, земља џгнојена). Прџ^ађе кра^атко време, ђпет џџди кажу: "Саџ је тек пѐла јџ^ака мѐдљика!" Кад ђвога пџта изађем на своју земљу, има и на мојџ^а пшеници мѐдљике. А почим земља џгнојена, пшѐнца напредна и прѐшла у тѐсто (она прѐво има само вџду, пџвремено се згџшњава, сџк се сасањава, долази чврѐше, прѐлази у тѐ^асто, и пѐсле постане чврѐсто и ђтпџрно против мѐдљике), тако да јој мѐдљика није миџго нашкодила. Јѐ сам исто – тријес дрџге (године) – врѐво два^ана^ајс мѐтерске цѐнте на јџтру, док којѐ^а су слабије земље, врѐли су џџди три до чѐтир мѐтерске цѐ^анте.

Растире се ђубре по џиви – на јѐдно катастарско јџтро дваџесет до дваџесет пѐт ко^ала: ако је крупније ђубре, вила^ама, ако је ситније, лџпатам. Када се нађубри, онда се заоре ђубре. Наша земља ђрѐ се сада цџ^али дубљине (ста^ара мѐра; два^ана^ајс пѐлаца јѐдѐн шџв или дваџесет центимѐтера – тџ је сада цџли. Јѐдѐн

цџл два ѝ по центиметра - он је ујстину за један мџлиметар два мањи).

Ја нисам упантио, наши старѝ држали такозвани црни угар: годину да^она трипута оре а не сеје е, - то значи дао је одмора земљи (одбра^онио од ко^арова, не да се коро^аима да ра^осту. Оно што се посеје - шеница - расте чисто, почим је земља ишчишћена)-
орана а није сејана. Годину дама кад се земља одмара, то чини више него ђубрење. Само за шеницу је држано годину да^она^о црна угар, за кукурузе и зоб не^а.

Март месец први пут се оре: од то доба крехеду корови, - заорани су и не меједу кренти. Касније, када крену ко^аро^ави - у јуну месецу - онда се преорава, не да се корову да сазре^ава. Онда, трећу пут оре се у септембру и сеје се шеница. Какав не плод бити, одлучи мај месец. Оно неколко дана када је шеница у цвџту и буду леџи дани без магле, онда шеница донесе добар плод.

Сваки онај народ који живи више веко^ава на једно^ај гр^о-
дву земље, он љу добро познаје.

Живановић Ва^оса, 72 год.

на ђубре - на ђубре; када смо - када смо; од пољски пољслова - од пољских пољслова; опет - опџт; купова^о ђубре - купова^о сам ђубре; И трећу годину - И треће године; моја је земља - моја је земља; осам година - осам година; једаред се нађубри - једаред нађубрѝмо; од оне зрнате хранџе јџли су - од оне зрнате хранџе јџли су; и понешто индустријске биљке - и понешто индустријски биљки; цунцукрет - цунцукрџт; тридест дрџге - тридесџт дрџге; у магли - у ма^огли; на мојо шеници - на мојој шеници; зато што је биљка јача - зато што је биљка јача; кажу - ка^ожу; А почим земља угнојена - А почим је земља угнојена; шенца - шеница; долази чврше - долази чвршна; постане чврсто и отпорно против медџке - постане чвршна и отпорна противу медџке; врво два^она^ојс метерске цџнте на јџтру - врво два^она^ојс метерски^о цџнти^о на јџтрџ; четир - четирѝ; виња^ома - виљама; лопатом - лопатама; двадесџт цџнтѝмџтара -

двaдeсeт цeнтимeтaрa; двa њ по цeнтимeтa - двa њ по цeнтимeтaр; двa - двa°; упaнтиo - упaнти°o; нaми стaри држaли - нaми стaри држaли су; нe сeјe e - нe сeјe e; нe дa сe кoрoвa дa рa°стa - нe дa сe кoрoвa дa рa°стe; рaстe чистo - рaстe чистa; oрaнa a нeјe сeјaнa - oрaнa и нeјe сeјaнa; кaд сe зeмљa oдмaрa, тo чини вишe нeгo ђубрeњe - кaд сe зeмљa oдмoри, тo чини вишe нeгo нaђубрeнa; Мaрт мeсeц - Мaрт мeсeц; oд тo дoбa крeћeдy - oд тo дoбa крeћy; и нe мoжeдy крeнти - и нe мoжeдy крeнути; кaдa крeнy - кaдa крeнy; oндa сe прeoрaвa, нe дa сe кoрoвa дa сaзрe°вa - oндa сe прeбрaвa и нe дa сe кoрoвa дa сaзрe°вa; oрe сe - oрe° сe; сeјe сe - сeјe° сe; бити - бити; oндa пшeњицa - oндa пшeњицa; вишe вeкoвa - вишe вeкoвa; пoзнaјe - пoзнaјe.

Мoј син је нa унивeрзитeтy. Он је прoфeсoр, он учи дрyгe.

Јa сам сe пaтилa кaд сам њeгa икoлoвaлa, a сaд је пoстo чoвeк, дa вoди сaм сoбoм рaчyн. И oн сe пaтиo: тyђy дeцy учиo, - oд сирoмaшни рoдитeљa (двoјe дeцe икoлoвaти!). Он сa плaтe мoрa дa живи. Oсам гoдинa је биo у Кaрлoвци, пoслe је штудирo у Бeoгрaду. Oмa је дoбилo дa бyдe прoфeкт (он је свршилo зa прoфeсoрa, oндa он је биo oдличaн свaгдa и нисy гa мeтли нa гимнaзијy дa бyдe прoфeсoр, нeгo прoфeкт нa унивeрзитeтy). Oн сaд сaстaвa кaмeгe. Он вeћ њмa чeтрдeсeт чeтир гoдинe.

Дa Ви њeгa вите кaквѝ је он: кo Краљeвић Мaркo - вeлик, пa крyпaн, пa лeп! Нисaм билa двa трѝ цyтa кoд њeгa. Бoлy мe нoгe. Дoђe он пa мe види, пa хaјт!

Јeлeнa Сeчaнски, 72 гoд.

Кaд сам биo мaли, чyо сам свѝњe, гoвeдa и oвцe - у мaњeм вeкy (дeсeт гoдинa кaд сам њмo), биo сам рaдни oд мaли мoгy. Пoслe сам биo и oрaч, кoпaч; вѝнoгрaд рaдиo: кaлaмиo, пeл-цoвo. Жѝтo кaд сe вoзи, дeиo кaмaрe, пa свe уoпштe - сeљaчки рaд. Кaд сeљaк oрe, рaди, сeјe, дaјe мy сe вoљa, oндa држaвa цaпти -

кò цвѣне!

Ииò сам мòје зèмље нèнто, а нèнто сам и кúпно. Ѐмам осè-
дàмнàјс јутàра зèмље, плàнам пòрез, првèи квàрт (трòмесèчје) - осè-
дàмнàјст илàда. Оад другèи квàрт тàко - осàмнàјст и по илàда. Оре-
стàва нèмам сад да дàm пошто је сунна гòдина, лòно свè, - дру̀тво
(д̀не: òсам д̀на имам ù ку̀и). И с̀и р̀ди, и с̀и и ùку̀а. ùку̀ је
нèспособан - инв̀лид (кòт ку̀е колко мòже, òи р̀ди). Онда и òви
двòје прàmунчàди (јèдàн чèтир, јèдàн нèст гòд̀на), - мòжè
л тò р̀дити? Тр̀ д̀не спòсобне за р̀д, а пèт ии́су, -
òсам!

Тр̀ с̀на и́мам: јèдàн је сèл̀к, т̀ј прòфесор и јèдàн уч̀-
тѐ.

Ђòка Сечàноски, 71 год.

гòведа - гòведа; òр̀ч - òр̀ч; в̀ноград - в̀ноград; сèл̀чки р̀д -
сèл̀чки р̀д; плàнам пòрез - плàнам пòреза; осàмнàјст и по илàда -
осàмнàјс и по ил̀àда; д̀не - д̀не; ù ку̀и - у ку̀и; ùку̀ је нèспо-
собан - ùку̀ ми је нèспособан; јèдàн чèтир, јèдàн нèст гòд̀на -
јèд̀но је чèтири, јèд̀но нèс гòд̀на; мòжè^а л тò р̀дити - мòжè^а л тò
р̀дити; пèт - пè^ат; јèдàн - јèдàн.

Банòвци су у Срèму, нуз Ду̀нав б̀м, и гл̀вно вòз̀ште
(прèвоз) б̀ло је т̀. Кàдгод су, за в̀реме àвстр̀нског цар̀ства, вò-
з̀или р̀ну т̀, на л̀фе, ил̀пове (тò је јèдно: л̀фа а ил̀п). М̀р-
ву смо на ск̀ели прèвòзили прè^ако у р̀т. Ду̀нав д̀ли Бан̀т и Ср̀м.
И Б̀чка је прèко Ду̀нава. Дèветстò и тр̀јес другè òнда смо б̀или
з̀д̀м п̀т у р̀ту, - онда је дòлма нàпра̀ена, онда је зàвр̀ена
(нàс̀то зèм̀м; тò је д̀р̀а^а пр̀вила, - ст̀ра Југòслàвија òнà је
пр̀вила т̀ дòлму). Òнда се р̀т ùзòро и нò^арод (кò н̀иè ииò зèмље -
каò арг̀рци) посèје р̀ну: к̀руз, ж̀то и зòб и м̀ò^ар, и бòстан
(лубèнице - вл̀ке б̀ду, по двà^аес к̀ла јèдна лубèница!). Нòва
зèмља б̀ла (н̀је òр̀на, - Ду̀нав је пол̀во в̀, зàто н̀је òр̀на.
С̀д нè мòже вòда о дòлме да пòлије), па тò р̀сло - дòбро е рòди-

ло. Обично ми смо у јесен ишли у рџт, вџзли мѧ°рву, у лѧто смо били на нѧши "Тѧлѧнци" (тѧ је пѧнѧѧк голубиначки), тѧ је иза сѧла Петрѧчиѧ. У рџт смо сѧмо гѧведа вѧзли (крѧве, вѧлови, јѧнѧди; тѧлади сѧсају пот крѧвама, сѧсају док нѧ дѧђу кѧћи на рѧну. ѐнда заључимо: вѧхемо и ѧбѧшка од крѧ°а, да нѧ сисају вино, п-ѧнда и рѧ°нимо).

Нѧс трѧ је бѧло брѧта. Јѧ и тѧј срѧдњи брѧт чуѧали смо рѧ°дом гѧведа; рѧ°дом смо ишли: двѧ три недеље јѧдан, двѧ трѧ недеље дрѧги; ѧнда ѧн иде кѧћи па рѧ°ди, а јѧ ѧстанем па чуѧ° и мѧ°рву. Направимо о трѧске колебу, и спѧ°али смо тѧмо и сѧкли врбе и кѧѧвали на ѧѧј.

ѐде, кад бѧде сѧна јѧ°ка°, ѧнда трѧва изгѧре, нѧма нѧшта за мѧ°рву, - ѧнда бѧђѧмо у рџт; и нѧки цѧт смо ишли по шѧмама ѧмѧ°вним (тѧ су били ѧесет сѧла граничарски: граничѧри су ѧмали прѧва на шуму). Гѧведа су јѧла брѧ - лѧшће са грѧна (крѧ°ва сѧвије прѧт врѧтом и ѧнда га брѧсти, јѧде; кад појѧде дѧјно лѧшће, ѧнда гѧре нѧ мѧже да дѧјити, ѧнда прѧжи врѧт и сѧвије тѧј прѧт врѧ°том и ѧнда јѧде лѧшће) - на прѧмер, на грѧнама: на лѧсковини, на дрѧновини, на жѧ°сти, на рѧстовини и на брѧстовини - на свѧким дрѧвету.

Дрѧво се пѧзнѧје по кѧри и по лѧсту. Рѧстовина је - лѧст шпѧцаст па шѧрок (изрескѧн); брѧст ѧн ѧма дѧбљу кѧру од рѧста и ѧже лѧшће, и црно чисто лѧшће; дрѧновѧна - нѧјаче дрѧво - пѧзнѧје се по кѧри: ѧнѧ је црѧена, црѧѧнѧ је кѧра; лѧска ѧна има шѧрко лѧшће па дѧбело, и свѧко дрѧво је прѧво, - лѧ°ска је нѧјправѧја; жѧ°ста, тѧ рѧсте тѧнко, тѧ рѧсте у бѧрѧма, ди су шѧме пѧдводне (пѧлѧја - пѧдводна зѧмѧ - ди је снѧжа шѧма; а ди је вода дубѧка, тѧ рѧ°сте нѧвѧ°р и рѧгѧз - тѧ° је у дубѧкѧ°ј води).

Мѧ°рва вѧлѧје трѧву - ако ѧма - нѧго лѧшће, а кѧзе ѧне вѧлѧју брѧ, лѧшће.

Јѧ сам бѧо у јѧдним сѧлу у Банѧту, прѧ°ко од Белѧгѧна,- ѐпава зѧвѧ се. Бѧрѧнда, Кѧвѧчиѧца, Уѧдѧн, Црѧпа°ја, ѧнда Трансфѧлд (тѧ су били Шѧѧбе у тѧм Трансфѧлду) - тѧ су банѧтска сѧла.

Сѧ°вѧн Јѧѧан, 7ѧ год.

Голубиначка Обљачка радна задруга има сто осамдесет и једно домаћинство са око хиљаду и пет стотина јутара земље. Задруга је груписана у пет бригада. И свака бригада је у две групе. Задруга се бави земљорадњом и сточарством. У прошлој години - хиљаду деветсто педесет друге - износио^а је трододан две стотине педесет и шес динара. Наспрам сунне године резултат исплате је задовољавајући.

Задруга има свога управника, агронома, електричара, који опрања и уводи мрежу електричну у задруги (у задружним зградама зачас квара буде свуда ди год је уведена струја). Задруга има резоницу (стругару), млин чекићар (што не меље на камен, има чекиће што разбјаду, ситне, уситњаваду зрна), што меље кокурузе - сваку ра^ону зрнату.

Као управна лица су: прецедник са управним одбором (то су бес плате), онда има опет надзорни одбор - који је исто почасни, бес плате.

Онда, задруга има књиговођу и благајника и два писара. Осим тога задруга има и пекару своју.

Славко Милићевих, 67 год.

домаћинство - домаћинство; груписана - груписана; земљорадњом - земљорадњом; износио^а је - износио је; динара - динара; задовољавајући - задовољавајући; електричара - електричара.

Биле су јаке задруге у кућама, ди је живило од петнајс до двајес и тридесет душа у кући, ди су сви млађи поштовали своје старије и слүшали. Један из те задруге који је најстарији, кога су сви слүшали - старешина - како он рекне, тако су сви извршавали.

Кад је свечарство, на прилику, ми Срби имамо своје светковине, своје крсно име: онда сазивамо све своје рођаке,

пријатеље, кумове и родове и ту се веселимо и певāмо.

Кад дође жѣтва, ишли су мобати једни другима: помогну му да уради, да сврши жито; певāду којекакве пѣсме (мобне пѣсме), веселѣ се. Буди и по петнајс меснајс дѹша, — који су за рад. Људи кѣсе, жѣнске руковедаду, а за њима опет људи везујѣду, и кад буде покошено, сви заједно саденѣду у крстине на њиви: десет по десет снопа на гомилу мѣћу.

Онѣ су млађи људи ишли на ледину, чѹвали маѣрву: овце, свиње. Око села свѹдан, чело баѣшта — пашњак — раѣсла траѣва, марва је пасла.

Пет година редѣвно ишло се у школу и две године у петѣвницу дваред недѣљно: недељом до подне и четвртком. Онѣ је било: ко ѣне, ѣне, ко неѣне, не мѣра. Мѣј ѣтац и маѣти кажеду, на прилмку, да им је мѹжно да ѣстане кѣт куѣне дѣте, онѣ га учи-тељ алали, — не тражи га више.

Мѣмци — ко гѣѣ и сад што раду — ишли ѹ коло о два сѣта после подне и играли с дѣвѣјкама, и до пет сѣти, онѣ вѣћ дођу куѣни (сад иду кад се смркне и доѣћу у поноћ куѣни). И не у кафане, нег напољу играли, и Цигани им свѣрали у мѹзике.

Бѣрѣ Вукобѣрѣдовнѣ, 66 год.

у куѣнама — у куѣнама; ди је живило — ди је живело; до двајес — до двадесет; поштовали своје старѣје — поштовали своје старѣје; који је најстарѣји — који је најстарѣји; тако су сви — тако су сви; Срби — Срби; онѣ сазѣвамо — онѣ сазовѣмо; помогну му — помогну му; певāду — пѣвају; по петнајс меснајс дѹша — по петнајс меснајс дѹша; који су за рад — који су за рад; руковедаду — руковедају; за њима — за њима; кад буде покошено — кад будне покошено; на њиви — на њиви; Онѣ — Онѣ; на ледину — на ледину; свѹдан — свѹдѣ; дваред недѣљно — дварѣда недѣљно; кѣт куѣне — кѣт куѣне; когѣѣ и сад — когѣѣ и сада; с дѣвѣјкама — с дѣвѣјкама; нег напољу — него напољу.

Ми, када смо спраћу пића, кад пијемо, онда тако причамо о Браћнику Радичевићу, да је и њи волео да пије кад је био у Беџу (њн је у две^а рџи млого казо - не могу да се сџтим шт^а је у здравници рџко), и у друштву бџде до прџд зору. И да га не би дан ува^атијо, њн крџне прџ да^ана^а и помало посрџе. А Милица Вџка Карацића на прџ^азору чџка да^а Браћнико прџџе. И Браћнико прџџе, а њна га корџ: "Браћнико, штџ посрџен?" њн дџгао гла^ау и погледо у Милицу њнако напџт: " Вџно црџно, џко црџно, а кџ не би таџ посрџно!"

Видовић Јџван, 62 год.

пијемо - пијемо; џнда тако причамо о Браћнику Радичевићу - џнда тако причамо о Браћнику Радичевићу; казо - казао; до прџд зору - до пред зџру; ува^атијо - џ^атијо; помало - помало; чџка да^а; - чџка да; њна га корџ - њна га корџ; њн дџгао гла^ау и погледо у Милицу - њн дџгне гла^ау и погледа у Милицу; њнако напџт - њнако напџт; а кџ не би таџ посрџно - а ко не би таџ посрџно.

До дџветстџ^ате рџдитељи су бџрали снау и џсто тако и дџвџјку удавали. И више се глџдало из какве је ф^амилије дџвџјка или мџмак. њбично су - ако су г^азде - и дџвџјка мџ^ара бџти из г^аздџнске кџће.

Мџј бр^ат од срџца, као мџмак, бџре кџрузе. њтац дџлази с кџл^ама да вџзи кџрузе, и напџт и пџва. Мџмак не зна зашто је џтац вџсо. А њн каже: дарџво је снау. Пџтају га дџ је дарџво, у кџм сџлу. - У Пџпџнци. Кад је мџмак видијо дџвџјку, није му пџ вољ, а не сме ни да каже јел би прџпала пџтица (тџ^а је пџџет фџринти у зл^ату). И њн се џженијо и дџбро жџвео.

Видовић Јџван, 62 год.

дџвџјку удавали - дџвџјку уда^ава^али; њбично су - њбично су; бр^ат од срџца - бр^ат од срџца; кџрузе - кукурузе; с кџл^ама - с кџлима; њн каже - њн ка^аже; кад је мџмак видијо - каџа је мџмак виџдео.

Кад сам дошла - као кад сам се удџала - у ову кѹћу, ја сам затекла свѣкр^у у болесну. А мѹж ми је одма о^тишо у војску. Са свѣкр^{ом} и бра^{том} ми смо били у задруги (били смо заједно). И одма тѣ^м године смо се поде^{ли}ли. И одма смо правили кѹћу.

Кад ми је мѹж дошао из војске, почела сам да рађам - рџдила прво мѹшко дѣ^{те}. Трџе деце сам рџдила. Када сам рџдила прво, свѣкрва ми је умрла одма, тако да сам се са њима борила, са децом. Били су несташни, поготово најстарији. Он је умео - од две^м и по године - на вр крова да се попење по мѣрдевинама и да узјаши го^{ре}. Он је био болешљив доста. Са^д какви су људи - силни!

Био мишлѣнгер посејан и одѹд и одѹд у башти. Деџа тѣра гѹске с ледина, са пањака. А овај мали ушо у тај прогон (та стаза између тога мишлѣнгера, а мишлѣнгер високо, као кукурузи, само чѣ^{сто}), пошао је кеки (тетки) у башту. А кад је деџа дотеро до њега гѹске, он њега не види од гѹсѣка. Овај био мали, а гѹске не сму на њега, а деџа не зна зашто гѹске не^{ће}ду напред - боје^{ће} се дѣтета. Дѣ^{те} пре^д гусѣма, а деџа не види. Кад је он спазио да је дѣте пре^д гусѣма, он зграби дѣте и баџи у тај гѹсти мишлѣнгер. Једва ја нађе дѣте у мишлѣнгер - по дрѣки - чула сам да се дѣте дѣре и нађем га у мишлѣнгеру тим гѹстим.

Кад сам ја ња о^драњивала, онда су много ткѣле хѣне. Много сам ткѣла и труд^{ла} се. Дању сам раџила домаћинске послове, а ноћу, како један сѣт после поноћи, одма устајем и ткѣм до дана. Онда смо имали лампе са петролејом, и мѣтем на прозор нуз мене. Кад свѣне, време бѹде за спремање у школу, онда изѣлазим из разбоја, припремам дѣци дѣручак и спремам и у школу, и даѣе наста^вѣм домаћински посао: мало око живине, мало око гѹсѣка.

Ишла сам и на њиву. Оста^м дѣцу са старим свѣкрѣм, и како чѣтир сѣта после подне, онда хѹрим кѹћи да кѹвам вѣчеру, да оснажим моју дѣцу: да и нараним, оперем (окѹпам) и мѣтем и да спавају; јелбо кад ја дођем, они бѹду брѣави, мѹсави, пѹни прашине, -

нèки пѹт нè видим им òчију од прѣвштине: сиграју се по пѹту, по пра̀шине лèти.

Сѣда сам срèнна после тòг свòг мòга тру̀да: им̀ам свòје с̀йнове, кòјèа сам по̀жèнила и х̀ерку ў̀дала, и им̀ам јèдно ў̀нуче од стар̀ијег с̀йна, девòјчицу - Јас̀минка - и од х̀ери м̀алу Злату о т̀ри гòдине, - са кòјим ј̀а с̀ад као м̀ајка (ба̀ба) ў̀живам са мòјим ў̀нучѝнима. Тò ми је свò задовòбство н̀ајвèне.

Вѝда Вòјновић, 52 год.

у вòјску - у в̀ојску; пр̀авили - пр̀аили; пр̀во - пр̀о; с̀а њ̀има - са њ̀има; са дѐцом - са дѐцòм; по̀гòтово н̀ајстар̀ији - по̀гòтово н̀ајстар̀ии с̀ин; на в̀р крòва - на в̀рх крòва; и òд̀уд и òд̀уд - и òдуд и òдуд; прòгон - прòгон; измѐђу тòга - измѐђу тòга; у б̀ашту - у б̀ашту; òвај б̀ио м̀али - òв̀ај б̀ио м̀али; прèд гус̀кама - прèд г̀ус̀кама; Јèдва ј̀а н̀ађе дèте у миш̀лингер - Јèдва ј̀а н̀ађе дèте у миш̀лингеру; онда су - òнда су; тру̀дла се - тру̀дила се; пòслове - пòслое; òдма - òдмах; из̀алазим из р̀азбоја - из̀алазим иза р̀азбоја; спр̀емам - спр̀емам; м̀ало око жив̀ине, м̀ало око г̀ус̀ака - м̀ал око жив̀ине, м̀ал око г̀ус̀ака; н̀а њ̀иву - на њ̀иву; онда х̀урим - òнда х̀урим; да и н̀ар̀аним - да их н̀ар̀аним; јелбо - јербо; п̀у̀ни пра̀шине - п̀у̀ни пра̀шине; нè видим им òчију - нè вид̀им им òчију; по пра̀шине - по пра̀шине; им̀ам - им̀ам; са кòјим ј̀а с̀ад - са кòјим ј̀а с̀ад.

Н̀аш кòњ зòвèа се Цвèтко. Нèки пѹт кад ми дòсади, ј̀а ка̀жем "Цвèхе" јели "Цвèжо".

Нèама к̀ур̀уза; л̀ане кад је имò к̀ур̀уза, б̀ијо је дèбо ко пр̀ишт и ј̀аки за пòсо, и н̀икад се н̀ије б̀òјо млад̀ића - кòња од двèа т̀ри гòдине, као òн што је од чет̀ријст. С̀ад, кад нèама к̀ур̀уза, òпèа т има сна̀ге и р̀ади кò и нèки кад им̀а к̀ур̀уза. Ми смо с̀ад ў̀зор̀али и пòсеели, - òн н̀ије ни òсетио. Òн кад им̀а к̀ур̀уза и дèтејне, òпèа т не б̀ити дèбо.

Ч̀им ў̀станем, д̀ам к̀ур̀уза, ку̀рузòвине и после јèде док не

дамо друго. Ка дође осам сати девет, онда напојимо га и дамо му да једе опѣт. У подне исто тако. Кад се узоре и посеје, он не ради много.

Кад ђемо да идемо на далек пут, устанемо мало раније, очешемо га да буде мало теши, јел кад га сви виде, кажеду да је теши коњ.

Кад смо ишли у сватове једаред - кад ми се удавала тетка - ондак смо терали њега и рибу (у њи је била риба, и овај - Цветко), па кад смо ми очли тамо, видели су лепе коње - народ тај што су гледали коње - кажеду: "Ата су леши коњи!"

Какав је он бијо кад је бијо млади: имо је још већу гриву него што је сад! После, кад је била већа, шишали смо му гриву и реп, само оставили мало, до живца. Боље кад има дужи реп, може да се брани од мува; јел ако нема репа, не може да се брани. Општина му је оцекла реп и гриву, - да правиду четке од њи. Ми нисмо дали, а они су дошли у штаљу и оцекли. Бемү је после опѣт нарастијо и дошо гуши него што је бијо.

Ми кад идемо на далек пут, ми идемо лакше, не касамо, а сад до станце неће ни осетити јел што је близу станца. Он је чист липицанер, он је чист коњ. Он кад покаса мало дуже, и кад станемо, он дуне трипут четир, - и ништа, ко да није ни касо. Има у носу, у нождрвама шест длака (ко има гуше, то није чист липицанер). Који је чист липицанер, може да хи двадест двајес пет гођина.

Има код нас један комшија, има једну белу кобицу - чиста липицанерка. Она има двадест гођина и још може да служи; јел кад би се наранла (они не раниду ко што ја раним, - они ипарају), још десетак гођина могла би да служи. То је кобица вредна: што год зашнеш, ђе да вуче. Јел у зиму кад ми не радимо, они добијају мало мањи оброк, а кад радиду, добијају дупло више.

Хи ко Путникош, 16 год.

Била једна Црвѣнкапа па имала бакицу у кумици. Брала цвѣће, носила је бакици рѹчак и цвѣће. Брала је цвѣће, а кѹрјак је дошо, каже: "Штѣ ти, мѣла, радим?" - "Берѣм цвѣће и носим бакици рѹчак." Намшла она на једно цвѣће, она берѣ па берѣ. А кѹрјак очо код бакице па је појо. И обѹко се у одеало бабино и лѣго да спава.

Кад је Црвѣнкапа дошла код бакице, она питала: "Бакице, бакице, заѣт имѣш тако вѣлике уши?" Каже: "Да те бѣе чѹјѣм."

- А што имѣш вѣлике очи?

- Да те бѣе видим.

- А штѣ имѣш тако вѣлика уста?

- Да те бѣе прогутѣм!

И прогутѣ је. Намшо лѣвац па га распѣро, и кад је распѣро, извадијо Црвѣнкапу и бакицу, а кѹрјак крѣпо.

Анђа Шѹбић, 5 год.

- Штѣ имѣш у цѣгеру (пита мати сина)?

- Кулѣча и кајсија.

...Друмѣм, као цѣста је. Кад идѣш Миѣтровици од нашог сѣла (мати - сеѣанка - објашњава ми нешто)...

Уболѣ ме (трн). - Мама, ајдемо. - Онѣј што долѣко (воз). - И оде је ко стѣлица (на корпи). А види јѣ сѣдим! - Бѣлесна, лѣжи (бака; мати и он путују к њој). - Ала идѣ (теретни воз)! - Ђво ме, дошо сам. - Нѣ умѣм. - Има у котѣбаѣни миѣѣва! - Ал је пала, ал је бѹбнула (ташна)! - Очо вѣз, сѣд се лѣпо видѣ (димѣк од циглане), онѣко с нѣ види.

Мали је био расположен и причао, јер сам му дала петодинарку, коју је прикључио својим двема и играо се с њима. Дала сам му (из свеске) и чисте хартије - направила књижицу од четири листа, на којој је писао, односно цртао (имао је оловку).

Овако је бѣе (пише на коферу, а не на корпи). Тако се пише. - Ди ш? (мајци, која је пошла да види да ли већ дају

карте). - Гусак, вид гуска (црта)! - Мош се оцехи (хартија). - Мама, држ овај папир, немој да изгужваш. - Бегај! - Како ти умеш лепо да пишеш (ја пишем у свесци све што он говори)! - Ди мџ папир? Ди ти је цеп (пита мајку)? - Научио сам да јашим (јаше на коферу). - И тамо с лепо увати (ушка на другом коферу). - Ја б ово мето оде (хартију - књижицу - на груди, испод капута). На, мети у цегер (даје мајци). Немо да изгужваш. - Кадē не вџ (доћи)? - Штџ ти твоє не метеш (руке у цеп. Хладно је - фебруар - девет сати изјутра. Седимо напољу. Још ниједан путник није дошао, само нас троје. Стигли смо на станицу рано - један сат пре доласка воза). - Мама, кџ ђо пресеко (шине на саставку)? - Мама, ајдџ емџ (нестрпљив, - мази се)! - Метићу ја овако (дуже мараму која виси и вуче се по земљи).

Ја га више пута гоним да понови неку реч, стављам му иста питања, а он мисли да ја не разумем шта он говори.

- Ала ти нџ знаш!

- Шта?

- Да диваџниш. - Штџ има тџ зџмџе (код станице велика гомила земље)?

- Ди је онај динџр?

- Шта ћеш купити?

- Авле (алве). - Има тџ леџи камџџа. Ниџам дџнео прџјку.

- Шта?

- Прџћку. Ала ђва дџвџјка нџ зна да дивџни (вели мајци за мене)! - Ја идем у Дџбринце. - На ди ђна голубица (са крова; била па одлетела)?

- Кџ је бџлестан (пита га у возу једна сеџанка)?

- Баб Дџка.

- Уџмрла ти мајка (шали се она)!

- Ајд да није!

Пџкић Раџда, 4 год.

Рума

Ја сам ишо у школу прво, а учитељ ми је бијо Пўтник Гавра и Огрезовић (Огрезовић је Сомбрац, из Баџке; а мислим да има и сад потомство у Белој Цркви од Пўтници). И ондак сам дошо кўни. Отац је митијо учитеље, да не мѳрам ићи у школу (вѳзо и којекуда, куд ми је било пѳребно – бѳсплатно. У школи дѳце не питау дѳ сам кад прозивау. Све сам ја добро учијо – гўтѳ сам. Кѳ је утубио? – пита учитељ. Ја ѳдма два прѳта дѳгнем и поновим ѳно што је учитељ предаво), него ми је кўпио јѳдну малу кабаницу (тѳ је огртѳч кишни од сўкна) и увѳке ме штрањком да вѳтар не рашѳри мѳј огртѳч, да ми не буде зѳма. И ја са ѳцѳм у кола и у данашње Кѳрловце или Кѳменицу по ѳспап трѳговцима.

А мѳј отац је вѳло школу; јел ѳѳк у ѳно време било је трѳваѳа кѳји нѳсу знали немачки разговѳрати, а мѳј отац потпўно је разговѳро, – ишо је у немачку школу (дѳбрѳ је учио; ѳѳк су у ѳно време учитељи нѳстојали да учи, зашто је сѳрома бијо).

где је у ѳно време био јѳки ивѳрц; ивѳрцовѳли (крѳјѳћи трѳговѳли –трѳвина без пореза – фѳинанци то вѳтали) са сўвом слѳнином, са сѳѳом, и тѳ су ишли у Маѳарску, у Бўр или Пѳшту (такѳ сам од ѳца ѳѳо) и ѳви трѳовци нѳсу знали немачки разговѳрати. Питали су : "Кѳ ће нам биѳти тѳлмѳч, јер ћѳду нас Швѳбе превѳрити и Маѳари?" Онда је мѳга ѳца гѳзда – господѳр – рѳко тѳм ѳеговом компанијѳну: "гто шѳгрта, ѳн не зна лагати(зѳто што јѳш није ишо у тѳ школу да се лаже! Сѳромашно дѳте, кўна покривѳна кукурузѳвѳином; јер да је тѳ био зрѳо ѳовек, ѳн би радѳо за сѳбе, а не за господѳре. гн је тѳм трѳовцу трѳбао ради немачког јѳзика)." И такѳ је мѳј отац ишо као тѳлмѳч са господѳром и ѳеговим орѳаком (компанијѳном).

И такѳ су ѳни радили. Од пѳтнајѳ гѳдѳина ѳн је узо на врат тај шѳрц – тѳ што се шѳрцовѳло – продаво ѳѳну рѳбу. гни кѳжу: "Јѳване, сўтра по ѳво и ѳво да идѳш." Више пўти мѳј отац

дòшò је кàсно; с̀утра нè би ìмо вòжу баш да ìде, иàко је сирòма и трèбà му, и ìшò је.

Јà сам ìмо мàлу кàбаницу и ìшò сам в ìме (с òцом) нà коли и ч̀уво кòла и рòбу нà коли, и р̀анио кòње: прèг̀урам с̀ено да кòњи мòгу јèсти (òно што кòњи р̀азмету, јà ск̀упим у гòмилу и прèг̀урам да мòгу дàће јèсти).

Кад је ù Каменицу – од Ѐрига до Кàменице – пòстаен кà-менити др̀ум, òндак смо слàбо ишли у Кàрловце. Ишли смо у Кàменицу, зàшто у Кàрловцима до Бàнстола (тò је јèдна цàда, јèдан др̀ум) б̀ио је кàменити п̀ут, а од Бàнстола до Ѐрига б̀ило је блàто па се није мòгло ићи, – мòгло се ићи, само тèшко (трì д̀бла ìма т̀у, ùвале, дò-лине – непрòходно. Кàко се ìзиђе из Крушèдола, òма пòчиње Бàнстол).

Да није мòј òтац ìшо у нèмачку шкòлу, нè би га ни познà-вали тì тр̀гòвци (а б̀ио је и нàочит). П̀уцали би ù бич цèла ф̀амìлија, ч̀ували би т̀уђу м̀арву, – код пàмèти б̀или би л̀уди!

Јà јèдва се зèмљè др̀жим услед стàрости, а кад сам б̀ио м̀лад, ништа ми смèтало није. Дòђе ми да ìдем из Варадìна к̀ући, – нìсам ч̀еко вòз, него пèшке. Ни р̀àвола ми није в̀алило!

Мàксим Јòвић, 83 год.

П̀рво ì п̀рво, ìмала хèрка свòји к̀ур̀уза нешто као у мòјòј котòбањи (неко зòве ч̀ардàк). И тàкò смо м̀и кру̀нили т̀у нà р̀уке – р̀укама – а б̀аба је òтишла да зàвãти вòде. А јà сам ùвèк спрèмно вòдè^а у àмперу на бунàру, да нè мòра као òна м̀учити се. И тàкò је пòкликла и р̀еклã је кад је дòшла: "Па в̀и нè знàте штà је сà м̀ном б̀ило! Мòглã сам – каже – ùпасти у бунàр." И сасв̀им је другàчије разговàрала, – д̀бìла је као шлò^ат у јèзик. И још је онда с нàма тèла да пòмогне кру̀нти к̀ур̀узе. После тòга онда је хèрка јòј р̀екла, да ìде м̀ама да прèлегне мало да је б̀уде бòље.

И кроз пàр дàнã òна је д̀бìла као неку гр̀òзницу. Онда су дèца б̀ила òтишла да п̀итају Малè^а-нковићку (òна је лèкàр) штà да р̀ãдиду. Ондак им је òна р̀екла да мòкру к̀рпу мèнеду је на глãву.

И тако су деца радилa, и она је лежала у кревету онако бдећи: ишла и прележавала.

И једног дана сам ја у башти ашовио (кдопо ашовом за сејати вaриво), и она је дошла да ми помогне. Ја сам јој реко: "Ја ћу – реко – то узашовити; тешко је за тебе то." И све мисим, кад сам дошо из баште у авлију, да сам је затеко да је била легла да се сунча. А ја сам је онда реко: "Радбјка, није време сада за сунчање, прерано је то." Она каже: "Па, некако ми годди."

У понедељак прешла је преко улице код кмишнице – била је болесна – и понела семена од паприке да јој да. Била је и дошла кући, и ондак је легла у кревет, и осам дана је била само у спавању. И тако, деца опет: да доведу лекара, и ја им нисам бранио то. Ондак је дошо човек и дао је две ињекције. После је опет долазио. И тако је у сну и душу испустила своју.

И сад смо остали сами, без наше мајке.

Саранили смо је са већим брђем друштва такозваног на-заренског. Ми светеника не требамо. Од прости куди има по неколико слуга који преповедају реч божју.

То се бранило било у почеатку (још пот Фрањом). Господ је казо: да се не кунемо ни небом, ни земљом, ни главом својом, ни косом својом ни Јерусалимом (јел је град великога цара, Спаситеља нашега Исуса Христа). Један назареанац он не прима оружје у своје руке, он о отим не вецба, – зато он роби (неки је робијо педесет година). Господ је реко: "Ако те ко удари по једним образом, окрени му и други." То значи: не брани се. Значи, да се нема бранити с чим, него има да трпи. Господ е реко кро свог сина: "Не освешћуј се за себе, ја ћу му платити."

Ми идемо сваки недељни дан да слушамо реч божју и ту своје срце огледамо о реч божју: ако у чем промањимо, пофалимо, онда се то маостаља и више се не служи с отиш. И бде покајања нема спасења.

Ја каламим вџке у мају месецу на зелен - то крѣне ђдма тога лѣта; а аугуста месеца на спаваће ђко (зато што то спава од кѡнцем аугуста месеца до маја, ђнда олиста) - то крѣне у прѡлеће йдуће гѡдине.

Извади се ђко са питомине (питоме вџке), завлачи се пот кору дивље вџке тако да дѡђе ђко на око (то сами гертнери тако раде) - питомо на дивље. Има срце од тѣ^а пупе (пупа йде из ђка), важно је да се срце не извади, да ђко ѡстане пуно, у це^алости; кад ѡстане празно, не ваља, - сѡми се, не прима се (може л бити ђко бе зѣнице? - тако йсто и ѡвѡ). Испод ђка, с ѡнутрашње стране, мора ѡстати кѡжица, дѡјна кѡжица (гѡрња кѡра не вреди без дѡјне) - нит је жу^а нит је зелѣна - блѣдо зелѣна.

То се ѡвије навлаш (нѣ^а ѡдвине стѣни - ѡгѡни^асе то што је нарађено; то је свеједно кад би стѣго чѡвека за гушу) око ђка и скрѡз ди гѡд је рана (ди гѡд је расечено) мѡра бити увиђено (ваздух не сме да дѡђе ѡпште, јер сѡк не мож да се спаја, испада напоље), само пупа усреди је слѡбодна. Може гѡмом, може канѡпом, а може ликом да се вѣже. За менѣ^а је лика најбоља. Нѣки пута пѡкне гѡма (а лика слѡбо пѡца), зато кѡди не вољу с гѡмом да раде: пѡкисне, ѡвати је сѡнце, пѡкне, а вџка није ѡздравила (ђнда пѡфали вџка, ѡгине), - ис то^ага рѡзлога не волем са гѡмом да радим. Лика је јефтѡнија и сигѡрнија.

У року од четрнајс дана пупа се рѡзвије и олиста. То је на зелен пѣлцовѡње јел каламѣње.

Јѡва Јѡвић, 47 год.

на зелен - на зѣлен; йдуће гѡдине - йдѡће гѡдине; йзвади се - йзвади се; од тѣ^а пупе - о тѣ^а пупе; ѡпште - ѡпште; сѡк - сѡк,

Лѣнарак

Ја сам бијо од двѣ^а ѝ по гoдине (а брѣт шѣ^{ст} нѣдѣ^аѡа - пoсмрче) кад ми је oтац љмро. Мѣт^и се прѣудѣла: oна нѣга - oчѣва - пустила љ кућу. Oнда кѣснѣје, ѝмo је oн брѣта старѣјѣга, oндѣ је ѝзвѣко мѣтѣ^р код брѣта, да се мoже тѣмо подѣ^лити, да ѝзвѣче пo плѣца и зѣмѣ. Oнда је ѝзваро мѣтѣ^р с oтѣм што се нѣшта нѣје пѣсало од oрѣѡа, од инвѣнтѣра: ни кoњи, ни кoла, плѣг (јoш, у oно врѣ^ме, нѣје бѣло кoпѣчки плѣгoва, сѣмо oраѣи плѣг. На oраoм плѣгу бѣла и дрѣвена дѣска. Сѣд је кoпѣчки плѣг са јѣднѣм кoњoм - тo је бѣло кад сам већ прѣшо шкo^лду - а oраѣи двѣ кoња. Сѣд је двoбразни плѣг - двѣ до трѣ кoња - за лѣкша oраѣа, за прѣор^ицу, за стрѣнику oрати, а чѣтир кoња кад љвѣти, oнда врѣ^ди oраѣе и за кѣрузе и за шѣнѣ^рну рѣпу). Дѣкрѣ^т - да се попѣсало инвѣнтѣр и да се прѣда сѣду за малoдoбну дѣцу (oнда би јѣ мoгo трѣхити од нѣга) - нѣје бѣо, нѣје стѣвитo у сѣд (тo је затѣжитo), тѣко да сам јѣ као гo^лѡа ѝзѣшо од нѣга у слѣѡбу (чѣтрнѣјст јѣтѣра зѣмѣ - па се лѣбац закѣчѣво од мѣне! ѝмo сам пѣна прѣва код газде ди сам слѣѡио - ди се нѣшта нѣје крѣло од мѣне!).

Ја сам бијо код oчѣва до чѣтрнѣјст гoдѣна. Oнда сам oчо од нѣга па сам слѣѡио - код Пѣ^рѣ^а Бадѣѡац двѣ^а гoдине, после oпет двѣ^а гoдине кo(д) другoг - а зѣмѣу сам прѣдо сѣду, и свѣке гoдине се зѣмѣа прoдѣје на гoдину у прoлѣне (у мѣрту месѣ^цу то бѣва. Тo ѝде кoмѣт по кoмѣд, као дрѣѡба. Oнѣј кoѡи (је) кѣпио ѝма прѣва за гoдину дѣна пoсијати жѣто, кѣрузе - кад је чѣму врѣ^ме; кад дoѣе врѣ^ме рoду, oн збѣрѣ^а рѣну, - зѣмѣа oстане прѣзна. Дoгoдине oпѣ^т се нѣново прoдѣје); пoрес се ѝсплѣти, и oно што oстане ѝде у кѣсу за сачѣвѣне нѣма - кад бѣдемо пунолѣтни (oнда сѣд љрѣчи нoвац).

Тѣко сам шѣз гoдина oбѣвио слѣѡбѣ^а - до двѣдѣсет гoдѣна. Oнда сам се прѣвио пунолѣтан прѣд сѣдом (код дрѣги слѣгѣ бѣло је

двaјeш чeтир гoдинe, oнда je пунолeтан и oнда ce жeнм; a jã сам ce прaвнo од двaдeсeт гoдинa пунолeтан, - и узaхилo ce: штo нiсам биo скитница, пo двe гoдинe кoд гaздe сам службo, нiсам мeњo гaздa, a нeки прoмeнe пo двa три гaздe зa гoдину, - идe, бeкриjа ce). Oнда дoбиjем зeмљу од сyдa и дoбиjем нoвaц, и oндa сам ce ожeниjо и дoбиjо кyћy (кaд сам дoшo кyћи, гoдину сам дaнa биjо з брaтoм, пoдeалиo ce и зaсyкo ce и дoбрo рaдиo зeмљу).

Дoгoдинe oнда сам рyкoвo y вoјскy (тpидeсeт и дeвeт мeсeци кaдeрoвaц - ди je кyћa вoјничкa, кaсaрнa). Дeвeтстo дeвeтe oнда сам дaо првy вoјничкy рeзeрвy (тpи нeдeљe - кoнаник; кyрс - сaд тo влaдa), jедaнaјстe дpyгa рeзeрвa. Пeт и пo мeсeци биo сам кyрир нa талиjанскoм фрoнту (нa кoњу, - сaд je мoтoризовaнo. Oвaј мoтoрни бeциклe, тo je сaд зa кyрирa - oнда je биo нaкo).

Крстa Вyгa, 72 гoд.

Кaд je Нoвa гoдинa, Свeти Вaсилиjа (Mãли Бoжић), ми oндa дeцa - имaмo гyвнo, дaљe од кyћe, y дpyгим сoкaкy, тaм(o) прeмa Сaви - нaмa стaри спрeмидy чиницу питиjа и нeвaпчићe (нa дрвeту нaнизaнo мeтo - тo je сyвo мeтo, тo ce чувa кaд идeмo звoн(и)ти и рaкиje (имaли смo вeликe шивикe; нaпeчe ce рaкиje - имa ce, биo je: кo je прoшo, кo je дoшo, свaкoм ce дaјe) jеднy пyну тиквицу (oд тиквe; y стaрo дoбa нi(je) биo стaклo, нeгo из тиквицe смo пили рaкиje) и свaкo дeтe звoнo y рyкe (тo су oвa мaлa звoнцaди штo ce мeћy нa вoлoвe - мeћy звoнцaди нa вoлoвe кaд иду y зaбрeн дa пaсy), и тo идeмo пoслe двaнaјст сaти нoћy - идeмo y гyвнo звoнeћи y звoнo (звoнимo сa звoнoм) свi: цeлo сeлo - свa дeцa.

Црквeни шoр oни иду y сoкaк ди с(y) нoвa гyвнa; срeмачки шoр - тo je дo Митрoвицe - oни иду y нoвo сoкaк, тaм(o) ди су нoвa гyвнa: ди су тi прoстoри ди oни вршy житo. Бyднe и нeкo стaрiјe кoјe вoди нoћoм дeцy.

Тaмo смo oшли, тaмo je мoј oтaц нaс дoчeкo и пyцa ис

пџике: као дочекујемо Нòу гòдину. А ми деца идемо око стòкера (ди се врше жито дèти на кòшима), трчимо по òним снегу и звонимо. Тако сви (у нас је било чètворо деце).

Кад смо тò звонили и трчали по гóвну, онда смо ишли унутра и јели смо тè пìтије и тè пèвапчиће.

Мòј òтац изишо из кùне, пџа ис пунке, весели се - чèка Нòву гòдину.

Кад смо ми тò јели и седим и пèвали Рождèство, ùтим већ свањива. Идемо кùни, звонимо. И тако тò звоним, тò брујим цело сèло.

Мàло прòђе - кад је свануло - òнда смо ишли у цркву (и старим и деца).

Тако је било од старина. Таки је био закон, тако је онда било време.

Милéва Вùга, 72 год.

у дрòгим сокаку - у дрòгом сокаку; чиницу пìтија - чиницу пìтија; сýво месо - сýо месо; кад идемо звон(и)ти - кад идемо звонити; сваком се даје - сваком се дајè; пили ракије - пили ракијè; ова мала звонцади - òва мала звонцади; у забрен да пасу - у забрен да пасу; Црквени шòр - Црквени шòр; ди с(у) њìова гóвна - ди су њìова гóвна; до Митровице - до Митровице; там(о) ди су њìова гóвна - тамò ди су њìова гóвна; дòчекò - дòчекао; Нòу гòдину - Нòу гòдину; ди се врше жито - ди се врше жито; трчали - трчали; онда смо ишли унутра - онда смо ишли унутра; ùтим већ свањива - ùтим већ свањива; звонимо - звонимо; И тако тò звоним - И тако тò звоним; ишли у цркву (и старим - ишли у цркву (и старим).

У трèнем шòру је била кùна, а у сокаку - двè дџи њìва док смо дòшли до гóвна - било је сви(х) рèдом гóвна (кòт куће нèма таки плац, нèма прòстора да се врше жито): сви тамò имају свиње, вòлове (на вòлови смо òрали; кòви били кòт куће у шòру, на њима вòзили жито и сèно кùни), крàве; кùну (кùна нì(је) била

гизава - само за пастире, да не пада на њи време, да се склоне од времена), неки су имали колебу у гувну.

Насред гувна било је укопано једно дебело дрво и ту је везан један дебљ једек, а за једеком повезани су коњи - четир у рѣд - и окол трѣ, гаџе и млацају ногама оно жито, и кад оmlацају, онда се вилама одбаци слама и онда остане на гомили оно зрно и плѣва. И онда мѣрицом сипамо у вѣтрењачу (једно чежаде окрѣне вѣтрењачу стално, а једно изгрѣ зрно с грналцем). Вѣтрењача клепеће до дванајс сати ноћу - док се не извије жито, да остане чисто зрно: сеператно жито буде, сеператно слама и сеператно плѣва. Слама се мете у камару, а жито се носи кући у амбар.

Милѣва Вуга, 72 год.

У трѣнем шору - У трѣнем шору; било је сви(х) рѣдом гувна - било је свију рѣдом гувна; на волови - на воловима; кот куће - кот куће; на њима возили - на њима возили; кућа ни(је) била - кућа није била; Насред гувна - Насред гувна; четир у рѣд - четир у рѣд; млацају ногама оно жито - млацају ногама оно жито; одбаци - одбације; окрѣне - окрѣне.

Мешто четрнајсте, ја сам руково пѣтнајсте пѣтнајстог децембра као фрсагер (по швапски, по нашем кажу - резервиста. Маркиро сам - швинглово - и очи сам сам направио трахому).

Има један корѣн, зове се грозбоја. То дође ко гођ дивљо грѣже. То је шупљо - оно стабло - али се с њим то не употребљава, него само с њом жилѣм: то буде дебела жила, ко пѣсница - жилѣтина! То увене, ал никад није без софта (можеш носити три месеца у цѣпу).

Из зѣмље се извади корѣн, жила од те грозбоје и онда се то гули ножом мало, па онда по очима - то има софта - ал само дѣрнем по трѣпуши с њим софтом, онда постане трахон: надме се трѣпуша и изнутра поцрвени и буду бубуљице као трахон.

Доктор није био паметан од чега је то; и он је лечио очи ал није могао излечити. Он намаже плавими каменом или лџписом (то је љуто опасно, пече то!), онда ја пџтим. Испљускџм водџм и онда - једџн сџт - то прџђе, и сџтрадџн џпџт намажем крозбџџм.

Кад ми досџдило, ја сам искџ ондак да идџм у чџту, и џн ме ниј пџстијџ - џберарц. Дџо ми је у десџт сџти јџдну зџмичку и двџ деца млџка да ја џстанџм и дџе у бџлници. Четрџџс дана сам јџџ зџмичку и млџко, и џнда на комџсијџ: ни сам био спџсобан. Пџсти-ли су ме на јџданџџт месџци кџћи. Онда сам бџо кот кџће јџданџџт месџци. џнда сам се вратио, и џпџт пред дџктора, и бијџо сам дџбар (ни сам ондак квџрио џчи грозбџџм): онда ме џзџ дџе да слџжим активу мџју.

Кад ме већ џзџ, онда пџсле три дана ишла је цџла компџнија - чџта - на визџту пред дџктора због џчијџу, да прџгледа џчи. Јџ сам џнда поновџо по трџпушџма тџ грозбџџу за визџту, и кад сам џшџ ја на рџд, прџнађе ми трахџму вџлку и - софџрт у бџлницу. И свџ тџ моје стџари и цџо крџвет изнџсџ и попџле (крџвет и пџрну и дџке) да се компџнија не џтрује од мене - "трахџн јџки" сам имџ.

џнда ме е лечио дрџги џберарц (џрц - то је дџктор по шџпски) - Маџџр (шџпски џфиџир био, дџктор - наџчен чџвек). џнда неџс неџџа ме је лечио, и џнда - на вџлику сџпервизџтџцијџу. џнда су ме прџгледали комџсија вџлкџ и унеспџсобџ ме - да ни сам војџник - и џнда сам плаћџ воџјну тџксу (кад ни си спџсобан, онда платџи неџст фџрџити џно време гџдишње - то је тџкса). То сам плаћџ до петџџџсте, онда петџџџсте ме џзмџ поновџо за војџника, зџто што је бџла пџтреба војскџ Аустрији, - онда трахџма није вахџла више.

Петџџџсте сам рџково и бијџо сам до фџбруџра у Нађвараду као војџник, у седамдџсџтој рџгџмџнти (по српским се каже у пџку). џнда смо спрџмни бџли за мџрибџтџлијџн. Јџ сам зџпџ у девџтџџџсти мџрибџтџлијџн; џнда сам џшџ у Гџлицијџу, преко Карпџтџ, на Тџрнопоље, - тџ је бџла фрџнта. Тџ је џенџрал рџски Брусџлов прџвио џфџнџву, и тџ сам се дџо зарџбити Рџсима, и кад су ме зарџбили

Рӯси, ђнда су нас ђспратили за Кијев, град рӯски.

Тамо су нас дочекали српски официри и позивали за добровѡце српске, и ја сам се предѡ, са другѡвима, српским официрима и био сам добровољац. Они су нас одатле повукли за Одесу. Тамо је била српска добровѡчка дивизија - прва - што није било војске наке храбре: добровољни, чили! Осамнајст хиљада било у дивизији, и ишли смо на Добруц да ратујемо са Бугарима, - с Румунима заједно и с Русима.

Таки је рачун био: ми смо тели да се прѡбијемо преко Бугара, да се састанемо са тим нашим Србима на Солуну. Али Бугари су нас разбили, и Немци з Бугарима.

Ишли смо са осам стѡтина читави - од осамнајс хиљада - на Дунав после борбе, у Ирмаил (на усти Дунава). ђнда смо ѡпет на траг у Русију - у Вознесѡнско.

Миљковић ђбрад, 68 год.

Банаћани говорѡ ѡбратно прама нама Срѡмцима и прама писму, - не пише тамо тако. Он не каже "био сам код куће" нег каже "био сам кући". И кад сам био кући - каже - имѡ сам два добра коња и терѡ сам и у фијакер, и терѡ сам фијакер у хуту кућу, - ко гѡђ да је терѡ кро зид у кућу. Ми кажемо "терѡ сам до оне куће хуте, до неке родбине, пријатељске" кад ми говоримо по срѡмском, по пропису, јасно.

Шта значи тѡ кад он каже "сијо сам жито у ѡпанак"? А зашто не каже "сијо сам жито у ѡпанци"! Валда ни га бацио у ѡпанак - жито - него мѡро га пѡ њиви бацити или по зѡмљи, - није у ѡпанак бацио!

Само код нас кажу "лѡдаја". Тѡ значи ко гѡђ кад каже неком "лѡда". Код нас кажу "бундева".

Миљковић ђбрад, 68 год.

Òна (је) рáдила за партизáне - Жíвка Матијáшевић. Дòбила је рáзладу (кàшаљ, ашчѐ^рун). Ёт(о) òна је ù јесен обòлела се , о Бòжићу је ùмрла (сàд је òсма гòдина од Бòж'ића), а имала је седáм-најз гòдина кад је ùмрла.

Òна (је) бíла скòјџџка (рáдила за партизáне. Òна (је) тò прáтила још прѐ рáта; цѹре рáдиле с њòме, - дѐца тò мáл(о) и крíла!). Пíсма нòсила партизáнима кад су били ù шуми - њòва пíс-ма, кáртице мáле, бѐ^ле (òна донесѐ òтуда и однѐсѐ) - и другáрице њѐне; имá: Дрѐна Пòповића и Сѐла Вáрмеђина и Дíвна Јòвчића. Дíвну су и ùват(и)ле ùстане, али - извѹкла се! И кòпáли су канáле за партизáне и нòсили јѐст. И јá сам ìсто дáвала за партизáне што гòд су истраживали. Бíло је тѹ и бѐза и пешкíрá (òни су мòрали рáњенике превíјати с òтíм зàто што нíсу имал(и) гáзу - нíсу мòгли дò тòг дòћи па је нáрод дáвò), колáчá, јáја, брáшна, мáсти, крòм-пíр, што се тíче ù кѹћи свѐга - тањíрá - свѐ смо дáвали што (је) пòтребно. Òнда нòћу однѐсѹ лѹди нà коли, онда òн(и) дòчекају њí и истòвару, ù нуму однѐсѹ. Кáко је пòчѐто, кáко се зáрат(и)ло, стáлно смо помáгали, - нѐм(а) ту кѹћа што нíје дáвало!

Дáњи нас òтерали (фáшисти) ù цркву, свѐ старíји свѐт. Òнда је мѐне јѐдán Кòзак (Рѹси, сáмо су тí напѹстили Рѹсију - òни су били пòмòћ нѐмачкој вòјски) пíтò: "Бáба, дí су партизáни?" а јá сам се њѐму одговáрала: "Нѐ знам ни штà íе тò." А òн је òнда ùзò цѹрку и трипут ùдарео по рѹци òнíм дѐбелим крáјом и двáпут по нòги. "Мáјку т(и) бáбину! знáш тí дí су партизán(и), тí си партизáнка! Говòри дí су!" Јá сам нà тò одговòрила: "Нѐ знáм дí су." Òн онда мѐн(и) кáже, пíта сàм(о): "Дí су партизáни?" а јá њѐму вíчем сàм(о): "Фáла, јá нѐ знáм дí су партизáни! " Нíсу тѹк-ли нíког у цркви о(д) жѐнскí, сàм(о) мѐне.

Мòја Жíвка - нàкá дѐвòјка! Што ј(е) тò пѐвало! И здрá-ва ко чѐлик - нíкад је нíје бòлело, од рођења. Прòпала у рáту - јáка прѐлада!

И верујте, што је народ во̀ло! – зато што је имала добру на̀рав: она̀ нѐћ ни́кад про̀ћи поред че́адета да се нѐ јави. Нѝ на ког се на̀ут(и)ла ни́је. Сми́јала се ўвек!

Ми смо свѹд ишли по̀ доктор(и)ма: у Ср̀бију и љу̀ Руму, у̀ Митрѡвцу и љу̀ Но̀ви Са̀д; и на Вѣнцу била сам с њо̀ме два̀ мѐсеца (у) прѣвѣтној ку̀ћи.

Гутма̀н до̀ктор у̀ Митрѡвци ка̀зао је (ѝ ја̀ сам била у бо̀лници – ни́(је) тѐла брѣз менѐ би́ти): "Ла̀тићу се ка̀во мо̀га дѐтета или сѐстрѣ да је излѣчим, ако̀ бу̀де мо̀гло!" Потрѣбио свѣ лѐкове, и ни́(је) је мо̀го излѣчит.

Прѡдѣла ја̀ ку̀ћу мо̀г ѡца и по̀ пла̀ца и до̀б(и)ла два̀дес пѣт и́љада, и ку̀пила спѡмѐн и ѡпсѣг метила (ма̀јстор ли́јо од ка̀ја; то̀ се ку̀пује та̀ј ка̀ј – ва̀ко̀ је то̀ ко̀ ђви ска̀лини – пѣто̀н. И́ма то̀ (опсѣг) свѹд у грѡба̀ма; то̀ ни́ др̀вено, то̀ је лѝвено, ѡгра̀ђено – прѣгра̀да. Ту̀ свокоја̀ког цвѐћа на̀садим. Грѡберка̀ ко̀па, урѐђује – ја̀ пла̀тим). Спѡменик је ку̀пит у̀ Апатину (спѡмѐн је ро̀зни, а слѡва̀ с(у) по̀зла̀ћена). То̀ ми Мѐсни да̀во пра̀во па сам ишла и ку̀п(и)ла је́вти́није (пу̀но б(и) ѡн ви́ше ко̀штѡ; изи́шло ме де́ветна̀јс и́љада и шѐ(с) стѡтѡ́(и)на).

А за пѣсмицу да̀ Вам ка̀жем – то̀ је на спѡменик мѐтѹто.

Ќмладина, дру́гарице и дру́гови, пра̀вили су ко̀ферѣнцију и ту̀ су пѣсму спѣвали и у̀ књи́гу на̀писа̀ли, па су ма̀јки њѣној да̀ли: Кру̀нии Мати́јашеи́еој, њѣној ма̀тери – Жи́вкиној. Она̀ је ѡднѣла ко̀(д) дру́гарице њѣне Сѣлѣ Ва̀рмеѣине. Она̀ је ис књи́ге ва̀дила пѣсмицу ко̀-је не њѣна ма̀ти – Жи́вкина – на спѡмѐн ме́тути.

Ќнд(а) Ви́ мо̀ште ту̀ пѣсму (и)спѣсати:

Дру́гарице, мо̀а ди́ко ми́ла,
 Ја̀ сам ма̀л'о ме́ђу ва̀ма би́л'а.
 Ср̀це мо̀је и тру̀не и вѣне,
 Дру́гарице, сѐтите се мѐне.

На са̀станку кад се са̀купите,
 Мо̀ју ста̀ру ма̀јку по̀сетите,

Да мѐ клоне нѐно срѐце јáко,-
 Да нѐйѓе нà грѓбье полаáко.

Тѓ сам упáнтила, - нѐмá тáмо више испѓсано.

Мѐ смо у зáдруги. Зáдруга нас нздрѓáва: мѐне и мѓг чѓека.
 Што смо имал(и) зѐмье, тѓ смо дáли у зáдругу (узѓли су нас нѐспо-
 собне - да нѓсмо за рáд).

А јá сам рáд(и)ла двѐ гѓд(и)не дѓбровѓбно, у брегаáдама
 (сáма сам се јáвила). Удáрник бѓила: у кѓпѓи - удáрник, у браву кѓ-
 рѓза - удáрник, у ваѓѓу рѓпе - удáрник, у цѓнцукрету - удáрник!

Пѓтали ѓтѓд главнѓ кад су дѓлаз(и)ли из срѓза нà ѓиве -
 пригледали кѓпу (нáпрѓд сам водѓла друштво):

- Мáјко, кѓлко Вáм(а) нѐмá гѓдѓна кад Ви кѓпáте и нáпрѓд
 јѓш идѓте?

- Шѓсе(т) двѐ!

Пѓтали су ме дá ли јá мѓрам јел ѓћу, а јá кáжем: "Јá сам
 се јáвила дѓбровѓбно зáдруги да ћу рáди(т) дѓкле мѓгу." Двѐ гѓдине
 сам рáдила (бѓила сам и рѓдуна у кѓјѓи кад се врѓило жѓто).

Матијáнев(и)нa Крунѓја, 64 год.

Кад је бѓјѓ Тѓчѓи дáн, зáкоњемо печѓѓицу - на Бáдѓи дáн
 печѓмо.

Увѓч Бѓжиња нѓсѓмо сл'áму у сѓбу, и кад унесѓмо сл'áму у
 сѓбу, рѓдуна узме, мѓте слáме н-áстал, онда чáршав ѓд горе се мѓте
 на слáму; ѓнда мѓтѓмо сѓде, онда вѓчѓру мѓћѓмо (тáј дáн кѓвáмо вѓ-
 лика пасѓѓа - приставѓмо јѓш зáјутра - што се зѓве прѓдѓ - бѓли
 вѓлики) и ѓнда се скѓпѓмо и вѓчѓрáмо. И ѓнда кад вѓчѓрáмо, ѓнда
 бáцимо ѓрáса ѓ врáти, ѓнда ѓни ѓраси врáцáју (звѓркѓ о врáтѓма),
 а дѓца кѓпе, и онда л'упáмо ѓрасе и јѓдѓмо и пѓвáмо Рѓждѓство. ѓнда
 пѓлѓжемо: нѓко нà кревет, нѓко нà сламу (дѓца) - мѓтѓмо áљѓна (ѓбѓично
 гѓрѓ пѓћ по цѓáлу нѓћ, - онда јáко тѓпл'о бѓуде цѓáлу нѓћ).

Кад нзáјутра пѓкне тѓп, ѓнда идѓмо нà јутрѓе, онда после
 на сл'ужбу. На пѓдне, кад изнесѓмо сѓпу, онда изнесѓмо и чѓсѓицу.

Tô се намаже мѣдѡм, онда свѣ мало ѡткнѣмо дѣснѡм руком и јѣдѣмо. Пијѣмо сл'аткѣ ракије "медъаницѣ" (нѣко мѣте мѣда, а нѣко шећера). Ђбично смо свѣ кѡт куће: свѣнар, чѡбан; ѡтац, дѣда - сѣдам ѡсам дѣшѣ.

И онда после пѡдне иду љ коло дѣвѡјке - младеж, младе (ѡве што су ѡдѣне); бабе на вѣчѣрње и дѣдови.

Ката Вул'етих, 64 год.

Јѣ сам рѡдила дванајст дѣце до рѣта, од кѡјих ми је преживѣло шѣст мѣшки(х) и трѣ жѣнске. Јѣ сам се много с њѣма намучила радѣћи тѣђу зѣмљу, али ми је тѡ бѣло нѣмогѣће да нкѡлужем у ѡној буржѡаској Југослѣвији. Док сам плаћала за њѣ у нѣгртима давајђћи брѣшно, мѣст и ѡстѣло, дѡтле су и(х) ѡни (гѣзде) дрђали тѣмо; кад је пѡсто кѣлва таковѣни, - пѡслали су ми га кѣћи. Дѡђица су изѡучили трѡговачку нкѡлу шпецѣраја, а ѡвај јѣдан је ѡтишаѡ сѣм у Бѡѡград и нашаѡ сѣби мѣсто, али га је гѣзда плаћно сѣмо стѡ дѣнара мѣсечно. Рѣдијѡ му је и прѣковремене сѣте и нѡско бѣле шећера од стѡ кѣла на свѡјим лѣђима, - али га ѡпѣт нѣј(е) хтѣѡ да рѣни. Тѣки је бѣѡ бѡгат, имѡ је јѣдну хѣрку и јѣднѡг сѣна; ѡни нѣ да јѣду ѡне бѣтакове од живѣнѣ (бѣснѣ!) него керѡвима даје, а нѣне мѡг сѣна да рѣни кѡји му нѡћ и дѣн рѣди.

Зѣтѡ смо и пѡшли у бѡрбу - због ѡвакѣ идѣјѡта и елѣмѣнѣта. Јѣ га нѣсам ни ѡчима мѣрила вѣд(е)ти (гѣзду њѡговог) кад ѡдем тѣмо у Бѡѡград. Мѡрала сам нѡсити трипѣт мѣсечно пакѣте да га хрѣним (сѣна). Па зѣтѡ, кад је дѡшла прилика за бѡрбу, свѣ смо се пѡдигли - свѣ шѣс сѣнѡва и трѣ кѣђѣри - прѡтив стѣре буржѡаске Југослѣвије - ѡна је ѣма крѣвава бѣла! Мѡји су сѣнови рѣкли: "Мѣма, идѣмо свѣ у бѡрбу, јѣл бѡђе нам је мрѣти стојѣћки него живѣти клѣкѣћки у ѡвакѡј дрђави!"

Мѡја хѣрка што је сѣд ѡфицѣр, чувала је ѡвѣце прѣ бѡрбе, а вѡлела је јѣко нкѡлу (ѡна мѣвади лѣбац нѣ тѡрбе па

свѣ кајге мѣте - воле да учи. Учительца долази увек: "Отрина Кристо, подајте дѣцу у школу вау, тако добро уче!" Ал је било немогуће - што смо били сиромашног стања и што школа није била у селу). Изучила је са одличним пет разреда основне, и сви моји - мо(ј)а деца - са одличним завршавали школу, али даље није било могуће школовати. А сад уче у војски и завршавају велике школе: имају сваки четир разреда гимназије и више.

Ја сам помагала на сваком кораку и има заједно носећи храну, одећу и обућу у њуму. Од њих деветоро пало ми је у борби три сина и једна херка, а три сина и две херке преживело је.

Мој син каже мени:

- Мама, победа је наша! А ми куд прођемо, биће лешев!

А ја питам:

- Су чим ћете, децо, - с кукурузовином?

- Оћемо од њи - од Немаца - оружје! Укради ми који метак и донеси у њуму. Пази да те не увате.

Ја сам се усудила и узела један сандук муниције и однекла у сламу и сакрила ноћу. Кад су они дошли (Немци), ја сам однекла у њуму. Рекао ми је мој син Никола: "Видиш, мама, можемо десет акција извршити са овим!" Ја сам се задовољно смејала.

Три сина и једна херка официри су Народне Титове Армије. Налазе се сви на границама - што су поверљива лица - са својим баталјонима - сви су команданти. Само се једна херка демобилисала, и то је запослена још од четрдесет пете године у Тужбонству Србије - три године - а сад Војводине у Новом Саду, исто у Тужбонству.

Кад су ми деца дошла у партизанае, нас - мене и мога мужа Живана Бадањаца - су отерали у Митровицу у затвор (у такозвану "Костудију"; ту су нас тукли јако), а после де(с)е дана отерали су нас у Сисак, у логор. Тамо нас нису тукли (чували су нас домобрани). Тамо смо били шес месеци, - онда су нас пустили кући.

Кад су нас пустили кући, код куће смо били три недеље, - опет су нас хапсили. Отерали су нас у Земун на "сајмиште" - у

л'огор. Тамо су нас оставили седам месеци (само мога мужа) - после оног бомбардовања о Ускрсу. Мој муж, кад је дошo са "сајмишта", из логора, имао је двајес пe^т кила - што га је тyко неки злогласни Бaне.

Можем рећи да је нама сад у Титовој Југославији лe^по. Моја су деца официри сви Титове Армије, а ми чланови Сељачке радне задруге Маршал Тито у Лањарку. Иако је реорганизација задруга, ми смо опe^т остали - као стyб социјализма - јел знамо да се не може социјализам на селу изградити без сељачки(х) радни(х) задруга.

Ја сам свагда бiрана: у Срeтскoм oдбору, у Мeсном и у Фрoнту, и у Афeжeју и у Комитe^ту. Члaн сам Пaртије још од четрдeс пe^тe^тe^ почe^тком - пe^тнајстог фeбруaра - и до данас.

Бадaњaц Кристa, 63 год.

мaјкa дeвeт бoрaцa.

радeћи - радe^ћи; у oнoј буржoаскoј Југослaвији - у oнoј буржoаскoј Југослaвији; зa њи - зa њих; дaвaјyћи - дaвaјyћи; кaлвa тaкoзвaни - кaлфa тaкoзвaни; a oвaј јeдaн - a oвaј јeдaн; ниј(e) хтeo - није хтeo; бoгaт, имo је јeдну хe^ркy и јeднoг сина - бoгaт, имaо је јeдну кнe^р и јeдногa сина; oни нe да јeду - oни нe^нe да јeду; због oвaкви идијoтa и eлeмeнaтa - због oвaки идијoтa и eлeмeнaтa; ни oцимa мaрила вид(e)ти кaд oдем - ни oцимa мaрила видeти кaд идeм; тpипyт мeсeчнo пaкeтe - тpипyт мeсeчнo пaкe^тe^; бoрбy - бoрбy; сви нeс синoвa - сви нeс синoвa^вa; прoтив стaрe буржoаскe - прoтив стaрe буржoаскe; јел бoљe нaм је мрe^ти - јел нaм је бoљe мрe^ти; прe бoрбe - прe бoрбe^; мeтe - мeтнe; пeт рaзрeдa oснoвнe - пeт рaзрeдa oснoвнe; није билo мoгyнe - није билo мoгyнe; yчe у вoјски - yчe у вoјски; тpи сина и двe^тe^ хe^ркe прeживeлo^тe^ је - тpи сина и двe^тe^ хe^ркe прeживeли су; хe^ркa - хe^ркa; Титoвe Армије - Титoвe Армије; Нaлaзe се сви - Нaлaзe^тe^ се сви; oд четрдeсeт пe^тe^тe^ - oд четрдeсeт пe^тe^тe^ ; у Тyжиoштвy - у Тyжиoштвy; oндa су нaс пyстили - oндa су нaс пyстили; у Зeмyн - у Зeмyн; сeдaм мeсeци - сeдaм

месéци; тѹко - тѹкао; изградити - изград(и)ти; у Месном - у Мес-
ном; и у Афежèју, и у Комитéту - и у Афежèју, и у Комитétу.

У пòла четиèр ùстанемо и помуземо, млéко процéдимо у
лòнце и нòсимо за град - Срёмску Митровицу. И онда дéлимо по
кѹнама: нèгди литру, нèгди двé, нèгди трѹ, кáко дѹ. Трѹ бáнке још
прòдајемо - пò трѹ бáнке литра млéка. Нòсим сèдам литара, раздáм
и врáнам се кѹни. Сáд је још мláдо млéко: фрѹшка музара, йма
тèле, - а кад је стáрија музара (пéт шéст месéци буде стáрија),
и млéко буде гѹше, лèпше.

Комнéновић Бóрка, 34 год.

Врдник

Јá сам се рòдијо на овáј свét хиљаду осамсто осамдесет
и трèне у Врднику. Онда сам йшо мáло у шкòлу јáко. Отац ми је ймо
дòста мáрве, па сам мóро чувати. Кад сам йшò на виз(и)тáцију (ви-
зитира ме да бѹдем сòлдáт), òстанем сòлдáт на трèној вистáцији.

Кад се зàратило четрнáјсте, òдем у рáт, и бѹјо сам шéст
гòдѹна. Бѹјò сам зàробљен у Србији. Кад су нáпали Бѹгари с лèћа -
тò је бѹло у òктòберу - òнда смо бèгали кроз Албáнију. Мѹ смо пò-
шли пèтнáјсте из Србије. Нáс стò двáдесет йлáда пòшли смо из Србије,
из Куршумлије, а двáдес сèдам хиљада òстали хѹви! Пòсејали кòсти
по Албáнији! Йшли кроз гѹдуре бòси, голишави, глáдни, пѹни гáда -
нечистòћа - бре(э) слèдовáња (мѹ смо бѹли áвстрѹински војници - за-
робљеници. Дòбили смо чèтр слèдовáња - чèтри тáина, чèтр лèба -
за деведесет й шес дáна! Дѹ смо штà видели, тò смо јèли: вáдили
кòрèње и јèли; и йáко нáшу неку стрѹину, тò су јèли - јá нѹсам
мòго)! Српска вóјска òна (је) ймала ййно слèдовáње дòникле, а и
òни су глáдовáли док нѹсу òтишли на Крф. Мѹ смо трèбалж òйти пре-
ко Солуна, - нѹсмо мòгли кад с(у) Бѹгари ò(д) доле. Мнòги су пò-
мрли на гáли, бáчени у мòре (áјкула дòчека па прогѹтá). Млòго су
Арнáути потѹгли нáше.

И дођем у Валону - то је град један морски талијански. И љутру прѣ зорѣ - само што је с'ануло - дође галија и однѣсе нас на Сенáру (зовѣ^а се по талијански "магарѣне ђство"), на Сердинију. Тамо смо били шѣс месѣци. И ба^ам лицем на Видовдан дође дѣрегла и превѣзѣ^а нас до галије, и ондак крѣ^анемо се за Француску, за Толун (град). Одатле ђдем за Марсѣ, из Марсѣа у Руан, из Руана за Кан.

Ми смо т^у испр^ама товарили камѣње и зѣмљу у вагоне (наз два на вагон - да товари^{мо}: један до пѣдне, један од пѣдне). Пѣсле смо ра^адили у ф^абрики.

То је вѣлико здра^{во} та ф^абрика. Она пр^ави што гѣд има на ђвѣм свѣту - свѣ! Ђсам рѣди по четрдѣсет и две ф^уруне - кокс пѣни! Машина мѣѣ љга, п-ондак п^уштамо у вагонѣте и истер^амо, онда га љзме трѣтбан и одв^уче, и сип^а у в^уруну, у кокс пѣн - и т^у б^уде кѣкса. И та^{мо} сам с'едамнајс месѣци ра^ади^о у ф^абрики.

Онда ђпѣт дођем у Руан, - примѣстѣ^а ме ђпет н^атраг. Ђдатле смо ишли на пр^угу (шѣ^ас месѣци смо били на пр^уги). На Атланском Оце^ану, у Миниз^ану - т^у сам дѣчеко м^ир. Девѣтнајсте двајез девѣтога м^арта ст^игѣо сам к^ући у дванајс с^ати нѣћи.

На др^уму, кад сам в^иди^о село - Вр^дник, с^ија се Вр^дник ко Пѣшта! Лѣтрике с^ијаду (јѣдне Бѣжије није б^ило прѣ р^ата)! Ј^а вѣсо, па свѣ гр^лим д^удо^е! Дѣшо на чѣсму и прѣ^абам вѣде мало - вѣда лѣ^апа! Онда прод^ужим у село порѣд вѣна.

Мил'ан Пис^аров ишо из водѣн^ице. Ђ^ан је мѣне п^ито: "Кѣ си т^и?" а ј^а сам к^азо: "Нѣ^аша Сто^ајковић. Идѣ^ам из Француске к^ући." Ђн прѣтрча мѣни па љуби мѣне; и ј^а нѣга и ђн мѣне! Ђн је к^азо: "Жѣна ти је ж^ива и здра^{ва}, дѣца су здра^{ва}!" И к^аже мѣни: "Ш^та м^ислиш, Нѣсторе, кад с^ад ђдѣш к^ући па закушаш твѣјој Ј^ули на прѣзор, мѣра се св^а ђрезн^анити!"

Наш кѣр "ц^ука" тај је то^лико ск^ако нуз мѣне и ц^ико да ни-сам мѣго да се кур^талишем нѣга.

Ј^а пѣљуби мајку (у) љста и љ р^уку (а она пла^{че}); а кѣну (у) ђбразе, љста и љ око!

А слуга, кад је чуо да ја диванин, а би уста: "Ајџој, га-зда Нџо, јеси дошо?" Ондак је уво виџ'е па све тџко ђ земау - полџмно виџе од радџсти!

Оутрадџн свџ је село виџл'о да сам ја дошо куџн. Онда сам радџо кџт куџе и даџу и нџџу, - трџџ сам, док нџсам дошо до чџвека!

Имаџ сад чџтир сџна и имаџ дџвет уџучаџи и три снаџе. Имаџ јџдиџга брџта маџлоџмног (нџ га перџмо и рџнимо). Саџџ сам дџво виџограџе и вџтџаџке. Имаџ сам по дџсе(т) бурџди рџкиџе и прџџко дваџез бурџди виџна. Саџд је свџ тџ у вџдруги веџ има чџтир гџдџине. Ја не мџгу да иџдем, - сџн рџди.

Кад сам бџџо од нџсет гџдџна, џнда су ми трџбале наџочџри, саџд нџ требаџу, саџд мџгу брџез нџ да чџтаџм.

У џџџм рџту свџцкџм џнда сам бџџо у рџту, а саџд ме тџкле Шваџе - тџ кџт куџе. Искџли су слџнџне - шпџк џни кџку - а ја даџ лџбаџ. А џнаџ пита: "А дџ је слџнина?" а ја кџжем: "џдно милџтер (вџјска нџмачка)." А џнаџ јџдџн џдма кџндаком па фџс мене у куџ! И џнда су ме тџкли колко су џни тџлџ. И узџвали ме у кџрџто кџ брџва и уџџџи у собу. џсам нџдџџа сам иџно пџда се! Кџсти свџ пџлџпанџ! Нџје нџко мџслиџо да џу ја џстати кџв.

Нџџа Стоџјковиџ, 7џ год.

Кад сам иџџ - Кад сам иџаџ; четрџнаџсте - четрџнаџсте; бџџо сам - бџџо сам; мџџст гџдџина - мџџ гџдџина; у џктџберу - у џктџбру; кроз Алџаниџу - кроз Алџаниџу; пџтнаџсте - пџтнаџсте; стџ дваџез иџџада - стџ дваџезет хџџада; пџшли смо - пџшли смо; пџсеџали - пџсеџали; срџска вџјска џна (је) имаџа - срџска вџјска џна је имаџа; слџдовџџе - слџдовџџе; дџнџкле - дџнџкле; док нџсу џтиџли - док нџсу џнџли; на гџлиџи - на гџлиџи; у мџре - у мџре; проџта - проџта; тџлиџџански - тџлиџџански; прџ зџре - прџ зџре; свџнуло - свџнуло; зџвџ се - зџвџ се; за Франџџску - за Франџџску; џдем - џдем; за Марсџџ - за Марсџџ; из Марсџџа у Руџн - из Марсџџа у Руџн; кџмџџе - кџмџџе; нџс два на вџгџн - нџс дваџица на вџгџн; јџдџн до пџдне,

један од подне - један до подне, један од подне; четрдесет и две - четрдесет и две; кокс пѣни - кокс пѣни; мѣзе - мѣзе; пунтамо - пунтамо; у вуруну - у фуруну; И тамо сам - И тамо сам; у Мимизауку - у Мимизауку; у дванајс - у дванајст; сија се Врдињк - сија се Врдињк; прѣбам воде - прѣбам воду; поред воѣна - поред воѣна; Стѣјковић - Стѣјковић; из Француске - из Француске; и њи мене - и њи мене; нисам мѣго - нисам(м) мѣго; ја пољуби - ја пољуби; у руку - у руку; и љу око - и љу око; њ земљу - њ земљу; Сутрадан - Сутрадан; до човека - до човека; три снаје - три снаје; винограде - винограде; двадез бурани - двадесет бурани; четир - четирни; да идѣм - да идѣм; несет гѣдѣна - несет гѣдина; сад не требаду - сад не требају; брез њи - брез њи; Ј њом рату - Ј њом рату; Искали су - Искали су; њи кажу - њи кажу; А њај - А њај; милитѣр - милитѣр; па фис - па фис; колко су њи тѣли - колко су њи тѣли; љнеѣи љ собу - љнеѣи љ собу; њсам неѣѣа - њсам неѣѣа; полупане - полупане; Није - Није; хѣв - хѣв.

Он је бдѣћи био слаб. Фашисти су њега застали у кревету. Њни питаду мене: кога ја њмам. Ја њи кажем: "Њмам снаву и двоје унучади - њас четворо." А син ми је један у рѣпству био.

То вѣче било ослобођење: вѣћ је био митинг у "Прѣвору" (у Врдињку њаѡим - ди пијаца бѣде). Тамо било весѣље, и ту њѡи њѣго народа побиијено, - по селу су тѣкли. Док су њни чуѣли што су ѡшли на митинг, ѡви се разбегали.

А ѡн је, сирѣма, био кѡт куће. У кревету га ламли њѡћу (валда су мѣслили да је партизан). Онда су доѡли љнѡтра. Он је гѣдину дана радио на мајдану (рудник), и кад је љнео ѡсправе да (је) радио, ѡнда њису му њишта, само се ѡн јако љпашно.

Он дѣбио љпашење и дѣбио живчану бѣлест. Он каже: "Да знаѡ, мама мѡја, како мѡји хѣвци раде, како ѡграју!" Он је вѣно ѡдѣћи, и за четир је дана ѡн сврѡи његове мѣке. Бѣјо дѣбар ко и дѣте и у мирѡѡи дѣшу испустијо - и њикад га више неѡа!

Недељом и свецом одем на гроб, њскупам се, тугу расту-
жми, - ал то не вреди ништа. Јадан је живот мој сад! Он млад да
трљли, а ја да х^им!

Ната Ђаковић, 66 год.

Била сам млада девојка - од седамнајс година. Онда сам
се удала за кога сам волела. Родитељи ди су они волели, и ја сам
волела, - онда је тако било. Сад не питаду девојке него одбегнеду.
И онда је било да одбегну које неће да послушаду родитеље.

Има педесет година како сам се удала - не знам датунг
ош - Свети Аранђо бјо. И никад се нисам покајала што сам се уд-
ла, - у добру животу живела.

Код момко^ее куће буде краваљ - ту ди сам дошла у кућу,
ди сам се удала. Будне четир краваља (то су све пуне корпе: ту су
ћурко^и, па колача свакојаки - у вр бидне): кумовски, старосватски,
деверски па војводски - то је последњи (војвода - мојим младжењим
негова сестра, војводиница, а мљх њен - војвода). Певаду сватовац,
веселѣ се у сватовима. Код мог оца рљчак (матеру нисам имала, -
маију сам имала). Овамо идемо - оде код момкове куће, ди сам се
довела, у ову кућу - на вечеру, и целу нон веселе: пѣваду, играју.

Ўјутру око пѣ цати онда се изнесе на (а)стѣл све: кра-
ваљи (пуне корпе: ко прѣсе, ко ћурку; одгоре метеду поклон: ко
ѣлине, ко папуче - то нуз краваљ иде), печѣње се понаваља: наново
да је све постањено лепо - ко фрљштук; ту су колачи, ту је мѣсо,
мавиши (то се умѣси па се растѣгне, на оклагију рѣзвијем ко за
сљпу; мало се мѣте вина па нарасте - фѣно је то! Печѣ се у мѣрпи
на масти.).

Ћи кад рѣди, онда матери нѣси повѣјницу. То изгледа ко
краваља. Опет пѣна корпа: колача слѣтки, ћурак и те мавише. И
онда матери - шта ѣне - купи дѣтету: шлѣфрочни (ѣлиницу) и комуѣцу.

Ната Ђаковић, 66 год.

Са̄д се мо̄же, у о̀во̀м месе́цу (са̄д не ма̀рт о(д) с̀у̀тра), да са̄ди л̀о̀за. Мо̄же да се са̄ди, мо̄же и да се ка̀леми пѝтома л̀о̀за (на дивљу ка̀леми се пѝтома л̀о̀за). После то̀га, око полови́це ма̀рта, р̀еж̀е се о̀ва пѝтома л̀о̀за ко̀ја је ра̀рала. О̀реж̀е се л̀о̀за, за̀тѝм до̀лази ко̀пња вѝногра̀да, пр̀ви п̀у̀т. Е̄, онда та̀мо ма̀ја месе́ца - кад изи́ђе пр̀ви ла̀стѝр (л̀о̀за, мла̀до ли́шће изи́ђе). То̀ та̀ра мла̀до, ра̀с-те. То̀ се мо̀ра попр̀скати та̀ј мла̀дик (пр̀ва л̀о̀за, као п̀елѝер цвѐћа кад кр̀ене). За̀тѝм до̀лази пр̀ска̀ње, шприца̀ње. То̀ до̀ђе: ка̀мѝн се смѐна и кр̀еч с во̀дом, да бу̀де те́чио̀ст и пр̀ска се та̀ мла̀дика. Кад изи́ђе п̀овисо̀ко - до по̀ла мѐтра - ђи́да се ве́зѝва да пр̀во го̀ре ра̀с-те. Е̄, ондака поч̀е́тка ју̀на о̀пета пр̀ска̀ње - дру̀ги п̀у̀т. И дру̀ги п̀у̀т ве́зѝва̀ње, - од мѐтера са̄д је ве̄ћ иза̀шло. И свр̀е́тком ју̀на попр̀с-кати тр̀ећи п̀у̀т (до̀би́је мѐдљику ако се не пр̀ска; очу̀ан ли́ст и гр̀о̀жѝе кад се по̀пр̀ска). По̀ла ју̀ла о̀пѝ́та се мо̀ра да по̀пр̀ска, то̀ је гла̀вно: онда бу̀ду вр̀у̀нне ја̀ке, онда се по̀тпари, спа̀ри се гр̀о̀жѝе.

И мо̀ра се чѐсто ко̀пати - п̀ет п̀у̀ти - та̀ко да о̀на тра̀ва̄ не би била ра̀вна са чо̀ко̀ном, јел онда (је) о̀пѝ́т пр̀о̀пало гр̀о̀жѝе. Вѝноград во̀ле пр̀ма̀ју, - што бдо̀а пр̀ма̀ја с оти́м (је) очу̀вани́је гр̀о̀жѝе, на̀предно. Не сме би́ти ви́ше од мѐтера висѝне од чо̀ко̀та, - о̀на би (трава) нара̀сла до штука̀тера (до пла̀фба̀на).

У а̀угусту месе́цу по̀чиње ве̄ћ зр̀ети гр̀о̀жѝе. Онда и́демо и глѐдимо да ни́је се ко̀ји одр̀е́шио и па̀о на зе́мљу чо̀ко̀т, јели гр̀о̀жѝе не сме лѐжати на зе́мљи.

У о̀кто̀бру по̀чињемо бѐрбу. О̀ма док по̀чнемо бра̀ти вѝноград, пр̀епр̀ешимо бу̀ра̀ди, - мо̀рају би́ти чи́сти бу̀ра̀ди да немо си́пати гр̀о̀жѝе. Повед̀емо дѐво̀јке мла̀ђе, мо̀мке, дѐцу одра̀слију, па и ма̀ле повед̀емо (и́ду па се и по̀губе!). И́ма то̀ бра̀ти и по трѝ да̀на, ако је вѝноград по̀већи. Лѐап ру́чак зго̀товѝмо: пр̀асе јели ја̀гње за̀ко̀вемо за̀ та̀ј да̀н - и́ма нас дѐсе(т) ду̀на!

А̀мбург то̀ је ц̀рно, ка̀о ц̀рна шѝва, - лѐпо гр̀о̀жѝе, у̀кус-но, ми́рѝми. Плѝмѝика и́ма ја̀ку у̀ску, ду̀готра̀јно, че́рсто гр̀о̀жѝе.

Дре^анак то^а је исто ле^апо грџе, црно (дре^анак (је) још чвр^ини од амбурга). Ризлинг то је бе^ало грџе, ситно, није крупно, - само што се тиче добрџе. Исто има врста фусалес - то је бе^ало грџе, то може дуго да стоји на винограду (до(к) мразеви почну падати, оно још стоји - има петџку његову ја^аку).

Аст^алско грџе оста^амо у ко^арпе и нос^имо к^ићи и п^енемо га на та^аван, прав^имо е^ве^анке (у^зме^а се јед^ан пр^ут с ра^шама па се навеша на њега - ко ка^пут да ви^си о чив^луку; може и пр^ут пр^еа^ко па посл^ажемо, обес^имо грџе на та^ј пр^ут), да б^уде дуго-трај^није, - до Б^ожи^а, Уск^рса сто^ји.

Грџе за ви^но - ви^но^авно грџе - има са^фта м^ного, за ви^но је од^лично: потогр^изер, ви^но ц^рно као ма^сти^ало (па^дне на ч^аршав - то не мо^ж оп^рати). Зат^им до^ђе ђа сл^анкам^енка. Исто ви^но^вна и ђа. М^екану д^уску има (добрџе за ви^но). Тр^ене до^ђе пр^око^пац - добрџе роди и добрџе напреду^{је}, ра^сти. Бе^ала сл^анкам^енка - за ви^но добра.

Кад се ис^це^ади ви^но, ђа се од ко^мине п^ече ра^кија ко^мовача (тако нав^едите). Ко^мовица је дел^кат^нија од ш^ки^овице, још п^епши у^кус има (кад има ви^ше со^арти, т^у има ми^рис^ева свако^ја^ки).

У^нш^лаг се м^еће на пр^са д^еци м^алој, - кад има тем^перату^ру д^ете. На^кас^и се на јед^ну к^рпу (ра^кија) па се м^ете д^етету на гр^уди.

Се^ани^и Миливој, 43 год.

у ђо^м мес^ецу - у ђо^м мес^ецу; ка^леми се - ка^лем^и се; зат^им - зат^им; ма^ја мес^еца - ма^ја мес^еца; кад из^иђе - кад из^ађе; ђа^ка - ђа^ка; Ви^ноград во^ле - Ви^ноград во^ле; у а^угусту мес^ецу - у а^угусту мес^ецу; иде^мо - иде^амо; мо^брају б^ити ч^исти б^уради - мо^брају б^ити ч^иста б^уради; петџку - петџку; Аст^алско грџе - Аст^алско грџе; нос^имо к^ићи - нос^имо к^ићи; посл^ажемо - посл^ажемо; добрџе је - добрџе је; дел^кат^нија - дел^кат^нија.

Био сам шегрт ковачки свега годину и по. Онда сам напустио занат и дошо кући и радио с оцом сељачки поса. Имао сам машију и нисам с њом слаго се у кући и напустио сам кућу, ишџо сам у рудник радити. Било је и тешко, ко на сваком послу. Бијо сам возач у руднику, гурао вагонете и товарио угаљ. То сам радио о(д) двајез девете до тридест и друге. Онда сам отишо у војску, бившу југословенску, на отслужење војног рока. Тријес треће, кад сам (и)зишо из војске, онда сам опет продужио рударски поса, у руднику Брџи у Босни. Тамо сам радио до тридесет и седме године. Од трије(с) седме године прешџо сам у рудник Врџник, и радим досад стално. Тријест осме сам бијо помоћник до четрдесете, од четрдесете постао сам копач рударски и радим до данас стално.

Јовановић Стџван, 42 год.

занат - занат; радио - радио; сељачки поса - сељачки поса; у кући - у кући; и напустио сам кућу, ишџо сам - и напустио сам кућу и ишџо сам; радити - радити; возач - возач; о(д) двајез девете до тридест и друге - о(д) двајест девете до тридесет и друге; Онда сам отишо - И јџнда сам отишо; југословенску - југословенску; Тријес треће - Тријест треће; опет - опет; рударски - рударски; у Босни - у Босни; Тријест осме - Тридест осме; до четрдесете до четрдесет пете; постао сам копач - постао сам копач.

Моја ћерка (је) рођена тријес девете године. Ишла је шџ година (у) осмолџтку. Сада сам је даџо да учи кројачки занат - нема месџца дана, почетком фебруара. Даџо сам је на пробу да видим ако ће бити способна за кројачки занат. Бџде код мајсторице од осам сати до дванајст, онда дође на ручак. После подне некад иде, некад не иде. Од деце је најстарија. Зџвџ се Вида. Помџже матери кућевне послове.

Јовановић Стџван, 42 год.

мѡа - мѡја; дѡвѡте - дѡвѡте; нѡз гѡдина (у) осмолѡтку - нѡз гѡ-
дина у (о)смолѡтку; да ѡчи - да ѡчи; мѡсец дѡна - мѡсец дѡна; Од
дѡце је нѡјстарѡја - Од дѡце је нѡјстарѡја; Помѡже - Помѡже; кѡ-
нѡвѡне пѡслове- кѡвѡне пѡслове.

Зѡшто вѡлим Репѡблику

Пѡтате ме зѡшто вѡлим
Свѡки кѡмѡн зѡмѡе ѡвѡ;
Зѡшто вѡлим нѡна брѡда,
Рѡвна пѡља и дѡлоѡве.
Дѡмѡвѡна тѡ је мѡја,
Зѡмѡа брѡства и јѡдѡинства,
Зѡмѡа мѡјѡх прѡндедова,
Репѡблика нѡша нѡва!
За јѡдѡинство и слѡбѡду
Вѡлике смо хрѡтве дѡли,
За дѡнашѡн жѡвѡт бѡљѡ
Јунаци су мнѡги пѡли.
Ѣто зѡто (у) свѡм срѡцу
Јѡ ѡубѡви нѡсим плѡмѡн,
Зѡто вѡлим ѡве зѡмѡе
Свѡку стѡпу, свѡки кѡмѡн.

Тѡ се гѡвѡри о Репѡблики. Нѡна се репѡблика зѡвѡ Фѡде-
ретѡна Нѡродна Репѡблика Југослѡвија.

Ѣчили смо мѡ тѡ у шѡли (пѡсмицу) и мѡрамо свѡ да знѡ-
мо. Мѡ смо тѡ рѡцитѡвали на прѡредби у Ѣ-р-з - тѡ је Сѡљѡчка
рѡдна зѡдруга. Учѡтѡница нам је сѡмо прѡчитѡла, а мѡ кѡт куѡе
нѡуѡчили.

Јѡ ѡдѡм у дрѡги рѡзред. Онѡ је (другѡрица - показује
руком на ѡу) рѡцитѡвала - Нѡдѡнѡ Слѡбѡдѡнка - "Здрѡво, прѡлеѡе!"
И тѡ је пѡсмица лѡпа.

Вѡра Јѡвѡновѡн, 8 год.

Каменица

За време Австрије живот је био у време брања грџа врло жив. Народа је било из целе околине, а највише из наше Баџке. Тај народ који је долазио у бербу није само долазио да заради, него да се проведе и наужива весеља. Јели у сваком винограду ди се брало грџе, ту је било ђеће друштво, које је било: понеки гајдџа, армоникаш и по цела банда. Које се грџе брало у(з) свѣрку и певанку по целој подрџци Каменице. Онда, када се увече долазило књи, код поједини гаџа скупљало се младежи млого на игранку и на весеља. Које ђо што причам, то сам и ја сам као момак уживо.

Наодовић Миџар, 71 год.

Живот за време фашиста није био угџдан, него је био тежак, као и на другим мџстима. Гањани смо и затвѣрани, и пребѣјани. То је тако било за цело време њије владавине. Нисмо ништа уживали, као да нисмо у ђвој земљи рџђени. За то време њије владавине био сам затворен као таџц два мџсеца. Онда су ме пустили и ослобџдили тџга зла. А даље, наставили су ђпџт гањања и злџостављања.

Имам јџдинога сџна који је тѣран од џстама и затвѣран неколико пута. А најтеже је било за њѣга и за нас родитеље када је џтерѣн са њи преко стџтину џуди у Јџсеновац. Али срѣћа је дџнепла те су и пустили ђданде књи, које су за то време тѣрања провели, које по затвору, које у путу, више нег мџсец дана. Тежак и гџрак живот! Када су дошли џуди књи, јџдва смо и познали.

Зџтим је дошло ослобођење, па је дошо зџтим и бџљи живот.

Наодовић Миџар, 71 год.

Чика Јџва Змај није био вѣлики, о(д) срѣдњи џуди је. Знам џ тим да су и џчени џуди код њѣга долазили. Њи чѣтир бѣрата је било: Корнѣл, Миџа, Ђура и чика Јџва, које су зајџдно сџстајали се

у такозваној књи "змајевац". И ту су своје дане проводили лети са својим пријатељима. Он је био као леџник и пјесник. Није имао да леџи, ал је помоћ давао коме је требало књи.

Митар Наодовић, 71 год.

Она се само малко разболела и каже да је боле глава: "Мајка, боле мене моја глава." Само је руком овако мањала по глави. Била је тужна. После само се неко време забунила, и за две недеље е умрла.

Ми смо из Новог Сада довели леџара, деџиџег, и вадили су јој крв. "Мајка моја - каже она - дај ми думста; маљо и тати, маљо и мени, а стакло ћемо сакрити да мама не види да смо појели." Што је деџе било умњато! Ја кажем њој: "Шта си ти мени?" а она вљи: "И сџе и дума." Кад маљо деџе реџне, то је тако било чисто маљо.

Кад је био рат, а она вљче кад сирена засвира: "Мајка, ди ћемо беџати?" Беџали смо у комшиљук у поџрум. Ја сам је уџек носила: замотам је у џаршав какав па је носим. Није знала шта је џукулада и бонбона, него "ди ћемо беџати?". Само је знала за сраџту и за бегање - то маљко њена веџа што је она провела.

Савић Јеџа, 67 год.

Кад се поџне виноџрад да се сади, прво се спреми земаља: изреџулише се и онда се у пролеће сади. Има три начина саџења: гола лоза, џжињена лоза, такозвани прпоџци и калеми. После тога треба џубре и коље: да се наџубри, и коље - да га држи, џокот, да се превеџе за колаџ.

Годишње обраџивање: реџање, прскање, по потреби џетири пута, а неке гоџдине поџребно је и џес пута, у случају да се поџјави пероноспора. Петир пута се копа (џетир копања), а у јесен, после беџбе се заџрне, у октобру месџцу.

То би било с џтим гоџтово: саџење и обраџивање.

Почѣтком ђктѡбра је бѣрба. Грѡжђе или кљук нѡси се у возијѡнцѡма, у ѡтвореним бурѡдима. И ѡнда се код куће кѡѡчује или мѡѡ у кадѡ. И после тѡга у прѣс се сѡпа и прѣсује, и сѡпа у бурѡд чѡсто вино.

Пѣтар Грѡр, 67 год.

ЛЕКСИКА

Банат

амур м коштице и љуске од шљива које падну на дно пре него што се пече ракија,

атарница ж мали брег што раставља један катар од другог.

буклијаш, -аша м коњ који се кити уочи венчања; на њему буклијаш (младожењин друг) позива кума и родбину у сватове.

вратина ж пут на ниви. - То је пут: ово прелази у ову дуж, ово у ону преко.

врежа ж бостан.

гозбеница ж гошћење, ићи у госте. - Кад идем у цркву јел даље - у гозбеницу, на пут - обучем се чисто.

горњак, -ака м сноп који се ставља горе на крстину.

дрекати, дречим плакати. - Овај дречи: и он ће кроз цео Зрењан да се вџа за две бајке.

друштво с човек. - Двадесет и два друштва врли су ту кад дође машина.

изагође прил. постепено, полако. - ... а ове укрштене те изагође (постепено, полако): шес месеци до девет ће да ваља.

изигравати, изигравам играти у позоришном комаду. - ...кад изиграву неке сватове - само тако престајаду, није заистину - у позориште јел у кафану.

излаз м пашњак око села.

ис, на ис прил. орање "на ис" - на левак, разметнуто.

испитак, -тка м прстеновање (веридба) у општини и код свештеника.

јација ж вече. - Кад идеш у сѣло па сѣдиш дуго; немој да сѣдиш тако дуго да те увати јација.

ка̀дѝти, ка̀дим локити ватру у сеоској пећи. - Ка̀димо пѣ̀нку.
кама̀раш, -а́а а) човек који, стојећи на камари, баца сно-
пове на дреш (вршалицу); б) сламар који дене сламу.

ко̀ље с зб. два коца од четири метра на којима се вуче слама
при вршидби.

ку̀рјак м сноп што се ставља доле кад се дене крстина.

лопа̀рица ж дрвена варјача.

мѐсеџ м месечна плата. - Ђи ѝма свој мѐсеџ - мѐсечку пла̀ту.

мишџ̀квиња ж врста траве.

му̀сај м присилни рад код спахије (шва̀јај шипка).

оба̀јлије ж мн. свилено платно у боји које се ставља на кова
буклијама, кога јаше младожењин друг и позива у сватове кума и
родбину.

о̀гризине ж мн. кукурузовина без лишћа, које је појела стока.-
Кра̀ве и ђвце о̀гризу лѝшће.

о̀дљ̀чити, о̀дљ̀чим одвојити јагање од оваца, - о̀дљ̀чимо м
ђбашко од оваца, док не забђравѝду за сѝсу.

ђпаница ж мрена на оку,

ђправити, -им добити у килама (за свиње). - ...мо̀же бѝти од
седам ђсам месџци да ђправи по стђ кѝла.

ђсмѝк, -а́а м осми део од сесије.

пѣ̀рина ж комад постѣјине напуњен љускама од кукурузовине на
којем се лежи. - Би́раду да на̀пуну, заш с ђти љ̀ускама се п̀њи пѣ̀-
рина.

пѣ̀рјанице ж мн. вече у младожењиној кући, када момци и де-
војке секу обојену хартију уврћући крајеве, ради кићења сватова;
и та парчад хартије зову се перјанице.

пѣ̀тица ж стражњи део косе.

пђвраза ж сој, врста, пасмина. - Пђвраза је ко̀ја је дђбра
кра̀ва. Од ђте пђвразе (фа̀јте) ђћу да ђоставим тѣле.

причла̀њивати, причла̀њивам помагати при копању.

п̀њи, п̀јкне престати, завршити се (кад је реч о рату).- Осам-

најсте године осминајстог октобера цуко је рат.

пушћар м човек који (при вршидби) пушта снопове у машину.

радити, радим врћи (жито). - ...кад се ради жито.

редити, редим ренетом одстрањивати плеву из жита.

робијаш, -аша ђак који, за казну, мора да остане у школи и после наставе.

родови м мн. родбина.

самарица ж мртвачки ковчег.

сманути, сманем сломити.

стуг, на стуг прил. орање "на стуг" - пупчасто.

тањиге ж мн. колица на којима лежи плуг (рало).

траље ж мн. два коца оплетена кудељом за ношење певе при вршидби.

тулузина ж кукурузовина.

уманути, умане одузети снагу (у телу). - Болѐ ме. Сва ми дѐсна страна уманута сад (тако нѐмам мѐћи са тѐм дѐсном страном).

шаламада ж кукуруз који се начесто сеје. - Тѐ се сѐје брѐздом, и чѐшће, кад баџиш зрѐнаде чѐшће. Нијкад се нѐ копа, сѐмо се кѐси за мѐрву да јѐду.

Бачка

а) Екавски говор

буцати, буца отицати (ткиво). - Тѐ је здравѐ буцало, штрѐцало, загнојавало се.

залевак, -ѐвка м заостатак воде - не може да одиђе; бара. - По залѐвци воде (заостѐтак воде, - нѐ мож да ђдиђе, и рѐба ђстане тѐ и травѐљина), пѐ барама - нѐ љ Дунаву - тѐ ловѐмо рѐбу, кошарамо.

залив м јендечић око воћке који се залива.

ивѐрати, -ѐм врста рада на разбоју, код ткања ћилима.

кѐрмић м опкоп око воћке. - Тѐ је кѐрмић, јендечић унаоколо.

мòскача ж прут којим учитељ бије децу.

наруковати, -ујем бити позват за регрута.

нèбèли мн. по свим небелима, под тешким условима, свуда,-
Ја сам ишò на коли по ва^аша^ари, к^иријо, р^адијо; б^ило ме је св^уд,
по св^и нèбèли, св^уд испод нèба.

прèкача ж велика тестера.

р^ит м плављена земља, плодна.

с^амокис м постан млад сир.

твр^довати, -ујем претерано штедети.

уг^орети, уг^ори закопати ђубре од стоке да "угори".

ф^арт^окнити, ф^арт^окнем помаћи, покренути.

b) Ikavski govor Bunjevaca

б^уд^ли^чка ж дзепни ножи^ц на склапанје (дрвених корика). -
... него смо имали кòд себе òне б^ри^це дрвени кòр^ица, кòје су
зв^али б^уд^ли^чке.

кoc^ил^јати се, кoc^ил^ја се котрлјати се (batina по travi - u
igri). -Ћдари се пò т^ој б^ат^ини па се кoc^ил^ја по т^рав^и.

рак^ијаре ж мн. две младе жене које девојци доносе у kutiji
svilenu maramu i nešto novaca u zlatu od đuvegije.

рòзòлија ж лепа kutija у којој момак, преко "рак^ијара", ша-
лје девојци свилену maramu i nešto novaca u zlatu - у želji да
му буде supruga.

з^ач^ер м ч^ер,

c) Ikavski govor podunavskih Šokaca

д^упл^ир м двобраздни plug.

ј^арош м паšnjak.

л^јòре ж мн. папуче.

плèчак, -чка м (као) bluza,- ...а на плèчку око р^уки ч^ипке
исто дòјде.

пòдвòј м игра удвоје. - ...а кад пòдвòј, онда дивòјка мòм-

ku rûke na ram'ena, a mòmak divôjku òko pojāsa, - ònda tako ìgraju (tò se zòve pòdvôj).

pòstoljak, -ljka м оно што служи као носач чега.

zrnje s zb. ðerdan. - ... i zrnje òko vrāta.

Срем

грозбòја ж дивље грожђе.

заључити, заључим одвојити телад од крава. - Телāди сисају пот кравама, сисају док нè дòђу кўни на рāну. Òнда заључимо : вежемо и òбашка од крава.

медљница ж слатка ракија.

мишлнгер м кукуруз који се начесто сеје.

навлаш прил. не одвише стећи.

òртāk, -āka м друг.

палòја ж подводна земља.

питомна ж питома вошка.

растāлати, растāлам разделити, сместити по кућама.

ригòв, -òва м мали црни пас.

служāвка ж велика кашика за захватање хране, кутлача.-

... и јèдну служāвку àмпре сўпе.

чекићар, -āра м млин чекићар. - ...млин чекићар што нè меље на кāмен, йма чекиће што рāзбијаду, ситне, уситњаваду зрна.

штукāтер м плафон.

САП ВОЈВОДИНА

израдила М. Јарош

